659

[illegible]

SABDARATNAVALI

AN EASY GUIDE
TO SANSKRIT GRAMMAR
BY

G. [illegible] KRISHNACH[illegible]AR.

[illegible]D AND PU[illegible]
V. GOV[illegible],
Book-Sell[illegible], Chickpet, [illegible]ore City.

[illegible] Edition— Revised [illegible] Enlarged.

1934

Selvapillai.

శ్రీశోఽవ్యాన్నః.

శ బ్ద ర త్నా వ ళిః

గీర్వాణభాషాధ్యేతౄణా మత్యన్తోపకారాయ

బ్రహ్మశ్రీ॥ గనణి వైయాకరణ కృష్ణాచార్యేణ విరచితా

బ్రహ్మశ్రీ॥ పండిత, పురాణం-సూర్యనారాయణతీర్థ పరిశోధితా

విజయతేతరామ్.

SABDARATNAVALI

AN

EASY GUIDE TO SANSKRIT GRAMMAR

BY

G. V. KRISHNACHARYAR,

Pandit, Madras Christian College.

Author of Dhaturatnavali in Sanskrit &c., &c.

Published for the use of Sanskrit Students
Studying for various Examinations.

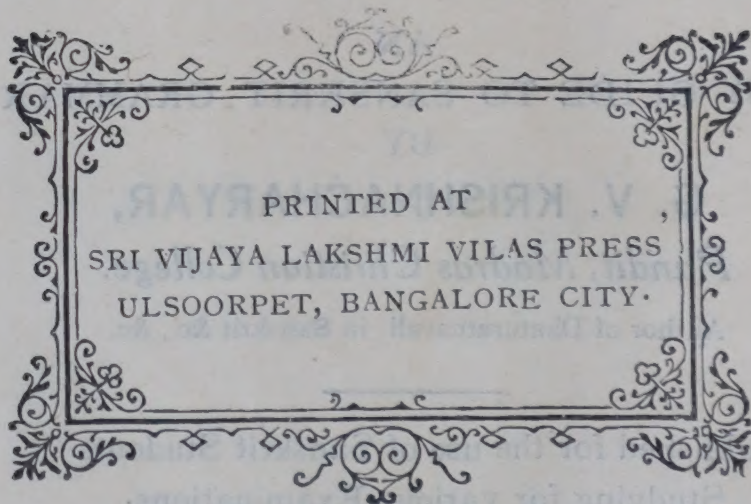
PRINTED AND PUBLISHED BY

V. GOVINDIAH,

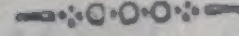
Book Seller, Chickpet, Bangalore City

Seventh Edition—Revised and Enlarged.

Price One Rupee

PRINTED AT
SRI VIJAYA LAKSHMI VILAS PRESS
ULSOORPET, BANGALORE CITY.

PREFACE TO THE THIRD EDITION.

The Present Editon is intended to supply a want greatly felt by the student owing to the absence, in the first two Editions, of the different passive forms of verbs, to understand which he had to refer to more costly works as Dhaturatnavali. &c. Besides the Passive forms, Causals. Desiderative, Frequentatives, and *parasmapaida-Freqentatives* have also been added a few more examples of jnflexion of nouns, of conjugation of verbs and of special instanccs of Samasas and the whole of the *Dhatupatv* of *Panini* with explanation.

As a help to the free Sanskrit Student some of the original *Sutras* of *Panini* ahve also been added in addition to the explanations. The number of the different roots ending in different terminations has also been fixed. Under these circumstances, it is unnecessary to say that this Edition has been greatly enlarged.

In spite of the many improvements both in the matter and get-up of the work. a low price has been fixed so that it may be within the reach of all·

MADRAS,
May 1892·

G. V. K.

PREFACE TO THE SECOND EDITION.

Since the publication of the 1st Edition, I have come to understand that there are certain passages in the first Edition of this book that are too difficult to be easily comprehended by the students; I have, in the present Edition, worked out those difficult topics in great detail.

As the first Edition treats of only a few verbs, the students are at times compelled to consult other costly books, which are not within the reach of many a student. To obviate this difficulty, rules have been laid down in this Edition, clearly pointing out the mode of deriving the d!fferent forms (in the active voice) of nearly four hundred verbs.

An alphabetically arranged Index of all the words treated of with their English equivalents has been, further added with a view to facilitate reference to them.

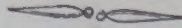
In fact, this book has been carefully revised and a good deal of new matter added to it·

I shall feel amply rewarded for the labour I have bestwood on this, if it serves the purpose of those for whom it is intended.

I shall be happy to receive any suggestions and corrections.

MADRAS
August 1886·

G: V· K.

PREFACE TO THE FIRST EDITION.

The books hitherto published on inflexon of Nouns and Conjugation of Verbs, being defective in the arrangement of their parts, many beginners of the Sanskrit language have felt great difficulty in mastering them up. We have known many instances in which the students have given up studying the Sanskrit language in dispair. Besides labour, they bad to spend; quite unnecessarily, much of their time

in committing to their memory, pages after pages treating of words of little or no importance.

To remove these difficulties and to make the subject as simple and familiar as possible, the Author has taken much pains in bringing out this work.

The following points have been kept in view :— Orthography : Easy words of *Ajantas* and *Halantas* with new Sanskrit Texts and Examples ; different nses of Cases, Compound words, and Conjuctions of verbs,

As an Appendix to help English students a glossary of grammatical terms is also given at the end.

MADRAS
November 1878 } THE AUTHOR

OPINION.

The book called *Sabdaratnavali* is a work on Saskrit inflexion and etymology, and contains much useful information for students preparing for University Exminations. It treats of the subjects according to the order of the *Sidhdanta kaumudi,* and gives without mentioning the Sutras of *Panini* the most important declensional forms of Nouns, Samasas, *Taddhitas* and other suffixes and the conjugational forms of verbs. I hope therefore that the author's well bestowed labours will meet with suitable encouragement form the students of the Sanskrit Language.

M. SESHAGIRI SASTRIYAR, M. A.,
3rd September 1886 Ag. First San. Asst. Professor,
Presidency College, Madras.

ఉపోద్ఘాతః.

సన్తి కిల భూయాంసో బాలబోధోపయోగిన శ్శబ్దమఞ్జర్యాదిగ్రన్థా శ్చెన్నపుర్యాదిషు ముద్రితాః ప్రకటీకృతాశ్చ సన్తి. తేషు గుణదోషగవేషణే సతి దృశ్యన్తే బహూని శాస్త్రవిరుద్ధాని నదృశ్యన్తేచ ప్రకృతోపయోగ్యవశ్య విజ్ఞేయాని సాధుపదానిచేతి తాన్యసత్కృత్యాభినవరచనాం శాస్త్రసమ్ప్రదాయ శుద్ధసుబద్ధపదపుఞ్జ మఞ్జులాం శబ్దరత్నావళి మాశాసానై శ్చెన్నగరీవాసిభి ర్బహుభిః ప్రార్థితస్య, మహిశూర పురవాసి శ్రీమద్వైయాకరణ వ్యాసకృష్ణాచార్య సపర్య్యా సమధిగత మహాభాష్యస్య, శ్రీమదానన్దతీర్థ భగవత్పాదసత్తీర్థసంశుద్ధాన్తరఙ్గస్య, పరిగిపురీసన్నిహిత గరణిగ్రామవాస్తవ్య వైయాకరణ తిమ్మణాచార్యస్య ఆజ్ఞయా, తదాత్మజేన, తచ్చరణ సేవాసమధిగత సిద్ధాన్త కౌముద్యాది గ్రన్థజాతేన, వైయాకరణ కృష్ణాచార్యేణ, యథాశాస్త్రం సఙ్గృహ్యాయం గ్రన్థో నిరమాయి- యద్యప్యత్ర బాలబోధోపయోగినో విజ్ఞేయాంశా స్సర్వేపి నావర్ణిషత. తథాప్యత్ర గ్రన్థే పాణినీయాగమానుసారిసన్ధయః, అకారాది హకారాన్త వర్ణాన్త కాకాణాం యథాక్రమ మఝలన్త త్రిలిఙ్గేష్వపి సామాన్యవిశేష వివేచన క్రమేణ శబ్దరూపభేదాదికం, అవ్యయ సమాసకృత్తద్ధిత విభక్త్యర్థ తిఙన్త ప్రకరణాని, తత్తత్ప్రక్రియావిశేషాశ్చ; నిష్కృష్య ప్రదర్శితా ఇత్యస్తి మహానతిశయః ప్రాక్తనరచనాభ్యః ప్రకృతరచనాయాః, తమేన మామూలచూడం పఠతో గురుముఖా దర్థం విజ్ఞాయాధ్యేతు ర్బాలకస్య గీర్వాణభాషాభ్యాసస్సుసాధ స్సుగమశ్చ ధ్రువం భవితేతి సర్వమనవద్యమ్.

యద్యత్ర దీర్ఘ విసర్గబిన్దువర్ణాది స్ఖలితం సుధీభిర్లక్ష్యేత తచ్ఛోధనీయం క్షన్తవ్యం చేతి ప్రార్థ్యతే.

నృత్తావసానే నటరాజరాజో ననాద ఢక్కాం నవపఞ్చవారమ్ ॥
ఉద్ధర్తుకామ స్సనకాదిసిద్ధా నేతద్విమర్శే శివసూత్రజాలమ్ ॥
అయమర్థో 'మాహేశ్వరాణి సూత్రాణీ' త్యత్రానుసన్ధేయః. (పు-2)

సుధియామాశయః.

మదరాస్ క్రిష్టియన్ కాలేజి కర్ణాటకభాష ప్రధానాధ్యాపకైః బ్రహ్మశ్రీ గరణి వైయాకరణ కృష్ణాచార్యైః విరచితే ధాతురత్నావళీ శబ్దరత్నావళ్యౌ అహం సమ్యక్తరాం పర్యైక్షిషి.

సుబన్త తిఙన్తరూప ప్రతిపాదకానా మాధునిక గ్రన్థానాం మధ్యే ఇమా రచనాయాం, ప్రతిపాద్యవిషయపరిగ్రహే, తదానుపూర్వ్యాం చ ఉత్తమావిత్యాతిష్ఠే ఇమా అత్యన్తం సుబోధా నకేవలం సంశయాపనోదనార్థక కాదాచిత్కపరీక్షాయై. కృత్స్నాధ్యయనాయా ప్యుపయుజ్యేతే. ఇమా వుభా మిళిత్వా ఏకం సుబోధమ్, ఆవశ్యకబహువిషయప్రతిపాదకం వ్యాకరణం భవేతామ్. అనయోః ప్రమాదజన్యా న్దోషాన్ కానపి నోపలభే, సిద్ధాన్తకౌముద్యాదిపఠనా త్పరిగ్లానై రపి గైర్వాణవాణ్యామ్ అక్లేశేన ప్రవేశమీప్సుభిః ఇమావేవ గ్రన్థా వధ్యేతవ్యౌ.

వేదం. వేఙ్కటరాయశాస్త్రీ,
మదరాస్ క్రిస్టియన్ కాలేజి
సంస్కృతప్రధానాధ్యాపకః.

క్రీస్తుశక 1888 స॥
ఏప్రల్ మాస 14 దివమ్.

శ్రీరామ.

చెన్నగరస్థిత మిల్లరు కలాశాలాయాం కర్ణాటకభాషా ప్రధానాధ్యాపకైః బ్రహ్మశ్రీ గరణి వైయాకరణ కృష్ణాచార్యైః కృతం శబ్దరత్నావళిం వ్యలోకయమ్. తత్ర సిద్ధాన్తకౌముద్యనుసారేణ వర్ణసమామ్నాయాది సర్వప్రక్రియా యథాశాస్త్రం నిరూపితా. సంస్కృతభాషా జిజ్ఞాసూనాం సర్వేషా మపి సిద్ధాన్తకౌముద్యాదివ్యాకరణగ్రన్థాధ్యయనస్య దుస్సాధతయా సుఖేన సుశబ్దాపశబ్ద పరిజ్ఞానార్థం ఇయం తైర్ని రమాయాతి.

దం. సూర్యనారాయణశాస్త్రీ,
చెన్నగరస్థితమిల్లరుకలాశాలాయాం
సంస్కృతభాషాద్వితీయాధ్యాపకః.

౧౮౮౮ సం।
ఏప్రల్ ౨౨ తేది.

శ్రీరస్తు

కృష్ణాచార్యః స్వచర్యాగణనికృతపదా స్తిమ్మణార్యాత్మజాతా
మిల్లర్కాలేజి కర్ణాటక ఫణితిగురుత్వం సతాశంసితాహ్వాః ॥
ప్రాహైషుశ్శబ్దరత్నావలిమపి విమలాం ధాతురత్నావలిం చ
ద్వే తే సిద్ధాన్తకౌముద్యుభయవలనిగూఢార్థనిష్కర్షదక్షే ॥౧॥

ఆద్యా పూర్వార్ధక్లిప్తాఖిలవిషయసుఖజ్ఞానదానప్రధానా
ప్యన్యాక్రాన్తోత్తరార్ధోదితబహువిషయప్రక్రియావిష్క్రియార్హా॥
కిఞ్చైచాఙ్గ్లేయభాషాసహపరిచితయే తాదృశన్యాసబద్ధా
హ్యన్యాప్యన్యాదృశశ్రీః ప్రగుణగుణమణీ ద్వే చ జేజీత ఏతే ॥౨॥

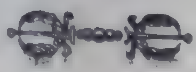
కీల్హార్న్స్వామిమరాఠౌ కిల పరికలితం మూలశైలీవిలీనం
యావత్ప్రోక్తం హి తావచ్ఛుకవదిహ విదన్ నైవ విద్యాదనుక్తమ్ ॥
కింవా స్యాద్భూదిదేశత్వమిదిహృదదిరిత్త్వం జిదాహోస్విల్లాదిల్
కీదృగ్వారూపమేషాం వికరణమపి కిం సన్యఙాదౌ చ కీదృక్ ॥౩॥

ఇత్థం కల్పాన్వికల్పాన్ చ హరతి పరాక్ ప్రాక్తనీవాక్తనీయోఽ
ప్యాతన్వాతే ఇహైతే గహనమతితమస్తత్సమస్తం సమస్తమ్॥
కాన్తాక్రాన్తా స్ఫురన్తీ భవతి చ సుదృశాం కన్ధరాబన్ధురాభా
గైర్వాణ్యామేవ వాణ్యాం ద్రుతమతతరతాం ప్రాభవీభోభవీతి ॥౪॥

యావన్తః ప్రత్యయాస్స్యుః స్తిజివ కృతివ తద్యోగతో యాని రూపా
ణ్యుత్పద్యన్తే క్రియాణాం తదఖిలమపి నిర్మిత్సయానుక్రమేణ ॥
నిత్యా స్థాలీపులాకన్యాకృష ఇహ నిఖిలం రూపముద్దిష్టమేవం
సర్వం నిర్వర్తితఞ్చేత్సహృదయానన్దనం చన్దనం స్యాత్ ॥౫॥

తస్మాద్దివిషద్భాషామేషైవ పరిచిచీషూణామ్
రత్నావలిరుభయవిధా ప్యుపచేక్రీయేత నియతమితి మనుమః ॥౬॥

మదరాసాప్రెసిడెన్సీ కాలేజీత్రిదశగీరుపాధ్యాయః ॥
ఇత్థమిహ తాతదేశికతాతాచార్యోఽనుమోముదీతితమామ్ ॥౭॥

CONTENTS.

విషయానుక్రమణికా.

INDEX.

List of Verbs.

Glossary of Terms.

శ్రీ హయవదన.

శబ్దరత్నావళిః

శర్వాణ్యా ఊరుసంస్థస్సన్ యస్తాం శైశవభాషయా ।
వినోదయామాస తస్మై ప్రత్యాహారపతయే నమః ॥ ౧ ॥
కల్యాణమూర్తేః కమలాశ్రయాయాః కలౌ యుగే వేఙ్కటనాయకస్య ।
కృపాసముద్రస్య చిదాత్మకస్య నామస్మృతిశ్శ్రియమాతనోతు ॥ ౨ ॥
వ్యాకృతిరత్నాకర మవగాహ్యాదాయ చ సుశబ్దరత్నాని ।
రచయామి శబ్దరత్నావళిం మతిశుద్ధాం సమర్పయే చ హరౌ ॥ ౩ ॥
సంస్కృతభాషా మాదౌ జిజ్ఞాసూనాం సుఖేన బోధాయ ।
యోఽకారి మయా యత్నస్సోఽయం సదనుగ్రహేణ సఫలస్స్యాత్ ॥ ౪ ॥

శబ్దరత్నావళౌ సఞ్జ్ఞాప్రకరణమ్.

యేనాక్షరసమామ్నాయ మధిగమ్య మహేశ్వరాత్ ।
కృత్స్నం వ్యాకరణం ప్రోక్తం తస్మై పాణినయే నమః ॥
యేన ధౌతా గిరః పుంసాం విమలైశ్శబ్దవారిభిః ।
తమశ్చాజ్ఞానజం భిన్నం తస్మై పాణినయే నమః ॥
వాక్యకారం వరరుచిం భాష్యకారం పతఞ్జలిమ్ ।
పాణినిం సూత్రకారం చ ప్రణతోఽస్మి మునిత్రయమ్ ॥
ఓం నమః పాణిని కాత్యాయన పతఞ్జలిభ్యో మునిభ్యో మహద్భ్యో గురుభ్యః.

అ ఇ ఉ ణ్ (౧) ఋ ఌ క్ (౨) ఏ ఓ ఙ్ (౩). ఐ ఔ చ్ (౪) హ య వ ర ట్ (౫) ల ణ్ (౬) ఞ మ ఙ ణ న మ్ (౭) ఝ భ ఞ్ [౮] ఘ ఢ ధ ష్ [౯] జ బ గ డ ద శ్ [౧౦] ఖ ఫ ఛ ఠ థ చ ట త వ్ [౧౧] క ప య్ [౧౨] శ ష స ర్ [౧౩] హ ల్ [౧౪].

ఇతి మాహేశ్వరాణి సూత్రాణి అణ్, అక్, ఇత్యాది సంజ్ఞార్థాని ॥

1.—ఉపదేశే * అన్త్యభూతా హల్వర్ణాః ఇత్సంజ్ఞకాస్స్యుః; తేషాం లోపశ్చ ॥ ఇత్యుక్తత్వేన ఏతచ్చతుర్దశసూత్రాన్త్యవర్ణాః ణ్, క్ ప్రభృతయః ఇత్సంజ్ఞకాస్సన్తః అణాది సంజ్ఞాసు న గృహ్యన్తే.

2.—ఇత్సంజ్ఞకైః అణ్సూత్రాద్యన్త్యవర్ణైః (ణకారాదిభిః) సహితః పూర్వః (అకారాదిః) మధ్యగానామ్ (ఇ ఉ ఇత్యాదీనామ్) స్వస్య చ (అకారస్య) సంజ్ఞా (ప్రత్యాహారః) స్యాత్ ॥ యథా (౧) అణ్-ఇతి అ ఇ ఉ వర్ణానాం సంజ్ఞా; (౨) అక్-ఇతి అ ఇ ఉ ఋ ఌ వర్ణానాం సంజ్ఞా, ఏవమ్ ఇక్-ఇ ఉ ఋ ఌ; ఉక్-ఉ ఋ ఌ, (౩) ఏఙ్ ఏ ఓ; (౪) అచ్-అ ఇ ఉ ఋ ఌ ఏ ఓ ఐ ఔ; ఇత్థమేవ ఇచ్. ఐచ్ (౫) అట్; (౬) అణ్ ఇణ్, యణ్; (౭) అమ్, యమ్, ఙమ్, ఞమ్; (౮) యఞ్; (౯) ఝష్, భష్. (౧౦) అశ్, హశ్, వశ్, ఝశ్, జశ్, బశ్; (౧౧) ఛవ్; (౧౨) యయ్, మయ్, ఝయ్, ఖయ్, చయ్; (౧౩) యర్, ఝర్ వర్, ఖర్, చర్, శర్; (౧౪) అల్, హల్, వల్, రల్, ఝల్, శల్; ఏతే చతుశ్చత్వారింశదేవ ప్రత్యాహారా వ్యాక్రియన్త ఇతి బోధ్యమ్ ॥ హయవరడిత్యాదిషు హకారప్రభృతిషు శ్రూయమాణః అకారః కేవలముచ్చారణార్థః.

3.—“ఏకమాత్రో భవేద్ధ్రస్వః, ద్విమాత్రో దీర్ఘ ఉచ్యతే । త్రిమాత్రస్తు ప్లుతో జ్ఞేయః, వ్యఞ్జనం చార్ధమాత్రకమ్” ఇత్యుక్తత్వేన అ ఇ ఉ ఋ ఏతే హ్రస్వదీర్ఘప్లుతానాం బోధకాస్స్యుః. ఌ-అయం హ్రస్వప్లుతయో ర్బోధకః. ఏచః దీర్ఘప్లుతయో ర్బోధకాః. హ్, య్, ఇత్యాదయః హలః (వ్యఞ్జనాని) అర్ధమాత్రాకాలికాః. అనుస్వారః (ం)

ధాతు సూత్ర గణోణాది వాక్య లిఙ్గానుశాసనమ్ ॥ ఆగమ ప్రత్యయాదేశా ఉపదేశాః ప్రకీర్తితాః ॥

విసర్గః (ః) * జిహ్వామూలీయః (ᳵక్) † ఉపధ్మానీయః (ᳵప్) ద్విమాత్రమాత్రకాస్సన్తః (గురుసఞ్జ్ఞకాః) అచిహ్నితచ సామాన్యతో గృహ్యన్తే హ్రస్వాస్సన్త్యేపి (అ ఇ క కి ఇత్యాదయః) లఘుసఞ్జ్ఞకాః । సంయోగపరకాస్తే గురుసఞ్జ్ఞకాః । (కృష్ణచ్ఛత్రమ్) దీర్ఘాస్తు (ఆ ఈ, కా కీ ఇత్యాద్యాః) గురుసఞ్జ్ఞకాః; ప్లుతా అపి గురవ ఏవేతి బోధ్యమ్.

4.—ముఖసహితనాసికయా ఉచ్చార్యమాణా వర్ణాః అనునాసికసఞ్జ్ఞా స్స్యుః ॥ తత్ర అచః ఉదాత్తానుదాత్తస్వరితభేదేన త్రివిధాః. తేచ వేదే ద్రష్టవ్యాః.

5.—సమాన స్థానప్రయత్నా ‡ వర్ణాః పరస్పరం సవర్ణసఞ్జ్ఞకాః. తేన అకారస్య ఆకారః, ఆకారస్య అకారశ్చ అనులోమ విలోమాభ్యాం సదృశ ఇత్యర్థః. ఏవమేవ ఇకారాదిషు. విశేషతః ఋ ఌ వర్ణయోశ్చమిథః సవర్ణసఞ్జ్ఞా బోధ్యా.

6.—అత్ (హ్రస్వాకారః) ఏ, ఓ, ఏతే గుణసఞ్జ్ఞకాః. ఆత్ (దీర్ఘాకారః) ఐ, ఔ, ఏతే వృద్ధిసఞ్జ్ఞకాః. తత్ర ఋ కార, ఌ కార.

* జిహ్వామూలీయః—క, ఖా, భ్యామ్ ప్రాగర్ధచన్ద్రాకారద్వయ విద్యమాన విసర్గః. పాంతిగ, కాలః, కఖనతీ, త్యాదౌ బోధ్యః ॥

† ఉపధ్మానీయః—ప, ఫా, భ్యామ్ ప్రాగర్ధచన్ద్రాకారద్వయయుత విద్యమానవిసర్గః. యథా—కᳵపఠతి, తరుᳵఫలతీ త్యాదౌ జ్ఞేయః.

‡ సవర్ణోపయోగి ప్రయత్నః, ద్విధా - ఆభ్యన్తరో బాహ్యశ్చేతి. తత్రాభ్యన్తరః చతుర్ధా-స్పృష్టః, ఈషత్స్పృష్టః, వివృతః, సంవృతశ్చేతి । స్పృష్టప్రయత్నః స్పర్శానామ్ । ఈషత్స్పృష్టః, అన్తస్థానామ్ । వివృత స్స్వరాణామ్, ఊష్మణాఞ్చ । హ్రస్వాకారప్రయోగే సంవృత ఇతి ॥ బాహ్య ప్రయత్నస్త్వేకాదశధా. వివార, స్సంవార, శ్వాస, నాదో, ఘోషః, అఘోషః, అల్పప్రాణో, మహాప్రాణ, ఉదాత్తా, అనుదాత్త, స్స్వరితశ్చేతి ॥ అయం ప్రాయశస్సవర్ణసఞ్జ్ఞా— ఉపయోగ్యోఽప్యాన్తరప్రయత్నసాపేక్షయా ముఖ్యోపయోగీ స్యాత్ ఇతి

స్థానికో గుణః అర్, అల్, ఇతి; ఆల్, వృద్ధిస్తు ఆర్, ఆల్, ఇతి, చ బోధ్యః.

7.—వర్ణానా మవిలమ్బేనో చ్చారణం సంహితా సంజ్ఞం స్యాత్. స్వరై రవ్యవహితాః హలః సంయోగసఞ్జ్ఞా స్స్యుః.

8.—సుబన్తం తిఙన్తఞ్చ పదసఞ్జ్ఞ స్స్యాత్. సుప్, తిఙ్, ప్రత్యాహారౌ తూ త్తరత్ర వక్ష్యేతే.

9.—క్రియాయోగే సతి ప్రాదయః ఉపసర్గ సఞ్జ్ఞకాః, గతిసఞ్జ్ఞకాశ్చ స్యుః। తేతువింశతిః-ప్ర, పరా, అప. సమ్, అను, అవ, నిస్, దుస్, (నిర్, దుర్) వి, అఙ్, ని, అధి, అపి, అతి, సు, ఉత్, అభి, ప్రతి, పరి, ఉప ఇతి ॥ ఏషామర్థాః ప్రయోగాశ్చ అన్యత్ర, మయా సప్రపఞ్చం ప్రదర్శితాః.

10.—అద్రవ్యార్థాః ప్రాదయః, చాదయశ్చ (చ-వా హ-అహో భో-ఇత్యాదయః) నిపాతసఞ్జ్ఞాస్స్యుః. చాదిరాకృతిగణః.

అథవర్ణానాం స్థానాది వివరణమ్.

అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఎ, ఏ, ఐ, ఒ, ఓ, ఔ, అమ్ (ం), అః, ఏతే అచః-స్వరాః

క ఖ గ ఘ ఙ-కవర్గః
చ ఛ జ ఝ ఞ-చవర్గః.
ట ఠ డ ఢ ణ-టవర్గః.
త థ ద ధ న-తవర్గః
ప ఫ బ భ మ-పవర్గః.

ఏతే పఞ్చవింశతిః స్పర్శాః.
య ర ల వ--ఏతే అన్తస్థాః.
శ ష స హ ఏతే ఊష్మాణః
ళకారస్తు భిన్నోన- కిన్తు లకార ఏవ. క్షకారః కషయోర్యోగేన, జ్ఞ కారః జఞయోర్యోగేన, భవతీతి జ్ఞేయమ్ ॥

అ, కవర్గ, విసర్గ, హ, కారాణాం కణ్ఠః। ఇ, చవర్గ, య, శా నాం తాలు। ఋ, టవర్గ, ర, షా ణాం మూర్ధా। ఌ, తవర్గ, ల, సా నాం దన్తాః। ఉ, పవర్గో, పధ్మానీయా నామోష్ఠౌ। ఞ, మ ఙ, ణ, నా, నాం, నాసికాచ। ఏకారై కారయోః కణ్ఠతాలు। ఓకారౌ కారయోః కణ్ఠోష్ఠమ్। వకారస్య దన్తోష్ఠమ్। అనుస్వారస్య నాసికా। జిహ్వామూలీయస్య జిహ్వామూలమ్ ॥

ఇతి స్థానాని.

ఇతి సఞ్జ్ఞా ప్రకరణమ్.

అథ సన్ధిప్రకరణమ్.

వర్ణానాం పదానాం వా సమాయోగః * లోపాగమాదేశా వర్ణవికారో వా, సన్ధి రిత్యుచ్యతే । సచ సంహితావిషయే బోధ్యః. సంహితా తు క్వచిన్నిత్యా క్వచిద్వివక్షాయత్తా ॥ తథా చోక్తమ్.—

శ్లో ॥ సంహితైకపదే నిత్యా, నిత్యా ధాతూపసర్గయోః,

నిత్యా సమాసే; వాక్యే తు సా వివక్షా మపేక్షతే," ఇతి ॥ స సన్ధిస్సామాన్యతః అచ్సన్ధిః (స్వరసన్ధిః) ప్రకృతిభావసన్ధిః, హల్సన్ధిః; (వ్యఞ్జనసన్ధిః) విసర్గసన్ధిః, స్వాదిసన్ధి, శ్చేతిపఞ్చధా। తత్రాచ్సన్ధిః—సవర్ణదీర్ఘ, గుణ, వృద్ధి, యణాదేశ, వాన్తాదేశ, యాన్తాదేశ, పూర్వరూప, పరరూపా ఐజాదేశ, భేదాన్నవధా.

1.—సవర్ణదీర్ఘ సన్ధిః—అకః సవర్ణే అచి పరే దీర్ఘ ఏకాదేశః (పూర్వపరయోః స్థానే) స్స్యాత్, యథా—దైత్య + అరిః-దైత్యారిః, రమా + ఆశ్రయః-రమాశ్రయః, రామ + ఆదిః-రామాదిః, పితా + అత్ర-పితాత్ర; అత్తి + ఇదమ్-అత్తీదమ్, లక్ష్మీ + ఈశః-లక్ష్మీశః, మతి + ఈడ్యః-మతీడ్యః, గౌరీ + ఇయమ్-గౌరీయమ్; గురు + ఉదయః-గురూదయః; వధూ + ఊరూ-వధూరూ, చారు + ఊహః-చారూహః, చమూ + ఉపధిః చమూపధిః, హోతృ + ఋకారః-హోతౄకారః; భ్రాతృ + ఌకారః-భ్రాతౄకారః ఋకార ఌకారయో స్సావర్ణ్యాత్ దీర్ఘః। ఌకారస్య ఋకారః-అన్యాన్యుదాహరణాని ప్రయోగాభావాన్నోదాహృతాని ఏవమన్యే ॥

2.—గుణసన్ధిః — అకారాన్తాత్, ఆకారాన్తాద్వా ఇకి పరే పూర్వపరయోః స్థానే ఏకో గుణ ఆదేశస్స్యాత్ ॥ యథా [illegible]

---

*లోపః-వర్ణానా మదర్శనమ్। ఆగమః-(మిత్రవత్) వర్ణాన్తర [illegible] వా సమాగమః। ఆదేశః-(శత్రువత్) స్థితస్య వర్ణస్య స్థానే ఏవ అన్య వర్ణాగమః ॥

పదేతి, రాజా + ఇవ-రాజేవ, ధన + ఈశః-ధనేశః-రమా + ఈశః-రమేశః। కూప + ఉదకమ్-కూపోదకమ్, గఙ్గా + ఉదకమ్-గఙ్గోదకమ్, రామః + ఊహః-రామోహః, రామా + ఊరూ - రామోరూ; కృష్ణఋద్ధిః + ; కృష్ణర్ద్ధిః; తవ + ఌకారః-తవల్కారః; ఋకార విషయే ప్రకృతిభావో వక్ష్యతే.

3.—వృద్ధిసన్ధిః.—అకారాన్తా, దాకారాన్తాద్వా, ఏచిపరే పూర్వపరయోః స్థానే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ యథా.—తస్య + ఏషః, తస్యైషః, ప్రథమా + ఏకవచనమ్ - ప్రథమైకవచనమ్; గృహా + ఓషధిః-గృహౌషధిః, గఙ్గా + ఓఘః గఙ్గౌఘః, దేవ + ఐశ్వర్యమ్ = దేవైశ్వర్యమ్, రమా + ఐక్యమ్ - రమైక్యమ్; కృష్ణ + ఔత్కణ్ఠ్యమ్ - కృష్ణౌత్కణ్ఠ్యమ్, రమా + ఔదార్యమ్, - రమౌదార్యమ్, అత్రవిశేషః.

4.—అకారాన్తాదుపసర్గాత్ ఋకారాదౌ ధాతౌ పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్:— యథా—ప్ర + ఋచ్ఛతి ప్రార్ఛతి, ఏవముపార్ఛతీత్యాది. తత్రవిశేషః - నామధాతౌ పరే తు వా. ప్ర + ఋషభీయతి = ప్రర్షభీయతి ప్రార్షభీయతీత్యాది.

5.—అవర్ణాత్ ఏజాద్యోః ఇణ్ధాత్వేధధాత్వోర్వాహపరయోః ఊఠాదేశే పరే చ (పరరూపం గుణఞ్చబాధిత్వా) వృద్ధిర్భవతి యథా.— ఉప + ఏతి-ఉపైతి, ప్ర + ఏధతే- ప్రైధతే; ప్రష్ఠ + ఊహః-ప్రష్ఠౌహః.

6.—ప్రేత్యుపసర్గాత్ ఊహ, ఊఢ, ఊఢి, ఏష ఏష్య, ఋణ ఏషు పరేషు వృద్ధిః క్రమేణోదాహరణాని. ప్రౌహః ప్రౌఢః, ప్రౌఢిః, ప్రైషః, ప్రైష్యః, ప్రార్ణమ్ ॥ ప్రేషః, ప్రేష్యః, ఇత్యాదౌ ప్ర—ఈష, ఈష్య ఇతి జ్ఞేయమ్.

7.—అక్షశబ్దాత్ ఊహినీశబ్దేపరే; స్వశబ్దాత్ ఈర, ఈరిన్ శబ్దేపరే; ప్రవత్సతర, కమ్బల, వసన, దశ, ఋణ, ఏభ్యః ఋణశబ్దేపరే తృతీయాసమాసే ఋతశబ్దే పరే చ; వృద్ధిస్స్యాత్ । క్రమేణోదాహరణాని,

అక్షౌహిణీ; స్వైరిణీ; వత్సతరార్ణమ్, కమ్బలార్ణమ్, వసనార్ణమ్, దశార్ణాః- దేశః నదీ చ దశార్ణా, ఋణార్ణమ్ - ఋణాపనయనాయ కృతమన్యదృణమ్, సుఖార్తః సుఖేనఋతః అన్యత్ర పరమర్తః,

8.—యణాదేశ సన్ధిః—ఇకః స్థానే యణః స్వరసవర్ణే అచి పరే. దధి + అత్ర-దధ్యత్ర, సుధి + ఉపాస్యః, సుధ్యుపాస్యః, అతి + ఊర్ధ్వమ్, అత్యూర్ధ్వం, మతి + ఋద్ధిః-మత్యృద్ధిః, అపి + ఏవమ్-అప్యేవమ్, దధి + ఓదనః-దధ్యోదనః, హరి + ఐశ్వర్యమ్,-హర్యైశ్వర్యమ్, బుద్ధి + ఔత్కృష్ట్యమ్-బుద్ధ్యౌత్కృష్ట్యమ్; మధు + అరిః - మధ్వరిః; వధూ + ఆకృతిః -వధ్వాకృతి; పితృ + అంశః పిత్రంశః; లృ + ఆకృతిః-లాకృతిః, శేష మూహ్యమ్.

9.—యాన్తాదేశసన్ధిః, వాన్తాదేశసన్ధిశ్చ. ఏచాం స్థానే క్రమాత్ :-అయ్. అవ్, ఆయ్, ఆవ్, ఏతే ఆదేశాస్స్వరేచిపరే. హరే + ఏ- హరయే. విష్ణో + ఏ-విష్ణవే, నై + అకః-నాయకః, పౌ + అకః-పావకః॥ అత్రవి శేషః.

10.—యకారాదౌ ప్రత్యయే పరే ఓకారౌకారయోః అవ్. ఆవ్, ఏతౌ వాదేశౌస్తః. గో + యత్-గవ్యమ్, నౌ + యత్ - నావ్యమ్। (గో. యూతిః-గవ్యూతిః) ఏవం:—లవ్యమ్, అవశ్యలావ్యమ్, యాన్తాదేశవిషయే- శక్యార్థే క్షయ్యజయ్యావితి; క్రయణార్హమేవేత్యర్థే క్రయ్య మితిచ విశేషః- అన్యత్ర క్షేతుం యోగ్యం క్షేయమ్, జేతుంయోగ్యం జేయమ్; క్రేయమ్, క్రయణార్హమ్.

11.—పూర్వరూపసన్ధిః: — పదాన్తాత్ ఏఙః॥ హ్రస్వా కారే పరే పూర్వరూపం (పూర్వపరయోః స్థానే) స్యాత్. హరే + అవ- హరేఽవ, విష్ణో + అవ-విష్ణోఽవ.

12.—పరరూపసన్ధిః—అవర్ణాన్తోపసర్గాత్ ఏఙాదౌ ధాతౌ పరే పరరూపం నిత్యం స్యాత్ ; ఏఙాదౌసుబన్తధాతౌ [illegible]

ఓష్ఠ శబ్దే పరేపి వా॥ ప్ర + ఏజతే-ప్రేజతే, ఉప + ఓషతి—ఉపోషతి; ఉపేడకీయతి, ఉపైడకీయతి - బిమ్బ + ఓష్ఠః - బిమ్బోష్ఠః, బిమ్బౌష్ఠః, స్థూలోతుః, స్థూలౌతుః. అసమాసే (తవౌష్ఠ ఇత్యేవ.)

13.—శకన్ధ్వాదిగణ పఠితేషు *టేః పరరూపం వక్తవ్యమ్ శక + అన్ధుః-శకన్ధుః, మనస్ + ఈషా-మనీషా, పతత్ + అఞ్జలిః-పతఞ్జలిః. కుల + అటా-కులటా ఏవం లాఙ్గలీషా. కర్కన్ధుః, మార్తణ్డః, సీమన్తః;కేశవేశః తత్ఛిన్నార్థే సీమాన్త ఇత్యాది జ్ఞేయమ్. శకన్ధ్వాది రాకృతిగణః.

14.—అవర్ణాత్ ఓకారే, ఆఙిచ పరే; అనవధారణార్థకే, ఏవ శబ్దే పరేచ: పరరూపం స్యాత్. శివాయ + ఓంనమః - శివాయోంనమః- శివ + ఆ + ఇహి-శివేహి, ఏవ మవేహీత్యాది; క్వ + ఏవభోక్ష్యసే - క్వేవ భోక్ష్యసే, అవధారణార్థే తవైవ॥ అనుకరణే విశేషః పటత్ + ఇతి-పటితి. పటత్పటత్—ఇతి-పటత్పటదితీత్యాది.

15.—అవఙాదేశ సన్ధిః—పదాన్తే గోశబ్దస్య అచిపరే అవఙా దేశో (క్వచిత్) వాస్యాత్; ఇన్ద్ర శబ్దే పరే నిత్యమ్. గో + అగ్రిమ్-గవాగ్రిమ్ గోఽగ్రిమ్. గో + ఈశః-గవేశః, గవీశః (నిత్యమ్) గవాక్షః; గో ఇన్ద్రః గవేంద్రః ఇత్యచ్ సన్ధిః॥

అథప్రకృతిభావసన్ధిః.

16.—పదాన్తా ఇకః అసవర్ణే అచి పరే ప్రకృత్యాస్యుః (హ్రస్వశ్చ) వా భవతి. సమాసేతు న. చక్రీ + అత్ర-చక్రి, అత్ర, చక్రీ అత్ర, చక్ర్యత్ర సమాసి-వాపీ + అశ్వః-వాప్యశ్వః.

17.—పదాన్తస్య అకః ఋ కారేపరే సమ్యుక్తనిమిత్తకాకారస్య ఇతిశబ్దేపరే; గోశబ్దస్య హ్రస్వాకారేపరేచ ప్రకృతిభావో వా స్యాత్.

---

*టిరాఖ్యః:- క్వచిద న్త్యాజ్వర్ణః. క్వచిదన్త్యస్థానపరః అన్త్యాజ్వర్ణః. యథా. శక ఇత్యత్ర ఆకారః, మనస్ ఇత్యత్ర అస్, పతత్ ఇత్యత్ర అత్ -ఏవం సర్వత్రబోధ్యమ్.

సప్త + ఋషయః సప్తఋషయః, సప్తర్షయః; విష్ణో + ఇతి—విష్ణో ఇతి విష్ణవితి; గో + అగ్రమ్-గో అగ్రమ్, గోఽగ్రమ్.

18.—ఈ, ఊ, ఏ, ఏతద న్తద్వివచనేభ్యః; (మీ. మూ) ఏతస్మా దదస్శబ్దాత్; ప్లుతాత్; ఓకారా న్తనిపాతాచ్చ; అచిపరే ప్రకృతిభావః స్యాత్, క్రమాదుదాహరణాని—హరీ ఏతౌ, హరీ ఏతౌ, విష్ణూ + ఇమౌ-విష్ణూ ఇమౌ, గఙ్గే + అమూ-గఙ్గే అమూ; అమీ ఈశాః, అమూ అసౌ తే; హే కృష్ణ 3! అగచ్ఛ; అహో ఈశాః, భో ఆయుష్మన్ :—ఇతి ప్రకృతి భావసన్ధిః.—

అథ హల్ సన్ధిః.

19.—శ్చుత్వసన్ధిః —పూర్వత్ర పరత్రవా శకారచవర్గాన్యతర యోగేసతి సకారతవర్గయోః క్రమాత్ శకారచవర్గౌ స్తః. యథా హరిస్ + శేతే-హరిశ్శేతె రామస్ + చినోతి-రామశ్చినోతి, సత్ + చిత్-సచ్చిత్ శార్ఙ్గిన్ + జయ-శార్ఙ్గిఞ్ జయ, (శాత్పరతవర్గస్య న) విశ్నః. ప్రశ్నః-

20.—ష్టుత్వసన్ధిః.— సకారతవర్గయోః క్రమేణ షకారటవర్గౌ స్తః షకారటవర్గయోర్యోగేసతి. నతు పదాన్తస్థాత్ టవర్గాత్పరయో స్సకారతవర్గయోః; నచాపి తవర్గస్యషకారేపరే రామస్ + షష్ఠః-రామష్షష్ఠః హరిస్ + టీకతే-హరిష్టీకతే. పేష్ + తా-పేష్టా, తత్ + టీకా-తట్టీకా చక్రిన్ + ఢౌకసే-చక్రిణ్ఢౌకసే; షట్ + సన్తః షట్సన్తః షట్ + తే-షట్తే; సన్ షష్ఠః.

21.—జశ్త్వసన్ధిః — పదాన్తే వర్తమానానాం ఝలాంస్థానే స్యుర్జశః. అచ్ + అన్తః అజన్తః, అజ్ఝన్తః, అట్ + లిఙ్గమ్-అడ్లిఙ్గమ్, అబ్లిఙ్గమ్, వాక్ + ఈశః-వాగీశః-వాగ్వీశః, షట్ + అఙ్గః షడఙ్గః-షడ్వర్గమ్ చిత్ + రూపమ్ చిద్రూపమ్-చిదంశః.

22.—అనునాసికసన్ధిః.—పదాన్తస్య యరః అనునాసికే పరే వర్గానునాసికో వాస్యాత్ ; తత్ర అనునాసికాదిప్రత్యయే పరే నిత్యమ్.

తత్ + మురారిః=తన్మురారిః, తద్మురారిః. కకుప్ + నేతా - కకుమ్నేతా కకుబ్నేతా, వాక్ + మహిమా-వాఙ్మహిమా, వాగ్మహిమా, విట్ + మాత్రమ్-విణ్మాత్రమ్, విడ్మాత్రమ్; చిత్ + మయమ్-చిన్మయమ్. చిన్మాత్రమ్. (గరుత్మాన్-కకుద్మన్త ఇత్యాదౌ గణే నిపాతనాన్న·)

23.—అనుస్వారసన్ధిః —అపదాన్త మకారనకారయోర్ఝలి పరే, మకారాన్తపదస్య హలిపరే చ అనుస్వారః (ం) స్యాత్. ఆక్రమ్ + స్యతే - ఆక్రంస్యతే, యశాన్ + సి-యశాంసి; హరిమ్ + వన్దే-హరింవన్దే రాట్ శబ్దేపరే సమో మస్య నానుస్వారః-సమ్ + రాట్-సమ్రాట్.

24.—పరసవర్ణసన్ధిః.— అపదాన్తానుస్వారస్య యయిపరే నిత్యం పరసవర్ణస్స్యాత్; పదాన్తానుస్వారస్య తు వా; తవర్గస్య లకారేపరే నిత్యమ్॥ అఙ్కితః, అఞ్చితః, కుణ్ఠితః, శాన్తః, గుమ్ఫితః, త్వంకరోషి. త్వఙ్కరోషి, త్వంచతురః త్వఞ్చతురః-తంధర్మమ్, తన్ధర్మం, ఏవం సంయన్తా సయ్యన్తా, సంవత్సరః. సవ్వత్సరః యంలోకమ్. యల్లోకమ్, తత్ + లయః-తల్లయః-విద్వాన్ + లిఖతి-విద్వాల్లిఖతి॥

25.—పూర్వసవర్ణసన్ధిః—ఝయఃపరస్య హకారస్య పూర్వసవర్ణోవాస్యాత్; ఉదుపసర్గాత్పరయోః స్థా, స్తమ్భ ధాత్వోః నిత్యమ్॥ వాక్ + హరిః-వాగ్ఘరిః, షట్ + హయాః-షడ్ఢయాః. తత్ + హితమ్-తద్ధితమ్. అప్ + హానిః-అబ్భానిః, రూపాన్తరాణి సిద్ధాని; ఉత్ + స్థానమ్, ఉత్థానమ్, ఉత్ + స్తమ్భనమ్-ఉత్తమ్భనమ్.

26.—ఛత్వసన్ధిః.—ఝయః పరస్య శకారస్య ఛకారో వా స్యాత్ అమిపరే. తత్ + శివః-(శ్చుత్వమ్) తచ్ఛివః. తత్ + శ్లోకః—తచ్ఛ్లోకః, అత్రవిశేషః.

27.—చర్త్వసన్ధిః. —ఖరి పరే ఝలాం స్థానే చరః స్యుః

తత్ శివః, తత్ శ్లోకః, షట్ శాస్త్రమ్ వాక్పతిః. తత్ సరః, కకుప్పతిః.

28.—సత్వసన్ధిః. — అమ్పరే ఛవి పరతః నాన్తస్య పదస్య; అమ్పరే ఖయి పరతః పుమ్‌శబ్దస్య; కాన్ నకారస్యామ్రేడితే పరేఽపి; రుః స్యాత్ తతః పూర్వస్యానుస్వారశ్చ॥ ప్రశాన్ శబ్దస్య న॥ తస్య రోః విసర్గః విసర్గస్య సకార ఇతి జ్ఞేయమ్. చక్రిన్ + త్రాయస్వ, (చక్రింరు + త్రాయస్వ) చక్రింః + త్రాయస్వ, చక్రింస్ + త్రాయస్వ,—చక్రింస్త్రాయస్వ ఏవం శార్ఙ్గిన్ + ఛిన్ధి-శార్ఙ్గింశ్ఛిన్ధి, రాజన్ + టఙ్కారః - రాజంష్టఙ్కారః; పుమ్ + కోకిలః - పుంస్కోకిలః; కాన్-కాన్-కాంస్కాన్॥ ప్రశాన్ + తనోతి ప్రశాన్తనోతి.

29.—తుగాగమసన్ధిః.—అజన్తస్య ఛకారే పరే తుగాగమో నిత్యం స్యాత్. ఆఙ్మాఙ్భిన్నపదాన్తదీర్ఘస్య తు వా. (కిత్త్వాదన్తావయవః) యథా — రామచ్ఛత్రమ్, చేచ్ఛిద్యతే. లక్ష్మీ + ఛాయా - లక్ష్మీచ్ఛాయా లక్ష్మీఛాయా (ఆచ్ఛాదయతి-మాచ్ఛిదత్)॥ నాన్తపదస్య శకారే పరేఽపి వా తుగాగమః, పక్షే చర్త్వం శ్చుత్వం ముమస్వాదిపరసవర్ణతా చ॥ సన్ + శివః సఞ్ఛివః సఞ్చ్ ఛివః, సఞ్చ్ శివః; సఞ్ శివః, ఏవం రూపచతుష్టయమ్

30.—ధుడాగమసన్ధిః — డకారాత్పరస్య నకారాత్పరస్య చ సకారస్య ధుడాగమో వా స్యాత్-టిత్త్వాదాద్యవయవః. (చర్త్వమ్) షడ్ + సన్తః, (షడ్ధ్ సన్తః)- షట్ త్ సన్తః - షట్త్సన్తః। షట్సన్తః సన్ + సః సన్త్సః, సన్సః.

31.—ఙముడాగమసన్ధిః.— హ్రస్వాత్పరో యో ఙమ్ తదన్తం యత్పదం తస్మాత్పరస్య అచః నిత్యం ఙముడాగమః స్యాత్. ప్రత్యఙ్ + ఆత్మా - ప్రత్యఙ్ఙాత్మా, సుగణ్ + ఈశః = సుగణ్ణీశః. సన్ + అచ్యుతః సన్నచ్యుతః॥—ఇతి హల్ సన్ధిః.—

అథవిసర్గసన్ధిః.

32.—పదాన్త సకారస్య రేఫాదేశః. తస్య ఖరిపరే, అవసానే చ, విసర్గస్స్యాత్.। యథా— రామస్ + ఖాదతి -- రామర్ + ఖాదతి రామః ఖాదతి; హరిస్, హరిర్, హరిః, ఏవమ్, పునర్ — పునః, ప్రాతర్ - ప్రాతః.

33 —విసర్గస్య ఖరిపరే సకారాదేశః; శరిపరే తు వా; శర్పూర్వక ఖరి పరే విసర్గస్య విసర్గ ఏవ నాన్యః. హరిః + తరతి- హరిస్తరతి, - రామః + చరతి–రామశ్చరతి; హరిః + శేతే–హరిశ్శేతే హరిః శేతే. రసాః షట్, రసాష్షట్; జనాః సర్వే జనాస్సర్వే కఃత్సరుః అద్భిఃప్సాతమ్ నరః క్షుభ్యతి ఇత్యాది.

34.—ఖర్పూర్వక శరి పరే వా విసర్గస్య లోపస్స్యాత్, పక్షే సత్వం విసర్గశ్చ. రామఃస్థాతా, రామస్థాతా, రామస్స్థాతా ఏవం హరిఃస్ఫురతి హరిస్ఫురతి హరిస్స్ఫురతి.

35.—విసర్గస్య కఖయోః; పఫయోశ్చ పరయోః క్రమాత్ జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయౌ వా స్తః, పక్షేవిసర్గశ్చ కᳵకపిః, కః కపిః యᳵఖలః, యః ఖలః కᳵ పఠతి కః పఠతి; ద్రుమᳵఫలతి, ద్రుమఃఫలతీత్యాది. అత్రవిశేషః.

36.—పాశ, కల్ప, క, కామ్య, ప్రత్యయేషు పరేషు అనవ్యయస్య విసర్గస్య సకారాదేశః; ఇణః పరస్య విసర్గస్యాపి తథైవ షకారస్స్యాత్ యథా పయస్పాశమ్ - కుత్సితం పయః, యశస్కల్పమ్, యశస్కమ్ యశస్కామ్యతి; సర్పిష్పాశమ్, సర్పిష్కల్పమ్, సర్పిష్కమ్ సర్పిష్కామ్యతి ॥ సర్పిష్కుణ్డికాది గణపఠితానామపి సః. ధనుష్కపాలమ్. భ్రాతుష్పుత్రః. (మాతుఃకృపా) ఆకృతిగణః.

37.—ఇకారో, కారో.* పధస్యాప్రత్యయస్య విసర్గస్య షకారాదేశః కవర్గే పవర్గే పరే; (ముహుశ్శబ్దస్య న.) ఆవిః + కృతః-ఆవిష్కృతః ఏవం దుష్కృతమ్, నిష్ప్రత్యూహమ్, బహిష్కృతమ్; (ముహుః కామా)

---

*అన్త్యవర్ణాత్ పూర్వో వర్ణః ఉపధా సంజ్ఞకః.

అగ్నిః కరోతి, గురుఃకరోతీత్యాదౌ విసర్గస్య ప్రత్యయసమ్బన్ధిత్వాన్న షత్వమ్.

38.—ఇస్, ఉస్ ప్రత్యయ విసర్గస్య; కృత్వసుచ్ ప్రత్యయాన్తరే (క్రియాభ్యావృత్తిగణనే) విద్యమానవిసర్గస్య చ షకారో వా స్యాత్ కవర్గే పవర్గే చ పరే. సర్పిస్ + కరోతి - సర్పిష్కరోతి, సర్పిఃకరోతి. ఏవం ధనుష్కరోతి, ధనుఃకరోతి, ద్విష్కరోతి ద్విఃకరోతీత్యాది.

39.—అకారాత్పరస్యానవ్యయస్య విసర్గస్య సమాసే నిత్యం సకారాదేశస్స్యాత్ కృ, కమ్. ధాత్వోః; కంస, కుమ్భ, పాత్ర, కుశా, కర్ణీషు చ పరేషు గతిసంజ్ఞకయోః పురస్, నమస్, శబ్దయోర్విసర్గస్య కవర్గపవర్గయోః పరతశ్చ; నిత్యంసకారాదేశః. తథాభూత తిరశ్శబ్దస్యతు వా యథాక్రమ ముదాహరణాని- యశస్కరః, యశస్కామః, అయస్కంసః, పయస్కుమ్భః, పయస్పాత్రమ్ అయస్కుశా, అయస్కర్ణీ; పురస్కృత్య. నమస్కృత్య; తిరస్కర్తా, తిరఃకర్తా.

40.—స్యా నిత్యస్య పకారే పరే నకారస్య వా విసర్గః, పక్షే ఉపధ్మానీయశ్చ వా. స్వాన్ + పాహి, స్వాంః పాహి, స్వాంఁపాహీన స్వాన్పాహి.—ఇతి విసర్గసన్ధిః—

అథస్వాదిసన్ధిః.

41.—హ్రస్వాకారాత్పరస్య పదాన్తసకారస్య ఉ ఇత్యాదేశస్స్యాత్ హ్రస్వాకారే, హశి చ పరే. యథా. రామస్ + అగచ్ఛత్ (రామ ఉ + అగచ్ఛత్ ఇతిస్థితే గుణః, (సూ 2,11) పూర్వరూపశ్చ)- రామోఽగచ్ఛత్ మనస్ + రథః- మనోరథః.

42.—అవర్ణాత్పరస్య పదాన్తసకారస్య అశిపరే యాదేశః. దేవాస్ + ఇహ. దేవాస్ + నమ్యాః - దేవాయ్ + ఇహ. దేవాయ్ + నమ్యాః - ఇతిస్థితేసతి.

43.—అవర్ణాత్పరయోః పదాన్తయకారవకారయోః, అశిపరే వా లోపః, తత్ర హలిపరేతు నిత్యమ్. లోపపక్షే అచిపరే గుణాది కార్యఞ్చ నభవతి. యథా దేవా ఇహ దేవాయిహ; దేవానమ్యాః ॥ అన్యాన్యుదాహరణాని. హరే + ఏహి. హరయేహి, హరఏహి, (సూ 9) శ్రియై + ఉద్యతః-శ్రియాయుద్యతః; శ్రియా ఉద్యతః; విష్ణో + ఇహ-విష్ణవిహ, విష్ణ ఇహ. గురౌ + ఉత్కః - గురావుత్కః, గురా ఉత్కః ॥ మనస్—ఏవేత్యాదిచ జ్ఞేయమ్.

44.—రేఫస్య, ఢకారస్యచ, క్రమాద్రేఫే, ఢకారేచ పరే లోపః,

45.—తథా రేఫఢకారలోప నిమిత్తభూతయోః రేఫ ఢకారయోః పరతః పూర్వస్య అణః దీర్ఘఃస్యాత్. యథా—పునర్ + రమతే - పునా రమతే, లిఢ్ + ఢః (లి + ఢః) - లీఢః, ఏవం, హరీరమ్యః గురూరాజతే ;

46.—హలిపరే ఏతత్తదోః, సుప్రత్యయస్య నిత్యం లోపః స్యాత్ (నఞ్ సమాసే, కాత్పరస్య చ న) ఏషస్ + రుద్రః- ఏషరుద్రః, సస్ + శివః- సశివః; (అసశ్శివః, ఏషకో రుద్రః) అచిపరేతు ఏషోఽత్ర - తచ్ఛన్దస్యతు విశేషః.

47.—అచిపరే తచ్ఛబ్దసమ్బన్ధిసుప్రత్యయస్య లోపస్స్యాల్లోపేనైవ చేత్పాదపూరణమ్. లోపానన్తరం గుణాదికం భవత్యేవ. యథా — సేమామవిడ్ఢిప్రభృతిమ్, సైషదాశరథీ రామః, ఇత్యాది. లోపేనైవేత్యవధారణేన "సోఽహమాజన్మశుద్ధానామ్, సఏవముక్త్వామఘవన్తమూచే" ఇత్యాదౌ నేతి బోధ్యమ్.

48.—అహన్ శబ్ద నకారస్య రూప రాత్రి రాత్ర రథన్తర శబ్దేషు పరేషు; సుపి పరేచ ఉ ఇత్యాదేశః; అన్యత్ర రేఫాదేశః. (గుణః) అహన్ + రూపమ్ (అహ ఉ + రూపమ్) - అహోరూపమ్, అహోరాత్రః, అహోరథన్తరమ్; అహన్ + భ్యామ్ = (అహఉ + భ్యామ్) అహోభ్యాం; అహన్ + గణః=అహర్గణః. ఏవమ్-అహరహః. అహర్పతిః; అహః పతిః, అహఃపతిః.

ఇతి సన్ధిప్రకరణమ్.

అథ సుబన్తప్రకరణం.

లోకే శాస్త్రేఽపి ప్రాతిపదిక *ధాతుమూలకాః సుబన్తతిఙన్తభేదేన ద్వివిధాః. సుబిత్యుక్తా,—†స్వౌజస మౌట్ ఛష్టాభ్యామ్ భిస్ ఙెభ్యామ్ భ్యస్ ఙసిభ్యాంభ్యస్ ఙసోసామ్ ఙ్యోస్సుప్ ॥ ౪-౧-౨ ॥ ప్రాతిపదికాత్పరే ఏతే ఏకవింశతి ప్రత్యయాస్స్యుః ॥ అనేన స్వౌజసిత్యత్ర (సు) ఇత్యారభ్య ఙ్యోస్సుబిత్యన్తం సూత్రాన్త్యభూత పకారేణ (సూ 2) ప్రత్యాహారేకృతే సుబితి భవతి తదన్తాశ్శబ్దాః సుబన్తాః. తే అష్ట విధాః ॥౧॥ పుంలిఙ్గాః ॥౨॥ స్త్రీలిఙ్గాః ॥3॥ నపుంసకలిఙ్గాః ॥౪॥ పుంస్త్రీలిఙ్గాః ॥౫॥ స్త్రీనపుంసకలిఙ్గాః ॥౬॥ పున్నపుంసకలిఙ్గాః ॥౭॥ త్రిలిఙ్గాః ॥౮॥ అవ్యయాని చేతి ॥ తత్రసామాన్యతః, అజన్తేషువిసర్గదీర్ఘ, బిన్దు, ప్రభృతి చిహ్నైన పుం, స్త్రీ క్లీబాః, క్రమాద్జ్ఞేయాః, హలన్తేషు తు లిఙ్గానుశాసనతః ॥౧॥ రామః హరిః గురుః మరుత్ ఋత్విక్ ॥౨॥ రమా గౌరీ దిక్ ఆశీః వధూః ॥ ౪ ॥ ధనమ్, వనమ్, అహః ధనుః, దధి ॥ ౫ ॥ దాక్షిః, దాక్షీ, మృగః, మృగీ; ఇత్యాద్యపత్యార్థన్త, జాతిభేదాదయశ్చ ॥ ౫ ॥ మైత్ర్యమ్. మైత్రీ; ఔచిత్యమ్, ఔచితీ ; త్రిఖట్వమ్, త్రిఖట్వీ ॥౬॥ కళత్రః, కళత్రమ్. కణ్టకః, కణ్టకమ్ ॥౭॥ తటః, తటీ, తటమ్; పాత్రః, పాత్రీ. పాత్రమ్ ॥౮॥ లిఙ్గవిభక్తివచన శూన్యాని "కిల, పరితః, దోషా, సాకమ్, అహో" ఇత్యాదీన్యవ్యయాని తత్ప్రకరణే వక్ష్యన్తే. తథా పృథక్ అజన్తా అపి ॥ సుబన్తేషు సర్వత్ర అవ్యయభిన్నేషు । ప్రథమా, సమ్బోధన ప్రథమా, ద్వితీయా, తృతీయా చతుర్థీ, పఞ్చమీ, షష్ఠీ సప్తమీ చేతి విభక్తయోఽష్టౌ జ్ఞేయాః. తత్రతదాదీనాం సర్వనామ్నాం సమ్బోధన ప్రథమా నాస్తీతి విశేషః. ఏకైకస్యాం విభక్తౌ త్రీణి త్రీణి వచనానీతి చ బోధ్యమ్ యథా;—

---

* ధాతుభిన్న ప్రత్యయభిన్న ప్రత్యయాన్తభిన్న మర్థవచ్ఛబ్దరూపం; కృదన్త, తద్ధితాన్త, సమాసాశ్చ ప్రాతిపదికసంజ్ఞాస్స్యుః. †సు, జసోరు కారౌ, కారౌ, జ, శ, ట, ఙ, పా, శ్చేత్సంజ్ఞకా స్సన్తో లుప్యన్తే

ఏకవచనమ్	ద్వివచనమ్,	బహువచనమ్.	విభక్తినామాని.
సు (స్)	ఔ	జస్ (అస్)	ప్రథమావిభక్తిః. సమ్బోధనప్రథమా చ.
అమ్	ఔట్ (ఔ)	శస్ (అస్)	ద్వితీయావిభక్తిః.
టా (ఆ)	భ్యామ్	భిస్	తృతీయావిభక్తిః.
ఙే (ఏ)	భ్యామ్	భ్యస్	చతుర్థీ విభక్తిః.
ఙసి (అస్)	భ్యామ్	భ్యస్	పఞ్చమీ విభక్తిః.
ఙస్ (అస్)	ఓస్	ఆమ్	షష్ఠీ విభక్తిః.
ఙి (ఇ)	ఓస్	సుప్ (సు)	సప్తమీ విభక్తిః.

*అథశబ్దానుక్రమణికా.

1. ధ్యాత్వా శ్రీతురగగ్రీవం బాలవ్యుత్పత్తిసిద్ధయే ॥
అనుక్రమణికా శబ్దరత్నానాం క్రియతేఽధునా ॥

2. త్రిషు లిఙ్గేష్వమీ తుల్యరూపాః షట్ పఞ్చ సప్త చ ॥
అష్టౌ నవేత్యాదినాన్తాః కత్యస్మద్యుష్మదీ తథా ॥

3. రామాన్యతమకృష్ణాశ్చ స్వశ్చ జ్ఞాతిధనాఖ్యకః ॥
సఞ్జ్ఞాయామప్యవస్థాయాం పూర్వాదిస్తుల్యవాక్సమః ॥

4. అన్తరశ్చైలబాహ్యాన్యవాచీ హ్యేతే సమాః స్మృతాః ॥ ౧౦ ॥
సర్వశ్చ విశ్వః కతరః కతమాన్యతరాన్యకాః ॥

5. ఇతరస్త్వస్త్వమసిమావపి తుల్యా దశేరితాః ॥ ౧౧ ॥
ఉభోభయౌ తథా నేమ స్త్రయోఽమీ భేదశాలినః ॥

6. పూర్వః పరావరౌ చాపి దక్షిణోఽపర ఉత్తరః ॥
అధరస్స్వాన్తరావేతే నవ తుల్యాః ప్రకీర్తితాః ॥౧౨॥

---

*సుబన్తేషు మిథోవిభిన్నాశ్శబ్దా ఇయన్త ఏవేతి మాహేశ్వరసూత్రోక్తవర్ణానుక్రమేణపరిగణ్యన్తే ॥ తేషాం రూపాణి తూపరిష్టాత్ప్రదర్శయిష్యన్తే. అకారాదిహకారాన్తవర్ణానుక్రమేణ.

7. ఏకశబ్ద స్సర్వవత్స్యా ద్ద్వితీయస్తు తృతీయవత్ ॥౩॥
ప్రథమ శ్చరమ శ్చైతౌ ద్వితయాల్పా విమా తథా॥

8. అగ్రణీ కతిపయా శ్చైతే తుల్యాష్షట్ పరికీర్తితాః ॥౬॥
నిర్జరః పాద దన్తౌ చ మాసయూషౌ చ భిన్నకాః ॥౫॥

9. పూర్వాహ్నా వ్యహ్నా చ సాయాహ్న స్సమా ఏతే త్రయస్స్మృతాః ॥
అదన్తేషు చ పుంలిఙ్గా ఏకపఞ్చాశ దీరితాః ॥౫౧॥

10. విశ్వపా స్సోమపా స్తుల్యా హాహాశబ్దస్తు భిద్యతే ॥
తుల్యా హరి శ్శ్రీపతి శ్చ భిన్నాః కతి పతి స్సఖా ॥౮॥

11. ద్విత్రిశబ్దౌ చ భిద్యేతే అపిదన్తా ఇతీరితాః ॥
వాతప్రమీ ర్యయీ రేవం పపీ ర్వాతప్రమీ రసౌ ॥౬॥

12. క్విబన్త శ్చేదమ్ శసోర్జ్ఞా విశిష్యత ఇతీరితః ॥
బహుశ్రేయ స్యసౌ చాతిలక్ష్మీశబ్దః ప్రధీస్తథా ॥

13. గ్రామణీశ్చ కుమారీతి క్విబన్తాశ్చాపి భిన్నకాః ॥
శుద్ధధీవ త్సుధీశబ్ద ఈకారాన్తా ఇతీరితాః ॥౭॥

14. హుహువాయూ సమౌ క్రోష్టా భిన్న స్స్యా దిత్యుదన్తకాః ॥
మిథో భిన్నాస్త్రయోఽమీ స్యు ర్హాహా రతిచమూ స్స్వభూః ॥

15. వర్షాభూః ఖలపూశబ్దౌ పునర్భూశ్చ తథా సులూః ॥
చత్వార ఏతే తుల్యా స్స్యు రిత్యూదన్తా స్సమీరితాః ॥౧౦॥

16. ధాతా నప్తా తథో ద్గాతా తుల్యా స్స్యు ర్నృస్తు భిద్యతే ॥
పితా భ్రాతా చ జామాతా సమా ఇతి ఋదన్తకాః ॥౭॥

17. క్రో త్రో శబ్దౌ చ ఋదన్తౌ ఌకారాన్తౌ గమౌ శకౌ ॥
ఏకారాన్తః స్మృతే శబ్ద ఐకారాన్తస్తు రాః స్మృతః ॥౬॥
18. గోశబ్ద శ్చ తథా సుద్యో రిత్యోదన్తౌ సమీరితౌ ॥

ఔకారాన్తా తు పఠితా గ్లౌస్తు నా శ్చేహ శాబ్దికైః ||౪||

19. ఇత్యజన్తేషు పుంలిఙ్గా స్సమాప్తి మగమన్నిహ ||౯||
రమా దుర్గా మ్బికా స్తుల్యా అమ్బాశబ్దస్తు భిద్యతే ||౫||

20. సర్వా విశ్వా చ కతరా కతమా న్యత రేతరా ||
పూర్వాపరావరా దక్షిణోత్తరా స్వాపరా ధరా ||

21. సమా సీమా ల్వన్తరాన్యా తుల్యా ఏకోనవింశతిః ||౯||
పూర్వోత్తరాదిక్సమాసే తథో షైకేచ భిన్నకాః ||

22. ద్వితీయావ త్తృతీయా స్యా జ్జరాశబ్ద స్తు భిద్యతే ||
నాసికా చ నిశాశబ్దో భిద్యతే పృతనా తథా ।

23. గోపాశబ్ద స్తథా భిన్న ఇత్యాదన్తాః ప్రకీర్తితాః ||౯||
మతి స్తుతి ర్ద్విత్రిశబ్దా ఇకారాన్తాః ప్రభేదకాః ||

24. గౌరీపత్న్యస్త్సఖీశబ్దో లక్ష్మీః స్త్రీ శ్రీ స్సుధీః ప్రధీః ||
నీ శ్చ భిన్నా స్సహ హ్రీర్భీ రీకారాన్తా ఇమే స్మృతాః ||౨౪||

25. ధేను తన్వాదయ శ్శబ్దా ఉకారాన్తా ఇహేరితాః ||
వధూ ర్భ్రూ ర్భూ శ్చ పునర్భూ రిత్యూదన్తాః ప్రభిన్నకాః ||

26. స్వసృశబ్దో మాతృశబ్ద ఋదన్తౌ భేదశాలినౌ ||
ఓదన్త స్తు భవే ద్ద్యౌ శ్చ నౌ రౌదన్తః ప్రకీర్తితః ||౯||

27. ఇత్యజన్తే ష్విమే ప్రోక్తాః స్త్రీలిఙ్గాః శాబ్దికోత్తమైః ||౫౬||
సమం జ్ఞాన ఞ్చాన్యతమం కతర త్కతమ త్తథా ||

28. ఇతరా న్యతరా న్యాని పఞ్చ తుల్యా అథా జరమ్ ||
హృదయ ఞ్చాస్య ముదకం మాంస మిత్యపి భిన్నకాః ||

29. సర్వనా మ్నాస్య దేకతర మిత్యదన్తా స్సమీరితాః ||౧||
వార్యనాది సఖి ద్విత్రి శబ్దా ఏతే ప్రభిన్నకాః ||

30. దధి సక్థ్యక్షి చాస్థీతి సమాః ప్రోక్తా ఇదన్తకాః ॥౬॥
మధుశబ్ద స్త్వనుచారూ భిద్యేతే ఇత్యుదన్తకాః ॥౭॥

31. కర్తృ హర్తృ ఋకారాన్తా విత్యజన్తా నపుంసకే ॥౮॥
హలన్తా అథ కథ్యన్తే లిడ్ధుగ్ ద్రుగ్విశ్వవాట్తథా ॥

32. అనడ్వాంశ్చ తురాషాట్చ హాన్తాః స్యుర్భేదశాలినః ॥
సుద్యౌరితి వకారాన్త శ్చతుశ్శబ్దస్తు రాన్తకః ॥౯॥

33. కిమిద శ్చ ప్రశాంశ్చామీ మాన్తా భిన్నా స్సమీరితాః ॥
ణాన్త స్సుగణ్వోజన్త స్స్యా త్ర్యుబన్త శ్చైత్సుగాణితి ॥౫॥

34. రాజా ప్రతిదివా భిన్నౌ ఋభుక్షా బ్రహ్మ సమావుభౌ ॥
యశస్విన్ శార్ఙ్గిణౌ తుల్యౌ సమా పూషా ర్యమా మతౌ ॥

35. వృత్రహా మఘవా శ్వాఽర్వా యువా చామీ ప్రభిన్నకాః ॥
పన్థా మన్థా స్సమా ప్రోక్తా ఋభుక్షాస్తు విశిష్యతే ॥

36. పఞ్చన్ సప్తన్నవన్ శబ్దా దశన్ శబ్ద ఇమే సమాః ॥
అష్టన్ శబ్దస్తు భిన్న స్స్యా దేకవింశతి నాన్తకాః ॥౧౧॥

37. ధకారాన్త స్తు భుచ్ఛబ్దో యుజ్ఞాయు ర్భేదశాలినౌ ॥
పరివ్రాట్ పరిమృట్ దేవేట్ రాట్చ భ్రాడ్విశ్వసృట్సమాః ॥

38. విశ్వారాట్ భ్రట్చ భిద్యేతే ఋత్విగూర్జ్చ సమౌ స్మృతౌ ॥
ద్వాదశేమే జకారాన్తా స్త్రిశ్యచ్ఛబ్దౌ సమౌ స్మృతౌ ॥

39. య దేత ద్త్యమ్ దస్మ త్యుష్మ చ్ఛబ్దా భేదశాలినః ॥౧౦॥
దకారాన్తా ఇమే సప్త; ధకారాన్తోఽగ్నిమత్ స్మృతః ॥౧॥

40. ప్రాఞ్చ ప్రత్యఙ్ ఙుదఙ్ సమ్యఙ్ సధ్ర్యఙ్ [illegible] తథా ॥
పయోముగ స్యముముయఙ్ భిన్నా శ్చాన్తా నవేరితాః ॥౬॥

41. మహా స్భవంశ్చ భిద్యేతే ధీమాంశ్చ [illegible] ॥
త్రయ స్తుల్యా అథ సుయు [illegible] ॥

42 దరిద్ర చ్చ తథా శాస చ్చకాస చ్చ సమా ఇమే ॥౧౩॥
త్రయోదశ తకారాన్తాః, పాన్తో గుప్ఛబ్ద ఈరితః ॥౧॥

43. శాన్తో విట్ భిన్నకే తాదృ గ్ఘృతస్పృక్ స్స్రగిమే సమాః ॥
షాన్తా భిన్నా దధృ గ్గత్నమట్ పట్ దోష పిపఠీ రపి ॥౫॥

44. విద్వాంశ్చ సేదివా న్ప్రేధా అనేహా శ్చోశనా పుమాన్ ॥
చన్ద్రమా శ్చ సువశ్చాసౌ భిన్నా స్సాన్తా నవేరితాః ॥౯॥

45. ఇత్థం హలాన్తాః పులిఙ్గా స్సమాప్తి ముగమ న్నిహ ॥౯౬॥
స్త్రియా ముపాన దుష్ణి క్చ హాన్తా భిన్నౌచ వాన్తకః ॥

46. దివ్ శబ్దోథ; రాన్తా ధూ ర్భిన్నో గీః పూ శ్చ ధూ స్సమాః ॥
భిన్న శ్చతుః ర్మకారాన్తో కి మిదం భేదశాలినా ॥

47. నాన్తో ద్వా సీమ దామానో బహుయజ్వా ప్రకీర్తితః ॥
వీరుత్ క్షుత్ త్రుట్ ధకారాన్తా స్తుల్యాశ్చ స్రగ్జాన్త ఈరితః ॥

48. త్యత్త చ్ఛబ్దౌ విమౌ తుల్యౌ భిన్నా వేత ద్యదౌ మతౌ ॥
ము త్సమ్పదౌ సమావేతౌ దాన్తా శ్చాన్త స్తు వాక్ స్మృతః ॥

49. అప్ఛబ్దస్తు పకారాన్త శ్చాన్తో దిగ్ధృ క్సమా మతౌ
త్విట్ ప్రావృషౌ సజూ షాన్తా స్సాన్తా వాసీ రసౌ పృథక్ ॥

50. ఇత్థం హలన్తాః స్త్రీలిఙ్గా ద్వా చ త్రింశ త్ప్రకీర్తితాః ॥౩౨॥
క్లీబే స్యా త్స్వనడు ద్ధాన్తో వాన్త స్స్యా త్సుద్యుశబ్దకః ॥

51. రేఫాన్తా చ చతుశ్శబ్ద వార్శబ్దౌ భేదశాలినౌ ॥
భిన్నా చ కిమిదం మాన్తౌ బ్రహ్మ హాగణి శబ్దకాః ॥

52. భిన్నా నాన్తా జకారాన్తాః క్లీబే ఽ సృక్ఛబ్ద ఈరితః ॥౧౦॥
దాన్తా స్త్యద్య త్సమా వేతచ్ఛబ్దో భిన్నో నపుంసకే ॥

53. గవాక్ఛబ్దస్య రూపాణి క్లీబే ఽ ర్చా గతి భేదతః ॥౪॥
అసన్ధ్యశా ద్వా ద్వ్యరూపై ర్నవాధికశతం మతమ్ ॥

54. స్వమ్సుప్సు నప షడ్వాదౌ షడేక స్య స్త్రీలిఙ్గే జ శ్శసోః ॥

చత్వారి శేషే దశకే రూపాణీతి విభావయ ॥

55. ఊహ్యా మేషాం ద్విర్వచనా మనాసిక వికల్పనాత్ ॥
రూపా ణ్యశ్వాక్షిభూతాని (౫౨౭) భవన్తీతి మనీషిభిః ॥

56. సమానౌ తు పచి ర్దీవ్య చ్ఛిద్రౌ తుల్యౌ దద ద్దధత్ ॥
తుద ద్యక్ర చ్ఛక్ర చ్చాపి భిన్నా స్సుస్య రితి తాన్తకాః ॥౭॥

57. స్వప్యద్ది స్తు పకారాన్త ష్షాన్తో ప ద్రత్నముత్తథా ॥
పచో ధను రదశ్శబ్దా స్సాన్తా భిన్నాః పరస్పరమ్ ॥౯॥

58. నపుంసకా హలన్తేషు సప్తవింశతి రీరితాః ॥౨౭॥ ౧౨౪
ఇత్థం గ్రహానలగుణాః (౩౯) శబ్దా బోధ్యా మనీషిభిః ॥ ౧౫౫
ఏషాం శబ్దానుక్రమణీ యస్యకణ్ఠే విభాతి సః ॥ ౩౩౯
సభాయాం శబ్దికైః పూజ్య ఇహాముత్ర చ మోదతే ॥

ఇతి శబ్దానుక్రమణికా సమాప్తా.

అథ అజన్తపుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో రామశబ్దః (రాముడు.)

ఏకవచనమ్.	ద్వివచనమ్.	బహువచనమ్.	విభక్తి నామాని
రామః	రామౌ	రామాః	ప్రథమావిభక్తిః
హే రామ	హే రామౌ	హే రామాః	సమ్బోధన ప్రథమా విభక్తిః
రామమ్	రామౌ	రామాన్	ద్వితీయావిభక్తిః
రామేణ	రామాభ్యామ్	రామైః	తృతీయావిభక్తిః
రామాయ	రామాభ్యామ్	రామేభ్యః	చతుర్థీవిభక్తిః
రామాత్	రామాభ్యామ్	రామేభ్యః	పఞ్చమీవిభక్తిః
రామస్య	రామయోః	రామాణామ్	షష్ఠీవిభక్తిః
రామే	రామయోః	రామేషు	సప్తమీవిభక్తిః

ఏవం కృష్ణ ముకున్ద శివ నిలయ లోక స్వభావాదయః.

సంస్కృతవిభక్తయః.	ఆన్ధ్రవిభక్తయః.	*కర్ణాటకవిభక్తయః.	*ద్రావిడవిభక్తయః
ప్ర॥ సు - ఔ - జస్.	*డు-ము-వులు	*ఉ-అం-అర్-గళ్	*అన్. ఆనదు-ఆనవన్
స౦॥ ,, ,,	*ఓ-డ-యి-ఓ,ఇ-ఓసి	*ఏ-ఎ-లై ఏలా.	*ఓ-ఏ.
ద్వి॥ అమ్ - ఔ - శస్.	*ని-ను-ల-గురించి	*అన్ను-అం	*ఐ-ఉడన్, కొండు
తృ॥ ఆ - భ్యామ్- భిస్.	*చేత-చే-తో డ-తో	*ఇం-ఇందం-ఇందె	*ఆల్-అ- ఒడు
చ॥ ఏ - భ్యామ్- భ్యస్.	*కై-కొఱకు	*కె-గె-ఇగె ఇంగె	*కు-అహ-పొరుట్టు
పం॥ అస్ - భ్యామ్- భ్యస్.	*వలన-కంటె-పట్టి	*దెసెయింద-అత్తణిందం	*ఇల్-ఇన్-నిన్రుం
ష॥ అస్ - ఓస్ - ఆమ్.	*కి-కు-యొక్క-లో-లోపల	* అ	*అ-అదు-ఉడైయ-అదు
స॥ ఇ - ఓస్ - సు.	*అందు-ఇందు-న	*అల్లి-ఒళ్ -	*ఇల్.కణ్-ఇడత్తిల్

వచనార్థములు.

వచనము	సంస్కృతము.	ఆన్ధ్రార్థః	కర్ణాటకార్థః	ద్రావిడార్థః.
ప్ర॥ ఏ॥	రామః	రాముడు	రామను	రామన్
ప్ర॥ ద్వి॥	రామౌ	ఇద్దఱు రాములు	ఇబ్బరు రామరు	ఇరెండు రామర్కళ్
ప్ర॥ బ॥	రామాః	బహు రాములు	బహు రామరు	వెహు రామర్కళ్
సం॥ ప్ర॥ ఏ॥	హే రామ	ఓ రాముడా	ఎలై రామనే	ఓ రామనె
సం॥ ప్ర॥ ద్వి॥	హే రామౌ	ఓ ఇద్దఱు రాములారా	ఎలై యిబ్బరు రామరే	ఓయి రెండు దామర్కళే
సం॥ ప్ర॥ బ॥	హే రామాః	ఓ బహు రాములారా	ఎలై బహు రామరుగళే	ఓ వెహు రామర్కళే
ద్వి॥ ఏ॥	రామమ్	రాముని	రామనన్ను	రామనై

ద్వి॥ద్వి॥	రామౌ	ఇద్దఱు రాములు	ఇబ్బరు రామరన్ను	ఇరెండు రామర్కళై
ద్వి॥బ॥	రామాన్	బహు రాములు	బహు రామరన్ను	వెహు రామర్కళై
తృ॥ఏ॥	రామేణ	రామునిచే	రామనింద	రామనాల్
తృ॥ద్వి॥	రామాభ్యామ్	ఇద్దఱు రాములచే	ఇబ్బరు రామరింద	ఇరెండు రామర్కళాల్
తృ॥బ॥	రామైః	బహు రాములచే	బహు రామరింద	వెహు రామర్కళాల్
చ॥ఏ॥	రామాయ	రామునికై	రామంగె	రామనుకు
చ॥ద్వి॥	రామాభ్యామ్	ఇద్దఱు రాములకై	ఇబ్బరు రామరిగె	ఇరెండు రామర్కళ్కు
చ॥బ॥	రామేభ్యః	బహు రాములకై	బహు రామరిగె	వెహు రామర్కళ్కు
పం॥ఏ॥	రామాత్	రామునివలన	రామనదెసెయింద	రామనిడత్తినిన్రుం
పం॥ద్వి॥	రామాభ్యామ్	ఇద్దఱు రాములవలన	ఇబ్బరు రామర దెసెయింద	ఇరెండు రామర్కళిడత్తినిన్రుం
పం॥బ॥	రామేభ్యః	బహు రాములవలన	బహు రామర దెసెయింద	వెహు రామర్కళిడత్తినిన్రుం
ష॥ఏ॥	రామస్య	రామునియొక్క	రామన	రామనుడైయ
ష॥ద్వి॥	రామయోః	ఇద్దఱు రాములయొక్క	ఇబ్బరు రామర	ఇరెండు రామర్కళుడైయ
ష॥బ॥	రామాణామ్	బహు రాములయొక్క	బహు రామర	వెహు రామర్కళుడైయ
స॥ఏ॥	రామే	రామునియందు	రామనల్లి	రామనిడత్తిల్
స॥ద్వి॥	రామయోః	ఇద్దఱు రాములయందు	ఇబ్బరు రామరల్లి	ఇరెండు రామర్కళిడత్తిల్
స॥బ॥	రామేషు	బహు రాములయందు	బహు రామరల్లి	వెహు రామర్కళిడత్తిల్

ఈరీతి నన్ని శబ్దములకును వచనార్థముల నెఱుంగవలయును.

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో హరిశబ్దః (విష్ణువు) (శ్లో॥ 10.)

ఏకవచనమ్.	ద్వివచనమ్.	బహువచనమ్.	
హరిః	హరీ	హరయః	ప్ర॥
హే హరే	హే హరీ	హే హరయః	సం॥ ప్ర॥
హరిమ్	హరీ	హరీన్	ద్వి॥
హరిణా	హరిభ్యామ్	హరిభిః	తృ॥
హరయే	హరిభ్యామ్	హరిభ్యః	చ॥
హరేః	హరిభ్యామ్	హరిభ్యః	పం॥
హరేః	హర్యోః	హరీణామ్	ష॥
హరౌ	హర్యోః	హరిషు	స॥

ఏవమ్ అగ్ని శ్రీపతి రవి కవి భూపత్యాదయః

ఉకారాన్తః పుంలిఙ్గో గురుశబ్దః (గురువు.) (శ్లో॥ 14)

గురుః	గురూ	గురవః	ప్ర॥
హే గురో	హే గురూ	హే గురవః	సం॥ ప్ర॥
గురుమ్	గురూ	గురూన్	ద్వి॥
గురుణా	గురుభ్యామ్	గురుభిః	తృ॥
గురవే	గురుభ్యామ్	గురుభ్యః	చ॥
గురోః	గురుభ్యామ్	గురుభ్యః	పం॥
గురోః	గుర్వోః	గురూణామ్	ష॥
గురౌ	గుర్వోః	గురుషు	స॥

ఏవం శిశు విష్ణు భాను శమ్భు వాయు బాహ్వాదయః ॥

ఋకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధాతృశబ్దః (బ్రహ్మ) (శ్లో॥ 16)

ధాతా	ధాతారౌ	ధాతారః	ప్ర॥
హే ధాతః	హే ధాతారౌ	హే ధాతారః	సం. ప్ర॥
ధాతారమ్	ధాతారౌ	ధాతౄన్	ద్వి॥

ధాత్రా	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభిః	తృ॥
ధాత్రే	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభ్యః	చ॥
ధాతుః	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభ్యః	పం॥
ధాతుః	ధాత్రోః	ధాతౄణామ్	ష॥
ధాతరి	ధాత్రోః	ధాతృషు	స॥

ఏవం నప్తా ఉద్గాతా కర్తా శాస్తేత్యాదయః

ఓకారాన్తః పుంలిఙ్గో గోశబ్దః (ఎద్దు) (శ్లో॥ 18.)

గౌః	గావౌ	గావః	ప్ర॥
హే గౌః	హే గావౌ	హే గావః	సం॥ ప్ర॥
గామ్	గావౌ	గాః	ద్వి॥
గవా	గోభ్యామ్	గోభిః	తృ॥
గవే	గోభ్యామ్	గోభ్యః	చ॥
గోః	గోభ్యామ్	గోభ్యః	పం॥
గోః	గవోః	గవామ్	ష॥
గవి	గవోః	గోషు	స॥

ఏవం సుద్యోః స్మృత్యాః ఇత్యాద్యోకారాన్తాః.

ఇత్యజన్తపుంలిఙ్గ సామాన్యశబ్దాః.

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో రమాశబ్దః (లక్ష్మీ) శ్లో॥ 19.

రమా	రమే	రమాః	ప్ర॥
హే రమే	హే రమే	హే రమాః	సం॥ ప్ర॥
రమామ్	రమే	రమాః	ద్వి॥
రమయా	రమాభ్యామ్	రమాభిః	తృ॥
రమాయై	రమాభ్యామ్	రమాభ్యః	చ॥
రమాయాః	రమాభ్యామ్	రమాభ్యః	పం॥

రమాయాః	రమయోః	రమాణామ్	షష్ఠీ
రమాయామ్	రమయోః	రమాసు	సప్తమీ

ఏవమ్ అమ్బికా దుర్గా సీతా భామా పద్మాదయః.

ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో మతిశబ్దః (బుద్ధి) (శ్లో॥ 23)

మతిః	మతీ	మతయః	ప్ర॥
హేమతే	హేమతీ	హేమతయః	సం॥ప్ర॥
మతిమ్	మతీ	మతీః	ద్వి॥
మత్యా	మతిభ్యామ్	మతిభిః	తృ॥
మత్యై, మతయే	మతిభ్యామ్	మతిభ్యః	చ॥
మత్యాః, మతేః	మతిభ్యామ్	మతిభ్యః	ప॥
మత్యాః, మతేః	మత్యోః	మతీనామ్	ష॥
మత్యామ్, మతౌ	మత్యోః	మతిషు	స॥

ఏవం శ్రుతి స్మృతి బుద్ధి ఘృణి రుచ్యాదయః.

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో గౌరీ శబ్దః (పార్వతి) (శ్లో॥ 24)

గౌరీ	గౌర్యౌ	గౌర్యః	ప్ర॥
హేగౌరి	హేగౌర్యౌ	హేగౌర్యః	సం॥ప్ర॥
గౌరీమ్	గౌర్యౌ	గౌరీః	ద్వి॥
గౌర్యా	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభిః	తృ॥
గౌర్యై	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభ్యః	చ॥
గౌర్యాః	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభ్యః	ప॥
గౌర్యాః	గౌర్యోః	గౌరీణామ్	ష॥
గౌర్యామ్	గౌర్యోః	గౌరీషు	స॥

ఏవం పత్నీ సఖీ వాణీ పార్వతీ నద్యాదయః.

ఉకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ధేనుశబ్దః (ఆవు) (శ్లో॥ 25.)

ధేనుః	ధేనూ	ధేనవః	ప్ర॥
హేధేనో	హేధేనూ	హేధేనవః	సం॥ప్ర॥

ధేనుమ్	ధేనూ	ధేనూః	ద్వి॥
ధేన్వా	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభిః	తృ॥
ధేన్వై, ధేనవే	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభ్యః	చ॥
ధేన్వాః, ధేనోః	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభ్యః	పం॥
ధేన్వాః, ధేనోః	ధేన్వోః	ధేనూనామ్	ష॥
ధేన్వామ్, ధేనౌ	ధేన్వోః	ధేనుషు	స॥

ఏవం తనుః కరేణుః కాముః ఇత్యాదయః.

ఊకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో వధూశబ్దః (ఆఁడుది) (శ్లో॥ 25.)

వధూః	వధ్వౌ	వధ్వః	ప్ర॥
హే వధు	హే వధ్వౌ	హే వధ్వః	సం॥ప్ర॥
వధూమ్	వధ్వౌ	వధూః	ద్వి॥
వధ్వా	వధూభ్యామ్	వధూభిః	తృ
వధ్వై	వధూభ్యామ్	వధూభ్యః	చ॥
వధ్వాః	వధూభ్యామ్	వధూభ్యః	పం॥
వధ్వాః	వధ్వోః	వధూనామ్	ష॥
వధ్వామ్	వధ్వోః	వధూషు	స॥

ఏవం తనూః చమూః కణ్డూః రమ్భోరూః ఇత్యాదయః.

ఋకారాన్త స్త్రీలిఙ్గ స్వసృశబ్దః (చెల్లెలు) (శ్లో॥ 26.)

స్వసా	స్వసారౌ	స్వసారః	ప్ర॥
హే స్వసః	హే స్వసారౌ	హే స్వసారః	సం॥ప్ర॥
స్వసారమ్	స్వసారౌ	స్వసౄః	ద్వి॥

శేషం పుంలిఙ్గకర్తృశబ్దవత్ ॥ స్త్రీలిఙ్గ గోశబ్దః పుంలిఙ్గ

గోశబ్దవత్ (పు॥ 26.)

ఇత్యజన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అథ అజన్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః ఫలశబ్దః (పండు) (శ్లో॥ 27.)

ఫలమ్	ఫలే	ఫలాని	ప్ర॥
హే ఫల	హే ఫలే	హే ఫలాని	సం॥ప్ర॥
ఫలమ్	ఫలే	ఫలాని	ద్వి॥
ఫలేన	ఫలాభ్యామ్	ఫలైః	తృ॥
ఫలాయ	ఫలాభ్యామ్	ఫలేభ్యః	చ॥
ఫలాత్	ఫలాభ్యామ్	ఫలేభ్యః	పం॥
ఫలస్య	ఫలయోః	ఫలానామ్	ష॥
ఫలే	ఫలయోః	ఫలేషు	స॥

ఏవం జ్ఞాన ధన వన వచన వదనాదయః

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో వారిశబ్దః (ఉదకము) (శ్లో॥ 29.)

వారి	వారిణీ	వారీణి	ప్ర॥
హే వారే, హే వారి	హే వారిణీ	హే వారీణి	సం॥ప్ర॥
వారి	వారిణీ	వారీణి	ద్వి॥
వారిణా	వారిభ్యామ్	వారిభిః	తృ॥
వారిణే	వారిభ్యామ్	వారిభ్యః	చ॥
వారిణః	వారిభ్యామ్	వారిభ్యః	పం॥
వారిణః	వారిణోః	వారీణామ్	ష॥
వారిణి	వారిణోః	వారిషు	స॥

ఏవం శ్రాఘ్ని సానుసాని హరిహర ఇత్యాదయః,

ఉకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మధుశబ్దః (తేనె) (శ్లో॥ 30.)

మధు	మధునీ	మధూని	ప్ర॥
హే మధో, హే మధు.	హే మధునీ	హే మధూని	సం॥ప్ర॥
మధు	మధునీ	మధూని	ద్వి॥

మధునా	మధుభ్యామ్	మధుభిః	తృ॥
మధునే	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః	చ॥
మధునః	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః	పం॥
మధునః	మధునోః	మధూనామ్	ష॥
మధుని	మధునోః	మధుషు	స॥

ఏవ మమ్బు శ్మశ్రు జతు ఇత్యాదయః

ఇత్యజన్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అథ హలన్త సాధారణశబ్దాః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః పయోముక్ఛబ్దః (మేఘము) (శ్లో 40.)

పయోముక్ (గ్)*	పయోముచౌ	పయోముచః
పయోముచమ్	పయోముచౌ	పయోముచః
పయోముచా	పయోముగ్భ్యామ్	పయోముగ్భిః
పయోముచే	పయోముగ్భ్యామ్	పయోముగ్భ్యః
పయోముచః	పయోముగ్భ్యామ్	పయోముగ్భ్యః
పయోముచః	పయోముచోః	పయోముచామ్
పయోముచి	పయోముచోః	పయోముక్షు

ఏవం జలముక్ సువాక్ ఇత్యాదయః.

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో భిషక్ఛబ్దః (వైద్యుడు) (శ్లో ॥ 38.)

భిషక్ (గ్) *	భిషజౌ	భిషజః
భిషజమ్	భిషజౌ	భిషజః
భిషజా	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భిః

---

* హలన్తేషు * ఏవం చిహ్నితస్థానే సమ్బోధన (ప్రథమా) (ద్వి) [illegible] విభక్తి పదోద్బోధాః-

భిషజే	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భ్యః
భిషజః	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భ్యః
భిషజః	భిషజోః	భిషజామ్
భిషజి	భిషజోః	భిషక్షు

ఏవం సుయుక్ ఋత్విక్ తనుస్పృక్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో మరుచ్ఛబ్దః (గాలి) (శ్లో॥ 41.)

మరుత్	మరుతౌ	మరుతః
మరుతమ్	మరుతౌ	మరుతః
మరుతా	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భిః
మరుతే	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
మరుతః	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
మరుతః	మరుతోః	మరుతామ్
మరుతి	మరుతోః	మరుత్సు

ఏవం జగత్ జాగ్రత్ దదత్ దధత్ ఇన్ద్రజిత్ సోమసుత్ శాస్త్రవృత్ పరిస్రుత్ శాసత్ చకాసత్ జుహ్వత్ బిభ్యత్ బోభువదిత్యాదయః

దకారాన్తః పుంలిఙ్గో దివిషచ్ఛబ్దః (వేల్పు) (శ్లో॥ 39.)

దివిషత్	దివిషదౌ	దివిషదః
దివిషదమ్	దివిషదౌ	దివిషదః
దివిషదా	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భిః
దివిషదే	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భ్యః
దివిషదః	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భ్యః
దివిషదః	దివిషదోః	దివిషదామ్
దివిషది	దివిషదోః	దివిషత్సు

ఏవం శాస్త్రవిత్ రాజనుత్ క్రవ్యాత్ ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో రాజన్ శబ్దః (ఱేఁడు) (శ్లో॥ 34.)

రాజా	రాజానౌ	రాజానః
హే రాజన్	హే రాజానౌ	హే రాజానః
రాజానమ్	రాజానౌ	రాజ్ఞః
రాజ్ఞా	రాజభ్యామ్	రాజభిః
రాజ్ఞే	రాజభ్యామ్	రాజభ్యః
రాజ్ఞః	రాజభ్యామ్	రాజభ్యః
రాజ్ఞః	రాజ్ఞోః	రాజ్ఞామ్
రాజ్ఞి, రాజని	రాజ్ఞోః	రాజసు

ఏవం మహిమా సుత్రామా ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో యజ్వన్ శబ్దః (సోమయాజి, (శ్లో॥ 34.)

యజ్వా	యజ్వానౌ	యజ్వానః
హే యజ్వన్	హే యజ్వానౌ	హే యజ్వానః
యజ్వానమ్	యజ్వానౌ	యజ్వనః
యజ్వనా	యజ్వభ్యామ్	యజ్వభిః
యజ్వనే	యజ్వభ్యామ్	యజ్వభ్యః
యజ్వనః	యజ్వభ్యామ్	యజ్వభ్యః
యజ్వనః	యజ్వనోః	యజ్వనామ్
యజ్వని	యజ్వనోః	యజ్వసు

ఏవం పిహాకృత్వా పాప్మా ఆత్మా బ్రహ్మా ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో యశస్విన్ శబ్దః (కీర్తిగలవాఁడు) (శ్లో॥ 34.)

యశస్వీ	యశస్వినౌ	యశస్వినః
హే యశస్విన్	హే యశస్వినౌ	హే యశస్వినః
యశస్వినమ్	యశస్వినౌ	యశస్వినః
యశస్వినా	యశస్విభ్యామ్	యశస్విభిః

యశస్వినే	యశస్విభ్యామ్	యశస్విభ్యః
యశస్వినః	యశస్విభ్యామ్	యశస్విభ్యః
యశస్వినః	యశస్వినోః	యశస్వినామ్
యశస్విని	యశస్వినోః	యశస్విషు

ఏవం గుణీ ధనీ కరీ శార్ఙ్గీ శశీ, స్త్రీ దోషీ ఇత్యాదయః. తత్ర రేఫషకారాత్పరనకారస్య ణత్వం జ్ఞేయమ్, కరిణౌ కరిణః, దోషిణౌ దోషిణః ఇతి.

శకారాన్తః పుంలిఙ్గో విట్శబ్దః (వైశ్యవాచకః) (శ్లో ॥ 45.)

విట్ (విడ్) *	విశౌ	విశః
విశమ్	విశౌ	విశః
విశా	విడ్భ్యామ్	విడ్భిః
విశే	విడ్భ్యామ్	విడ్భ్యః
విశః	విడ్భ్యామ్	విడ్భ్యః
విశః	విశోః	విశామ్
విశి	విశోః	విట్సు, విట్త్సు

ఏవం మృట్ భ్రట్ ఇత్యాదయః.

షకారాన్తః పుంలిఙ్గో రత్నముట్శబ్దః (రత్నహారకః) (శ్లో ॥ 43)

రత్నముట్ (డ్) *	రత్నముషౌ	రత్నముషః
రత్నముషమ్	రత్నముషౌ	రత్నముషః
రత్నముషా	రత్నముడ్భ్యామ్	రత్నముడ్భిః
రత్నముషే	రత్నముడ్భ్యామ్	రత్నముడ్భ్యః
రత్నముషః	రత్నముడ్భ్యామ్	రత్నముడ్భ్యః
రత్నముషః	రత్నముషోః	రత్నముషామ్
రత్నముషి	రత్నముషోః	రత్నముట్సు, (ట్త్సు)

ఏవం నీలత్విట్ ద్విట్ [illegible]పుట్ ఇత్యాదయః.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో వేధశ్శబ్దః (బ్రహ్మ) (శ్లో॥ 44.)

వేధాః	వేధసౌ	వేధసః
హే వేధః	హే వేధసౌ	హే వేధసః
వేధసమ్	వేధసౌ	వేధసః
వేధసా	వేధోభ్యామ్	వేధోభిః
వేధసే	వేధోభ్యామ్	వేధోభ్యః
వేధసః	వేధోభ్యామ్	వేధోభ్యః
వేధసః	వేధసోః	వేధసామ్
వేధసి	వేధసోః	వేధస్సు

ఏవం చన్ద్రమాః సుమనాః ఇత్యాదయః.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో విద్వచ్ఛబ్దః (పండితుఁడు) (శ్లో॥ 44.)

విద్వాన్	విద్వాంసౌ	విద్వాంసః
హే విద్వన్	హే విద్వాంసౌ	హే విద్వాంసః
విద్వాంసమ్	విద్వాంసౌ	విదుషః
విదుషా	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భిః
విదుషే	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్యః
విదుషః	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్యః
విదుషః	విదుషోః	విదుషామ్
విదుషి	విదుషోః	విద్వత్సు

ఏవం పేచివాన్ తస్థివాన్ ఉపేయివాన్ ఇత్యాదయః.

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో మహీరుహ్ఛబ్దః (చెట్టు) (శ్లో॥ 31.)

మహీరుట్ *	మహీరుహౌ	మహీరుహః
మహీరుహమ్	మహీరుహౌ	మహీరుహః
మహీరుహా	మహీరుడ్భ్యామ్	మహీరుడ్భిః
మహీరుహే	మహీరుడ్భ్యామ్	మహీరుడ్భ్యః

మహీరుహః	మహీరుడ్భ్యామ్	మహీరుడ్భ్యః
మహీరుహః	మహీరుహోః	మహీరుహామ్
మహీరుహి	మహీరుహోః	మహీరుట్సు (ట్త్సు)

ఏవం లిట్ దామలిట్ ఇత్యాదయః.

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధుక్శబ్దః (పాలుపిదుకువాడు) (శ్లో ॥ 81)

ధుక్, ధుగ్ *	దుహౌ	దుహః
దుహమ్	దుహౌ	దుహః
దుహా	ధుగ్భ్యామ్	ధుగ్భిః
దుహే	ధుగ్భ్యామ్	ధుగ్భ్యః
దుహః	ధుగ్భ్యామ్	ధుగ్భ్యః
దుహః	దుహోః	దుహామ్
దుహి	దుహోః	ధుక్షు, ధుట్సు, ధుట్త్సు

ఇతి హలన్త పుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః

చకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో వాక్శబ్దః (వాక్కు) (శ్లో ॥ 48.)

వాక్, వాగ్ *	వాచౌ	వాచః
వాచమ్	వాచౌ	వాచః

ఇత్యాది సర్వం పయోముక్ఛబ్దవత్, ఏవం త్వక్, (పు-29.)

జకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః స్రక్శబ్దః (మాలిక)

స్రక్	స్రజౌ	స్రజః
స్రజమ్	స్రజౌ	స్రజః

ఇత్యాది భిషక్ఛబ్దవత్ (పు-29.)

హలన్తేషు తకారాన్తాః నకారాన్తాశ్చ స్త్రీలిఙ్గే ప్రాయశః ఈకారాన్తాః స్యుః :— ధీమతీ, భగవతీ, దదతీ, చకాసతీ, శాసతీ జాగ్రతీ, భాతీ-భాన్తీ, జుహ్వతీ, బిభ్రతీ, సున్వతీ తుదన్తీ-తుదతీ రున్ధతీ, క్రీణతీ,

కుర్వతీ, చోరయన్తీ, భవన్తీ, దీవ్యన్తీ, పుత్రీయన్తీ, చికీర్షన్తీ, బోభువతీ; నామ్నీ, రాజ్ఞీ, మనోహారిణీ, కరిణీ, గుణినీ; ఇత్యాదయ స్సర్వేపి గౌరీశబ్దవ ద్బోధ్యాః॥ హరిత్, పుణ్యకృత్, ఇత్యాదయః కేచిత్ మరుచ్ఛబ్దవత్తకారాన్తా ఏవ. (పు-30.)

దకారాన్తాః ముత్, సమ్పత్, ఇత్యాదయః దివిషచ్ఛబ్దవత్ జ్ఞేయాః. (పు-30)

భకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః కకుప్శబ్దః (దిక్కు)

కకుప్ *	కకుభౌ	కకుభః
కకుభమ్	కకుభౌ	కకుభః
కకుభా	కకుబ్భ్యామ్	కకుబ్భిః
కకుభే	కకుబ్భ్యామ్	కకుబ్భ్యః
కకుభః	కకుబ్భ్యామ్	కకుబ్భ్యః
కకుభః	కకుభోః	కకుభామ్
కకుభి	కకుభోః	కకుప్సు.

రేఫాన్తః స్త్రీలిఙ్గో గిర్శబ్దః (వాక్కు) (శ్లో॥ 46) * గీః గిరౌ-గిరః। గిరమ్-గిరౌ-గిరః। గిరా గీర్భ్యామ్-గీర్భిః। గిరే-గీర్భ్యామ్-గీర్భ్యః గిరః-గీర్భ్యామ్-గీర్భ్యః। గిరః-గిరోః గిరామ్। గిరి-గిరోః-గీర్షు, గీష్షు॥

ఏవం పూః ధూః ఇత్యాదయః

శకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో దిక్శబ్దః (దిక్కు) (శ్లో॥ 49)

దిక్ * - దిశౌ - దిశః। దిశమ్ దిశౌ-దిశః। దిశా-దిగ్భ్యామ్-దిగ్భిః। దిశే - దిగ్భ్యామ్ - దిగ్భ్యః। దిశః - దిగ్భ్యామ్ - దిగ్భ్యః। దిశః దిశోః - దిశామ్। దిశి-దిశోః-దిక్షు॥ ఏవం దృక్.

షకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గస్త్విట్శబ్దః (కాంతి) (శ్లో॥ 49.)

త్విట్ * - త్విషౌ - త్విషః। ఇత్యాది సర్వం రత్నముట్ఛబ్దవత్ । (పు 31) ఏవం ప్రావృట్, విపాట్.

సకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః సుమనశ్శబ్దః (మంచిమనస్సుగల) (పు. 54)
సుమనాః - సుమనసౌ - సుమనసః । ఇత్యాది సర్వం వేధశ్శబ్దవత్ ।

ఇతి హలన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః సువాక్ఛబ్దః (మంచివాక్కుగలకులము)

సువాక్ - సువాచీ - సువాఞ్చి । పునస్తద్వత్ । శేషం ప్రాఙ్ముక్ఛబ్దవత్. (పు. 30)

(తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః పచచ్ఛబ్దః (వండునది) (శ్లో ॥ 56.)

పచత్	పచన్తీ	పచన్తి
పచత్	పచన్తీ	పచన్తి
పచతా	పచద్భ్యామ్	పచద్భిః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్ (పు-31) ఏవం దీవ్యత్. గోపాయత్. చికీర్షత్; ఇత్యాది భ్వాది దివాది ధాతుప్రకృతికా శ్శబ్దాః; తథా సనాద్యన్తధాతుషు శప్ ప్రత్యయాన్తాశ్చ.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో దదచ్ఛబ్దః (ఇచ్చునది) (శ్లో ॥ 56.)

దదత్ *	దదతీ	దదన్తి, దదతి
దదత్	దదతీ	దదన్తి, దదతి
దదతా	దదద్భ్యామ్	దదద్భిః

శేషం మరుద్వత్ । ఏవం జక్షత్ జాగ్రత్ శాసత్,

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్తుదచ్ఛబ్దః (పీడించునది) (శ్లో ॥ 56.)

తుదత్ *	తుదన్తీ, తుదతీ	తుదన్తి
తుదత్	తుదన్తీ; తుదతీ	తుదన్తి
తుదతా	తుదద్భ్యామ్	తుదద్భిః

శేషం మరుద్వత్ । ఏవం యాత్, ఉల్లసత్, నుదత్.

నకారాన్తో నపుంసకలిఙ్గో బ్రహ్మన్శబ్దః. (శ్లో ॥ 51.)

బ్రహ్మ	బ్రహ్మణీ	బ్రహ్మాణి
హే బ్రహ్మన్ / హే బ్రహ్మ	హే బ్రహ్మణీ	హే బ్రహ్మాణి
బ్రహ్మ	బ్రహ్మణీ	బ్రహ్మాణి
బ్రహ్మణా	బ్రహ్మభ్యామ్	బ్రహ్మభిః
బ్రహ్మణే	బ్రహ్మభ్యామ్	బ్రహ్మభ్యః
బ్రహ్మణః	బ్రహ్మభ్యామ్	బ్రహ్మభ్యః
బ్రహ్మణః	బ్రహ్మణోః	బ్రహ్మణామ్
బ్రహ్మణి	బ్రహ్మణోః	బ్రహ్మసు

ఏవం ధర్మ, కర్మ, నర్మ, శర్మ, వర్త్మేత్యాదయః.

నకారాంతనపుంసకలిఙ్గో నామశబ్దః (పేరు) (శ్లో ॥ 51)

నామ	నామ్నీ, నామనీ	నామాని
హే నామన్ / హే నామ	హే నామ్నీ / హే నామనీ	హే నామాని
నామ	నామ్నీ, నామనీ	నామాని
నామ్నా	నామభ్యామ్	నామభిః

శేషం రాజన్ శబ్దవత్ (పు-32.) ఏవం ధామ సురాజ దామ వ్యోమేత్యాదయః.

శకారాన్తో నపుంసకలిఙ్గస్తాదృక్శబ్దః ([illegible].)

తాదృక్ *	తాదృశీ	తాదృంశి
తాదృక్	తాదృశీ	తాదృంశి

శేషం దిక్శబ్దవత్ । ఏవం యాదృక్ ఏతాదృక్.

షకారాన్తో నపుంసకలిఙ్గో గన్ధముట్ఛబ్దః ॥ గన్ధముట్ . గన్ధముషీ - గన్ధముంషి । పునస్త్వవత్ శేషం పుంవత్ । ఏవం [illegible].

సకారాన్తో నపుంసకలిఙ్గో వచశ్శబ్దః (వాక్కు) (శ్లో ॥ 57.)

వచః *	వచసీ	వచాంసి
వచః	వచసీ	వచాంసి
వచసా	వచోభ్యామ్	వచోభిః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్ (పు-34.) ఏవం మనః వయః పయః.

హకారాన్తో నపుంసకలిఙ్గో లిట్ఛబ్దః (ఆస్వాదించునది) (శ్లో ॥ 50)

లిట్	లిహీ	లింహి
లిట్	లిహీ	లింహి

శేషం మహిరుట్ఛబ్దవత్ (పు-34)

ఇతి హలన్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అథ సర్వనామశబ్దాః.

సర్వ విశ్వ ఉభ ఉభయ డతర డతమ ** అన్య † అన్యతర ఇతర త్వ (త్వత్) సమ సిమ నేమ ‡ పూర్వ పర అవర దక్షిణ ఉత్తర

** ఏతౌ ప్రత్యయౌ. తేన తదన్తాః కతర యతర తతర ఏకతర కతమ యతమ తతమ ఏకతమ ఇత్యాదయో గృహ్యన్తే,

† అన్యతరశబ్దవత్ అన్యతమశబ్దో నజ్ఞేయః. కిన్తు రామవదేవ.

‡ (పూర్వ పర అవర దక్షిణ ఉత్తర అపర అధర ఈ శబ్దములు ఒక వస్తువునకు సంజ్ఞ (పేరు) అయినప్పుడును; వ్యవస్థ (వ్యవస్థ=ఇది దీని కంటె పూర్వము, ఇది దీనికంటె పరము, లేక ఉత్తరము దక్షిణము అను వ్యవధినియమము) లేనప్పుడును; రామశబ్దమునలె తెలియఁదగినవి. మఱియు సదృశార్థకమైన సమశబ్దమును, జ్ఞాతిధనవాచకమైన స్వశబ్దమును, బాహ్య, వస్త్ర, అర్థకమైన అన్తర శబ్దంబును; రామశబ్దమువలె తెలియవల యును.)

అపర అధర స్వ అన్తర త్యద్ తద్ యద్ ఏతద్ ఇదమ్ అదస్ ఏక ద్వి యుష్మద్ అస్మద్ భవత్ కిమ్ ఇతి ॥౩౫॥ ఏషాం లిఙ్గత్రయేఽపిక్రమేణ రూపభేదాన్ వక్ష్యామః. తథాహి ;—

అకారాన్తః పుంలిఙ్గ సర్వశబ్దః (అంతయు) (శ్లో ॥ 4.)

సర్వః	సర్వౌ	సర్వే
హే సర్వ	హే సర్వౌ	హే సర్వే
సర్వమ్	సర్వౌ	సర్వాన్
సర్వేణ	సర్వాభ్యామ్	సర్వైః
సర్వస్మై	సర్వాభ్యామ్	సర్వేభ్యః
సర్వస్మాత్	సర్వాభ్యామ్	సర్వేభ్యః
సర్వస్య	సర్వయోః	సర్వేషామ్
సర్వస్మిన్	సర్వయోః	సర్వేషు

ఏవం విశ్వ కతర కతమ అన్యతర అన్య ఇతర త్వ సమ సీమ శబ్దానాం రూపాణి జ్ఞేయాని.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యంద్వివచనాన్త ఉభశబ్దః. (రెండు.)

ఉభౌ	ఉభౌ	ఉభాభ్యామ్	ఉభాభ్యామ్
ఉభాభ్యామ్	ఉభయోః	ఉభయోః	(శ్లో ॥ 5.)

అకారాన్త పుంలిఙ్గ ఉభయశబ్దో ద్వివచనరహితః. (రెండు వయవములు గలది) ప్ర॥ ఉభయః-ఉభయే ॥ సం-ప్ర ॥ హే ఉభయ – హే ఉభయే । ద్వి ॥ ఉభయమ్-ఉభయాన్ । తృ ॥ ఉభయేన-ఉభయైః । చ । ఉభయస్మై-ఉభయేభ్యః । పం॥ ఉభయస్మాత్ = ఉభయేభ్యః । ష । ఉభయస్య ఉభయేషామ్ । స॥ ఉభయస్మిన్ - ఉభయేషు । (శ్లో ॥ 5.)

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నేమశబ్దః (సగము) (శ్లో॥ 5.)

ప్ర॥	నేమః	నేమౌ	నేమే, నేమాః
సం॥ప్ర॥	హే నేమ	హే నేమౌ	హే నేమే. హే నేమాః.

ఇయానేవ విశేషః శేషం సర్వవత్.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గః పూర్వశబ్దః (పూర్వము) (శ్లో॥ 6)

పూర్వః	పూర్వౌ	పూర్వే, పూర్వాః	ప్ర॥
హే పూర్వ	హే పూర్వౌ	హే పూర్వే. హే పూర్వాః	సం॥ప్ర॥
పూర్వమ్	పూర్వౌ	పూర్వాన్	ద్వి॥
పూర్వేణ	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వైః	తృ॥
పూర్వస్మై	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వేభ్యః	చ॥
పూర్వస్మాత్, పూర్వాత్	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వేభ్యః	పం॥
పూర్వస్య	పూర్వయోః	పూర్వేషామ్	ష॥
పూర్వస్మిన్, పూర్వే	పూర్వయోః	పూర్వేషు	స॥

ఏవం పర అవర దక్షిణ అపర ఉత్తర అధర స్వ అన్తర ఏతే తుల్యరూపాః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గ సఙ్ఖ్యావాచకో నిత్యైకవచనాన్త ఏకశబ్దః. ** (ఒకడు.) (శ్లో॥ 7) ప్ర॥ ఏకః-సం॥ప్ర॥ హే ఏక. ద్వి॥ ఏకమ్ తృ॥ ఏకేన - చ॥ ఏకస్మై పం॥ ఏకస్మాత్ - ష॥ ఏకస్య-స॥ ఏకస్మిన్.

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యద్వివచనాన్తో *ద్విశబ్దః (ఇద్దఱు)

** శ్లో॥ ఏకోఽన్యార్థే ప్రధానే చ ప్రథమే కేవలే తథా। సాధారణే సమానేఽల్పే సఙ్ఖ్యాయాం చ ప్రయుజ్యతే॥

* అస్య సంజ్ఞాత్వే ఉపసర్జనత్వే చ ద్విః ద్వౌ ద్వయః ఇతి రామశబ్దవదేవ రూపాణి జ్ఞేయాని - ఏవం సర్వాదిగణపఠితానాం సంజ్ఞోపసర్జనీభూతానాం సర్వనామసంజ్ఞాప్రయుక్తం కార్యం నాస్తి॥ [illegible] హలన్తవిశేషశబ్దేషు వక్ష్యతే.

(శ్లో॥ 11.) ప్ర॥ ద్వౌ-ద్వి॥ ద్వౌ-తృ॥ ద్వాభ్యామ్-చ॥ ద్వాభ్యామ్-పం॥ ద్వాభ్యామ్-ష॥ ద్వయోః-స॥ ద్వయోః.

దకారాన్తః పుంలిఙ్గస్తచ్ఛబ్దః (వాఁడు) యచ్ఛబ్దశ్చ (ఎవఁడు,)

సః	తౌ	తే	యః	యౌ	యే
తమ్	తౌ	తాన్	యమ్	యౌ	యాన్
తేన	తాభ్యామ్	తైః	యేన	యాభ్యామ్	యైః
తస్మై	తాభ్యామ్	తేభ్యః	యస్మై	యాభ్యామ్	యేభ్యః
తస్మాత్	తాభ్యామ్	తేభ్యః	యస్మాత్	యాభ్యామ్	యేభ్యః
తస్య	తయోః	తేషామ్	యస్య	యయోః	యేషామ్
తస్మిన్	తయోః	తేషు	యస్మిన్	యయోః	యేషు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గస్త్యచ్ఛబ్దః (వాఁడు) స్యః-త్యౌ-త్యే-త్యమ్-త్యౌ త్యాన్। ఏవం తచ్ఛబ్దవత్. (శ్లో॥ 38.)

దకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఏతచ్ఛబ్దః (వీఁడు) (శ్లో॥ 39.)

ఏషః	ఏతౌ	ఏతే
ఏతమ్, ఏనమ్	ఏతౌ, ఏనౌ	ఏతాన్, ఏనాన్
ఏతేన, ఏనేన	ఏతాభ్యామ్	ఏతైః
ఏతస్మై	ఏతాభ్యామ్	ఏతేభ్యః
ఏతస్మాత్	ఏతాభ్యామ్	ఏతేభ్యః
ఏతస్య	ఏతయోః, ఏనయోః	ఏతేషామ్
ఏతస్మిన్	ఏతయోః, ఏనయోః	ఏతేషు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గో యుష్మచ్ఛబ్దః (నీవు) (39.)

త్వమ్	యువామ్	యూయమ్
త్వామ్, త్వా	యువామ్, వామ్	యుష్మాన్, వః
త్వయా	యువాభ్యామ్	యుష్మాభిః

తుభ్యమ్; తే	యువాభ్యామ్, వామ్	యుష్మభ్యమ్, వః
త్వత్	యువాభ్యామ్	యుష్మత్
తవ, తే	యువయోః, వామ్	యుష్మాకమ్, వః
త్వయి	యువయోః	యుష్మాసు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽస్మచ్ఛబ్దః (నేను) (శ్లో ॥ 39.)

అహమ్	ఆవామ్	వయమ్
మామ్, మా	ఆవామ్, నౌ	అస్మాన్, నః
మయా	ఆవాభ్యామ్	అస్మాభిః
మహ్యమ్, మే	ఆవాభ్యామ్, నౌ	అస్మభ్యమ్, నః
మత్	ఆవాభ్యామ్	అస్మత్
మమ, మే	ఆవయోః, నౌ	అస్మాకమ్, నః
మయి	ఆవయోః	అస్మాసు

అనయో ర్యుష్మదస్మ చ్ఛబ్దయోః లిఙ్గత్రయేపి ఏతాన్యేవ రూపాణీతి జ్ఞేయమ్.

మకారాన్తః పుంలిఙ్గః కిమ్శబ్దః (ఎవఁడు ?) (శ్లో ॥ 33.)

ప్ర॥ కః - కౌ - కే ॥ ద్వి॥ కమ్ - కౌ - కాన్ । తృ॥ కేన - కాభ్యామ్ - కైః । చ॥ కస్మై - కాభ్యామ్ - కేభ్యః । పం॥ కస్మాత్ - కాభ్యామ్ - కేభ్యః । ష॥ కస్య - కయోః - కేషామ్ ॥ స॥ కస్మిన్ - కయోః - కేషు ॥ *

---

* అస్యాగ్రే ద్యోతక చిత్, చనే త్యవ్యయయోగే:— ప్ర॥ కశ్చిత్ — కౌచిత్ - కేచిత్. ద్వి॥ కఞ్చిత్ - కౌచిత్ - కాంశ్చిత్. తృ॥ కేనచిత్ - కాభ్యాఞ్చిత్. కైశ్చిత్, చ॥ కస్మైచిత్ - కాభ్యాఞ్చిత్ - కేభ్యశ్చిత్. పం॥ కస్మాచ్చిత్ - కాభ్యాఞ్చిత్ - కేభ్యశ్చిత్. ష॥ కస్యచిత్ - కయోశ్చిత్ - కేషాఞ్చిత్. స॥ కస్మింశ్చిత్ - కయోశ్చిత్ - కేషుచిత్. ఏవం చనయోగేపి బోధ్యమ్.

మకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఇదమ్ శబ్దః (వీఁడు) (33.)

అయమ్	ఇమౌ	ఇమే
ఇమమ్, ఏనమ్	ఇమౌ, ఏనౌ*	ఇమాన్, ఏనాన్
అనేన, ఏనేన	ఆభ్యామ్,	ఏభిః
అస్మై	ఆభ్యామ్	ఏభ్యః
అస్మాత్	ఆభ్యామ్	ఏభ్యః
అస్య	అనయోః, ఏనయోః	ఏషామ్
అస్మిన్	అనయోః, ఏనయోః	ఏషు

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో ఽదశ్శబ్దః (వీఁడు) (శ్లో॥ 44)

అసౌ	అమూ	అమీ
అముమ్	అమూ	అమూన్
అమునా	అమూభ్యామ్	అమీభిః
అముష్మై	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
అముష్మాత్	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
అముష్య	అముయోః	అమీషామ్
అముష్మిన్	అముయోః	అమీషు

ఇతి సర్వనామ్నాం పుంసి రూపాణి.

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గస్సర్వా శబ్దః. (శ్లో॥ 20.)

సర్వా	సర్వే	సర్వాః
హే సర్వే	హే సర్వే	హే సర్వాః

---

* కిఞ్చిత్కార్యం విధాతుముపాత్తస్య కార్యాంతరం విధాతుం పునరుపాదానమన్వాదేశః ఇత్యుచ్యతే. తస్మిన్నర్థే ఇదమ్ ఏతదోశ్చ ఏనాదేశో భవతి ద్వితీయాయాం టౌసోశ్చ. యథా "అనేన వ్యాకరణమధీతమ్; ఏనం ఛన్దోఽధ్యాపయ అనయోః పవిత్రం కులమ్. ఏనయోః ప్రభూతం స్వ" మితి.

సర్వామ్	సర్వే	సర్వాః
సర్వయా	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభిః
సర్వస్యై	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః	సర్వయోః	సర్వాసామ్
సర్వస్యామ్	సర్వయోః	సర్వాసు

ఏవం విశ్వప్రభృతి (శ్లో॥ 21.) అన్యశబ్దానాం రూపాణి, అకా
రాన్తః స్త్రీలింగో నిత్యంద్వివచనాన్త ఉభాశబ్దః ఉభే, ఉభే, ఉభాభ్యామ్,
ఉభాభ్యామ్, ఉభాభ్యామ్, ఉభయోః, ఉభయోః.

ఏకాశబ్దః సర్వావత్ బోధ్యః, సంఖ్యార్థేతు నిత్యైకవచనాన్తః
యథా :—ఏకా, ఏకామ్, ఏకయా, ఏకస్యై. ఏకస్యాః, ఏకస్యాః,
ఏకస్యామ్ (శ్లో॥ 21.)

ఉభయశబ్దస్య పుంసీవ వచననియమః రూపాణితు సర్వావత్.

ఇకారాన్తః స్త్రీలింగో ద్విశబ్దః-ద్వే, ద్వే, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యా
ద్వాభ్యామ్, ద్వయోః, ద్వయోః.

దకారాన్తః స్త్రీలింగ స్తచ్ఛబ్దః (అపి) యచ్ఛబ్దశ్చ (శ్లో॥ 48.)

సా	తే	తాః	యా	యే	యా
తామ్	తే	తాః	యామ్	యే	యా
తయా	తాభ్యామ్	తాభిః	యయా	యాభ్యామ్	యా
తస్యై	తాభ్యామ్	తాభ్యః	యస్యై	యాభ్యామ్	యా
తస్యాః	తాభ్యామ్	తాభ్యః	యస్యాః	యాభ్యామ్	యా
తస్యాః	తయోః	తాసామ్	యస్యాః	యయోః	యాసా
తస్యామ్	తయోః	తాసు	యస్యామ్	యయోః	యాస

స్యా త్యే త్యాః ఇతి త్యచ్ఛబ్దే స్తచ్ఛబ్దవత్.

దకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఏతచ్ఛబ్దః (ఈమె) (శ్లో॥ 46)

ఏషా	ఏతే	ఏతాః
ఏతామ్, ఏనామ్	ఏతే, ఏనే	ఏతాః, ఏనాః
ఏతయా, ఏనయా	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభిః
ఏతస్యై	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభ్యః
ఏతస్యాః	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభ్యః
ఏతస్యాః	ఏతయోః, ఏనయోః	ఏతాసామ్
ఏతస్యామ్	ఏతయోః, ఏనయోః	ఏతాసు

మకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః కిమ్శబ్దః- (ఎవతె) ప్ర॥ కా-కే-కాః
ద్వి॥ కామ్ - కే-కాః । తృ॥ కయా - కాభ్యామ్ - కాభిః । చ॥ కస్యై । కాభ్యామ్ - కాభ్యః । పం॥ కస్యాః - కాభ్యామ్ - కాభ్యః । ష॥ కస్యాః- కయోః - కాసామ్ । స॥ కస్యామ్ - కయోః - కాసు.*

మకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఇదమ్శబ్దః (ఈమె) (శ్లో॥ 46)

ఇయమ్	ఇమే	ఇమాః
ఇమామ్ ఏనామ్	ఇమే, ఏనే	ఇమాః ఏనాః
అనయా, ఏనయా	ఆభ్యామ్	ఆభిః
అస్యై	ఆభ్యామ్	ఆభ్యః
అస్యాః	ఆభ్యామ్	ఆభ్యః
అస్యాః	అనయోః, ఏనయోః	ఆసామ్
అస్యామ్	అనయోః, ఏనయోః	ఆసు

సకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో౽దశ్శబ్దః (ఈమె) (శ్లో॥ 49)

అసౌ	అమూ	అమూః
అమూమ్	అమూ	అమూః
అముయా	అమూభ్యామ్	అమూభిః
అముష్యై	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః

* చిదన్తాః:—కాచిత్ - కేచిత్ - కాశ్చిత్. ఇత్యాది.

అముష్యాః	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః
అముష్యాః	అముయోః	అమూషామ్
అముష్యామ్	అముయోః	అమూషు

ఇతి సర్వనామ్నాం స్త్రీలిఙ్గరూపాణి.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్సర్వశబ్దః. (శ్లో॥ 20.)

సర్వమ్	సర్వే	సర్వాణి
హేసర్వ	హేసర్వే	హేసర్వాణి
సర్వమ్	సర్వే	సర్వాణి

శేషం పుంవత్, ఏవం విశ్వాదీనాం పూర్వాదీనాం నవానాం పఞ్చమీసప్తమ్యేకవచనయోః పుంసీవ రూపస్స్యాత్. ఏకోభోభయ శబ్దానాంతు పుంలిఙ్గ వదేవ నియమః. ఉభశబ్దస్య స్త్రీలిఙ్గవద్రూపాణి.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కతరశబ్దః (శ్లో॥ 27.) కతరత్ - కతరే - కతరాణి। కతరత్ - కతరే - కతరాణి। శేషంపుంవత్ - ఏవం కతమత్, ఇతరత్, అన్యతరత్ ॥ అన్యతమశబ్దస్తు: అన్యతమమ్ - అన్యతమే - అన్యతమాని. ఇతి ఫలశబ్దవద్భవః.

దకారాన్త నపుంసకలిఙ్గస్తచ్ఛబ్దః (అది) తత్ - తే - తాని। ప్రసస్తవ్యత్ - శేషంపుంవత్ (పు-42) ఏవం త్యత్ - యత్.

దకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ ఏతచ్ఛబ్దః। ప్ర॥ ఏతత్ - ఏతే - ఏతాని ద్వి॥ ఏతత్ - ఏతే - ఏతాని. ఏనత్ - ఏనే - ఏనాని - శేషంపుంవత్. (పు-42)

మకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కిమ్శబ్దః (ఏది?) ప్ర॥ కిమ్* - కే - కాని - ద్వి॥ కిమ్ - కే - కాని। శేషంపుంవత్ - (పు-43.)

* చిన్యోగే.—క్విచిత్ - కేచిత్ - కానిచిత్ ప్రనస్తవ్యత్, శేషం పుమ్వత్. (పు-33)

మకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ ఇదమ్శబ్దః । ప్ర॥ ఇదమ్-ఇమే-ఇమాని ; ద్వి॥ ఇదమ్, ఏనమ్-ఇమే, ఏనే - ఇమాని, ఏనాని । శేషం పుంవత్.

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో ఽదశ్శబ్దః (ఇది) ప్ర॥ అదః - అమూ - అమూని । ద్వి॥ అదః - అమూ - అమూని - శేషః పుంవత్. ఇతి సర్వనామ్నాం నపుంసకరూపాణి...ఇతి సర్వనామ శబ్దాః.—

అథాజన్త విశేషశబ్దాః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో ద్వితీయశబ్దః (రెండవవాఁడు) శ్లో॥ 7.) తస్య ద్వితీయావిభక్తి పర్యన్తం రామవత్ - విశేషస్తు.

చ.	ద్వితీయస్మై / ద్వితీయాయ	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయేభ్యః
పం॥	ద్వితీయస్మాత్ / ద్వితీయాత్	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయేభ్యః
ష॥	ద్వితీయస్య	ద్వితీయయోః	ద్వితీయానామ్
స॥	ద్వితీయస్మిన్ / ద్వితీయే	ద్వితీయయోః	ద్వితీయేషు

ఏవం తృతీయశబ్దస్యాపి రూపాణి జ్ఞేయాని.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రథమశబ్దః (శ్లో॥ 7-8) ప్రథమః-ప్రథమౌ-ప్రథమే - ప్రథమాః । సం॥ ప్ర॥ హే ప్రథమ - హే ప్రథమౌ - హే ప్రథమే, హే ప్రథమాః ॥ శేషం రామవత్ ఏవం చరమః ద్వితీయః అల్పః అర్ధః కతిపయః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిర్జరశబ్దః (వేల్పు) శ్లో॥ 8.)

ప్ర॥ నిర్జరః	నిర్జరసౌ / నిర్జరౌ	నిర్జరసః / నిర్జరాః

సం-ప్ర॥	హేనిర్జర	హేనిర్జరసౌ హేనిర్జరౌ	హేనిర్జరసః హేనిర్జరాః
ద్వి॥	నిర్జరసమ్ నిర్జరమ్	నిర్జరసౌ నిర్జరౌ	నిర్జరసః నిర్జరాన్
తృ॥	నిర్జరసా నిర్జరేణ	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరైః
చ॥	నిర్జరసే నిర్జరాయ	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరేభ్యః
పం॥	నిర్జరసః నిర్జరాత్	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరేభ్యః
ష॥	నిర్జరసః నిర్జరస్య	నిర్జరసోః నిర్జరయోః	నిర్జరసామ్ నిర్జరాణామ్
స॥	నిర్జరసి నిర్జరే	నిర్జరసోః నిర్జరయోః	నిర్జరేషు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గః పాదశబ్దః (పాదము)

ప్ర॥	పాదః	పాదౌ	పాదాః
సం॥ప్ర॥	హేపాద	హేపాదౌ	హేపాదాః
ద్వి॥	పాదమ్	పాదౌ	పదః* పాదాన్
తృ॥	పదా పాదేన	పద్భ్యామ్ పాదాభ్యామ్	పద్భిః పాదైః

* పాద, దన్త, నాసికా, మాస, హృదయ, నిశా, అసృక్, యూష, దోష, యకృత్, శకృత్, ఉదక, ఆస్య, మాంస, పృతనా, సాను - త్వేషాం శసాదౌ రూపద్వయమ్, తతః ప్రాక్తనస్యాది ప[illegible] వచనేషు ప్రకృతిరూపం సార్వత్రికమ్. వికృతిరూపస్తు ప్రయో[illegible] మనుస్మృత్యై ప్రయోజ్యమ్.

చ॥	పదే పాదాయ	పద్భ్యామ్ పాదాభ్యామ్	పద్భ్యః పాదేభ్యః
పం॥	పదః పాదాత్	పద్భ్యామ్ పాదాభ్యామ్	పద్భ్యః పాదేభ్యః
ష॥	పదః పాదస్య	పదోః పాదయోః	పదామ్ పాదానామ్
స॥	పది పాదే	పదోః పాదయోః	పత్సు పాదేషు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో దన్తశబ్దః (పల్లు) (శ్లో॥ 8.)

ప్ర॥	దన్తః	దన్తౌ	దన్తాః
ద్వి॥	దన్తమ్	దన్తౌ	దతః దన్తాన్
తృ॥	దతా దన్తేన	దద్భ్యామ్ దన్తాభ్యామ్	దద్భిః దన్తైః
చ॥	దతే దన్తాయ	దద్భ్యామ్ దన్తాభ్యామ్	దద్భ్యః దన్తేభ్యః
పం॥	దతః దన్తాత్	దద్భ్యామ్ దన్తాభ్యామ్	దద్భ్యః దన్తేభ్యః
ష॥	దతః దన్తస్య	దతోః దన్తయోః	దతామ్ దన్తానామ్
స॥	దతి దన్తే	దతోః దన్తయోః	దత్సు దన్తేషు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో మాసశబ్దః (నెల) (శ్లో॥ 8.)

ప్ర॥	మాసః	మాసౌ	మాసాః
ద్వి॥	మాసమ్	మాసౌ	మాసః మాసాన్

తృ॥	మాసా మాసేన	మాభ్యామ్ మాసాభ్యామ్	మాభిః మాసైః
చ॥	మాసే మాసాయ	మాభ్యామ్ మాసాభ్యామ్	మాభ్యః మాసేభ్యః
పం॥	మాసః మాసాత్	మాభ్యామ్ మాసాభ్యామ్	మాభ్యః మాసేభ్యః
ష॥	మాసః మాసస్య	మాసోః మాసయోః	మాసామ్ మాసానామ్
స॥	మాసి మాసే	మాసోః మాసయోః	మాస్సు మాసేషు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో యూషశబ్దః (కవ్వము)

ప్ర॥	యూషః	యూషౌ	యూషాః
ద్వి॥	యూషమ్	యూషౌ	యూష్ణః యూషాన్
తృ	యూష్ణా యూషేణ	యూషభ్యామ్ యూషాభ్యామ్	యూషభిః యూషైః
చ॥	యూష్ణే యూషాయ	యూషభ్యామ్ యూషాభ్యామ్	యూషభ్యః యూషేభ్యః
పం॥	యూష్ణః యూషాత్	యూషభ్యామ్ యూషాభ్యామ్	యూషభ్యః యూషేభ్యః
ష॥	యూష్ణః యూషస్య	యూష్ణోః యూషయోః	యూష్ణామ్ యూషాణామ్
స॥	యూష్ణి యూషణి యూషే	యూష్ణోః యూషయోః	యూషసు యూషేషు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో ద్వ్యహ్నశబ్దః (శ్లో ॥ 9.)

స॥ { ద్వ్యహ్ని / ద్వ్యహని / ద్వ్యహ్నే } ద్వ్యహ్నయోః ద్వ్యహ్నేషు

శేషం రామవత్ ఏవం వ్యహ్న స్సాయాహ్నశ్చ.

ఆకారాన్తః పుంలిఙ్గో విశ్వపాశబ్దః (జగత్పాలకుఁడు) (శ్లో॥ 10.)

ప్ర॥ విశ్వపాః *	విశ్వపౌ	విశ్వపాః
ద్వి॥ విశ్వపామ్	విశ్వపౌ	విశ్వపః
తృ॥ విశ్వపా	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభిః
చ॥ విశ్వపే	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభ్యః
పం॥ విశ్వపః	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభ్యః
ష॥ విశ్వపః	విశ్వపోః	విశ్వపామ్
స॥ విశ్వపి	విశ్వపోః	విశ్వపాసు

ఏవం సోమపాద్యాకారాన్త ధాత్వన్తాశ్శబ్దాః.

ఆకారాన్తః పుంలిఙ్గో హాహాశబ్దః (గన్ధర్వుఁడు)

ప్ర॥ హాహాః *	హాహౌ	హాహాః
ద్వి॥ హాహామ్	హాహౌ	హాహాన్
తృ॥ హాహా	హాహాభ్యామ్	హాహాభిః
చ॥ హాహై	హాహాభ్యామ్	హాహాభ్యః
పం॥ హాహాః	హాహాభ్యామ్	హాహాభ్యః
ష॥ హాహాః	హాహౌః	హాహామ్
స॥ హాహే	హాహౌః	హాహాసు

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యం బహువచనాన్తః కతిశబ్దః (ఎన్ని) (శ్లో ॥ 10.) ప్ర॥ కతి-ద్వి॥ కతి-తృ॥ కతిభిః చ॥ కతిభ్యః-పం॥ కతిభ్యః-ష॥ కతీనామ్-స॥ కతిషు - అయం త్రిషు లిఙ్గేష్వపి తుల్యరూపః (శ్లో ॥ 2.)

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గః పతిశబ్దో హరివత్-విశేషస్తు.

పత్యా	పతిభ్యామ్	పతిభిః	తృ॥
పత్యే	పతిభ్యామ్	పతిభ్యః	చ॥
పత్యుః	పతిభ్యామ్	పతిభ్యః	పం॥
పత్యుః	పత్యోః	పతీనామ్	ష॥
పత్యౌ	పత్యోః	పతిషు	స॥

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గస్సఖిశబ్దః (చెలికాఁడు) (శ్లో॥ 10.)

సఖా*	సఖాయౌ	సఖాయః
హే సఖే	హే సఖాయౌ	హే సఖాయః
సఖాయమ్	సఖాయౌ	సఖీన్
సఖ్యా	సఖిభ్యామ్	సఖిభిః
సఖ్యే	సఖిభ్యామ్	సఖిభ్యః
సఖ్యుః	సఖిభ్యామ్	సఖిభ్యః
సఖ్యుః	సఖ్యోః	సఖీనామ్
సఖ్యౌ	సఖ్యోః	సఖిషు*

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యం బహువచనాన్తస్త్రిశబ్దః. (ముగ్గురు) (శ్లో ॥ 11) ప్ర॥ త్రయః. ద్వి॥ త్రీన్. తృ॥ త్రిభిః. చ॥ త్రిభ్యః. పం॥ త్రిభ్యః ష॥ త్రయాణామ్. స॥ త్రిషు.

---

*అస్య తత్పురుషాన్తత్వే రామవద్రూపమ్. రామస్య సఖా=రామసఖః రామసఖౌ రామసఖాః. ఏవం కృష్ణసఖః ॥ కర్మధారయ బహువ్రీహౌ చ విశేషః :—శోభనస్సఖా-సుసఖా సుసఖాయౌ సుసఖాయః సం॥ హే సుసఖే = ద్వి॥ సుసఖాయం సుసఖాయౌ - సుసఖీన్ - సుసఖినేత్యాది శేషం హరివత్ . ఏవమ్ - అతిశయితః సఖా అతిసఖా - పరమః సఖా యస్య సః పరమసఖా ఇత్యాదయః సఖీమతిక్రాన్తోఽతిసఖిః. అయం హరివదేవ బోధ్యః.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గో వాతప్రమీశబ్దః. (గాలిని కొలుచువాఁడు)

వాతప్రమీః	వాతప్రమ్యౌ	వాతప్రమ్యః
హే వాతప్రమీః	హే వాతప్రమ్యౌ	హే వాతప్రమ్యః
వాతప్రమీమ్	వాతప్రమ్యౌ	వాతప్రమీన్
వాతప్రమ్యా	వాతప్రమీభ్యామ్	వాతప్రమీభిః
వాతప్రమ్యే	వాతప్రమీభ్యామ్	వాతప్రమీభ్యః
వాతప్రమ్యః	వాతప్రమీభ్యామ్	వాతప్రమీభ్యః
వాతప్రమ్యః	వాతప్రమ్యోః	వాతప్రమ్యామ్
వాతప్రమీ	వాతప్రమ్యోః	వాతప్రమీషు

ఏవం యాన్త్యనేనేతి యయీః (మార్గము) పాతి లోకమితి పపీః (సూర్యుఁడు) ఇత్యాదయః ॥ క్లీబన్తు వాతప్రమీశబ్దస్య తు; అమి, శసి, ఙౌ, చ విశేషః. ద్వి॥ఏ॥ వాతప్రమ్యమ్. ద్వి॥బ॥ వాతప్రమ్యః, స॥ఏ॥ వాతప్రమ్యి, శేషం పూర్వవత్.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గో బహుశ్రేయసీశబ్దః (మిక్కిలి శ్రేయస్సుగలవాఁడు.) (శ్లో॥ 2.)

బహుశ్రేయసీ	బహుశ్రేయస్యౌ	బహుశ్రేయస్యః
హే బహుశ్రేయసి	హే బహుశ్రేయస్యౌ	హే బహుశ్రేయస్యః
బహుశ్రేయసీమ్	బహుశ్రేయస్యౌ	బహుశ్రేయసీన్
బహుశ్రేయస్యా	బహుశ్రేయసీభ్యామ్	బహుశ్రేయసీభిః
బహుశ్రేయస్యై	బహుశ్రేయసీభ్యామ్	బహుశ్రేయసీభ్యః
బహుశ్రేయస్యాః	బహుశ్రేయసీభ్యామ్	బహుశ్రేయసీభ్యః
బహుశ్రేయస్యాః	బహుశ్రేయస్యోః	బహుశ్రేయసీనామ్
బహుశ్రేయస్యామ్	బహుశ్రేయస్యోః	బహుశ్రేయసీషు

ఏవ మతిలక్ష్మీశబ్దః. (సంపద నతిక్రమించినవాఁడు.)

ప్రథమాయాం విశిష్యతే. అతిలక్ష్మీః అతిలక్ష్మ్యౌ అతిలక్ష్మ్యః.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రధీశబ్దః. (ధ్యానించువాఁడు.) (శ్లో ॥18.)

ప్రధీః	ప్రధ్యౌ	ప్రధ్యః
ప్రధ్యమ్	ప్రధ్యౌ	ప్రధ్యః
ప్రధ్యా	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభిః
ప్రధ్యే	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభ్యః
ప్రధ్యః	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభ్యః
ప్రధ్యః	ప్రధ్యోః	ప్రధ్యామ్
ప్రధ్యి	ప్రధ్యోః	ప్రధీషు

ఏవం గ్రామణీః సేనానీః ఉన్నీః అగ్రణీః ఇత్యాదయః ఏషాం నీశబ్దాన్తానాం సప్తమ్యాం విశేషః- గ్రామణ్యామ్ గ్రామణ్యోః గ్రామణీషు. కుమారీ మిచ్ఛన్ కుమారీవాచరన్ వా బ్రాహ్మణః కుమారీ. అయం బహుశ్రేయసీవత్. ద్వితీయాయాం విశేషః కుమార్యం - కుమార్యౌ - కుమార్యః. ఇతి.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గః సుధీశబ్దః (జ్ఞానముగలవాఁడు) (శ్లో ॥ 13.)

సుధీః	సుధియౌ	సుధియః
హే సుధీః	హే సుధియౌ	హే సుధియః
సుధియమ్	సుధియౌ	సుధియః
సుధియా	సుధీభ్యామ్	సుధీభిః
సుధియే	సుధీభ్యామ్	సుధీభ్యః
సుధియః	సుధీభ్యామ్	సుధీభ్యః
సుధియః	సుధియోః	సుధియామ్
సుధియి	సుధియోః	సుధీషు

ఏవం శుద్ధధీః - సుశ్రీః - యవక్రీః . నీః ఇత్యాదయః. నీశబ్దస్య సప్తమ్యాం విశేషః-నియాం నియోః నీషు

ఉకారాన్తః పుంలిఙ్గః క్రోష్టుశబ్దః (నక్క) (శ్లో॥ 14)

క్రోష్టా	క్రోష్టారౌ	క్రోష్టారః
హే క్రోష్టో	హే క్రోష్టారౌ	హే క్రోష్టారః
క్రోష్టారమ్	క్రోష్టారౌ	క్రోష్టూన్
క్రోష్ట్రా, క్రోష్టునా	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభిః
క్రోష్ట్రే, క్రోష్టవే	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభ్యః
క్రోష్టుః, క్రోష్టోః	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభ్యః
క్రోష్టుః, క్రోష్టోః	క్రోష్ట్రోః, క్రోష్ట్వోః	క్రోష్టూనామ్
క్రోష్టరి, క్రోష్టౌ	క్రోష్ట్రోః, క్రోష్ట్వోః	క్రోష్టుషు

ఊకారాన్తః పుంలిఙ్గో హూహూశబ్దః (ఒక గన్ధర్వుఁడు.) (శ్లో॥ 14.)

హూహూః *	హూహ్వౌ	హూహ్వః
హూహూమ్	హూహ్వౌ	హూహూన్
హూహ్వా	హూహూభ్యామ్	హూహూభిః
హూహ్వే	హూహూభ్యామ్	హూహూభ్యః
హూహ్వః	హూహూభ్యామ్	హూహూభ్యః
హూహ్వః	హూహ్వోః	హూహ్వామ్
హూహ్వి	హూహ్వోః	హూహూషు

చమూమతిక్రాన్తః అతిచమూః (సేనను అతిక్రమించినవాఁడు) ప్ర॥ అతిచమూః - సం॥ ప్ర॥ హే అతిచము - చ॥ అతిచమ్వై పం॥ ష॥ అతిచమ్వాః ష॥ బ॥ అతిచమూనామ్ - స॥ అతిచమ్వామ్. శేషం॥ హూహూవత్.

ఊకారాన్తః పుంలిఙ్గః స్వభూశబ్దః (బ్రహ్మ.) (శ్లో॥ 14.)

స్వభూః	స్వభువౌ	స్వభువః
హే స్వభూః	హే స్వభువౌ	హే స్వభువః

స్వభువమ్	స్వభువౌ	స్వభువః
స్వభువా	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభిః
స్వభువే	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభ్యః
స్వభువః	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభ్యః
స్వభువః	స్వభువోః	స్వభువామ్
స్వభువి	స్వభువోః	స్వభూషు

ఏవ మాత్మభూః, స్వయమ్భూః ఇత్యాదయో భూశబ్దాన్తాః, లూః-కటప్రూః ఇత్యాదయశ్చ॥ వర్షాభ్వాదయశ్చత్వారో హూహూవత్. ద్వితీయాయాం విశేషః - వర్షాభ్వమ్ - వర్షాభ్వౌ - వర్షాభ్వః. (శ్లో॥ 25.)

ఋకారాన్తః పుంలిఙ్గః పితృశబ్దః (తండ్రి) (16.)

ప్ర॥ పితా	పితరౌ	పితరః	శేషం ధాతృవత్
సం॥ హే పితః	హే పితరౌ	హే పితరః	
ద్వి॥ పితరమ్	పితరౌ	పితౄన్	

ఏవం జామాతృభ్రాత్రాదయః నృశబ్దస్యతు షష్ఠ్యామేవ విశేషః, నౄణామ్—నృణామ్, ప॥ శేషం పితృవత్.

స్మృతా ఈః కామః యేన సః స్మృతైః - ఐకారాన్తః పుంలిఙ్గః స్మృతైశ్శబ్దః (స్మరింపబడిన కాముడుగలవాడు) (శ్లో॥ 17.)

స్మృతైః	స్మృతాయౌ	స్మృతాయః
హే స్మృతైః	హే స్మృతాయౌ	హే స్మృతాయః
స్మృతాయమ్	స్మృతాయౌ	స్మృతాయః
స్మృతాయా	స్మృతైభ్యామ్	స్మృతైభిః
స్మృతాయే	స్మృతైభ్యామ్	స్మృతైభ్యః
స్మృతాయః	స్మృతైభ్యామ్	స్మృతైభ్యః
స్మృతాయః	స్మృతాయోః	స్మృతాయామ్
స్మృతాయి	స్మృతాయోః	స్మృతైషు

ఏవ మీనా సహ వర్తత ఇతి సైః ఇత్యాదయో బోధ్యాః.

ఐకారాన్తః పుంలిఙ్గో రైశబ్దః (ధనము) (శ్లో॥ 17.)

రాః *	రాయౌ	రాయః
రాయమ్	రాయౌ	రాయః
రాయా	రాభ్యామ్	రాభిః
రాయే	రాభ్యామ్	రాభ్యః
రాయః	రాభ్యామ్	రాభ్యః
రాయః	రాయోః	రాయామ్
రాయి	రాయోః	రాసు

ఔకారాన్తః పుంలిఙ్గో గ్లౌశబ్దః (చంద్రుఁడు.) (శ్లో॥ 13.)

గ్లౌః *	గ్లావౌ	గ్లావః
గ్లావమ్	గ్లావౌ	గ్లావః
గ్లావా	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభిః
గ్లావే	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభ్యః
గ్లావః	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభ్యః
గ్లావః	గ్లావోః	గ్లావామ్
గ్లావి	గ్లావోః	గ్లౌషు

ఏవం-నౌ ఇత్యాదయః — ఇత్యజన్తపుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః —

స్త్రీలిఙ్గేషు ఆకారాన్తా అమ్బా అక్కా అల్లాశబ్దాః మాతృవాచకాః రమాశబ్దవద్బోధ్యాః. (పు 31-32) విశేషస్తు - హే అమ్బ - హే అమ్బే - హే అమ్బాః - ఏవం హే అక్క - హే అల్ల.

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః పూర్వోత్తరాశబ్దః చతుర్థీ మారభ్య విశిష్యతే. శేషం రమావత్.

పూర్వోత్తరస్యై పూర్వోత్తరాయై	పూర్వోత్తరాభ్యామ్	పూర్వోత్తరాభ్యః

పూర్వోత్తరస్యాః పూర్వోత్తరాయాః	పూర్వోత్తరాభ్యామ్	పూర్వోత్తరాభ్యః	
పూర్వోత్తరస్యాః పూర్వోత్తరాయాః	పూర్వోత్తరయోః	పూర్వోత్తరాసామ్ పూర్వోత్తరాణామ్	
పూర్వోత్తరస్యామ్ పూర్వోత్తరాయామ్	పూర్వోత్తరయోః	పూర్వోత్తరాసు	

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ద్వితీయాశబ్దః. (రెండవది) శ్లో॥ 22)

ద్వితీయస్యై ద్వితీయాయై	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయాభ్యః	చ.
ద్వితీయస్యాః ద్వితీయాయాః	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయాభ్యః	పం
ద్వితీయస్యాః ద్వితీయాయాః	ద్వితీయయోః	ద్వితీయానామ్	ష.
ద్వితీయస్యామ్ ద్వితీయాయామ్	ద్వితీయయోః	ద్వితీయాసు	స.

శేషం రమాశబ్దవత్, ఏవం తృతీయాశబ్దః.

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో జరాశబ్దః (ముసలితనము.) (శ్లో॥ 22.)

జరా	జరసౌ జరే	జరసః జరాః	ప్ర॥
హే జరే	హే జరసౌ హే జరే	హే జరసః హే జరాః	సం॥ప్ర॥
జరసమ్ జరామ్	జరసౌ జరే	జరసః జరాః	ద్వి॥
జరసా జరయా	జరాభ్యామ్	జరాభిః	తృ
జరసే జరాయై	జరాభ్యామ్	జరాభ్యః	చ॥

జరసః జరాయాః	జరాభ్యామ్	జరాభ్యః	పం॥
జరసః జరాయాః	జరసోః జరయోః	జరసామ్ జరాణామ్	ష॥
జరసి జరాయామ్	జరసోః జరయోః	జరాసు	స॥

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో నాసికాశబ్దః. రమావత్. (ముక్కు) (శ్లో॥ 22.)

నాసికామ్	నాసికే	నసః, నాసికాః	ద్వి॥
నసా నాసికయా	నోభ్యామ్ నాసికాభ్యామ్	నోభిః నాసికాభిః	
నసే నాసికాయై	నోభ్యామ్ నాసికాభ్యామ్	నోభ్యః నాసికాభ్యః	
నసః నాసికాయాః	నోభ్యామ్ నాసికాభ్యామ్	నోభ్యః నాసికాభ్యః	
నసః నాసికాయాః	నసోః నాసికయోః	నసామ్ నాసికానామ్	
నసి నాసికాయామ్	నసోః నాసికయోః	నస్సు నాసికాసు	

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో నిశాశబ్దః రమావత్ (రాత్రి) (శ్లో॥ 22.)

నిశామ్	నిశే	నిశః, నిశాః.	ద్వి॥
నిశా నిశయా	నిడ్భ్యామ్ నిశాభ్యామ్	నిడ్భిః నిశాభిః	
నిశే నిశాయై	నిడ్భ్యామ్ నిశాభ్యామ్	నిడ్భ్యః నిశాభ్యః	
నిశః నిశాయాః	నిడ్భ్యామ్ నిశాభ్యామ్	నిడ్భ్యః. నిశాభ్యః.	

నిశః	నిశోః	నిశామ్.
నిశాయాః	నిశయోః	నిశానామ్.
నిశి	నిశోః	నిట్త్సు, నిట్సు.
నిశాయామ్	నిశయోః	నిశాసు.

పృతనాశబ్దస్య ద్వితీయాబహువచన మారభ్య పృమాశబ్దః స్త్రియశ్చ బ్దవచ్చ రూపాణి జ్ఞేయాని. (సేన) పృతనామ్ - పృతః - పృతః పృతనాః। పృతా, పృతనయా - పృద్భ్యామ్, పృతనాభ్యామ్ - పృద్భిః, పృతనాభిః॥ పృతే, పృతనాయై ఇత్యాది.

గోపాశబ్దః పుంలిఙ్గోక్త విశ్వపాశబ్దవత్ (పు 52.)

ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ స్త్రిశబ్దః - నిత్యం బహువచనాన్తః, తిస్రః తిస్రః తిసృభిః తిసృభ్యః తిసృభ్యః తిసృణామ్ తిసృషు.

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో లక్ష్మీశబ్దః (౨౮) (శ్లో॥ 24)

లక్ష్మీః - లక్ష్మ్యై - లక్ష్మ్యాః. శేషం గౌరీవత్,

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః స్త్రీశబ్దః (ఆడుది.)

స్త్రీ	స్త్రియౌ	స్త్రియః
హే స్త్రి	హే స్త్రియౌ	హే స్త్రియః
స్త్రియమ్, స్త్రీమ్	స్త్రియౌ	స్త్రియః, స్త్రీః
స్త్రియా	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభిః
స్త్రియై	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభ్యః
స్త్రియాః	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభ్యః
స్త్రియాః	స్త్రియోః	స్త్రీణామ్
స్త్రియామ్	స్త్రియోః	స్త్రీషు

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః శ్రీశబ్దః. (లక్ష్మి.)

శ్రీః*	శ్రియౌ	శ్రియః
శ్రియమ్	శ్రియౌ	శ్రియః

శ్రియా	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభిః
శ్రియై, శ్రియే	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభ్యః
శ్రియాః, శ్రియః	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభ్యః
శ్రియాః / శ్రియః	శ్రియోః	శ్రీణామ్ / శ్రియామ్
శ్రియామ్, శ్రియి	శ్రియోః	శ్రీషు

సుధీశబ్దస్యతు సుష్ఠుధీరితి విగ్రహే శ్రీవత్ మతాన్తరేషు పుంవత్, ప్రధీశబ్దస్యతు ప్రకృష్టాధీరితి విగ్రహే లక్ష్మీవత్ అమి శసిచ ప్రధ్యమ్. ప్రధ్యః ఇతి విశేషః। మతాన్తరేతు భాషితపుంస్కత్వాత్పుంవద్రూపమ్॥ నీశబ్దః సుధీశబ్దవత్, సప్తమ్యాం విశేషః. నియామ్ నియోః నీషు. హ్రీః, భీః, ధీః, ఇత్యాదయః శ్రీవదేవ బోధ్యాః.

ఊకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో భ్రూశబ్దః (కనుబొమ) (శ్లో॥ 25)

భ్రూః*	భ్రువౌ	భ్రువః
భ్రువమ్	భ్రువౌ	భ్రువః
భ్రువా	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభిః
భ్రువై, భ్రువే	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభ్యః
భ్రువాః, భ్రువః	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభ్యః
భ్రువాః / భ్రువః	భ్రువోః	భ్రూణామ్ / భ్రువామ్
భ్రువామ్, భ్రువి	భ్రువోః	భ్రూషు

ఏవం-సుభ్రూః ఇత్యాదయో౽భాషితపుంస్కాః.

ఋకారాన్తాః స్త్రీలిఙ్గే ఈకారాన్తా భవన్తి. కర్త్రీ-భర్త్రీ-గన్త్రీ ఇత్యాదయః గౌరీశబ్దవత్ జ్ఞేయాః. మాతృశబ్దః పితృశబ్దవత్ - శసి— మాతౄః. ఇయానేవ విశేషః (శ్లో॥ 26.) ద్యోశబ్దః గోశబ్దవత్। రైశబ్దః గ్లౌశబ్దవత్। రాఃపుంవత్॥—ఇత్యజన్తస్త్రీలిఙ్గవిశేషశబ్దాః—

అకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గో౽జరశబ్దః. (ముదిమిలేనిది.)

అజరమ్*	అజరసీ అజరే	అజరాంసి అజరాణి	ప్ర॥
అజరసమ్ అజరమ్	అజరసీ అజరే	అజరాంసి అజరాణి	ద్వి॥

శేషం నిర్జరశబ్దవత్. (పు. 48.) (శ్లో॥ 28.)

అకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గో హృదయశబ్దః (ఱొమ్ము)

హృదయమ్	హృదయే	హృదయాని
హే హృదయ	హే హృదయే	హే హృదయాని
హృదయమ్	హృదయే	హృన్ది, హృదయాని
హృదా హృదయేన	హృద్భ్యామ్ హృదయాభ్యామ్	హృద్భిః హృదయైః
హృదే హృదయాయ	హృద్భ్యామ్ హృదయాభ్యామ్	హృద్భ్యః హృదయేభ్యః
హృదః హృదయాత్	హృద్భ్యామ్ హృదయాభ్యామ్	హృద్భ్యః హృదయేభ్యః
హృదః హృదయస్య	హృదోః హృదయయోః	హృదామ్ హృదయానామ్
హృది హృదయే	హృదోః హృదయయోః	హృత్సు హృదయేషు

అకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గ ఆస్యశబ్దః (ముఖము.)

ఆస్యమ్	ఆస్యే	ఆస్యాని
హే ఆస్య	హే ఆస్యే	హే ఆస్యాని
ఆస్యమ్	ఆస్యే	ఆసాని, ఆస్యాని
ఆస్నా ఆస్యేన	ఆసభ్యామ్ ఆస్యాభ్యామ్	ఆసభిః ఆస్యైః

ఆస్నే ఆస్యాయ	ఆసభ్యామ్ ఆస్యాభ్యామ్	ఆసభ్యః ఆస్యేభ్యః
ఆస్నః ఆస్యాత్	ఆసభ్యామ్ ఆస్యాభ్యామ్	ఆసభ్యః ఆస్యేభ్యః
ఆస్నః ఆస్యస్య	ఆస్నోః ఆస్యయోః	ఆస్నామ్ ఆస్యానామ్
ఆస్ని, ఆసని ఆస్యే,	ఆస్నోః ఆస్యయోః	ఆససు ఆస్యేషు

అకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గ ఉదకశబ్దః (జలము.)

ఉదకం	ఉదకే	ఉదకాని
హే ఉదక	హే ఉదకే	హే ఉదకాని
ఉదకమ్	ఉదకే	ఉదాని, ఉదకాని
ఉద్నా ఉదకేన	ఉదభ్యామ్ ఉదకాభ్యామ్	ఉదభిః ఉదకైః
ఉద్నే ఉదకాయ	ఉదభ్యామ్ ఉదకాభ్యామ్	ఉదభ్యః ఉదకేభ్యః
ఉద్నః ఉదకాత్	ఉదభ్యామ్ ఉదకాభ్యామ్	ఉదభ్యః ఉదకేభ్యః
ఉద్నః ఉదకస్య	ఉద్నోః ఉదకయోః	ఉద్నామ్ ఉదకానామ్
ఉద్ని, ఉదని ఉదకే	ఉద్నోః ఉదకయోః	ఉదసు ఉదకేషు

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మాంసశబ్దః (మాంసము.)

మాంసమ్	మాంసే	మాంసాని
హే మాంస	మాంసే	హే మాంసాని
మాంసమ్	మాంసే	మాంసి, మాంసాని

మాంసా, మాంసేన	మామ్భ్యామ్, మాంసాభ్యామ్	మామ్భిః, మాంసైః
మాంసే, మాంసాయ	మామ్భ్యామ్, మాంసాభ్యామ్	మామ్భ్యః, మాంసేభ్యః
మాంసః, మాంసాత్	మామ్భ్యామ్, మాంసాభ్యామ్	మామ్భ్యః, మాంసేభ్యః
మాంసః, మాంసస్య	మాంసోః, మాంసయోః	మాంసామ్, మాంసానామ్
మాంసి, మాంసే	మాంసోః, మాంసయోః	మాంస్సు, మాంసేషు

ప్రధిశబ్దో భాషితపుంస్కః—అత స్తస్య తృతీయాదారభ్య అజాది విభక్తౌ పుంవత్ క్లీబవచ్చ రూపం బోధ్యమ్.

ప్రధ్యా, ప్రధినా	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభిః
ప్రధ్యై, ప్రధినే	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభ్యః
ప్రధ్యాః, ప్రధినః	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభ్యః
ప్రధ్యః, ప్రధినః	ప్రధ్యోః, ప్రధినోః	ప్రధ్యామ్, ప్రధీనామ్
ప్రధ్యామ్, ప్రధిని	ప్రధ్యోః, ప్రధినోః	ప్రధిషు

ఇకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గ సుధిశబ్దః (మంచిబుద్ధిగలది.)

సుధియా, సుధినా	సుధిభ్యామ్	సుధిభిః
సుధియే, సుధినే	సుధిభ్యామ్	సుధిభ్యః
సుధియః, సుధినః	సుధిభ్యామ్	సుధిభ్యః
సుధియః, సుధినః	సుధియోః, సుధినోః	సుధియామ్, సుధీనామ్
సుధియి, సుధిని	సుధియోః, సుధినోః	సుధిషు

ఇకారాన్తనపుంసకలిఙ్గో ఽనాదిశబ్దః (మొదలులేనిది) (శ్లో॥ 29.)

అనాదయే అనాదినే	అనాదిభ్యామ్	అనాదిభ్యః	చ॥
అనాదేః అనాదినః	అనాదిభ్యామ్	అనాదిభ్యః	పం॥
అనాదేః అనాదినః	అనాద్యోః అనాదినోః	అనాదీనామ్	ష॥
అనాదౌ అనాదిని	అనాద్యోః అనాదినోః	అనాదిషు	స॥

శేషం వారివత్, ఏవం సఖిశబ్దః.

ద్విశబ్దస్త్రీలిఙ్గవత్ (పు-11) త్రిశబ్దస్తు-త్రీణి-త్రీణి-త్రిభిః-త్రిభ్యః-త్రిభ్యః త్రయాణామ్-త్రిషు.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో దధిశబ్దః (పెఱుగు) (శ్లో॥ 30.)

దధి	దధినీ	దధీని
హే దధే, హే దధి	హే దధినీ	హే దధీని
దధి	దధినీ	దధీని
దధ్నా	దధిభ్యామ్	దధిభిః
దధ్నే	దధిభ్యామ్	దధిభ్యః
దధ్నః	దధిభ్యామ్	దధిభ్యః
దధ్నః	దధ్నోః	దధ్నామ్
దధ్ని, దధని	దధ్నోః	దధిషు

ఏవం సక్థి. అక్షి. అస్థి ఇత్యాదయః ఇతీదన్తాః

ఉకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్సానుశబ్దః. (కొండచఱియ)

సాను	సానునీ	సానూని
హే సానో, హే సాను	హే సానునీ	హే సానూని

సాను	సానునీ	స్నూని, సానూని
స్నునా సానునా	స్నుభ్యామ్ సానుభ్యామ్	స్నుభిః సానుభిః
స్నునే సానునే	స్నుభ్యామ్ సానుభ్యామ్	స్నుభ్యః సానుభ్యః
స్నునః సానునః	స్నుభ్యామ్ సానుభ్యామ్	స్నుభ్యః సానుభ్యః
స్నునః సానునః	స్నునోః సానునోః	స్నూనామ్ సానూనామ్
స్నుని సానుని	స్నునోః సానునోః	స్నుషు సానుషు

ఋకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కర్తృశబ్దః. (చేయునది) (శ్లో॥ 31)

కర్తృ	కర్తృణీ	కర్తౄణి
హేకర్తః హేకర్తృ	హేకర్తృణీ	హేకర్తౄణి
కర్తృ	కర్తృణీ	కర్తౄణి
కర్త్రా కర్తృణా	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభిః
కర్త్రే కర్తృణే	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః
కర్తుః కర్తృణః	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః
కర్తుః కర్తృణః	కర్త్రోః కర్తృణోః	కర్తౄణామ్
కర్తరి కర్తృణి	కర్త్రోః కర్తృణోః	కర్తృషు

ఏవం హర్త్రాదయః—ఇత్యజన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.—

అథ హలన్త పుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రాక్ఛబ్దః. (పూర్వికుఁడు.)

*ప్రాఙ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాఞ్చః
ప్రాఞ్చమ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాచః
ప్రాచా	ప్రాగ్భ్యామ్	ప్రాగ్భిః
ప్రాచే	ప్రాగ్భ్యామ్	ప్రాగ్భ్యః
ప్రాచః	ప్రాగ్భ్యామ్	ప్రాగ్భ్యః
ప్రాచః	ప్రాచోః	ప్రాచామ్
ప్రాచి	ప్రాచోః	ప్రాక్షు

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రత్యక్ఛబ్దః (జ్ఞానాత్మ.) (శ్లో॥ 40.)

*ప్రత్యఙ్	ప్రత్యఞ్చౌ	ప్రత్యఞ్చః
ప్రత్యఞ్చమ్	ప్రత్యఞ్చౌ	ప్రతీచః
ప్రతీచా	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భిః
ప్రతీచే	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భ్యః
ప్రతీచః	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భ్యః
ప్రతీచః	ప్రతీచోః	ప్రతీచామ్
ప్రతీచి	ప్రతీచోః	ప్రత్యక్షు

ఏవం సమ్యఙ్, సధ్ర్యఙ్, విష్వద్ర్యఙ్, దేవద్ర్యఙ్, అముద్ర్యఙ్ సర్వద్ర్యఙ్ ఇత్యాదయః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఉదక్ఛబ్దః. (నవీనుఁడు.)

*ఉదఙ్	ఉదఞ్చౌ	ఉదఞ్చః	ప్ర.
ఉదఞ్చమ్	ఉదఞ్చౌ	ఉదీచః	ద్వి.
ఉదీచా	ఉదగ్భ్యామ్	ఉదగ్భిః	తృ.
ఉదీచి	ఉదీచోః	ఉదక్షు	స.

శేషం ప్రత్యక్ఛబ్దవత్.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గస్తిర్యక్ఛబ్దః. (అడ్డముగా నడచువాఁడు

* తిర్యఙ్	తిర్యఞ్చౌ	తిర్యఞ్చః
తిర్యఞ్చమ్	తిర్యఞ్చౌ	తిరశ్చః
తిరశ్చా	తిర్యగ్భ్యామ్	తిర్యగ్భిః
తిరశ్చే	తిర్యగ్భ్యామ్	తిర్యగ్భ్యః
తిరశ్చః	తిర్యగ్భ్యామ్	తిర్యగ్భ్యః
తిరశ్చః	తిరశ్చోః	తిరశ్చామ్
తిరశ్చి	తిరశ్చోః	తిర్యక్షు

ఏషా మేవ పూజార్థకానాఞ్చధాత్వన్తత్వే తు కతిపయరూపాణి భిద్యన్తే యథా.—

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రాఙ్ శబ్దః.

* ప్రాఙ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాఞ్చః
ప్రాఞ్చమ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాఞ్చః
ప్రాఞ్చా	ప్రాఙ్భ్యామ్	ప్రాఙ్భిః
ప్రాఞ్చే	ప్రాఙ్భ్యామ్	ప్రాఙ్భ్యః
ప్రాఞ్చః	ప్రాఙ్భ్యామ్	ప్రాఙ్భ్యః
ప్రాఞ్చః	ప్రాఞ్చోః	ప్రాఞ్చామ్
ప్రాఞ్చి	ప్రాఞ్చోః	ప్రాఙ్క్షు

ఏవం పూజార్థే ప్రత్యఙ్ఙాదయః. (శ్లో॥ 40.)

చకారాన్తః పుంలిఙ్గస్సువృశ్ఛబ్దః. (ఛేదకుఁడు.)

* సువృట్ / సువృడ్	సువృశ్చౌ	సువృశ్చః
సువృశ్చమ్	సువృశ్చౌ	సువృశ్చః
సువృశ్చా	సువృడ్భ్యామ్	సువృడ్భిః
సువృశ్చే	సువృడ్భ్యామ్	సువృడ్భ్యః

సువృశ్చః	సువృడ్భ్యామ్	సువృడ్భ్యః
సువృశ్చః	సువృశ్చోః	సువృశ్చామ్
సువృశ్చి	సువృశ్చోః	సువృట్సు (ట్త్సు)

(చ-పుం-౧) అముముయఙ్ఛబ్దః. (పీనిం బూజించువాఁడు)

* అముముయఙ్	అముముయఞ్చౌ	అముముయఞ్చః
అముముయఞ్చమ్,	అముముయఞ్చౌ	అముముఈచః
అముముఈచా	అముముయగ్భ్యామ్	అముముయగ్భిః
అముముఈచే	అముముయగ్భ్యామ్	అముముయగ్భ్యః
అముముఈచః	అముముయగ్భ్యామ్	అముముయగ్భ్యః
అముముఈచః	అముముఈచోః	అముముఈచామ్
అముముఈచి	అముముఈచోః	అముముయక్షు

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో యుజ్ఛబ్దః (కలసినవాఁడు)

* యుఙ్	యుఞ్జౌ	యుఞ్జః
యుఞ్జమ్	యుఞ్జౌ	యుజః
యుజా	యుగ్భ్యామ్	యుగ్భిః
యుజే	యుగ్భ్యామ్	యుగ్భ్యః
యుజః	యుగ్భ్యామ్	యుగ్భ్యః
యుజః	యుజోః	యుజామ్
యుజి	యుజోః	యుక్షు

జకారాన్తః పుంలిఙ్గః పరివ్రాట్ఛబ్దః. (యతి). (శ్లో॥ 37)

* పరివ్రాట్	పరివ్రాజౌ	పరివ్రాజః
పరివ్రాజమ్	పరివ్రాజౌ	పరివ్రాజః
పరివ్రాజా	పరివ్రాడ్భ్యామ్	పరివ్రాడ్భిః
పరివ్రాజే	పరివ్రాడ్భ్యామ్	పరివ్రాడ్భ్యః
పరివ్రాజః	పరివ్రాడ్భ్యామ్	పరివ్రాడ్భ్యః

పరివ్రాజః	పరివ్రాజోః	పరివ్రాజామ్
పరివ్రాజి	పరివ్రాజోః	పరివ్రాట్సు. / పరివ్రాట్త్సు.

ఏవం పరిమృడాదయః పఞ్చ శబ్దాః.

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో విశ్వరాట్ఛబ్దః. (38.

* విశ్వరాట్	విశ్వరాజౌ	విశ్వరాజః
విశ్వరాజమ్	విశ్వరాజౌ	విశ్వరాజః
విశ్వరాజా	విశ్వరాడ్భ్యామ్	విశ్వరాడ్భిః
విశ్వరాజే	విశ్వరాడ్భ్యామ్	విశ్వరాడ్భ్యః
విశ్వరాజః	విశ్వరాడ్భ్యామ్	విశ్వరాడ్భ్యః
విశ్వరాజః	విశ్వరాజోః	విశ్వరాజామ్
విశ్వరాజి	విశ్వరాజోః	విశ్వరాట్సు. (ట్త్సు)

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో భృట్ఛబ్దః. (వంటవాఁడు.)

భృట్ / *భృడ్	భృజ్జౌ	భృజ్జః
భృజ్జమ్	భృజ్జౌ	భృజ్జః
భృజ్జా	భృడ్భ్యామ్	భృడ్భిః
భృజ్జే	భృడ్భ్యామ్	భృడ్భ్యః
భృజ్జః	భృడ్భ్యామ్	భృడ్భ్యః
భృజ్జః	భృజ్జోః	భృజ్జామ్
భృజ్జి	భృజ్జోః	భృట్సు (ట్త్సు)

ణకారాన్తః పుంలిఙ్గః సుగణ్ శబ్దః. (శ్లో॥ 33.)

*సుగణ్	సుగణౌ	సుగణః	ప్ర.
సుగణమ్	సుగణౌ	సుగణః	ద్వి.
సుగణా	సుగణ్భ్యామ్	సుగణ్భిః	తృ.

సుగణే	సుగణ్భ్యామ్	సుగణ్భ్యః	చ.
సుగణః	సుగణ్భ్యామ్	సుగణ్భ్యః	ప.
సుగణః	సుగణోః	సుగణామ్	ష.
సుగణి	సుగణోః	సుగణ్ట్సు సుగణ్సు	స.

ఏవం సుగాత్, (చక్కఁగ లెక్కచేయువాఁడు).

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో మహచ్ఛబ్దః (పూజ్యుఁడు.)

మహాన్	మహాన్తౌ	మహాన్తః
హేమహన్	హేమహాన్తౌ	హేమహాన్తః
మహాన్తమ్	మహాన్తౌ	మహతః
మహతా	మహద్భ్యామ్	మహద్భిః
మహతే	మహద్భ్యామ్	మహద్భ్యః
మహతః	మహద్భ్యామ్	మహద్భ్యః
మహతః	మహతోః	మహతామ్
మహతి	మహతోః	మహత్సు

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో భవచ్ఛబ్దః. (శ్లో॥ 41.)

*భవాన్	భవన్తౌ	భవన్తః
భవన్తమ్	భవన్తౌ	భవతః
భవతా	భవద్భ్యామ్	భవద్భిః

శేషం మహద్వత్.

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధీమచ్ఛబ్దః. మహద్వత్. (బుద్ధిమంతుఁడు.)

ధీమాన్	ధీమన్తౌ	ధీమన్తః
హేధీమన్	హేధీమన్తౌ	హేధీమన్తః
ధీమన్తమ్	ధీమన్తౌ	ధీమతః

ఏవం మఘవాన్, భవాన్.

థకారాన్తః పుంలిఙ్గో ఽగ్నిమథ్ఛబ్దః. (అగ్నిని చిలుకువాఁడు.)

*అగ్నిమత్, అగ్నిమద్	అగ్నిమథౌ	అగ్నిమథః
అగ్నిమథమ్	అగ్నిమథౌ	అగ్నిమథః
అగ్నిమథా	అగ్నిమద్భ్యామ్	అగ్నిమద్భిః
అగ్నిమథే	అగ్నిమద్భ్యామ్	అగ్నిమద్భ్యః
అగ్నిమథః	అగ్నిమద్భ్యామ్	అగ్నిమద్భ్యః
అగ్నిమథః	అగ్నిమథోః	అగ్నిమథామ్
అగ్నిమథి	అగ్నిమథోః	అగ్నిమత్సు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గః సుపాచ్ఛబ్దః. (మంచిపాదములుగల)

*సుపాత్, సుపాద్	సుపాదౌ	సుపాదః
సుపాదమ్	సుపాదౌ	సుపదః
సుపదా	సుపాద్భ్యామ్	సుపాద్భిః
సుపదే	సుపాద్భ్యామ్	సుపాద్భ్యః
సుపదః	సుపాద్భ్యామ్	సుపాద్భ్యః
సుపదః	సుపదోః	సుపదామ్
సుపది	సుపదోః	సుపాత్సు

ధకారాన్తః పుంలిఙ్గో భుచ్ఛబ్దః. (తెలిసినవాఁడు.)

*భుత్, భుద్	బుధౌ	బుధః
బుధమ్	బుధౌ	బుధః
బుధా	భుద్భ్యామ్	భుద్భిః
బుధే	భుద్భ్యామ్	భుద్భ్యః
బుధః	భుద్భ్యామ్	భుద్భ్యః
బుధః	బుధోః	బుధామ్
బుధి	బుధోః	భుత్సు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రతిదివన్ శబ్దః. (ఎదురుగ క్రీడించువాఁడు.)

ప్రతిదివా*	ప్రతిదివానౌ	ప్రతిదివానః
ప్రతిదివానమ్	ప్రతిదివానౌ	ప్రతిదీవ్నః
ప్రతిదీవ్నా	ప్రతిదివభ్యామ్	ప్రతిదివభిః
ప్రతిదీవ్నే	ప్రతిదివభ్యామ్	ప్రతిదివభ్యః
ప్రతిదీవ్నః	ప్రతిదివభ్యామ్	ప్రతిదివభ్యః
ప్రతిదీవ్నః	ప్రతిదీవ్నోః	ప్రతిదీవ్నామ్
ప్రతిదీవ్ని	ప్రతిదీవ్నోః	ప్రతిదివసు.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః పూషన్ శబ్దః. (సూర్యుఁడు.) (శ్లో॥ 34.)

పూషా	పూషణౌ	పూషణః
హే పూషన్	హే పూషణౌ	హే పూషణః
పూషణమ్	పూషణౌ	పూష్ణః
పూష్ణా	పూషభ్యామ్	పూషభిః
పూష్ణే	పూషభ్యామ్	పూషభ్యః
పూష్ణః	పూషభ్యామ్	పూషభ్యః
పూష్ణః	పూష్ణోః	పూష్ణామ్
పూష్ణి, పూషణి	పూష్ణోః	పూషసు

ఏవ మర్యమా. (శ్లో॥ 34.)

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః వృత్రహన్ శబ్దః. (ఇంద్రుఁడు) (శ్లో॥ 35.)

వృత్రహా	వృత్రహణౌ	వృత్రహణః
హే వృత్రహన్	హే వృత్రహణౌ	హే వృత్రహణః
వృత్రహణమ్	వృత్రహణౌ	వృత్రఘ్నః
వృత్రఘ్నా	వృత్రహభ్యామ్	వృత్రహభిః
వృత్రఘ్నే	వృత్రహభ్యామ్	వృత్రహభ్యః
వృత్రఘ్నః	వృత్రహభ్యామ్	వృత్రహభ్యః

వృత్రఘ్నః	వృత్రఘ్నోః	వృత్రఘ్నామ్
వృత్రఘ్ని వృత్రహణి }	వృత్రఘ్నోః	వృత్రహసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో మఘవన్ శబ్దః (ఇంద్రుఁడు)

మఘవా	మఘవానౌ	మఘవానః
హే మఘవన్	హే మఘవానౌ	హే మఘవానః
మఘవానమ్	మఘవానౌ	మఘోనః
మఘోనా	మఘవభ్యామ్	మఘవభిః
మఘోనే	మఘవభ్యామ్	మఘవభ్యః
మఘోనః	మఘవభ్యామ్	మఘవభ్యః
మఘోనః	మఘోనోః	మఘోనామ్
మఘోని	మఘోనోః	మఘవసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః శ్వన్ శబ్దః. (కుక్క) (శ్లో. 35.)

శ్వా	శ్వానౌ	శ్వానః
హే శ్వన్	హే శ్వానౌ	హే శ్వానః
శ్వానమ్	శ్వానౌ	శునః
శునా	శ్వభ్యామ్	శ్వభిః
శునే	శ్వభ్యామ్	శ్వభ్యః
శునః	శ్వభ్యామ్	శ్వభ్యః
శునః	శునోః	శునామ్
శుని	శునోః	శ్వసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో అర్వన్ శబ్దః (గుఱ్ఱము)

అర్వా	అర్వన్తౌ	అర్వన్తః
హే అర్వన్	హే అర్వన్తౌ	హే అర్వన్తః
అర్వన్తమ్	అర్వన్తౌ	అర్వతః

అర్వతా	అర్వద్భ్యామ్	అర్వద్భిః
అర్వతే	అర్వద్భ్యామ్	అర్వద్భ్యః
అర్వతః	అర్వద్భ్యామ్	అర్వద్భ్యః
అర్వతః	అర్వతోః	అర్వతామ్
అర్వతి	అర్వతోః	అర్వత్సు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో యువన్ శబ్దః. (తరుణుఁడు.)

యువా	యువానౌ	యువానః
హే యువన్	హే యువానౌ	హే యువానః
యువానమ్	యువానౌ	యూనః
యూనా	యువభ్యామ్	యువభిః
యూనే	యువభ్యామ్	యువభ్యః
యూనః	యువభ్యామ్	యువభ్యః
యూనః	యూనోః	యూనామ్
యూని	యూనోః	యువసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః పథిన్ శబ్దః (మార్గము)

పన్థాః	పన్థానౌ	పన్థానః
హే పన్థాః	హే పన్థానౌ	హే పన్థానః
పన్థానమ్	పన్థానౌ	పథః
పథా	పథిభ్యామ్	పథిభిః
పథే	పథిభ్యామ్	పథిభ్యః
పథః	పథిభ్యామ్	పథిభ్యః
పథః	పథోః	పథామ్
పథి	పథోః	పథిషు

ఏవం మన్థాః (కవ్వము,)

నకారాన్తః పుంలిఙ్గ బుభుక్షిన్ శబ్దః. (ఇంద్రుఁడు) శ్లో 35.)

బుభుక్షీ	బుభుక్షిణౌ	బుభుక్షిణః	ప్ర॥
హే బుభుక్షిన్	హే బుభుక్షిణౌ	హే బుభుక్షిణః	సం॥
బుభుక్షిణమ్	బుభుక్షిణౌ	బుభుక్షిణః	ద్వి॥
బుభుక్షిణా	బుభుక్షిభ్యామ్	బుభుక్షిభిః	తృ॥
బుభుక్షిణి	బుభుక్షిణోః	బుభుక్షిషు	స॥

ఇత్యాదిసుధిన్ శబ్దవత్ - నకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యం బహువచనాన్తః పఞ్చన్ శబ్దః - పఞ్చ - పఞ్చ - పఞ్చభిః - పఞ్చభ్యః - పఞ్చభ్యః - పఞ్చానామ్ - పఞ్చసు॥ ఏవం సప్తన్, నవన్, దశన్, శబ్దా బోధ్యాః - అష్టన్ శబ్దస్యతు పఞ్చన్ శబ్దవ దేకంరూపమ్, అన్యత్తు-అష్టౌ అష్టౌ అష్టాభిః అష్టాభ్యః అష్టాభ్యః అష్టానామ్ అష్టాసు (శ్లో 336.) ఇతిరూపద్వయం బోధ్యమ్.

పకారాన్తః పుంలిఙ్గో గుప్శబ్దః. (రక్షించువాఁడు.)

గుప్, గుబ్	గుపౌ	గుపః
గుపమ్	గుపౌ	గుపః
గుపా	గుబ్భ్యామ్	గుబ్భిః
గుపే	గుబ్భ్యామ్	గుబ్భ్యః
గుపః	గుబ్భ్యామ్	గుబ్భ్యః
గుపః	గుపోః	గుపామ్
గుపి	గుపోః	గుప్సు

మకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రశాన్ శబ్దః. (శ్లో॥ 33.)

*ప్రశాన్	ప్రశామౌ	ప్రశామః
ప్రశామమ్	ప్రశామౌ	ప్రశామః
ప్రశామా	ప్రశాన్భ్యామ్	ప్రశాన్భిః
ప్రశామే	ప్రశాన్భ్యామ్	ప్రశాన్భ్యః

ప్రశామ్	ప్రశామౌ	ప్రశామః
ప్రశామమ్	ప్రశామౌ	ప్రశామః
ప్రశామా	ప్రశాన్భ్యామ్	ప్రశాన్భిః
ప్రశామే	ప్రశాన్భ్యామ్	ప్రశాన్భ్యః
ప్రశామః	ప్రశాన్భ్యామ్	ప్రశాన్భ్యః
ప్రశామః	ప్రశామోః	ప్రశామామ్
ప్రశామి	ప్రశామోః	ప్రశాన్సు, ప్రశాన్త్సు

రేఫాన్తః పుంలిఙ్గ శ్చతుర్ శబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః (నలుగురు)
చత్వారః చతురః చతుర్భిః చతుర్భ్యః చతుర్భ్యః చతుర్ణామ్ చతుర్షు

వకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్సుదివ్ శబ్దః. (మంచి స్వర్గముగలవాఁడు.)

*సుద్యౌః	సుదివౌ	సుదివః
సుదివమ్	సుదివౌ	సుదివః
సుదివా	సుద్యుభ్యామ్	సుద్యుభిః
సుదివే	సుద్యుభ్యామ్	సుద్యుభ్యః
సుదివః	సుద్యుభ్యామ్	సుద్యుభ్యః
సుదివః	సుదివోః	సుదివామ్
సుదివి	సుదివోః	సుద్యుషు.

శకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్తాదృశ్ శబ్దః. (అట్టివాఁడు.)

*తాదృక్, తాదృగ్	తాదృశౌ	తాదృశః
తాదృశమ్	తాదృశౌ	తాదృశః
తాదృశా	తాదృగ్భ్యామ్	తాదృగ్భిః
తాదృశే	తాదృగ్భ్యామ్	తాదృగ్భ్యః
తాదృశః	తాదృగ్భ్యామ్	తాదృగ్భ్యః
తాదృశః	తాదృశోః	తాదృశామ్
తాదృశి	తాదృశోః	తాదృక్షు

ఏవం సదృక్ యాదృక్ ఈదృక్ ఏతాదృక్. (శ్లో॥ 48.)

శకారాన్తః పుంలిఙ్గో నశ్ శబ్దః (పోఁగొట్టువాఁడు.)

*నక్, నగ్ / నట్, నడ్	నశౌ	నశః

నశమ్	నశౌ	నశః
నశా	నగ్భ్యామ్ నడ్భ్యామ్	నగ్భిః నడ్భిః
నశే	నగ్భ్యామ్ నడ్భ్యామ్	నగ్భ్యః నడ్భ్యః
నశః	నగ్భ్యామ్ నడ్భ్యామ్	నగ్భ్యః నడ్భ్యః
నశః	నశోః	నశామ్
నశి	నశోః	నక్షు, నట్త్సు నట్సు

షకారాన్తః పుంలిఙ్గో దధృక్శబ్దః (సమర్థుఁడు.)

*దధృక్; దధృగ్	దధృషౌ	దధృషః
దధృషమ్	దధృషౌ	దధృషః
దధృషా	దధృగ్భ్యామ్	దధృగ్భిః
దధృషే	దధృగ్భ్యామ్	దధృగ్భ్యః
దధృషః	దధృగ్భ్యామ్	దధృగ్భ్యః
దధృషః	దధృషోః	దధృషామ్
దధృషి	దధృషోః	దధృక్షు

షకారాన్తః పుంలిఙ్గః షష్శబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః (ఆఱు.) (శ్లో॥ 2, 43) షట్ - షట్ - షడ్భిః - షడ్భ్యః - షడ్భ్యః - షణ్ణామ్ షట్సు.

షకారాన్తః పుంలిఙ్గో దోశ్శబ్దః (బాహువు.)

*దోః	దోషౌ	దోషః
దోషమ్	దోషౌ	దోషః - దోష్ణః
దోషా దోష్ణా	దోర్భ్యామ్ దోషభ్యామ్	దోర్భిః దోషభిః

దోషే } దోష్ణే }	దోర్భ్యామ్ } దోషభ్యామ్ }	దోర్భ్యః } దోషభ్యః }
దోషః } దోష్ణః }	దోర్భ్యామ్ } దోషభ్యామ్ }	దోర్భ్యః } దోషభ్యః }
దోషః } దోష్ణః }	దోషోః } దోష్ణోః }	దోషామ్ } దోష్ణామ్ }
దోషి } దోష్ణి } దోషణి }	దోషోః } దోష్ణోః }	దోష్షు } దోఃషు } దోషసు }

షకారాన్తః పుంలిఙ్గః పిపఠీశ్శబ్దః. (చదువఁగోరువాఁడు)

*పిపఠీః	పిపఠిషౌ	పిపఠిషః
పిపఠిషమ్	పిపఠిషౌ	పిపఠిషః
పిపఠిషా	పిపఠీర్భ్యామ్	పిపఠీర్భిః
పిపఠిషే	పిపఠీర్భ్యామ్	పిపఠీర్భ్యః
పిపఠిషః	పిపఠీర్భ్యామ్	పిపఠీర్భ్యః
పిపఠిషః	పిపఠిషోః	పిపఠిషామ్
పిపఠిషి	పిపఠిషోః	పిపఠీఃషు, పిపఠీష్షు

ఇత్యాది (పు-33) శేషం వేధశ్శబ్దవత్ (శ్లో॥ 44.)

సకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఉశనశ్శబ్దః (శుక్రుఁడు.)

ఉశనా	ఉశనసౌ	ఉశనసః
హే ఉశనన్ } హే ఉశనః } హే ఉశన }	హే ఉశనసౌ	హే ఉశనసః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్ (పు-33)

సకారాన్తః పుంలిఙ్గః పుంస్ శబ్దః (పురుషుఁడు.)

పుమాన్	పుమాంసౌ	పుమాంసః
హే పుమన్	హే పుమాంసౌ	హే పుమాంసః
పుమాంసమ్	పుమాంసౌ	పుంసః
పుంసా	పుమ్భ్యామ్	పుమ్భిః
పుంసే	పుమ్భ్యామ్	పుమ్భ్యః
పుంసః	పుమ్భ్యామ్	పుమ్భ్యః
పుంసః	పుంసోః	పుంసామ్
పుంసి	పుంసోః	పుంసు

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో ద్రుహ్ శబ్దః. (ద్రోహము చేయువాఁడు.)

*ధ్రుక్ - ధ్రుగ్ ధ్రుట్ - ధ్రుడ్	ద్రుహౌ	ద్రుహః
ద్రుహమ్	ద్రుహౌ	ద్రుహః
ద్రుహా	ధ్రుగ్భ్యామ్ ధ్రుడ్భ్యామ్	ధ్రుగ్భిః ధ్రుడ్భిః
ద్రుహే	ధ్రుగ్భ్యామ్ ధ్రుడ్భ్యామ్	ధ్రుగ్భ్యః ధ్రుడ్భ్యః
ద్రుహః	ధ్రుగ్భ్యామ్ ధ్రుడ్భ్యామ్	ధ్రుగ్భ్యః ధ్రుడ్భ్యః
ద్రుహః	ద్రుహోః	ద్రుహామ్
ద్రుహి	ద్రుహోః	ధ్రుక్షు ధ్రుట్సు ధ్రుట్త్సు

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో విశ్వవాహ్ శబ్దః (జగములను వహించువాఁడు.)

విశ్వవాట్ *	విశ్వవాహౌ	విశ్వవాహః
విశ్వవాహమ్	విశ్వవాహౌ	విశ్వౌహః

విశ్వౌహా	విశ్వవాడ్భ్యామ్	విశ్వవాడ్భిః
విశ్వౌహే	విశ్వవాడ్భ్యామ్	విశ్వవాడ్భ్యః
విశ్వౌహః	విశ్వవాడ్భ్యామ్	విశ్వవాడ్భ్యః
విశ్వౌహః	విశ్వౌహోః	విశ్వౌహామ్
విశ్వౌహి	విశ్వౌహోః	విశ్వవాట్సు (ట్త్సు)

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో౽నడుచ్ఛబ్దః (ఎద్దు.) (శ్లో॥ 32.)

అనడ్వాన్	అనడ్వాహౌ	అనడ్వాహః
హే౽నడ్వన్	హే౽నడ్వాహౌ	హే౽నడ్వాహః
అనడ్వాహమ్	అనడ్వాహౌ	అనడుహః
అనడుహా	అనడుద్భ్యామ్	అనడుద్భిః
అనడుహే	అనడుద్భ్యామ్	అనడుద్భ్యః
అనడుహః	అనడుద్భ్యామ్	అనడుద్భ్యః
అనడుహః	అనడుహోః	అనడుహామ్
అనడుహి	అనడుహోః	అనడుత్సు

హకారాన్తః పుంలిఙ్గస్తురాషాట్ఛబ్దః (ఇంద్రుడు.)

తురాషాట్ *	తురాసాహౌ	తురాసాహః
తురాసాహమ్	తురాసాహౌ	తురాసాహః
తురాసాహా	తురాషాడ్భ్యామ్	తురాషాడ్భిః
తురాసాహే	తురాషాడ్భ్యామ్	తురాషాడ్భ్యః
తురాసాహః	తురాషాడ్భ్యామ్	తురాషాడ్భ్యః
తురాసాహః	తురాసాహోః	తురాసాహామ్
తురాసాహి	తురాసాహోః	తురాషాట్సు (ట్త్సు)

ఇతి హలన్తపుంలిఙ్గవిశేషశబ్దాః.

[illegible] (శ్లో॥ [illegible])

షకారాన్తాః వీరుత్ క్షుత్ క్రుత్ ఏతే భుచ్ఛబ్దవ ద్బోధ్యాః (శ్లో॥ 47-పు-72.)

నాన్తౌ సీమదామన్ శబ్దౌ రాజన్శబ్దవత్. (పు-31.) బహురాజ్యాశు ప్రవృత్॥ బహురాజన్ శబ్దః స్త్రీలిఙ్గే నాన్తఆకారాన్త ఈకారాన్తశ్చేతి త్రిధా భవతి. నాన్తః రాజన్వత్. బహురాజేత్యాకారాన్తః రమావత్. (పు-25. 26.) బహురాజ్ఞీ ఇతీకారాన్తస్తు గౌరీవత్ బోధ్యః.

పకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో నిత్యం బహువచనాన్త అప్శబ్దః. (నీళ్లు) ప్ర॥ ఆపః. ద్వి॥ అపః. తృ॥ అద్భిః. చ॥ అద్భ్యః. పం॥ అద్భ్యః ష॥ అపామ్. స॥ అప్సు.

రేఫాన్తః స్త్రీలిఙ్గో నిత్యం బహువచనాన్త శ్చతుశ్శబ్దః ప్ర॥ చతస్రః. ద్వి॥ చతస్రః. తృ. చతసృభిః.. చ॥ చతసృభ్యః. పం॥ చతసృభ్యః, ష॥ చతసృణామ్. స॥ చతసృషు. (శ్లో॥ 46)

రేఫాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ద్వార్శబ్దః (వాకిలి) ద్వాః * ద్వారౌ ద్వారః॥ ద్వారమ్ ద్వారౌ ద్వారః। ద్వారా ద్వార్భ్యామ్ ద్వార్భిః। ద్వారే ద్వార్భ్యామ్ ద్వార్భ్యః। ద్వారః ద్వార్భ్యామ్ ద్వార్భ్యః। ద్వారః ద్వారోః-ద్వారామ్। ద్వారి-ద్వారోః-ద్వార్షు. ద్వాఃషు.

షాన్తః స్త్రీలిఙ్గ స్సజూశ్శబ్దః (కూడపొందునది.) (శ్లో॥ 49.)

సజూః *	సజుషౌ	సజుషః
సజుషమ్	సజుషౌ	సజుషః
సజుషా	స ర్భ్యామ్	సజూర్భిః
సజుషే	సజూర్భ్యామ్	సజూర్భ్యః
సజుషః	సజూర్భ్యామ్	సజూర్భ్యః
సజుషః	సజుషోః	సజుషామ్
సజుషి	సజుషోః	సజూఃషు, సజూష్షు

షాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఆశీశ్శబ్దః (దీవెన) పిపఠిషుశబ్దవత్. (పు-81.)

ఆశీః *	ఆశిషౌ	ఆశిషః
ఆశిషమ్	ఆశిషౌ	ఆశిషః
ఆశిషా	ఆశీర్భ్యామ్	ఆశీర్భిః

హకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఉపానచ్ఛబ్దః. (పాదరక్ష.)

*ఉపానత్ (ద్)	ఉపానహౌ	ఉపానహః
ఉపానహమ్	ఉపానహౌ	ఉపానహః
ఉపానహా	ఉపానద్భ్యామ్	ఉపానద్భిః
ఉపానహే	ఉపానద్భ్యామ్	ఉపానద్భ్యః
ఉపానహః	ఉపానద్భ్యామ్	ఉపానద్భ్యః
ఉపానహః	ఉపానహోః	ఉపానహామ్
ఉపానహి	ఉపానహోః	ఉపానత్సు

హాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఉష్ణిక్ఛబ్దః. (ఛందోభేదము) (శ్లో|| 45.)

*ఉష్ణిక్ (గ్)	ఉష్ణిహౌ	ఉష్ణిహః
ఉష్ణిహమ్	ఉష్ణిహౌ	ఉష్ణిహః
ఉష్ణిహా	ఉష్ణిగ్భ్యామ్	ఉష్ణిగ్భిః
ఉష్ణిహే	ఉష్ణిగ్భ్యామ్	ఉష్ణిగ్భ్యః
ఉష్ణిహః	ఉష్ణిగ్భ్యామ్	ఉష్ణిగ్భ్యః
ఉష్ణిహః	ఉష్ణిహోః	ఉష్ణిహామ్
ఉష్ణిహి	ఉష్ణిహోః	ఉష్ణిక్షు

ఇతి హలన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

చకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గ ప్రత్యక్ఛబ్దః (వెనుక ఆది.)

ప్రత్యక్ ప్రతీచీ ప్రత్యఞ్చి. పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్. తిర్యక్ తిరశ్చి తిర్యఞ్చి; ఉదక్ ఉదీచీ ఉదఞ్చి. పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్. (పు-67, 68.) ఏవం సమ్యగాదయః.

చకారాన్తః నపుంసకలిఙ్గో గవాక్శబ్దః. (శ్లో॥ 53)

ప్ర॥ గవాక్, గవాగ్, గోఅక్, గోఅగ్, గోక్, గోగ్, గవాఙ్, గోఅఙ్, గోఙ్. గోచీ, గవాఞ్చీ, గోఅఞ్చీ, గోఞ్చీ, . గవాఞ్చి, గోఅఞ్చి, గోఞ్చి - పునస్తద్వద్ద్వితీయాయామ్ తృ॥ గోచా, గవాఞ్చా, గోఅఞ్చా, గోఞ్చా - గవాగ్భ్యామ్, గోఅగ్భ్యామ్, గోగ్భ్యామ్, గవాఙ్భ్యామ్, గోఅఙ్భ్యామ్, గోఙ్భ్యామ్ - గవాగ్భిః, గోఅగ్భిః - గోగ్భిః, గవాఙ్భిః, గోఅఙ్భిః, గోఙ్భిః - చ॥ గోచే, గవాఞ్చే, గోఞ్చే, గోఞ్చే । భ్యామిత్ప్రాగ్వత్ ॥ గవాగ్భ్యః, గోఅగ్భ్యః, గోగ్భ్యః, గవాఙ్భ్యః, గోఅఙ్భ్యః, గోఙ్భ్యః-పం॥ గోచః, గవాఞ్చః, గోఅఞ్చః, గోఞ్చః। భ్యామిత్ప్రాగ్వత్ । భ్యసిప్రాగ్వత్ ॥ ష॥ ఙసి, ఙసివత్ । గోచోః, గవాఞ్చోః, గోఅఞ్చోః, గోఞ్చోః । గోచామ్, గవాఞ్చామ్, గోఅఞ్చామ్, గోఞ్చామ్। స॥ గోచి, గవాఞ్చి, గోఅఞ్చి, గోఞ్చి! ఓసిప్రాగ్వత్ । గవాక్షు, గోఅక్షు, గోక్షు, గవాఙ్క్షు, గోఅఙ్క్షు, గోఙ్క్షు, గవాఙ్షు గోఅఙ్షు, గోఙ్షు॥

జాన్తః నపుంసకలిఙ్గోఽసృక్శబ్దః. (రక్తము) (శ్లో॥ 52.)

అసృక్	అసృజీ	అసృఞ్జి
అసృక్	అసృజీ	అసాని, అసృఞ్జి
అస్నా అసృజా	అసభ్యామ్ అసృగ్భ్యామ్	అసభిః అసృగ్భిః
అస్నే అసృజే	అసభ్యామ్ అసృగ్భ్యామ్	అసభ్యః అసృగ్భ్యః
అస్నః అసృజః	అసృభ్యామ్ అసృగ్భ్యామ్	అసభ్యః అసృగ్భ్యః
అస్నః అసృజః	అస్నోః అసృజోః	అస్నామ్ అసృజామ్
అస్ని; అసని అసృజి	అస్నోః అసృజోః	అససు, అసృక్షు.

ఞాన్తనపుంసకలిఙ్గో బహూర్జ్‌శబ్దః. (బహుబలముగలది.)

బహూర్క్, బహూర్గ్	బహూర్జీ	బహూర్ఞ్జి, బహూర్జి

పునస్తద్వత్ - శేషం స్రక్ శబ్దవత్.

తాన్త నపుంసకలిఙ్గో యకృచ్ఛబ్దః. (రోగవిశేషము.) (శ్లో॥ 56.)

యకృత్ *	యకృతీ	యకృన్తి
యకృత్	యకృతీ	యకాని, యకృన్తి
యక్నా, యకృతా	యకభ్యామ్, యకృద్భ్యామ్	యకభిః, యకృద్భిః
యక్నే, యకృతే	యకభ్యామ్, యకృద్భ్యామ్	యకభ్యః, యకృద్భ్యః
యక్నః, యకృతః	యకభ్యామ్, యకృద్భ్యామ్	యకభ్యః, యకృద్భ్యః
యక్నః, యకృతః	యక్నోః, యకృతోః	యక్నామ్, యకృతామ్
యక్ని, యకని, యకృతి	యక్నోః, యకృతోః	యకసు, యకృత్సు

ఏవం శకృత్. ఏస మాంస్య రూపద్వయమ్ బోధ్యమ్.

నకారాన్తనపుంసకలిఙ్గోఽహన్ శబ్దః (దినము.)

అహః	అహ్నీ, అహనీ	అహాని
అహః	అహ్నీ, అహనీ	అహానీ
అహ్నా	అహోభ్యామ్	అహోభిః
అహ్నే	అహోభ్యామ్	అహోభ్యః
అహ్నః	అహోభ్యామ్	అహోభ్యః
అహ్నః	అహ్నోః	అహ్నామ్
అహ్ని, అహని	అహ్నోః	అహస్సు,

నాన్త నపుంసకలిఙ్గో దణ్డిన్ శబ్దః. (దండముగలది.)

దణ్డి దణ్డినీ దణ్డీని - హేదణ్డిన్, హేదణ్డి హేదణ్డినీ హేదణ్డీని దణ్డి దణ్డినీ దణ్డీని - శేషం యశస్విన్వత్. ఏవం స్రగ్వి వాగ్మి గుణి ఇత్యాదయః

రేఫాన్త నపుంసకలిఙ్గ శ్చతుర్ శబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః చత్వారి చత్వారి చతుర్భిః చతుర్భ్యః చతుర్భ్యః చతుర్ణామ్ చతుర్షు ॥

రేఫాన్త నపుంసకలిఙ్గో వార్ శబ్దః - (ఉదకము) వాః వారీ వారి పునస్తద్వత్ - శేషం స్త్రీలిఙ్గోక్తద్వార్ శబ్దవత్. (పు. 82.)

వాన్తనపుంసకలిఙ్గ సుదివ్ శబ్దః. (పు-77.)

సుద్యు	సుదివీ	సుదివి	ప్ర	శేషం పుమ్వత్
సుద్యు	సుదివీ	సుదివి	ద్వి	

పిపఠీశ్శబ్దస్య విశేషః - పిపఠీః పిపఠిషీ పిపఠిషి. పునస్తద్వత్ శేషం పుంవత్. (పు-81.)

షాన్త నపుంసకలిఙ్గో ధనుశ్శబ్దః (విల్లు.) (శ్లో॥ 57.)

ధనుః	ధనుషీ	ధనూంషి
ధనుః	ధనుషీ	ధనూంషి
ధనుషా	ధనుర్భ్యామ్	ధనుర్భిః
ధనుషే	ధనుర్భ్యామ్	ధనుర్భ్యః
ధనుషః	ధనుర్భ్యామ్	ధనుర్భ్యః
ధనుషః	ధనుషోః	ధనుషామ్
ధనుషి	ధనుషోః	ధనుష్షు, ధనుఃషు

ఏవమ్ చక్షుర్హవి రాదయః.

సాన్తనపుంసకలిఙ్గ స్స్వప్శబ్దః. (మంచినీళ్లు గలది)

స్వప్	స్వపీ	స్వమ్పి, స్వామ్పి.	ప్ర॥ ద్వి
స్వపా	స్వద్భ్యామ్	స్వద్భిః	తృ
స్వపి	స్వపోః	స్వప్సు	స

హ కారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్వనడుచ్ఛబ్దః.

స్వనడుత్, స్వనడుద్ స్వనడుహీ స్వనడ్వాంహి

పునవన్నద్వత్ - శేష మనడు చ్ఛబ్దవత్. (శ్లో॥ 50. పు-81.)

ఇతి హలన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అథావ్యయాని నిరూప్యన్తే.

శ్లో॥ సదృశం త్రిషు లిఙ్గేషు సర్వాసుచ విభక్తిషు ।
వచనేషుచ సర్వేషు యన్న వ్యేతి తదవ్యయమ్॥

విభక్తి ప్రతిరూపాణి వక్ష్యామోఽత్రావ్యయానితు । అస్త్యవ్యయ మ్యాస్తికార్థ మహమర్థేఽస్మి చావ్యయమ్॥ ౧॥ అహోవాచ బభూవాస వాం యువా మేవ మూహ్యతామ్। అస్త్యస్మ్యహోసవామాది విభక్తిప్రతి రూపకమ్॥ ౨॥ క్త్వాల్యప్తుముణ్ణముల్ ముఖ్యా అవ్యయాఖ్యాగ కృతస్స్మృతాః। కృత్వా స్పృష్ట్వా దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా క్త్వాన్తావ్యయ జ్యథితమ్॥ 3॥ ఆధిగత్య విహస్య విధాయ పరిత్యజ్య ల్యబన్తంస్యాత్। భవితుం యాతుం గన్తుం కర్తుం భోక్తుం తుమున్నన్తమ్ ॥౪॥ ణములన్తావ్యయ ముక్తం స్మారంస్మారం [illegible]। అథ తద్ధితా న్తమవ్యయ మాపన్నం కథ్యతే నితరామ్ ॥౫॥ [illegible]తరాం [illegible]తమాం సుతరాం సుతమాం స్మృతం నితమామ్ । వత్యన్తం [illegible] వ త్తుస్యాత్ ॥౬॥ తసిలన్తావ్యయ ముక్తం [illegible] స్స్యాత్తో మతః॥ సర్వత్ర యత్ర కుత్రా న్యత్ర పరత్ర త్రలన్తం స్యాత్ ॥౭॥ [illegible] హోన్త మిహ స్యాద్దాన్తం సర్వదా యదేత్యాది। [illegible] లన్త మధునాన్త మధునా స్యాత్ ॥౮॥ దానీ [illegible] మిదానీం [illegible] ముక్తం సమేఽహ్ని సద్య స్స్యాత్ । పరుదిత్య [illegible] ముక్తం పూర్వాబ్దే [illegible] ॥౯॥ అస్మిన్నబ్దే [illegible] ॥ [illegible]

రి చాన్యత్ ॥౧౦॥ అపరేద్యుపరేద్యుసన్తం పూర్వేద్యుశ్చ ద్యుసన్త ముభయద్యుః । థమ్యన్త మిత్థ ముక్తం చైదన్యన్తం పరేద్యవి ప్రోక్తమ్ ॥ ౧౧॥ అస్యన్తశ్చ పురోధ స్థాలన్తం సర్వథా యథేత్యాది । దక్షిణత స్సాన్త్యప్పరతోఽవరతోఽతసుజన్త ముత్తరతః ॥౧౨॥ అస్తాతిలుగ్యథా ప్రాక్పూర్వస్యాముదక్యాఽత్రిలన్త ముపరీతి । రిష్టాతిలన్త ముపరిష్టా దాత్యన్తశ్చ దక్షిణా దథరాత్ ॥౧౩॥ అజన్త ముత్తరాస్యాద్ధాన్తం షోఢైకధా ద్విధా బహుధా । ఆహ్యన్త ముత్తరాహి ధ్యముఞ స్త్వం ప్రోక్త మైకధ్యమ్ ॥ ౧౪॥ ఏధాజన్తం త్రేధా ధముఞన్తం ద్వైధమిత్యాది । కృత్వసుజన్తం ప్రోక్తం పఞ్చకృత్వఇతి పఞ్చకృత్వశ్చ ॥౧౫॥ ద్విస్త్రిస్సుజన్త మవ్యయముక్తం సకృదితిద సుజ్లుగన్తం స్యాత్ । బహ్వల్పార్థ శ్శసన్తం తస్యన్తం వర్ణత స్స్వరతః ॥౧౬॥ కృభ్వస్తియోగే చ్వ్యన్తం స్వాజన్తం పటపటేత్యాది । కృష్ణీకరోతి కృష్ణీభూయాదభ్రా కరోతీతి ॥ ॥౧౭॥ నిపాతా దేవత్రా త్రాన్తావ్యయ మగ్నిసాత్యాదిః । వివరణమేషాముపరి ప్రదర్శ్యతే కారికోక్తమార్గేణ ॥౧౮॥

తథాహి:—

లిఙ్గవిభక్తివచనశూన్యా న్యవ్యయాని - తాని ద్వేధా - ప్రతిపదోక్తాని లాక్షణికాని చేతి, తత్ర సూత్రకృతా స్వరాదినిపాతమవ్యయ మితి ప్రాదిసాక్షా త్ప్రతిపత్త్యాదిరూపేణ స్సర్వో నిపాతితాని ప్రతిపదోక్తాని - తాన్యమర కోశాద్యన్యత్ర ద్రష్టవ్యాని - అత్ర కతిచి ద్వ్యాఖ్యాయన్తే కారికోక్తప్రకారేణ

అస్తి—అస్తి క్షీరా, సత్తాయామ్ ॥ అస్మి—అహమర్థే - అహంచాస్మి శ్రేష్ఠః ॥ ఆస—ఉవాచేత్యర్థే ॥ ఆహ—బ్రూహీత్యర్థే ॥ వామ్—యువామర్థే ఇత్యాదయః.

శాస్త్రనిష్పన్నా న్యవ్యయాని లాక్షణికాని - తాని త్రేధా - అవ్యయీభావావ్యయ కృదన్తావ్యయ తద్ధితాన్తావ్యయానిచేతి, తత్రావ్యయీభావావ్యయా

ని.—యథాశక్తి, పరోక్ష మిత్యాదీ న్యవ్యయీభావ సమాసే ప్రదర్శయిష్యన్తే. కృదన్తావ్యయాని యథా.—

క్త్వాప్రత్యయాన్తా యథా.— } శ్రుత్వా, స్పృష్ట్వా, దృష్ట్వా, జ్ఞాత్వా, గత్వా, భుక్త్వా, ఇత్యాది.

ల్యబన్తా యథా.—అధిగత్య, విహస్య, విధాయ, పరిత్యజ్య. ఇత్యాది.

తుమున్నన్తా యథా— } భవితుమ్, యాతుమ్, గన్తుమ్, కర్తుమ్, శ్రోతుమ్, ద్రష్టుమ్, భోక్తుమ్.

ణముల్.— యావజ్జీవమ్, కథఙ్కారమ్, స్మారంస్మారమ్, ఇతి.

అథ తద్ధితాన్తావ్యయాని.

ఆమ్ యథా.—నితరామ్, పచతితమామ్, సుతరామ్, సుతమామ్. ఇత్యాది.

వతిర్యథా = బ్రాహ్మణవత్, తద్వత్ ॥ తసిల్ యథా = యతః, కుతః సర్వతః, ఇత్యాది॥ త్రల్ యథా=సర్వత్ర, యత్ర, కుత్ర, పరత్ర ॥ అదన్తమ్= క్వ. హాన్తమ్=ఇహ, కుహ,॥ దాన్తమ్=సర్వదా, యదా, కదా, తదా॥ ర్హి = ఏతర్హి, తర్హి, యర్హి॥ అధునా=అధునా॥ దానీమ్=ఇదానీమ్, తదానీమ్ ॥ ద్యస్*సద్యః=సమానేఽహని। ఉత్—పరుత్—పూర్వవత్సరే॥ ద్య=అద్య=అస్మిన్నహని॥ సమసణ్=ఐషమః=అస్మిన్నబ్దే॥ ఆరి=పరారి=పూర్వతరవత్సరే। ఏద్యుస్—అన్యేద్యుః ఇత్యాది॥ ద్యుస్—ఉభయద్యుః॥ థముః=ఇత్థమ్, కథమ్॥ ఏద్యవి—పరేద్యవి=పరస్మిన్నహని॥ అసి—పురః, అధః ఇత్యాది॥ థాల్—సర్వథా యథా తథా ఇత్యాది॥ అతసుచ్—దక్షిణతః, పరతః। అస్తాతిలుక్—ప్రాక్, ప్రత్యక్, ఉదక్॥ రిల్—ఉపరి। రిష్టాతిల్—ఉపరిష్టాత్॥ ఆతి—దక్షిణాత్॥ ఆచ్—ఉత్తరా.

---

*సద్యః పరుత్పరార్యైషమః పరేద్యవ్యద్య పూర్వేద్యురన్యేద్యురన్యతరేద్యురితరేద్యురపరేద్యురధరేద్యురుభయేద్యురుత్తరేద్యుః॥ పా-సూ. ౫. ౩. ౨౨॥ ఏతే నిపాత్యన్తే ॥

దక్షిణా॥ ధా—షోఢా, ఏకధా, ద్విధా, బహుధా॥ ఆహి—ఉత్తరాహి॥
దక్షిణాహి॥ ధముఞ్—ఐకధ్యమ్॥ ఏధాచ్—ద్వేధా త్రేధా॥ ధముఞ్—
ద్వైధమ్, త్రైధమ్॥ కృత్వసుచ్—పట్కృత్వః పఞ్చకృత్వః, సుచ్—
ద్విః, త్రిః, చతుః॥ సుజ్లుక్—సకృత్॥ శస్—బహుశః, అల్పశః, ద్విశ
మాషశః॥ తసిః—వర్ణతః, స్వరతః, ఆదితః,॥ చ్విః—కృష్ణీకరోతి—
గఙ్గీభవతి॥ డాచ్—పటపటాకరోతి, సుఖాకరోతి॥ త్రా—ద్విప్రత్రాక
రోతి, దేవత్రాకరోతి॥ సాతిః—అగ్నిసాత్కరోతి॥ ఏనప్—ఉత్తరేణ
దక్షిణేన॥—ఇత్యవ్యయాని.

అథ సమాసవృత్తిః.

పరార్థాభిధానం వృత్తిః వృత్త్యర్థావబోధకం వాక్యంవిగ్రహః
సమాసైకశేష తద్ధితకృత్సనాద్యన్త ధాతురూపాః పఞ్చవృత్తయః. తత్ర శిష
రూణానేకపదవృత్తి స్సమాసవృత్తిః. పునస్సచ సమర్థాశ్రయో బోధ్య

పదసఙ్ఘ స్సమాస స్స్యా దైకపద్య ముపాశ్రితః।
తదర్థబోధకం వాక్యం విగ్రహ స్స ద్విధా మతః॥ ౧॥
లౌకికోఽలౌకిక శ్చేతి ప్రయోగార్హస్తు లౌకికః।
సమాసః పఞ్చధా జ్ఞేయ స్సామాన్యాదిప్రభేదతః॥ ౨॥

ఏకార్థీభావలక్షణ సామర్థ్యవిశిష్టపదసఙ్ఘాత స్సమాస స్సామాన్యతో
ద్వివిధః నిత్యోఽనిత్యశ్చ. అవిగ్రహోఽస్వపదవిగ్రహో వా నిత్యసమ
సః (అధిహరి ప్రాచార్యః కుమ్భకారః ఇత్యాది.) శేషోఽనిత్యః. (రాజపు
రుష ఇత్యాది.) పునస్సచ సమాసః పఞ్చవిధః. సామాన్యసమాసః, అవ్య
యీభావసమాసః, తత్పురుషసమాసః, బహువ్రీహిసమాసః, ద్వన్ద్వసమా
సశ్చేతి॥ తత్ర అవ్యయీభావాదిచతుష్టయభిన్న స్సామాన్యసమాసః - అవ్య
యీభావాదీనాం చతుర్ణాన్తు తత్తత్సఞ్జ్ఞైరేవ సఞ్జ్ఞాబోధ్యా॥ (కేచి
త్తు " పూర్వపదార్థప్రధానోఽవ్యయీభావః, ఉత్తరపదార్థప్రధానస్తత్పు
రుషః, అన్యపదార్థప్రధానో బహువ్రీహిః, ఉభయపదార్థప్రధానో ద్వన్ద్వ

ఇత్యాహుః, - ఏతాని లక్షణాని ప్రాయికాభిప్రాయాణి, ఉన్మత్తగఙ్గమ్ ఆయతీగవ మిత్యాద్యవ్యయీభావే,—త్రిమాలః అర్ధపిప్పలీత్యాది తత్పురుషే పఞ్చషా ద్విత్రాః ఇత్యాది బహువ్రీహౌ, దన్తోష్ఠం, పాణిపాద మిత్యాది ద్వన్ద్వేచ తత్తల్లక్షణాభావా త్సమాసాన్తర లక్షణత్వాచ్చ.)

సామాన్యసమాసశ్చతుర్విధః, ఇవసమాసః, ఇవార్థసమాసః, గుణసమాసః, క్రియావిశేషణసమాసశ్చేతి ॥ తత్ర. ఇవసమాసోయథా—వాగర్థసదృశౌ వాగర్థావివ ॥ ఇవార్థసమాసోయథా.—కాకాగమన మివ తాళపతన మివ కాకతాళమ్. కాకతాళమివ కాకతాళీయమ్ ॥ గుణసమాసోయథా.—విస్పష్టంపటుః విస్పష్టపటుః ॥ క్రియావిశేషణసమాసోయథా.—పూర్వం భూతో భూతపూర్వః. ఇతి.

స చ సామాన్య సమాసః పునర్ద్వివిధః. నామపూర్వపదోఽవ్యయపూర్వపదశ్చేతి. ఉక్తఏవ. నామపూర్వపదః. అవ్యయపూర్వపదస్తు, న + ఏకధా=నైకధా. న + ఆన్తరీయకమ్=నాన్తరీయక మిత్యాది జ్ఞేయమ్.—ఇతి సామాన్య సమాసః.—

అథ అవ్యయీభావ సమాసః.

సచ ప్రాయేణ పూర్వపదార్థ ప్రధానోఽవ్యయశ్చ. స త్రివిధః. అవ్యయరహితః, అవ్యయపూర్వపదః అవ్యయోత్తరపదశ్చేతి। అవ్యయరహితావ్యయీభావసమాసోయథా.—గఙ్గాయాఃపారే పారేగఙ్గమ్ గఙ్గాయాః మధ్యే మధ్యేగఙ్గమ్ ఉన్మత్తాగఙ్గా యస్మిన్దేశే తదున్మత్తగఙ్గమ్ తిష్ఠన్తి గావో యస్మిన్ కాలే స తిష్ఠద్గుః =దోహనకాలః. ఆయాన్తి గావోయస్మిన్ తదాయతీగవమ్.

అవ్యయ పూర్వపదావ్యయీభావసమాసో యథా - * దిశోర్మధ్యే అపదిశమ్. హరౌ అధిహరి, కృష్ణస్యసమీప ముపకృష్ణమ్, మద్రాణాం సమృద్ధిః సుమద్రమ్. యవనానాం సమృద్ధిః దుర్యవనమ్, మక్షికాణామభావో నిర్మక్షికమ్. హిమస్యాత్యయోఽతిహిమమ్, నిద్రా సమ్ప్రతినయుజ్యత

ఇత్యతినిద్రమ్, హరిశబ్దస్య ప్రకాశః ఇతిహరి, విష్ణోః పశ్చాదనువిష్ణు, రూపస్యతుల్యమనురూపమ్, వృక్షంవృక్షం ప్రతివృక్షమ్, శక్తి మనతిక్రమ్య యథాశక్తి, హరేస్సాదృశ్యం సహరి, జ్యేష్ఠస్యానుపూర్వ్యేణే త్యనుజ్యేష్ఠమ్, చక్రేణయుగపత్ సచక్రమ్, సదృశస్సఖ్యాసఖి, క్షత్రాణాంసమ్పత్తిస్సక్షత్రమ్, ఋద్ధేరాధిక్యం సమృద్ధిః, తృణమప్యపరిత్యజ్య సతృణమ్, రామాయణపర్యన్తం సరామాయణమ్, యావన్తశ్శ్లోకాః యావచ్ఛ్లోకమ్, వనాద్బహిర్బహిర్వనమ్, వనాత్ప్రాక్ ప్రాగ్వనమ్, బాలానభివ్యాప్య ఆబాలమ్. అగ్నిమ్ప్రతి ప్రత్యగ్ని, అపవిష్ణోః అపవిష్ణుః, పరివిష్ణోః పరివిష్ణు, ముక్తింవినా ఆముక్తి-ఇత్యాదయ * సూత్రక్రమాద్బోధ్యాః.

అవ్యయోత్తరపదోయథా.—శాకస్యలేశః శాకప్రతి, అక్షేణవిపరీతంవృత్త మక్షపరీత్యాది. త్రివిధో వ్యయీభావ సమాసోఽవ్యయమేవ|| ఇత్యవ్యయీభావసమాసః.

అథ తత్పురుషః.

తత్పురుషః ప్రాయేణ ఉత్తరపదార్థప్రధాన ఉత్తరపదలిఙ్గశ్చ సద్వివిధః-వ్యధికరణ స్సమానాధికరణశ్చేతి. తత్రవ్యధికరణ సమాసస్త్వేకదశవిధః ప్రథమాతత్పురుషః, ద్వితీయాతత్పురుషః, తృతీయాతత్పురుషః, చతుర్థీతత్పురుషః, పఞ్చమీతత్పురుషః, షష్ఠీతత్పురుషః.

*అవ్యయం విభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయాసమ్ప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్యసాదృశ్య సమ్పత్తిసాకల్యాన్తవచనేషు. సూ|| ౨-౧-౬ ||

సప్తమీతత్పురుషః, నఞ్ తత్పురుషః, ప్రాదిసమాసః, ఉపపదసమాసః, మయూరవ్యంసకాది సమాసశ్చేతి ||

ప్రథమా తత్పురుషో యథా.—మాసోజాతస్యాస్య మాసజాతః అర్ధంపిప్పల్యా అర్ధపిప్పలీ, ఋచోఽర్ధమర్ధర్చమ్. అయమేవ ఏకదే సమాసస్తత్పురుషప్రభేద ఇతి ప్రథమాతత్పురుషోనాస్తీతి చ ప్రామాకాః. ప్రథమాపద ముద్దిశ్య ద్వితీయాదివత్తత్పురుష విధానాభావాత్.

ద్వితీయా తత్పురుషో యథా—కృష్ణంశ్రితః-కృష్ణశ్రితః గ్రామంగతో గ్రామగతః ఏవం దుఃఖాతీతః, అన్నబుభుక్షుః.

తృతీయా తత్పురుషో యథా.—శఙ్కులయాఖణ్డః: శఙ్కులాఖణ్డః, ధాన్యేనార్థో ధాన్యార్థః, మాసేనపూర్వో మాసపూర్వః, ఏవం పితృసదృశః, వాక్కలహః, మాసావరః. ఆచారనిపుణః. మాషవికలమ్, పితృసమః, ఆచారశ్లక్ష్ణః.

చతుర్థీతత్పురుషో యథా.—కుణ్డలాయహిరణ్యం, కుణ్డలహిరణ్యం, ద్విజాయాయం ద్విజార్థః, యూపాయదారు. గోహితమ్. గోరక్షితమ్. భూతేభ్యోబలిః. భూతబలిః.

పఞ్చమీ తత్పురుషో యథా—చోరాద్భయం చోరభయమ్, వృకభీతః, జలాజ్జాతం జలజాతం, చక్రముక్తః, స్వర్గపతితః. సుఖాపేతః.

షష్ఠీ తత్పురుషో యథా.—రాజ్ఞః పురుషో రాజపురుషః. దేవానాం పూజకః, దేవపూజకః, సీతాపతిః. మృగపదమ్, దన్తానాంరాజా రాజదన్తః. ఏవమ్హంసానాంరాజా రాజహంసః, సర్వేషాం శ్వేతతరః సర్వశ్వేతః, సర్వేషాం మహత్తరః సర్వమహాన్. అర్థగౌరవమ్. బుద్ధిమాన్ద్యమ్.

సప్తమీతత్పురుషో యథా.—అక్షేషుశౌణ్డః అక్షశౌణ్డః, స్థాల్యాంపక్వః స్థాలీపక్వః. ఆతపశుష్కః - చక్రబన్ధః - తీర్థధ్వాఙ్క్షః.

నఞ్ తత్పురుషో యథా.—శ్లో॥ తత్సాదృశ్యమభావశ్చ తదన్యత్వం తదల్పతా। అప్రాశస్త్యం విరోధశ్చ నఞర్థాష్షట్ప్రకీర్తితాః॥ (క్రమేణషణ్ణాముదాహరణాని) సాదృశ్యే-బ్రాహ్మణసదృశో ఽబ్రాహ్మణః.అభావే-సన్దేహస్యాభావో ఽసన్దేహః-తదన్యత్వే-అశ్వభిన్నో ఽనశ్వః*
తదల్పతాయామ్-అల్పముదర మనుదరమ్. అప్రాశస్త్యే-అప్రశస్తాః పశవో ఽపశవః, విరోధే-సురవిరోధినో ఽసురాః ఏవమధర్మః.*

*తస్మాన్నుడచి॥ ౬-3-౭౪॥

*నభ్రాణ్నపాన్నవేదా నాసత్యా నముచి నకుల నఖనపుంసక నక్షత్ర నక్ర నాకేషు ప్రకృత్యా॥ ౬-3-౭౫

నగో ఽప్రాణిష్వన్యతరస్యామ్॥ ౬-3.౭౭॥ ఏతే నిపాత్యన్తే.

ప్రాదిసమాసో యథా.—ప్రాదయ ఉదాహృతాః (పు.4) ప్రగత ఆచార్యః ప్రాచార్యః, అతిక్రాన్తో మాలాయామ్ అతిమాలః, అవకృష్టః కోకిలయా అవకోకిలః, పరిగ్లానోఽధ్యయనాయ పర్యధ్యయనః, నిష్క్రాన్తః కౌశామ్బ్యాః నిష్కౌశామ్బిః. ప్రకర్షేణక్షాళయిత్వా ప్రక్షాళ్య. శోభనః పురుషః సుపురుషః, కుత్సితో రాజా కింరాజా, కుత్సితః పురుషః కాపురుషః, కుత్సితమన్నం కదన్నమ్ - ఇత్యాదయః,

ఉపపదసమాసో యథా.—కుమ్భంకరోతీతి కుమ్భకారః, సోమేనేష్టవాన్ సోమయాజీ, జలాజ్జాతం జలజమ్, మన్దురాయాంజాత ఇతిమన్దురజః, స్వాదుం కృత్వా స్వాదుఙ్కారమ్, అగ్రేభుక్త్వా అగ్రేభోజమ్, ఉచ్చైః కృత్వా ఉచ్చైఃకృత్య. ఇత్యాదయః.

మయూరవ్యంసకాది సమాసోద్వివిధః, సుబన్తసమాసస్తిఙన్త సమాసశ్చేతి॥ సుబన్తసమాసో యథా.—వ్యంసకశ్చాసౌ మయూరశ్చ మయూరవ్యంసకః, ఉదక్చావాక్చ ఉచ్చావచమ్, నిశ్చితంచప్రచితంచ నిశ్చప్రచమ్, నాస్తికిఞ్చనయస్యసః అకిఞ్చనః, నాస్తికుతోభయం యస్యసః అకుతోభయః అన్యోరాజా రాజాన్తరమ్, - చిదేవచిన్మాత్రమ్.

తిఙన్తసమాసోద్వివిధః, క్రియాపూర్వపదః, క్రియోభయపదశ్చేతి. ఆద్యో యథా—జహిజోడంజహిజోడమితి అభీక్ష్ణ్యేన యః ఆహ స జహిజోడః, ఏవంజహిసింహః। ద్వితీయో యథా—ఖాదతమోదతేతి యస్యాం క్రియాయాం సా ఖాదతమోదతా, ఏహీడ ఇతియస్మిన్కర్మణి తదేహీడమ్, ఏహియవ మిత్యాది.—ఇతి వ్యధికరణ తత్పురుషః—

అథసమానాధికరణ తత్పురుషోద్వివిధః - కర్మధారయో ద్విగుశ్చేతి.

అథ కర్మధారయసమాసః.

కర్మధారయో నవవిధః విశేషణపూర్వపదః, విశేష్యపూర్వపదః విశేషణోభయపదః, ఉపమానపూర్వపదః, ఉపమానోత్తరపదః, సమ్భావనాపూర్వపదః, అవధారణాపూర్వపదః, భిన్నపూర్వపదః, లుప్తమధ్యమపదశ్చేతి॥

విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయోయథా.—నీలశ్చాసౌ ఘటశ్చ నీలఘటః, నీలౌచతౌఘటౌచ నీలఘటౌ, నీలాశ్చతే ఘటాశ్చ నీలఘటాః రక్తాచసాపటీచ రక్తపటీ, రక్తేచతే పట్యౌచ రక్తపట్యౌ, రక్తాశ్చతాః పట్యశ్చరక్తపట్యః, నీలఞ్చ తత్ ఉత్పలఞ్చ నీలోత్పలమ్, నీలే చతే ఉత్పలేచ నీలోత్పలే, నీలానిచతాని ఉత్పలానిచ నీలోత్పలాని; ఏవ ముత్తరత్ర.

విశేష్య పూర్వపదకర్మధారయో యథా.—వైయాకరణశ్చాసౌ ఖసూచిశ్చ వైయాకరణఖసూచిః॥ మీమాంసకశ్చాసౌ దుర్దురూటశ్చ మీమాంసకదుర్దురూటః॥ విశేషణోభయపదో యథా—కృష్ణశ్చాసౌ సారఙ్గశ్చకృష్ణసారఙ్గః, (వర్ణవిశేషావేతౌ) స్నాతశ్చాసౌ అనులిప్తశ్చస్నాతానులిప్తః॥ ఉపమానపూర్వపదో యథా.—చన్ద్ర ఇవముఖం చన్ద్రముఖమ్, ఘనఇవశ్యామః ఘనశ్యామః॥ ఉపమానో త్తరపదోయథా—పురుషోవ్యాఘ్ర ఇవ పురుషవ్యాఘ్రః. నాసింహ ఇవ నృసింహః॥ సమ్భావనాపూర్వపదో యథా—గుణఇతి బుద్ధిః గుణబుద్ధిః ముఖమితి పద్మం ముఖపద్మమ్, సత్యఇతినగఃసత్యనగః॥ అవధారణాపూర్వపదోయథా — ముఖమేవచన్ద్రః ముఖచన్ద్రః, విద్యైవధనం విద్యాధనమ్ భిన్నపూర్వపదోయథా—అశ్రేణయః శ్రేణయః సమ్పద్యమానాఃకృతా శ్రేణీకృతాః, కృతఞ్చతత్ అకృతఞ్చ కృతాకృతమ్, ఏవం శుక్లీభూతః కృష్ణీకృతః॥ లుప్తమధ్యమపదోయథా.—శాకప్రియః పార్థివః శాకపార్థివః, దేవపూజకో బ్రాహ్మణః దేవబ్రాహ్మణః॥ అయమేవ శాకపార్థివాదిసమాసః॥ ఇతికర్మధారయః॥

అథ ద్విగుసమాసః.

సఙ్ఖ్యాపూర్వ స్తత్పురుష విశేషో ద్విగు రిత్యుచ్యతే. సత్రివిధః తద్ధితారద్విగుః, ఉత్తరపదద్విగుః, సమాహారద్విగుశ్చేతి॥ తద్ధితార్థద్విగు ర్యథా.— పూర్వస్యాంశాలాయాంభవః పౌర్వశాలః, షణ్ణాంమాతౄణా మపత్యంపుమాన్ షాణ్మాతురః, ద్వయోర్మాత్రో రపత్యంపుమాన్

ద్వైమాతురః, అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశః అష్టాకపాలః, ఏవం సప్తర్షయః - షడృతవః - ఇత్యాది. అస్యైవ అనేకవద్భావిద్విగురితి వ్యవహారః.

ఉత్తరపదద్విగుర్యథా.—పఞ్చగావో ధనం యస్య సః పఞ్చగవధనః. దశసు గృహేషు ప్రవిష్టః దశగృహప్రవిష్టః, అహానీ జాతస్య యస్య ద్వ్యహ్నజాతః.

సమాహారద్విగుర్యథా.—త్రయాణాం లోకానాం సమాహారస్త్రిలోకీ-పఞ్చానాం తక్ష్ణాం సమాహారః పఞ్చతక్షీ, పఞ్చతక్షం చ. పఞ్చానాం పాత్రాణాం సమాహారః పఞ్చపాత్రమ్. ఏవం త్రిభువనమ్, చతుర్యుగమ్, పఞ్చగవ్యమ్, చతుష్పథమ్, ఇత్యాది. అయమేవ ఏకవద్భావీ ద్విగురిత్యుచ్యతే॥— ఇతి ద్విగుః ... తత్పురుషశ్చ.—

అథ బహువ్రీహిః.

బహువ్రీహిః ప్రాయేణాన్యపదార్థప్రధానో విశేష్యనిఘ్నశ్చ, సచ షోడశవిధః - ద్విపదబహువ్రీహిః, బహుపదబహువ్రీహిః, వ్యధికరణబహువ్రీహిః, వికారబహువ్రీహిః, సఙ్ఘాతబహువ్రీహిః, అభ్యాసబహువ్రీహిః, వికల్పబహువ్రీహిః, సామీప్యబహువ్రీహిః, దిగన్తరాళబహువ్రీహిః, వ్యతిహారలక్షణబహువ్రీహిః, సమసమ్బన్ధబహువ్రీహిః, లుప్తమధ్యమపదబహువ్రీహిః ఉపమానబహువ్రీహిః, క్రియాపూర్వపదబహువ్రీహిః, నఞ్ బహువ్రీహిః, ప్రాదిబహువ్రీహిశ్చేతి॥

తత్ర, ద్విపదబహువ్రీహిస్సప్తవిధః, ద్వితీయాబహువ్రీహిః, తృతీయాబహువ్రీహిః చతుర్థీబహువ్రీహిః, పఞ్చమీబహువ్రీహిః, షష్ఠీబహువ్రీహిః, సప్తమీబహువ్రీహిః, క్రియావిశేషణబహువ్రీహిశ్చేతి.

ద్వితీయా బహువ్రీహిర్యథా.—ప్రాప్త ఆనన్దో యం సః ప్రాప్తానన్దః, ఏవం ప్రాప్తకామః. ఆరూఢవానరః (వృక్షః) ఇత్యాది.

తృతీయాబహువ్రీహిర్యథా.—ఊఢో రథో యేన సః ఊఢరథః (అనడ్వాన్.) ఏవమ్ కృతకృత్యః-ధృతవస్త్రః-జితసేనః ఇత్యాది.

చతుర్థీ బహువ్రీహిర్యథా.—ఉపహృతః పశుః యస్మై సః ఉపహృతపశుః, (రుద్రః) ఏవ మర్పితార్ఘ్య ఇత్యాది.

పఞ్చమీబహువ్రీహిర్యథా.—ఉద్ధృతఓదనో యస్యాస్సా ఉద్ధృతౌదనా (స్థాలీ) ఏవం నిర్జనః (దేశః.)

షష్ఠీ బహువ్రీహిర్యథా.—పీతమమ్బరం యస్య సః పీతామ్బరః (హరిః) శార్ఙ్గం ధనుర్యస్య శార్ఙ్గధన్వా, కల్యాణో ధర్మో యస్య కల్యాణధర్మా. దీర్ఘే సక్థినీ యస్య దీర్ఘసక్థః, రక్తే అక్షిణీ యస్య రక్తాక్షః. ద్వే అఙ్గులీ అస్య ద్వ్యఙ్గులమ్=(దారు.) దారుభిన్నే ద్వ్యఙ్గులిః=(హస్తః) ద్వౌ మూర్ధానౌ అస్య ద్విమూర్ధః - ఏవం త్రిమూర్ధః.

సప్తమీ బహువ్రీహిర్యథా.—వీరాః పురుషా యస్మిన్ సః వీరపురుషః - (గ్రామః) ఏవమ్ బహువిహఙ్గః=తరుః ఇత్యాది.

క్రియావిశేషణబహువ్రీహిర్యథా —నిర్గతా శఙ్కా యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతితథా నిశ్శఙ్కమ్. (ఏవమన్యత్రాపి బోధ్యమ్.)

బహుపద బహువ్రీహిర్యథా.—ప్రియాశ్చిత్రా గావో యస్య సః ప్రియచిత్రగుః. ఏవం చిత్రజరద్గవీకః. శ్యామోజ్జ్వలవపుః, ఇత్యాది.

వ్యధికరణబహువ్రీహిర్యథా.— *కణ్ఠేకాలో యస్య సః కణ్ఠేకాలః; గడుః కణ్ఠే యస్య సః గడుకణ్ఠః - చక్రంపాణౌ యస్య సః - చక్రపాణిః

---

* యత్ర త్వన్యపదార్థప్రాధాన్యమస్తి తత్ర వ్యధికరణోపి బహువ్రీహిః - స త్రివిధః - షష్ఠీపూర్వపదకోపమాన వ్యధికరణాన్యపదషష్ఠీబహువ్రీహిః, సప్తమీపూర్వపదక వ్యధికరణాన్యపదషష్ఠీ బహువ్రీహిః, సప్తమ్యన్తోపమాన వ్యధికరణాన్యపదషష్ఠీ బహువ్రీహిరితి, క్రమాదుదాహరణం యథా - మృగస్య అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యాస్సా మృగాక్షీ - వామా, ద్వితీయో యథా - కణ్ఠేకాలో యస్య స కణ్ఠేకాలః, తృతీయో యథా - చక్రః పాణౌ యస్య సః చక్రపాణిః ॥ ఏవం పద్మనాభః, హిరణ్యగర్భః, ఇత్యాది.

వికారబహువ్రీహిర్యథా.—సువర్ణవికారః ఆభరణం యస్యసః సువ
ర్ణాభరణః, ఏవం రజతముద్ర ఇత్యాది.

సఙ్ఘాతబహువ్రీహిర్యథా.—కేశానాం సఙ్ఘాత శ్చూడాయస్య
సకేశచూడః.

అభ్యాసబహువ్రీహిర్యథా.—త్రిరావృత్తాదశత్రిదశాః. ద్విశతమ్,
వికల్పబహువ్రీహిర్యథా. — ద్వౌవాత్రయోవాద్విత్రాః - పఞ్చష
డ్వా - పఞ్చషాః. త్రయశ్చత్వారోవాత్రిచతురాః.

సామీప్యబహువ్రీహిర్యథా.— దశానాంసమీపె యేసన్తితే ఉప
దశాః. ఏవ మాసన్నవింశాః, అధికత్రింశాః, అదూరచత్వారింశాః.

దిగన్తరాళబహువ్రీహిర్యథా.—దక్షిణస్యాశ్చ పూర్వస్యాశ్చ దిశో
ర్యదన్తరాళం సా దక్షిణపూర్వా.

వ్యతిహారలక్షణబహువ్రీహిర్యథా.—కేశేషుకేశేషు గృహీత్వేదం
యుద్ధం ప్రవృత్తం కేశాకేశి. బాహుభిర్బాహుభిః ప్రహృత్యేదంయుద్ధం
ప్రవృత్తం బాహూబాహవి. ఏవం ముష్టాముష్టి - దణ్డాదణ్డి. ద్వౌదణ్డౌ
యస్మిన్ప్రహరణే తత్ ద్విదణ్డి. ద్విముసలి. అస్య. సమాసస్యావ్యయత్వం
బోధ్యమ్.

సమసమ్బన్ధ బహువ్రీహిర్యథా.—పుత్రేణసహాగత ఇతి సపుత్రః
సహపుత్రః. ఏవం సధనః - సవిద్యః సకర్మకః - సలోమకః ఇత్యాది.

లుప్తమధ్యమపద బహువ్రీహిర్యథా.—కరేస్థితంధనం యస్య సఃక
రధనః - అన్తర్గతాని లోమాని యస్యస అన్తర్లోమః - ఏవం బహిర్లోమః.

ఉపమానబహువ్రీహిర్యథా.—చన్ద్రఇవ ముఖం యస్యాస్సా చన్ద్ర
ముఖీ, సూర్యస్య ప్రభేవ ప్రభాయస్యసః సూర్యప్రభః. పుణ్డరీకేఇవ సున్దరే
అక్షిణీ యస్య సః పుణ్డరీకాక్షః.

క్రియాపూర్వపదోయథా.—అస్తిక్షీరంయాస్యాస్సాఅస్తిక్షీరా(గౌః)

నఞ్ బహువ్రీహిర్యథా.—అవిద్యమానం ధనం యస్య సః. అధనః.
నాస్తి ప్రజా యస్య సః అప్రజాః, ఏవ మమేధాః. అనఘః.

ప్రాదిబహువ్రీహిర్యథా.— ప్రపతితం పర్ణం యస్మాత్సః ప్రపర్ణః-నిర్జ
నః-అవ్యయానాం వాచ్యః... ఉచ్చైర్ముఖః ఉన్నతా నాసికా యస్య ఉన్న
సః, ప్రగతా నాసికా యస్య ప్రణసః విగతా నాసికా యస్య విగ్రః, విఖ్యశ్చ ॥
ఏవం దుష్ప్రజాః. సుప్రజాః. దుర్మేధాః, సుమేధాః. సఙ్గతే జానునీ అస్య
సఞ్జ్ఞుః- ప్రగతే జానునీ అస్య ప్రజ్ఞుః-ఊర్ధ్వజ్ఞుః, ఊర్ధ్వజానుః. ॥*॥ పున
స్సచ బహువ్రీహి ర్ద్వివిధః - తద్గుణసంవిజ్ఞానోఽతద్గుణసంవిజ్ఞానశ్చేతి ।
తత్రాద్యః రక్తాక్షః పీతామ్బర లమ్బకర్ణాదయః. ద్వితీయః చిత్రగు జితసే
నాదయః ॥*॥—ఇతి బహువ్రీహిః.—

అథ ద్వన్ద్వః.

ప్రాయేణోభయపదార్థప్రధానో ద్వన్ద్వ ఉత్తరపదలిఙ్గశ్చ. స ద్వి
విధః — ఇతరేతరయోగద్వన్ద్వః-సమాహారద్వన్ద్వ శ్చేతి ॥ ఇతరేతర యోగ
ద్వన్ద్వో యథా.—రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ రామలక్ష్మణౌ - రమాచ వాణీచ
రమావాణ్యౌ - సుఖిశ్చ దుఃఖిశ్చ మహాత్మా చ సుఖిదుఃఖిమహాత్మాని-ఏవమ్
అర్థధర్మౌ, ధర్మార్థౌ - జాయాచ పతిశ్చ దమ్పతీ, జమ్పతీ, జాయాపతీ వా,
హోతా పోతా నేష్టోద్గాతారః, హోతృపోతృనేష్టోద్గాతార శ్చేత్యాది.

సమాహారద్వన్ద్వో యథా.—పాణిచ పాదౌచ ఏషాం సమాహారః పా
ణిపాదమ్ - భేర్యశ్చ పటహాశ్చ ఏషాం సమాహారః భేరీపటహమ్ - హస్తి
నశ్చ అశ్వాశ్చ రథాశ్చ పాదాతాశ్చ ఏషాం సమాహారః - హస్త్యశ్వరథ
పాదాతమ్. గజాశ్చ సింహాశ్చ ఏషాం సమాహారః గజసింహమ్. ఏవం గోవ్యా
ఘ్రమ్ - అహినకులమ్ - అశ్వమహిషమ్, శీతోష్ణమ్, శీతోష్ణే. ఇత్యాది.
—ఇతి ద్వన్ద్వః.—॥*॥ అథాలుక్సమాసః.—

* శ్లో। యాథాత్మ్య దేశస్య రాజ్ఞశ్చ కస్యచిద్వాసకా ఇమే । అ...
ర్గాదయో ద్వన్ద్వభేదాః కోలాహాలస్తు కీర్తితాః ॥౧॥ తస్య రాజ్యస్య ప...

పునస్స చాయం సమాసో ద్వివిధః - లుక్సమాసః అలుక్సమాసశ్చేతి - నిరూపిత ఏవ లుక్సమాసః. అలుక్సమాసష్షడ్విధః, ద్వితీయాలుక్సమాసః - తృతీయాలుక్సమాసః - చతుర్థ్యలుక్సమాసః - పఞ్చమ్యలుక్సమాసః - షష్ఠ్యలుక్సమాసః - సప్తమ్యలుక్సమాసశ్చేతి. అథ క్రమేణోదాహరణాని-పురం దధాతీతి పురన్ధ్రీ - ఓజసాకృతమ్ ఓజసాకృతమ్ - ఆత్మనేపదమితి ఆత్మనేపదమ్ - స్తోకాన్ముక్తః - స్తోకాన్ముక్తః. పశ్యతో హరతీతి పశ్యతోహరః-సరసిజాతమితి సరసిజమ్ - యుధిస్థిరః-యుధిష్ఠిరః, కణ్ఠేకాలో యస్య సః కణ్ఠేకాలః—ఇత్యలుక్సమాసః.—

అథైకశేషవృత్తిః,

శిష్యమాణానేకపదార్థైకపదవృత్తిరేకశేషవృత్తిః. ద్వన్ద్వాపవాదఏకశేషః - సద్వివిధః - సరూపైకశేషో విరూపైకశేషశ్చేతి - సరూ

ఽపిసుజనై ర్దృశ్యతే భిదా। తథావిధానాం శబ్దానాం రూపభేదోఽత్ర కథ్యతే ॥౧॥ అఙ్గస్య రాజా చాఙ్గస్యాపత్యం దఙ్గాపత్యం పుమానపి ; రాజానోఽఙ్గా స్త్వపత్యాని పుమాంసశ్చైవ మూహ్యతామ్ ; ౩॥ ఆజ్య ఆజ్యా జని త్వజ్యా బహుత్వే ప్రత్యయస్య లుక్ । రాజాపత్యనివృత్తాయాం న స్త్రియాస్త్వేషనిర్ణయః ॥౪। వాఙ్గో వాఙ్గా వఙ్గా స్సైంహా స్సైంహాః స్త్రీతా స్సింహాః। కాలిఙ్గః కాలిఙ్గాః కలిఙ్గాస్త్రియామ్ పి ॥౫॥ మత్స్యో మత్స్యాస్తథైవం పౌరవ్యః పూరవో ద్వ్యచాః॥ చైద్య శ్చేదయ ఏవం పాణ్డ్యా స్తే పాణ్డవః ప్రోక్తాః ॥౬॥ ఏతాన్యయమితి నిపాత్యయా ముషి తే పాణ్డవాస్త్రియాః। పాఞ్చాలశ్చ పఞ్చాలాశ్చ కాలిఙ్గస్తే కలిఙ్గాశ్చ ॥౭। అమ్బష్ఠ్య శ్చామ్బష్ఠా సౌవీర్యస్తేతు సౌవీరాః। నైషధ్యో నిషధాస్తే సౌగసుస్తో జనితు సుసమసాః ౧౮॥ ఆజాద్య శ్చాజాదాశ్చ కౌసల్యః కోసలా అపిచ। మాగధ ఏతే మగధా శ్చానన్యోఽనన్యయ శ్చావిః ॥౯॥ ప్రాత్యగ్రథి రేక త్వే తేతు ప్రత్యగ్రథా జ్ఞేయాః॥ స్యా తాత్కలకూటి రేకః కలకూటా ఏవ మన్యేపి॥౧౦॥

పైకశేషో యథా - రామశ్చ రామశ్చ రామౌ. రామశ్చ రామశ్చ రామశ్చ రామాః॥ విరూపైకశేషో ద్వివిధః - ఏకార్థవిరూపైకశేషో భిన్నార్థవిరూపైకశేషశ్చేతి॥ ఏకార్థ విరూపైకశేషో యథా - వక్రదణ్డశ్చ కుటిలదణ్డశ్చ వక్రదణ్డౌ, కుటిలదణ్డౌ వా। భిన్నార్థవిరూపైకశేషో యథా - వత్సస్య గోత్రాపత్యంపుమాన్ వాత్స్యః - వత్సస్యయువాపత్యంపుమాన్ వాత్స్యాయనః; వత్సశ్చవాత్స్యాయనశ్చ వాత్స్యౌ; శివాచ శివశ్చ శివౌ; స్వసాచ భ్రాతాచ భ్రాతరౌ। దుహితాచ పుత్రశ్చ పుత్రౌ - మాతాచ పితాచ పితరౌ, మాతాపితరౌ వా; శ్వశ్రూశ్చ శ్వశురశ్చ శ్వశురౌ, శ్వశ్రూ శ్వశురౌ వా। సచ దేవదత్తశ్చ తౌ। సచయశ్చ యౌ, తౌ వా। సాచ దేవ దత్తశ్చ తౌ। తచ్చ దేవదత్తశ్చ తే* ఇమేచ ఇమాశ్చ ఇమాః (గావః) వీప్సాయామపి క్వచిద్ద్వన్ద్వః - అహనిచ దివాచ అహర్దివమ్॥ అహర్నిశమ్ ఇత్యాది.
—ఇత్యేకశేషవృత్తిః.

అథ తద్ధితవృత్తిః.

ప్రాతిపదికాధికారోక్త ప్రత్యయాన్త ప్రాతిపదిక వృత్తిస్తద్ధితవృత్తిః। తత్రాపత్యార్థక తద్ధితో యథా.—రఘోరపత్యం పుమాన్ రాఘవః- దశరథస్యాపత్యం పుమాన్ దాశరథిః - దితేరపత్యం పుమాన్ దైత్యః-వ్యాసస్యాపత్యం పుమాన్ వైయాసకిః - కన్యాయా అపత్యం పుమాన్ కానీనః - వినతాయా అపత్యం పుమాన్ వైనతేయః - పితృష్వసురపత్యం పుమాన్ పైతృష్వసేయః, పైతృష్వస్రీయశ్చ. రాజ్ఞోఽపత్యం పుమాన్రాజన్యః - క్షత్రస్యాపత్యం పుమాన్ క్షత్రియః - కులస్యాపత్యం పుమాన్ కులీనః - కురో**పత్యం పుమాన్ రాజాచ కౌరవ్యః-ఏవమ్ ఇక్ష్వాకోరపత్యం పుమాన్ రాజా ఐక్ష్వాకః. రోహిణ్యా అపత్యం రౌహిణేయః - ఉపగోరపత్యం పుమాన్ ఔపగవః। కులటాయా అపత్యం కౌలటినేయః, కౌలటేయః, గర్గస్య

---

*త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే.

గోత్రాపత్యంపుమాన్ గార్గ్యః, అపత్యాని పుమాంసఃగర్గాః - ఏవంవత్సా ఇత్యాది. గర్గస్య యువాపత్యం పుమాన్ గార్గ్యాయణ ఇత్యాది. *

అథ రక్తాద్యర్థకః = కషాయేణ రక్తం కాషాయం వస్త్రమ్ - నీల్యా రక్తం నీలమ్। యుక్తార్థక తద్ధితో యథా - పుష్యేణ యుక్తం పౌషమహః - పుష్యేణ యుక్తా రాత్రిః పౌషీ। దృష్టార్థక తద్ధితో యథా - వసిష్ఠేన దృష్టం వాసిష్ఠం సామ - ఉశనసాదృష్టం సామ ఔశనమ్. ఔశనసమ్। పరివృతార్థకః - వస్త్రైః పరివృతో వాస్త్రోరథః - శరావేఉద్ధృత శ్శారావ ఓదనః। శయిత్రర్థకః=స్థణ్డిలే శేతే స్థాణ్డిలోభిక్షుః। సంస్కృతార్థకః=దధ్నా సంస్కృతం దాధికమ్ - ఉదశ్విత సంస్కృత ఔదశ్వితః - క్షీరే సంస్కృతా క్షైరేయీ। అధికరణార్థకః=పౌషీపౌర్ణమాసీ అస్మిన్వర్తత ఇతి పౌషోమాసః - ఫాల్గునీ పౌర్ణమాసీ అస్మిన్నితి ఫాల్గునికః;

---

* శ్లో॥ అథ గోత్ర మపత్యస్తు పౌత్రప్రభృతి కథ్యతే॥ గర్గస్య గోత్రాపత్యమ్పుమాన్గార్గ్య ఇతి లుప్యతే ॥౧॥ తే గర్గా ఔర్వ ఉర్వాశ్చవాత్స్యవత్సా శ్చ తే స్మృతాః। బైదో బిదా శ్చ వాతణ్డ్యో వితణ్డా ఏవ ముహ్యతామ్ ॥౨॥ కౌణ్డాయన్య శ్చ తే కుణ్డాయనా స్తద్గణగా అపి। స్యా న్మైత్రేయో మిత్రయవా ఆత్రేయా శ్చాత్రయ స్తథా ॥౩॥ భార్గవోభృగవ స్తద్వ త్కౌత్సః కుత్సాః ప్రకీర్తితాః। ఆఙ్గిరస శ్చాఙ్గిరసో గౌతమో గోతమా అపి ॥౪॥ ఆగస్త్యోగస్తయ శ్చైవ కౌణ్డిన్యః కుణ్డినా స్తథా। ఆర్జుని శ్చార్జునా యౌధిష్ఠిరి శ్చైవ యుధిష్ఠిరాః ॥౫॥ విశేషవిధినా లోమ్నా బహ్వపత్యే త్వకారవత్। అపత్య ముడులోమ్న స్స్యాదౌడులోమి స్తతే పునః ॥౬॥ ఉడులోమా బహుత్వే స్యు రేవం కేచిద్విశేషగాః॥ యథా.— ఔడులోమిః ఔడులోమీ ఉడులోమాః। హేఔడులోమే హేఔడులోమీ హేఉడులోమాః। ఔడులోమిమ్ ఔడులోమీ ఉడులోమాన్। ఏవంరీత్యా రూపాణి బోధ్యాని.

ఫాల్గునో మాసః - ఏవం శ్రావణికః, శ్రావణః - కార్త్తికికః కార్త్తికః - చైత్రికః, చైత్రః - దేవతార్థకః = ఇన్ద్రో దేవతాఽస్యేతి ఐన్ద్రం (హవిః)! భ్రాత్రర్థకః = పితుర్భ్రాతా పితృవ్యః . మాతుర్భ్రాతా మాతులః। పితుః పితా పితామహః - మాతుః పితా మాతామహః। సమూహార్థకః = శుకానాం సమూహః శౌకమ్ - గర్భిణీనాం సమూహః గార్భిణమ్ - యువతీనాం సమూహః యౌవతమ్, యౌవనమ్ - జనానాం సమూహో జనతా - ఏవం గ్రామతా - బన్ధుతా - గజతా - సహాయతా - రాజన్యకమ్ - వార్ధకమ్ - బ్రాహ్మణానాం సమూహః బ్రాహ్మణ్యమ్ - ఇత్యాది। అధ్యేతృవేదితృర్థకం = వ్యాకరణమధీతే వేత్తి వా వైయాకరణః - ఏవం నైయాయికః. పౌరాణిక ఇత్యాది। సాధ్వర్థకః = శరణే సాధుః శరణ్యః.

శైషికార్థకో యథా—చక్షుషా గృహ్యతే చాక్షుషం (రూపమ్) శ్రావణ శ్శబ్దః - అశ్వై రుహ్యతే ఆశ్వో రథః. గ్రీవాయా అలఙ్కారః గ్రైవేయకః - దివి భవం దివ్యమ్ - ప్రాచ్యమ్ . అమా (సహ) తిష్ఠతీతి అమాత్యః - ఏవం క్వత్యః - ఇహత్యః - తతస్త్యః - తత్రత్యః - నిత్యః - తస్యాయమ్ తదీయః. భవత శ్ఛాత్రః భావత్కః, భవదీయః, భావతః. అరణ్యే భవ ఆరణ్యకః - పరస్యేదం పరకీయమ్ - జనకీయమ్ - రాజకీయం - స్వకీయ మిత్యాది - యువయో ర్యుష్మాకం వా అయం యుష్మదీయః - అస్మదీయః - యౌష్మాకీణః - ఆస్మాకీనః - యౌష్మాకః - ఆస్మాకః - తవ మమ వా అయం తావకీనః - తావకః - మామకీనః - మామకః - త్వదీయః - మదీయః - మాసే భవం - మాసికమ్ - సాంవత్సరికమ్ - ప్రావృషి భవః ప్రావృషేణ్యః - వర్షాసు సాధు వార్షికమ్ - పథి జాతః పన్థకః - సైన్ధవః - కోశే సమ్భూతం కౌశేయమ్ . మాసే దేయమృణం మాసికమ్ - వనే భవః వన్యః - దిశి భవం దిశ్యమ్ - గాంభీర్యమ్ అధ్యాత్మం భవమ్ ఆధ్యాత్మికమ్ - ఆధిదైవికమ్. ఆధిభౌతికమ్ - ఐహలౌకికమ్ - పారలౌకికమ్॥

తీర్థా దాగత స్తైర్థికః. పిత్ర్యమ్, - పైత్రకమ్. మక్షికాభిః కృత మాక్షికమ్ - (మధు)। అధికృత్యకృతగ్రన్థార్థకః = శకున్తలా మధికృత్య కృతో గ్రన్థ శ్శాకున్తలః - ప్రోక్తార్థకః = పాణినినా ప్రోక్త ముపజ్ఞాతం వా పాణినీయమ్। సమ్బన్ధ సామాన్యార్థకః = దశరథ స్యాయ న్దాశరథః - పృథాయా అయ మ్పార్థః. ఉపగో రిదమ్ ఔపగవమ్ - వికారార్థకః = మయూరస్య వికారోఽవయవో వా - మాయూరః, మయూరమయ శ్చ - గోః పురీషం గోమయమ్ గోర్వికారః గవ్యమ్. పయసో వికారః పయస్యమ్ - జతునో వికారః జాతుషమ్. ఏవం త్రాపుషమ్ - సోఽస్యేత్యర్థకః = భరతా యోద్ధారోఽస్య సంగ్రామస్య భారతః - పఙ్క్తి రాది రస్యేతి పాఙ్క్తః ప్రగాథః। పృచ్ఛత్యర్థకః = సుస్నాతం పృచ్ఛతి సౌస్నాతికః। తరణార్థకః = నావా తరతి నావికః। చరత్యర్థకః = రథేన చరతి రథికః। జీవత్యర్థకః = ధనుషా జీవతి ధానుష్కః। రక్షత్యర్థకః = సమాజం రక్షతి సామాజికః। నిర్వృత్తార్థకః = అక్షద్యూతేన నిర్వృత్త మాక్షద్యూతికం వైరమ్. కృత్వా నిర్వృత్తం కృత్రిమమ్ - పక్త్వా నిర్వృత్తం పక్త్రిమమ్. పాకేన నిర్వృత్తం పాకిమమ్ - త్యాగిమమ్। యాచితేన నిర్వృత్తం యాచితకమ్ - అపమిత్యనిర్వృత్త మాపమిత్యకమ్। శబ్దకర్త్రర్థకః = శబ్దం కరోతి శాబ్దికః, ధర్మం చరతీ త్యర్థకః = ధర్మం చరతి ధార్మికః, అధర్మం చరతి అధార్మికః॥ ప్రహరణార్థకః = ధనుః ప్రహరణ మస్య ధానుష్కః, ఏవమాసికః, పారశ్వధికః, శాక్తికః, యాష్టీకః। అస్తీత్యాద్యర్థకః = అస్తి పరలోక ఇత్యేవం మతిర్యస్యస ఆస్తికః - నాస్తి పరలోక ఇత్యేవం మతి ర్యస్య స నాస్తికః - దిష్టమితి మతి ర్యస్య స దైష్టికః - శీలమిత్యర్థకః = అపూపభక్షణం శీల మస్య ఆపూపికః = కర్మశీలః కార్మ ఇత్యాది। నిర్మితాద్యర్థకః = ఉరసానిర్మిత ఔరసః పుత్రః। గవే హితం గవ్యమ్, ఆత్మనే హిత మాత్మనీనమ్, ఏవం విశ్వజనీనమ్, రాజభోగీనః, సర్వస్మై హితం సార్వం, సర్వీయం, మిత్యాది। వహత్యర్థకః = రథం వహతి రథ్యః, యుగం వహతియుగ్యః,

ధురం వహతి ధుర్యః, ధౌరేయః, ధురీణశ్చ, శకటం వహతి శాకటః - నావా తార్యం నావ్యమ్ - విషేణ వధ్యః విష్యః - తులయా సమ్మితం తుల్యమ్ - ధర్మాదనపేతం ధర్మ్యమ్ - ఏవం పథ్యమ్, అర్థ్యం, న్యాయ్య మిత్యాది॥ తస్యేశ్వర స్తత్రవిదిత ఇత్యర్థకః=సర్వభూమే రీశ్వర స్సార్వభౌమః, సర్వభూమౌ విదిత స్సార్వభౌమః। క్రీతార్థకః=నిష్కేణ క్రీతం నైష్కికమ్, శతేన క్రీతం శతికం, శత్యమ్ - ద్విశతేన క్రీతం ద్విశతికమ్, పఞ్చభిః క్రీతః పఞ్చకః। అర్హార్థకః = దణ్డ మర్హతి దణ్డ్యః, వధ్యః। తేనతుల్యమిత్యర్థకః = బ్రాహ్మణేన తుల్యం బ్రాహ్మణవత్ (అధీతే)। తత్ర తస్యే వేత్యర్థకః = మధురాయా మివ మధురావత్ (సుఘ్నేప్రాకారః) చైత్రస్యేవచైత్రవత్ ॥

తస్యభావ ఇత్యర్థక తద్ధితో యథా—గోర్భావః గోత్వం, గోతా - దృఢస్య భావః దార్ఢ్యం, ద్రఢిమా - బ్రాహ్మణస్యభావః బ్రాహ్మణ్యమ్ - గురోర్భావః గౌరవమ్, గురుత్వం. గరిమా - రాజ్ఞో భావః కర్మ వా రాజ్యమ్ - శ్రోత్రియస్య భావః శ్రౌత్రమ్, అర్హతో భావః ఆర్హన్తీ - అయథాతథాభావః అయథాతథ్యమ్. అయాథాతథ్యమ్, పౌరోహిత్యమ్, దూత్యమ్, సఖ్యమ్, శౌచమ్, కౌశల్యమ్, కౌశల మిత్యాది ॥ తదస్య సఞ్జాత మిత్యర్థకః = తారకాస్సఞ్జాతా అస్య తారకితం నభః - రోమాఞ్చితమఙ్గమ్। తదస్యప్రమాణ మిత్యర్థకః = ఊరూ ప్రమాణ మస్య ఊరుద్వయసమ్ ఊరుదఘ్నమ్. ఊరుమాత్రమ్। పరిమాణార్థకః=యత్పరిమాణ మస్యయావాన్ ఏవం తావాన్. ఏతావాన్. కియాన్, ఇయాన్, సఙ్ఖ్యయాస్తు కతి, కియన్తః। అవయవార్థకః = పఞ్చ అవయవా అస్య పఞ్చతయమ్. ఏవం ద్వితయం, త్రయ మిత్యాది। పూరణార్థకః = పఞ్చానాం పూరణః పఞ్చమః, ఏవం షష్ఠః, ద్వితీయః, వింశతితమ ఇత్యాది ॥

తదస్యాస్త్యస్మి న్నిత్యర్థకః = లక్ష్మీరస్యాస్తి అస్మి న్వా [illegible] లక్ష్మీ వాన్ - గోమాన్, దణ్డవాన్, దణ్డీ, ఏవం యశస్వీ, యశస్వాన్, [illegible]

వాన్, కేశికః, కేశవః, తున్దిలః, వత్సలః వాగ్మీ, హృదయాళుః హృదయవాన్, హృదయీ, హృదయికః - ఉష్ణం నసహతే=ఉష్ణాళుః, ఏవం శీతాళుః, కృపాళుః, హిమేళుః, బలూలః, వాతూలః-అర్శాంసి అస్య విద్యన్తే అర్శసః - ఆహారయు రిత్యాది ॥ అతిశయార్థకః = అయ మనయో రతిశయేన లఘుః, లఘుతరః, లఘీయాన్, అయమేషా మతిశయేన లఘుః, లఘుతమః. లఘిష్ఠః, అతిశయేన విజయతే విజయతేతరామ్, విజయతేతమామ్, అతిశయేన ప్రశస్యః శ్రేయాన్, జ్యేష్ఠః, జ్యాయాంశ్చ, అతిశయేనాన్తికం, నేదిష్ఠః, నేదీయాన్, అతిశయేన స్థూలః, స్థవిష్ఠః, స్థవీయాన్ - అతిశయేన గురుః - గరిష్ఠః, గరీయాన్, అతిశయేన ప్రియః ప్రేష్ఠః, ప్రేయాన్ । ప్రశంసార్థకః=ప్రశస్తః పటుః పటురూపః, ప్రశస్తం పచతి పచతిరూపమ్, ప్రశస్తామృత్స్న మృత్స్నా. మృత్స్నా । ఈషదసమాప్త్యర్థకః = ఈషదూనో విద్వాన్ - విద్వత్కల్పః, విద్వద్దేశ్యః, విద్వద్దేశీయః, ఈషదూనః పటుః, బహుపటుః, పటుకల్పః, పటుప్రకారః, పటుజాతీయః - అజ్ఞాతార్థకః,=కస్యాయ మశ్వో=ఽశ్వకః । శీలార్థకః=తూష్ణీంశీలః తూష్ణీకః । అనుకమ్పాద్యర్థకః = అనుకమ్పితః పుత్రః పుత్రకః, కుత్సితో=శ్వో=ఽశ్వకః, అశ్వఇవప్రతికృతిః; అశ్వకః; ఏవం వ్యాఘ్రికః, శైలకః - స్థూలకః, అణుకఇత్యాది। క్రియాభ్యావృత్తిగణనార్థకః,=పఞ్చవారాన్ కురుతే పఞ్చకృత్వః; బహుకృత్వ ఇత్యాది। తత్ప్రకృతవచనార్థకః = ప్రాచుర్యేణ ప్రస్తుత మన్న మన్నమయమ్ - ఏవ మపూపమయమ్। తాదర్థ్యార్థకః=పితృదేవతార్థం పితృదేవత్యమ్, పాదార్థ ముదకం పాద్యమ్; ఏవ మర్ఘ్యమ్, అతిథ్యమిత్యాది। స్వార్థకః = ప్రజఏవ ప్రాజః, మృదేవ మృత్తికా। అభూతతద్భావార్థకః = అకృష్ణః కృష్ణస్సమ్పద్యతే తం కరోతి కృష్ణీకరోతి. శుచీభవతి - శ్రేణీస్యాత్ । బహ్వల్పార్థకః = బహూని దదాతి బహుశః, అల్పశః; ॥ పరిప్రాపణార్థకః=ముణ్డనేన సంస్కరోతి ముద్రాకరోతి, ఏవం భద్రాకరోతీత్యాదయో బోధ్యాః ॥ ఇతి తద్ధితవృత్తిసఙ్గ్రహః.—

అథ కృద్వృత్తిః.

తత్ర ధాత్వధికారోక్తప్రత్యయాన్తప్రాతిపదికవృత్తిః కృద్వృత్తిః ధాతోరేవ కర్తరి కర్మణి భావాదౌ చ కృత్ప్రత్యయా భవన్తి; తత్ర సకర్మకేభ్యో ధాతుభ్యః కర్మణి కర్తరి చ. అకర్మకేభ్యో ధాతుభ్యో భావే కర్తరి చేతి జ్ఞేయమ్॥

కృద్వృత్తిర్ద్విధా । కారకకృద్వృత్తిః - భావకృద్వృత్తిశ్చేతి॥ తత్ర కారకకృద్వృత్తిః షడ్విధా॥ శ్లో॥ కర్తా చ కర్మ కరణం సమ్ప్రదానం తథైవ చ। అపాదానాధికరణే ఇతి షట్కారకాణి వై॥

తత్ర.—కర్తృకారకకృద్వృత్తిర్యథా—కరోతీతి కర్తా-కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారః - వసతీతి వాస్తవ్యః - నర్తయతీతి నర్తకః - ప్రతిష్ఠత ఇతి ప్రతిష్ఠః=గౌః-ఆత్మానం బిభర్తీతి ఆత్మమ్భరిః-అనాఢ్య ఆఢ్యో భవతీతి ఆఢ్యమ్భవిష్ణుః - శ్రయతీతి శ్రితః, శ్రితవాన్ - పచతీతి పచన్, పచమానః - స్పృహయతీతి స్పృహయాలుః - ఏవం దయాలుః - శయాలుః - కర్తుమిచ్ఛతీతి చికీర్షుః - వేత్తీతి విద్వాన్ - శాస్త్రం కరోతీతి శాస్త్రకృదిత్యాది.

కర్మకారకకృద్వృత్తిర్యథా—రక్ష్యత ఇతి రక్షణీయః రక్షితవ్యః రక్ష్యశ్చ త్వయా మయా వా. ఏవం పచనీయః పక్తవ్యః పాక్యః- త్రాయత ఇతి త్రాతః. త్రాణః - క్షేతుం శక్యం క్షయ్యమ్ . జేతుం శక్యం జయ్యమ్ - దుఃఖేనాపి గన్తుమశక్యః దుర్గః, - సుఖేన లభ్యత ఇతి సులభమ్ ఇత్యాది.

కరణకారకకృద్వృత్తిర్యథా — స్నాత్యనేనేతి స్నానీయమ్ - చూర్ణమ్. వహత్యనేనేతి వహ్యమ్=శకటమ్ । సఞ్చరత్యనేన సఞ్చరః - మార్గః । అపమృజ్యన్తేఽనేన వ్యాధ్యాదయ ఇత్యపామార్గః ఆనీయన్తే మత్స్యాదయోఽనేనేత్యానాయః। స్తమ్బోఽనేన హన్యత ఇతి స్తమ్బఘ్నః స్తమ్బఘనః॥

సంప్రదానకారక కృద్వృత్తిర్యథా — దీయతేఽస్మై దానీయః (విప్రః)। గాం హన్తి తస్మై గోఘ్నః (అతిథిః.)

అపాదానకారకకృద్వృత్తిర్యథా.— బిభేత్యస్మాదితిభీమః, భీష్మః, భయానకః— వహ ఇత్యాది.

అధికరణకారకకృద్వృత్తిర్యథా.— జలాని ధీయన్తేఽస్మిన్నితి జలధిః-అధీయన్తేఽస్మిన్నిత్యధ్యాయః। గా దుహ్యతే ఽ స్యామితి గోదోహనీ స్థాలీ, గావ శ్చర న్త్యస్మిన్నితి గోచరః।

అథ భావకృద్వృత్తౌ కతిచి దుదాహ్రియన్తే —భూయత ఇతి భవ్యం - భవనీయం - భవితవ్యం - భవనం - భూతిః - భావః - బ్రహ్మణో భావో బ్రహ్మభూయమ్ - నన్దనం నన్దథుః - స్నాతం మయా - స్తుతిః - శ్రుతిః. అన్వేషణా - శయనం శాయికా - దుష్కరః సుకరః భోజనా యభోక్తుమ్ - ఏవం త్యక్తుం గన్తుం యాతుమ్ - భోజనోత్తరం భుక్త్వా - త్యక్త్వా - గత్వా - పిధాయ - ఆగత్య - విచార్య - శయ్యాయా ఉత్థాయ శయ్యోత్థాయమ్ - అనుపదం స్మృత్వా = స్మారంస్మారమ్ - శ్రావంశ్రావమ్ - స్వాదుంకృత్వా స్వాదుఙ్కారమ్ - ముష్టిం గృహీత్వా ముష్టిగాహమ్ - ముఖతోభూత్వా - ముఖతోభావమ్ - నానాభూత్వా నానాభూయ, నానాభావమ్ - తూష్ణీంశబ్దే ఉపపదే త్వేవమ్—ఇతికృద్వృత్తిసఙ్గ్రహః ॥—

అథ సనాద్యన్తధాతువృత్తిః.

సనాదిప్రత్యయాన్త ధాతువృత్తిః సనాద్యన్తధాతువృత్తిః। సా ద్వాదశధా। శ్లో॥ సన్క్యచ్ కామ్యచ్ క్యఙ్ క్యష్ షోఢా చార క్విబ్ణిజ్య జౌతథా। యగాయ ఈయఙ్ణిఙ్చేతి ద్వాదశామీ సనాదయః॥ తత్ర సన్వృత్తిః - పఠితు మిచ్ఛతి పిపఠిషతి, భవితు మిచ్ఛతి బుభూషతి। కర్తు మిచ్ఛతి చికీర్షతి। అత్తుమిచ్ఛతి జిఘత్సతి। ఏవం దాతుం దిత్సతి, దిత్సతే। గృహీతుం జిఘృక్షతి। గన్తుం జిగమిషతి॥ ఆప్తుం ఈప్సతి। హాతుం జిహా

పతి ! రన్తుం రిరంసతే। శ్రోతుం శుశ్రూషతే। పతితుం పిపతిషతి। స్వార్థేతు - కిత్ - చికిత్సతి। గుప్ - జుగుప్సతే। తిజ్ - తితిక్షతే।

క్యజ్వృత్తిః.—పుత్ర మాత్మన ఇచ్ఛతి పుత్రీయతి। రాజానమాత్మన ఇచ్ఛతి రాజీయతి। గిర మాత్మన ఇచ్ఛతి గీర్యతి। ఏవం పూర్యతి। ఆచారార్థేపి.—ప్రాసాదే ఇవాచరతి ప్రాసాదీయతి (కుట్యాంభిక్షుః)। కుట్యామివాచరతి సౌధే కుటీయతి

కామ్యజ్వృత్తిః.—పుత్రమాత్మన ఇచ్ఛతి పుత్రకామ్యతి-యశ ఆత్మన ఇచ్ఛతి యశస్కామ్యతి, ఏవం సర్పిష్కామ్యతీత్యాది ॥

క్యఙ్ వృత్తిః.—కృష్ణఇవాచరతి కృష్ణాయతే। కష్టాయక్రమతే కష్టాయతే - తప శ్చరతి తపస్యతి। సుఖం వేదయతే సుఖాయతే। విద్వానివాచరతి। విద్వాయతే, విద్వస్యతే। కుమారీవాచరతి కుమారాయతే। హరిణీవాచరతి హరితాయతే - అప్సరాయత ఇత్యాది ॥

క్యష్వృత్తిః.—అలోహితః లోహితఇవాచరతి లోహితాయతి - లోహితాయతే। పటపటాయతి - పటపటాయతే ॥

ఆచారక్విబ్వృత్తిః.—కృష్ణ ఇవాచరతి కృష్ణతి। మాలేవాచరతి మాలాతి। కవిరివ కవయతి। రాజేవ రాజానతి। పితేవ పితరతి। భూరివ భవతి - భవ ఇవాచరతి భవతి. ఇత్యాది.

ణిజ్వృత్తిః.—సత్యం కరోత్యాచష్టేవా సత్యాపయతి - (తే)। సేనయాభియాతి అభిషేణయతి - (తే)। లోమాన్యనుమార్ష్టి అనులోమయతి - (తే)। అశ్వేనాతిక్రామతి అశ్వయతి - (తే)। కంసవధ మాచష్టే కంసంఘాతయతి - (తే) అసినా హన్తి అసయతి - (తే) ॥ స్వార్థేపి చోరయతి - (తే)।

యఙ్ వృత్తిః.—పునః పున రతిశయేన వా భవతి బోభూయతే। ఏవం జేఘ్నీయతే। వరీవృత్యతే ఇత్యాది ॥

యక్ప్రత్తిః.—కణ్డూయతి - (తే)। ఏవం సుఖ్యతి। మహీయతే తిరస్యతి ఉపస్యతి। సమరయతి ఇత్యాదయః।

అయన్వృత్తిః.—గోపాయతి - ధూపాయతి (స్వార్థే)।

ఈయజ్వృత్తిః.—ఋతీయతే (స్వార్థే)।

ణిజ్వృత్తిః.—పుచ్ఛ ముదస్యతి ఉత్పుచ్ఛయతే। భాణ్డాని సమాచినోతి సమ్భాణ్డయతే। చీవరా ణ్యార్జయతి పరిధత్తేవా సఞ్చీవరయతే (భిక్షుః)। హస్తౌ నిరస్యతి హస్తయతే। స్వార్థే తు కామయతే॥ ఏవం రూపాణి ధాతురత్నావళ్యాం విస్తరేణ సలక్షణం దర్శితాని॥ ఇతి సనాద్యన్త ధాతువృత్తిః॥

అథ విభక్త్యర్థ ప్రకరణమ్.

విభక్త్యర్థప్రబోధేనపణ్డితో జాయతే జనః। తస్మాత్తే ప్రతిపాద్యన్తే విభక్త్యర్థా ఇహాధునా॥ విభక్తిర్ద్వివిధా - సుబ్విభక్తి స్తిఙ్విభక్తి శ్చేతి। తత్ర సుబ్విభక్తి రుదాహృతా (పు-16-17) ౧ ఉక్త కర్మకర్త్రాదౌ స్వార్థే ప్రథమా। సమ్బోధనేపి ప్రథమా। ౨ అనుక్తే సమ్ప్రదానే చతుర్థీ। ౫-అనుక్తే అధికరణే పఞ్చమీ। ౬ - సమ్బన్ధార్థే షష్ఠీ। అనుక్తే అధికరణే సప్తమీ। ఆసామ్ "రామో జనాన్ధనైః కీర్త్యై దారిద్ర్యాచ్ఛిన్న గరేపితుః। రక్షత్యాలోచ్య శాస్త్రార్థం ధర్మజ్ఞో రాజసత్తమ" ఇత్యత్ర క్రమేణోదాహరణాని జ్ఞేయాని। తత్రతావత్తిఙ్విభక్త్యర్థాః,— క్రియావాచినో భ్వాదయో ధాతవః। (సర్వేపి సకర్మకాః) తద్ద్వివిధాః। సకర్మకా అకర్మకాశ్చ॥ తత్ర సకర్మకేభ్యో ధాతుభ్యః కర్మణి కర్తరిచ, అకర్మకేభ్యో భావే కర్తరిచ, లడాదయ స్స్యుః। తేతు దశవిధాః। లట్-లిట్-లుట్-లృట్-లేట్-లోట్-లఙ్-లిఙ్-లుఙ్ లృఙ్ ఇతి॥ శ్లో॥ లడ్వర్తమానే లేడ్వేదే భూతే లుఙ్లఙ్లిట స్తథా। విధ్యాశిషోస్తు

జ్ఞో లో ల్లజ్ల్లట్చ భవిష్యతి ॥ ఏషాం దశలకారాణా మపి* తిజాదేశో భవతి । తిఙ్ తు ప్రత్యాహారేణ బోధ్యః. (సూ॥ 2॥ పు - 2)

పురుషః. ఏ. ద్వి. బ. సంజ్ఞా.

ప్రథమ = తిప్ - తస్ - ఝి.
మధ్యమః = సిప్ - థస్ - థ.
ఉత్తమః = మిప్ - వస్ - మస్.
} ఇద న్తిబాదినవకం పరస్మైపదసఙ్జ్ఞకం భవతి.

ప్రథమః = త - ఆతామ్ - ఝ.
మధ్యమః = థాస్ - ఆథామ్ - ధ్వమ్
ఉత్తమః = ఇట్ - వహి - మహిఙ్
} ఇద న్తాదినవక మాత్మనేపదసఙ్జ్ఞకం భవతి.

తిఙుక్తే కర్తరి కర్మణి చ అస్మదిప్రయుజ్యమానే అప్రయుజ్యమానేఽపి ఉత్తమః । తిఙుక్తే కర్తరి కర్మణిచ యుష్మదిప్రయుజ్యమానేఽప్రయోజ్యమానేఽపి మధ్యమః । (శేషే ప్రథమః) అస్మద్యుష్మద్విభిన్న తిఙుక్తకర్తరి (కర్మణిచ) రామాదిరూపే ప్రయుజ్యమానే అప్రయుజ్యమానేచ ప్రథమః । యథా రక్షపాలన ఇత్యస్మా త్కర్తరి తిఙ్ । రక్షతి రామో జనాన్ - అత్ర తిఙుక్తే కర్తరి రామో (ఉక్తకర్తకర్త్రాదౌ) స్వార్థే (ప్రథమా) ఇత్యనేన 'రామ' ఇత్యత్ర ప్రథమావిభక్తిః । జనానిత్యత్ర రక్షతీతి తిఙా కర్మణోఽనుక్తత్వాత్ అనుక్తే కర్మణి ద్వితీయా) ఇత్యనేన ద్వితీయావిభక్తిః । ఏవం రామౌ రక్షతః విప్రం విప్రౌ విప్రాన్, రామః రక్షన్తి విప్రం విప్రౌ విప్రాన్నిత్యాది బోధ్యమ్ . ఇతి కర్త్రి ప్రయోగః * * । రామేణ రక్ష్యతే జన ఇత్యత్ర తిఙా కర్మణ

* తిప్తస్ఝిసిప్థస్థమిబ్వస్మస్తాతాంఝథాసాథాంధ్వమిడ్వహిమహిఙ్ ॥ పా-3-4-78॥ ఏతేఽష్టాదశ లాదేశాస్స్యుః ॥ ఏషు షట్సు త్రికేషు క్రమాదేకైకస్మిన్త్రికే ఏకవచనద్వివచనబహువచన సంజ్ఞా జ్ఞేయా.

* * (1) అకర్మకకర్తరి ప్రయోగః । (2) సకర్మక కర్తరి ప్రయోగః । (3) కర్మణిప్రయోగః । (4) ద్వికర్మక కర్తరి ప్రయోగః ।

ఉక్తత్వాత్ (ఉక్తకర్మకర్త్రాదౌ స్వార్థే ప్రథమా) ఇత్యనేన జన ఇత్యత్ర ప్రథమా యదా కర్మ ఉక్తం। తదా కర్తురనుక్తత్వాత్ (అనుక్తే కర్తరి కరణే చ తృతీయా) అనేన రామేణేత్యత్ర తృతీయా। హే రామ త్వం రక్షసి విప్రం విప్రౌ విప్రాన్వా - ఏవమ్ అహం రక్షామి - త్వం రక్ష్యసే రామేణ రామాభ్యాం రామైస్త్వయా మయా వా - ఏవమ్ అహం రక్ష్యే ఇత్యత్ర చక్రమేణ తిఙా కర్తృకర్మణో రుక్తత్వాత్ (తిఙుక్తే కర్తరి కర్మణి యుష్మది అస్మది చ ప్రయుజ్యమానేఽపి మధ్యమః) ఇత్యనేన మధ్యమోత్తమపురుషౌ స్తః। అనుక్తే సఙ్ఖ్యానియమో నాస్తీతి ద్వివచన బహువచనాన్తప్రయోగ ఉపపద్యతే। "హే రామ" ఇత్యత్ర (సమ్బోధనేఽపి ప్రథమా) ఇత్యనేన సమ్బోధన ప్రథమావిభక్తిః - ఇతి కర్మణి ॥

రామేణ త్వయా మయా వా భూయతే, అత్ర భావే లకారః। భావో నామ ధాత్వర్థః। స ఏవ తిఙుక్తః। అత్ర యుష్మదస్మద్భ్యాం సామానాధికరణ్యాభావాన్న మధ్యమోత్తమౌ - కిన్తు ప్రథమపురుష ఏవ (శేషే ప్రథమః) ఇత్యత్ర మధ్యమోత్తమయోరవిషయే ప్రథమ ఇతి వ్యాఖ్యానాత్ "న కేవలా ప్రకృతిః ప్రయోక్తవ్యా నాపి కేవలః ప్రత్యయః"

---

(౫) ద్వికర్తృక కర్తరి ప్రయోగః। (౬) ద్వికర్తృక కర్మణి ప్రయోగః (౭) ద్వికర్మక కర్మణి ప్రయోగః। (౮) కర్మకర్తరి ప్రయోగః। (౯) భావే ప్రయోగ ఇతి ప్రయోగా నవ ॥ ఏషాం క్రమేణోదాహరణాని బోధ్యాని యథా.—(౧) రామో విరాజతే (౨) రామో భూమణ్డలమపాలయత్ (3) ఉపార్జితా చ రామేణ కీర్తిరన్యాస్య్యాసీ భువి (౪) రామచన్ద్రో దశగ్రీవం పరలోకమనీనయత్ (౫) బన్ధయామాస. కపిభిస్సేతుం సీతాపతిస్స్వయమ్ (౬) వాయుపుత్రేణ రామేణ లఙ్కా కారి చ భస్మసాత్ (౭) దశాస్యో జానకీశేన త్రివిష్టపమనాయి చ (౮) వసుదేవేన దేవర్షిర్హారి స్వం స్మారితో ముదా ॥ పూజ్యతే చ స్వయం రామో (౯) రామచన్ద్రేణ భూయతే ॥ ఏవం బాలప్రబోధార్థం ప్రయోగా నవ కీర్తితాః ॥

ఇతి ప్రథమ పురుషైకవచన మాత్రస్య సాధుత్వార్థత్వాచ్చేతి ॥ రామే ణేత్యాదౌ (అనుక్తే కర్తరికరణే చేతి) కర్తరి తృతీయా ॥ పూర్వోక్త పద్యే ధనైరిత్యత్ర ధనానాం రక్షసాధనత్వాత్ కరణే తృతీయా ॥ ఏవం రామో జనాన్ధనైరిత్యత్ర ప్రథమాద్వయో బోధ్యాః । కీర్త్యై ఇత్యత్ర క్రియయా యమభిప్రైతి స సమ్ప్రదాన మిత్యుక్తత్వాత్ (అనుక్తే సమ్ప్రదానే చతుర్థీ) ఇత్యనేన చతుర్థీవిభక్తిః । దారిద్ర్యాత్ - ఇత్యత్ర అనుక్తే అపాదానే పఞ్చమీ. ఇత్యనేన పఞ్చమీవిభక్తిః. నగరే ఇత్యత్ర (అనుక్తే అధికరణే సప్తమీ) ఇత్యనేన సప్తమీ విభక్తిః । పితురిత్యత్ర (సమ్బన్ధే షష్ఠీతి) షష్ఠీవిభక్తిః ॥ ఇతి కారకవిభక్తయః ॥

అథోపపదవిభక్తయః.

" ఇత్యుదాహృతయో దత్తాస్సప్తస్వపి విభక్తిషు । కేనచిత్కారణే నాసౌ [illegible] దృఢా ॥౧॥ [illegible] స్థానే మధుపూర్వాణాం మాధారకకర్మ తథైవ ధా । అధిశేతే వనం రామోఽధ్యాస్తే చాప్యధితిష్ఠతి ॥౨॥ అన్వధ్యుపసర్గాణాం యోగే కర్మ భవేద్యథా । అధిరామం రమే రామం ప్రతి ధావతి మే మనః ॥౩॥ అనురామం ప్రతిదినం మానసం మే ప్రసీదతి । కాలాధ్వనోర్వ్యాప్తిసంయోగే దినం క్రోశం నిషీదతి ॥౪॥ అన్తరేణాన్తరా యోగే ద్వితీయా స్యాద్వినాపి చ । నముక్తిర్జాయతే రామమన్తరేణాన్తరా వినా ॥౫॥ సమయా నికషా హా ధిగుపర్యధ్యధసా మపి । ఆద్యన్తయోగే చ భవేద్ద్వితీయా [illegible] ॥౬॥ కాననం సమయా రామో భరతో నికషా పురమ్ । హా సీతాం [illegible] రావణం ధిగ్జహార యః ॥౭॥ హార [illegible] అధిపాదామ్బుజమధో రామపాదామ్బుజం [illegible] ॥౮॥ [illegible] మునిశం ప్రణతిః క్రియతే మయా । రామ [illegible] ॥౯॥ క్రియావిశేషణం కర్మ నపుంసక [illegible] తే । యథా [illegible] మునిశం [illegible] రామో విలోకతే । ౧౦॥ తృతీయా జాయతే [illegible] । రామభక్త్యా భవే

న్ముక్తీ రామశ్చాపేన కాననే। ౧౧॥ సహార్థేఽపి యథా రామో లక్ష్మణేన సహాగచ్ఛతి। వినాయోగే యథా రామో లక్ష్మణేన వినానహి ॥౧౨॥ తృతీయా సమ్ప్రదానార్థే నిర్దాచేత్తదుదాహృతిః। మాలాం దాస్యేఽతిపాపీయాన్ బ్రాహ్మణ స్వమ్ప్రియస్పృతే ॥౧౩॥ చతుర్థీ గమనార్థస్య ధాతోర్గ కర్మణి సా యథా। జగామ రామచన్ద్రోఽపి వనాయ పితురాజ్ఞయా॥౧౪॥ తాదర్థ్యేఽపి యథా దాసు రామ యూపాయ తిష్ఠతి। క్రియాయోగే యథా రామో భోజనాయ ప్రవర్తతే ॥౧౫॥ నమ స్వస్త్యాదియోగే చ యథా రామాయ తే నమః। స్వస్తి రామాయ దేవాయ స్వాహా ప్రీతే స్వధా సదా॥ ౧౬॥ సీతావిరహఖిన్నోఽపి రామోఽలం రావణాయచ। వషట్కారే చతుర్థీ స్యాన్మన్యకర్మణ్యనాదరే ॥౧౭॥ యథా త్వాహం తృణం మన్యే మన్యేఽహం త్వాం తృణాయవా। తథా చతుర్థీ రుచ్యర్థధాతోః ప్రీతౌ భవేద్యథా ॥౧౮॥ రామాయ రోచతే నిత్యం రావణస్య వధోద్యమః। ఈప్సితే స్పృహధాతోశ్చ రామాయ స్పృహయామ్యహమ్ ॥౧౯॥ ఉత్తమర్ణే చ ధారేః స్తు తుభ్యం స్వం ధారయామ్యహమ్। క్రోధాదికర్మణి స్యాత్తు రామః కుప్యతి శత్రవే ॥౨౦॥ క్రుధ్యత్యసూయతి ద్రుహ్యత్యల మీర్ష్యతి సజ్జతే। రామశ్శత్రుగణాయేతి చతుర్థీ సముదాహృతా ॥౨౧॥ పఞ్చమీ జాయతే హేతౌ రామాన్ముక్తిః ప్రజాయతే। భయహేతౌ యథా రామాద్బిభేతి యుధి రావణః ॥౨౨॥ యత్ర త్రాణం తత్ర యథా రామ త్రాయస్వ మాం భయాత్। యతోఽధీతే యథాధీతే రామా త్సద్దేశ మాన్మునిః ॥౨౩॥ యతో జన్మ యథా గఙ్గా హరిపాదాత్ప్రజాయతే। యస్మాత్ప్రకరస్తతోఽపి యథా రామో వరోఽన్యతః ॥౨౪॥ వారణం చ యతస్తత్ర యథా దుర్జనయాత్పితా। రక్షణం వారయత్యేవ రామో మాం నరకార్ణవాత్ ॥౨౫॥ అన్యార్థాదిప్రయోగే చ యథాన్యో రామ ఈశ్వరాత్। భిన్నాః కృష్ణాత్ప్రజాః స్రష్టా భిన్నో రామాద్విభీషణః ॥ ౨౬॥ రామాదన్యే వేతరస్యేవాన్యో నచ రామాదృతే సుఖమ్। దిగ్దేశ కాల సం

యోగే గ్రామాత్పూర్వం స్థితి ర్మమ ॥౨౭॥ ఉత్కలా త్పశ్చిమా జ్ఞేయం పట్టణాద్రాజ్య ముత్తమమ్। రామోఽసౌ లక్ష్మణాజ్జ్యేష్ఠో వినా యోగేఽపి దృశ్యతే ॥౨౮॥ వినా రామాన్న ముక్తి స్స్యాద్యతస్సాన్యత్వేక్షణం తతః। పఞ్చమీ స్యాద్యథా రామః ప్రాసాదాత్ప్రేక్షతే పురమ్ ॥౨౯॥ స్మరణార్థస్య ధాతో ర్వా షష్ఠీ కర్మణి తద్యథా। స్మరామి రామచన్ద్రస్య చరణామ్భోజయో రహమ్ ॥౩౦॥ హింసార్థస్య యథా రామ శ్శత్రో రుచ్చాటయత్యలమ్। పినష్టి రుజతీత్యాది జ్ఞేయం సర్వత్ర పణ్డితైః ॥౩౧॥ తృప్త్యర్థాతోః కరణే వా షష్ఠీ జాయతే యథా। తృప్తో రామః ఫలైరేవ ఫలానాం వా వనే వసన్ ॥౩౨॥ అనాదరేచ షష్ఠీ స్యాత్ సప్తమీచ యథా తవ। పశ్యతో హరతి। పశ్యం తస్కర స్త్వయి పశ్యతి ॥౩౩॥ నిర్ధారణేచ షష్ఠీ స్యా త్సప్తమీచ యథా వరః। రామో నృపాణాం శూరాణాం నృపేష్వపి ధనుర్ధరః ॥౩౪॥ కృత్యయోగేఽథ వా షష్ఠీ భవకర్తరి తద్యథా। రావణస్యప్రతీ లజ్జాక్షైవాస్త్ర రామభూపతేః ॥౩౫॥ సప్తమీ సతియోగే స్యాత్ సతి రామే కుతో భయమ్। సత్యర్థయోగేపి యథా రామే నరకభీ ర్నహి ॥౩౬॥ నిమిత్తాత్కర్మసంయోగే శార్దూలం హన్తి చర్మణి। నిమిత్తేపి యథా॥ ముక్తౌ రామోఽనుసేవ్యతే మయా ॥౩౭॥ క్రియయా చేత్క్రియా లక్ష్యతే తత్ర స్యాత్సప్తమీ యథా। మయి ఖాదతి రామోఽగన్న్యయోధ్యామత్యుపాకతః ॥౩౮॥ ఏవం స్త్ర్యేషు లిఙ్గేషు విభక్తిషు వచనేషుచ। ఉక్తానుసారి విజ్ఞేయ ముదాహరణ ముత్తమమ్" ॥౩౯॥ "అథ సత్కారకాణీహ కథ్యన్తే కథితాన్యపి। అర్థా యత్తో విభక్తీనాం కారకత్వేన కల్పితాః ॥౪౦॥ కర్తా చ కర్మ కరణం సమ్ప్రదానం తథైవ చ। అపాదానం తథాధార ఇతి సత్కారకాణి వై ॥౪౧॥ స కర్తా యః క్రియాం సాక్షాదుత్పాదయతి సర్వశః। తత్కర్మ క్రియయా యత్తు విషయీక్రియతేతరామ్ ॥౪౨॥ క్రియా నిష్పాద్యతే యేన కరణం తదుదాహృతమ్। సమ్ప్రదానం తదాఖ్యాతం యస్మై సమ్ప్రదీయతే ॥౪౩॥ యదపాదీయతే నూనం తదపా

దాన ముచ్యతే। యత్రైవాధీయతే సర్వం స ఏవాధార ఇష్యతే ॥౪౪॥
స్వతన్త్రో హేతుకర్తోక్తానుక్త కర్తేతి పఞ్చధా। ఉదాహరణ మేతేషాం
రూప మావిర్భవిష్యతి ॥౪౫॥ స్వతన్త్రకర్తా సభవే న్నిరపేక్షః క్రియాసు
యః। యథా భజామ్యహం రామం భక్త్యా రామః ప్రసీదతి ॥౪౬॥ సహేతు
కర్తా భవతి కుర్వన్తం ప్రేరయేత్తు యః। యథా యాతి వనం రామః పితా
తం యాపయ త్యదః ॥౪౭॥ గతిబుద్ధ్యశనార్థ శబ్దకర్మ స్వకర్మసు।
అహేతౌ యో భవేత్కర్తా సహేతౌ కర్మ జాయతే ॥౪౮॥ గమనార్థే యథా
రామో వనం గచ్ఛతి ధార్మికః। రామం దశరథో రాజా విపినం గమయత్య
ముమ్ ॥౪౯॥ నీవహోర్గమనార్థేషు ప్రతిషేధో భవేద్యథా। జానకీం నయతి
ప్రేమ్ణా నయోధ్యాం రఘునన్దనః ॥౫౦॥ జనకో నాయయత్యేనాం సీతాం
రామేణ ధీమతా। ఏవం వహే రుదాహార్య మథ బుద్ధ్యర్థ ధాతుషు ॥౫౧॥
లక్ష్మణో బుధ్యతే కార్యం రామ స్తం బోధయ త్యసౌ। భక్షణార్థే యథా
రామో భక్తం భుఙ్క్తే క్షుధాకులః ॥౫౨॥ రామం భోజయతి ప్రీతా
సీతా సఘృత మోదనమ్। భక్షణార్థే నిషేధ స్స్యాదదిఖాద్యోస్తు తద్య
థా ॥౫౩॥ రామో ఽన్న మత్తి సీతాన్నం రామేణాదయతీప్సితమ్।
ఏవం ఖాదతి రామో ఽన్నం తేన ఖాదయతి ప్రియా ॥ ॥౫౪॥ శబ్దకర్మసు
రామో ఽసౌ శాస్త్రం పఠతి నిత్యశః। తం గురుః పాఠయత్యేనం నిషే
ధో హ్వయతే ర్యథా ॥౫౫॥ రావణం హ్వయతే ప్రేమ్ణా రామస్తం
రావణం రిపుమ్। రామేణ హ్వాయయత్యేష మహాబలవిభీషణః ॥౫౬॥
అకర్మకేషు యథా రామ శ్శేతే తం శాయయ త్యసౌ। సీతా, నిషేధః
క్రన్దేశ్చ తథా శబ్దాయతే ఽపి ॥౫౭॥ యథా సౌ క్రన్దతే సీతా సీతా
యా క్రన్దయ త్యసౌ। రామచన్ద్రస్య విరహ దేనం శబ్దాయతే ఽపి॥
౫౮॥ హరతేశ్చ కరోతేరప్యభివాదదృశో ఽపి। వికల్పః కథితః ప్రాజ్ఞై
స్తదుదాహ్రియతే మయా ॥౫౯॥ పాథేయం రామచన్ద్రస్య లక్ష్మణో
హరతి స్వయమ్। హారయ త్యేష పాథేయం లక్ష్మణం లక్ష్మ

ణేన వా ॥౬౦॥ కరోతి లక్ష్మణః కార్యం రామః కారయతి ప్రభుతమ్। లక్ష్మణం కార్యం మధునా లక్ష్మణేనేతి వా భవేత్ ॥ ॥౬౧॥ అభివాదయతే రామో గురుం హేతౌ తథా పునః। అభివాదయతే రామం గురుం రామేణ వా పితా ॥౬౨॥ లజ్జార్తం పశ్యతి రామోఽయం రామం దర్శయతే కపిః। లజ్జార్తం రామేణేత్యేవ ముదాహరణ మాహృతామ్ ॥౬౩॥ ఉక్తాదన్యత్ర నాస్త్యేవ హేతౌ కర్తుశ్చ కర్మతా। పాచకాశ్చ పచన్త్యన్నం పాచకైః పాచయత్యసౌ ॥ ॥౬౪॥ ప్రాపయత్యేవ శూద్రేణ దాపయత్యేష తేనవై। ఇత్యేవమాది బోద్ధవ్య మనుక్తమపి బాలకైః ॥౬౫॥ కర్మకర్తా యథా రామేణౌదనః పచ్యతే స్వయమ్। ఉక్తకర్తా యథా రామో రావణం హన్తి సాయకైః ॥౬౬॥ అనుక్తకర్తా చ యథా రామేణా హన్యతే రిపుః। సర్వత్ర చోక్తే ప్రథమా తృతీయానుక్తకర్తరి ॥౬౭॥ నిర్వర్త్యశ్చ వికార్యశ్చ ప్రాప్యశ్చేతి త్రిధా భవేత్। కర్మ తత్పునస్తథా జ్ఞేయ మీప్సితానీప్సితాదినా ॥౬౮॥ అవిద్యమానం హి యత్పూర్వం తన్నిర్వర్త్య ముదాహృతమ్। యథా రాము పటం తన్తూన్ తన్తువాయః కరోత్యసౌ ॥౬౯॥ ఘటయామి సువర్ణాని రామచన్ద్రస్య కుణ్డలే। ఇత్యాది నిర్వర్త్య మిద మనుక్త మపిచేష్యతామ్ ॥౭౦॥ వికృతం క్రియతే యత్తు తద్వికార్య ముదాహృతమ్। రామః కాష్ఠం లునాత్యేష కాష్ఠకారోఽతికౌశలీ ॥౭౧॥ సిద్ధమేవాస్తితో యత్తు ప్రాప్యతే ప్రాప్య మీర్యతే। యథా స్మరామి రామఞ్చ రామచన్ద్రం నమామ్యహమ్ ॥౭౨॥ నక్తఞ్చరమహాత్మా సీతాం హరతి రావణః। క్రోధాన్ధః ఖాదతి విషమితి ప్రాప్యమనీప్సితమ్ ॥౭౩॥ ఈప్సితానీప్సితం ప్రాప్యం యథా బాలో మృగాకులః। భుఙ్క్తే సరజసాన్నం ఫలం [illegible] ॥౭౪॥ ద్విష్టేన గృహ్యతే దుగ్ధం గాం దోగ్ధి స్త్రీ పయస్వినీ। ఇత్యాద్యుదితం ప్రాప్య మనుక్తఞ్చేష్యతామ్ ॥౭౫॥ ఉపసర్గ [illegible] యత్ర దేవా కథితం మతమ్। కర్తృకర్మ యథా రామః సీతాం కారయతి స్థితమ్ ॥౭౬॥ కర్మ ద్వివిధం ప్రోక్తం [illegible] తత్ర।

శరీరావయవం యత్తదాభ్యన్తర ముదాహృతమ్ ॥౨౭॥ తద్భిన్నం బాహ్య
మాఖ్యాతం తయో ర్బాహ్యం నిగద్యతే। రామో రావణమూర్ధానం నికృన్తతి
శితై శ్శరైః ॥౨౮॥ అయోధ్యాం డోలయా యాతి జానక్యా సహ
రాఘవః। అభ్యన్తరం యథా రామం మానసేన భజామ్యహమ్ ॥౨౯॥
సీతాఽవలోకతే రామం నయనాన్తేన సస్మితమ్। సానురాగకటాక్షేణ
రామస్సీతాం విలోకతే ॥౩౦॥ సమ్ప్రదానం త్రిధా ప్రోక్తం ప్రేరక
ఞ్చానుమన్త్రికమ్। అనిరాకర్తృకఞ్చేతి తత్ర ప్రేరక ముచ్యతే ॥౩౧॥
ముక్తిం భక్తాయ రామోఽసౌ దదాతి కరుణాన్వితః। మహ్యం ముక్తిం
ప్రదేహీతి ప్రేరణా త్ప్రేరకం మతమ్ ॥౩౨॥ అథానుమన్త్రికం కిఞ్చి
దుచ్యతే తాపసో వనే। రామాయాతిథయే దత్తే ఫలమూలే యథావిధి ॥
॥౩౩॥ అప్రేరణా త్ప్రదత్తస్య చానుమన్త్రేణ కర్మణా। అనుమన్త్రిక
మేతత్స్యా దనిరాకర్తృకం స్మృతమ్ ॥౩౪॥ పఞ్చోపచారం రామాయ భక్త
లోకః ప్రయచ్ఛతి। అనిరాకరణా దేత దనిరాకర్తృకం స్మృతమ్ ॥౩౫॥
అపాదానం ద్విధా ప్రోక్తం చల ఞ్చాచల మేవ చ। చలాదపాఙ్గాన్నా
రీణాం నిర్యాతి విషమం విషమ్ ॥ ౩౬ ॥ అచలాచ్చ యథా వృక్షాత్పత్రం
రామే పత త్యధః। హిమాద్రే రాగతా గఙ్గా సముద్రాద్రత్న ముత్థితమ్ ॥
౩౭ ॥ చతుర్థ్యా చాధికరణ త్తత్రా భివ్యాపకం యథా। రామభక్తా భవే
న్ముక్తిస్సీతాయాఞ్చ పతివ్రతమ్॥ ౩౮॥ తథౌపశ్లేషికం రామ శ్శ్రీమాన్
సింహాసనే స్థితః। సస్మితం వీక్షతే భూమౌ వైదేహీం స వనే స్థితామ్॥
౩౯॥ అథ వైషయికం రామోఽయోధ్యాయాం వసతి స్వయమ్। వనే వసతి
శార్దూల స్సింహస్తు గిరిగహ్వరే ॥౪౦॥ అథ సామీపికం రామః కపిసైన్య
సమన్వితః। అవాత్సీ త్సాగరే ఘోరే గఙ్గాయాం వసతి స్వయమ్ ॥౪౧॥
నను సమ్బన్ధస్య కిన్ను కారకత్వ మిహోచ్యతే। కారకం హి క్రియాహే
తుసమ్బన్ధం స్యా త్ప్రధానతః ॥ ౪౨ ॥ సాక్షాత్క్రియాభి సమ్బన్ధం
కారకం హి విదు ర్బుధాః ॥ స్వాత న్త్ర్యస్య వివక్షాయాం స్థాలీ పచతి
సేవకః ॥ ౪౩ ॥ పాచకశ్చ పచతీత్యాదౌ యథా చ స్యా త్స్వతన్త్రతా।
న తథా క్వాపి సమ్బన్ధే యథా రామస్య సేవకః ॥౪౪॥

త్యాభిస్తద్ధితైః కృద్భిస్సమాసైశ్చ విధీయతే। తదేవ కారకం తత్ర పథమైవ నచాన్యతః ॥ ౯౫ ॥ ఉక్తానాం హి పదార్థానాం త్యాద్యై స్సఙ్ఖ్యైవ గృహ్యతే। కృత్తద్ధిత సమాసైశ్చ లిఙ్గసఙ్ఖ్యా విభక్తయః॥ ౯౬ ॥ యథా రహసి రామేణ సానురాగేణ సాదరమ్। ప్రీయన్తే ప్రేయసీవాచ స్సుధారససహోదరాః ॥ ౯౭ ॥ రిపుం జయతి రామోఽయం రామై ర్వా జీయతే రిపుః। సీతాముఖేన జయతే పూర్ణేన్దు ర్వికచామ్బుజే ।౯౮॥ రామోఽసౌ కారక స్సీతా కారికా కారకం కులమ్ । అత్ర కృత్కర్త్రీ త్యాస్య లిఙ్గాదిం భజతేతరామ్ ॥ ౯౯ ॥ రామ శ్చవైయాకరణ స్సా వైయాకరణీ వధూః। తద్వైయాకరణం సైన్య మిత్థం భవతి తద్ధితః ॥ ౧౦౦ ॥ కృతప్రణామో రామోఽయం కృతప్రణతి తత్కులమ్। సీతా కృతప్రణామైషా సమాసగ కారకే కృతః ॥ ౧ ॥ ప్రకృతి ర్వికృతి శ్చాపి స్యాదుక్తా చేత్కదా తదా। వాచకైః ప్రకృతే స్సఙ్ఖ్యా గృహ్యతే వికృతే స్తు హి ॥ ౨ ॥ ఊయన్తే తన్తవో రామ పట స్స్వర్ణాని కుణ్డలే ।క్రియన్తే రామచన్ద్రస్య పచ్యన్తే నవతణ్డులాః ॥ 3 ॥ తన్తవో రామచన్ద్రస్య పటో భూతా శ్చ తణ్డులాః। కన్సీతా ఓదన మిత్యాదౌ లిఙ్గాదిక మపేక్ష్యతే ॥ ౪ ॥ అయోధ్యాం నీయతే సీతా రామేణ గురుకర్మణా। రామోఽయం యాచ్యతే ముక్తిం వయా సంసారభీరుణా ॥ ౫ ॥ ప్రధానే కర్మణి భవేద్వాచ్యో హి ద్వికర్మణామ్। అప్రధానే దుహాదీనాం ణ్యన్తే కర్తు శ్చ కర్మణి ॥ ౬ ॥ రామోఽయం యాచ్యతే పిత్రా వనం సన్యాసాత్మనా। గురుణా భాష్యతే శిష్య శ్శాస్త్రం వా భోజ్యతే పయః ॥ ౭॥ వ్యవచ్ఛేద్యం విశేష్యం స్యాద్వ్యవచ్ఛేదక మత్రతు। తద్విశేషణ మాఖ్యాతం రామో దాశరథీ ర్యథా ॥ ౮ ॥ విశేష్యస్య చ యల్లిఙ్గం విభక్తి వచనే చ యే। తాని కార్యాణి యోజ్యాని విశేషణపదేష్వపి ॥ ౯ ॥ యథా దాశరథీ రామో మాం రక్షతు సమన్తతః। కౌసల్యానన్దనం వన్దే రామచన్ద్రం కృపార్ణవమ్ ॥ ౧౦ ॥ శరణ్యేనచ రామేణ దుష్టో రావణో హతః। జనకేన సుతా దత్తా రామాయ బలశాలినే ॥౧౧॥ రామా ద్భిన్నకోదణ్డా ద్బిభ్యేతి యుధి రావణః। రామస్య రావణానీక కాలస్య యుధి విక్రమః ॥ ౧౨ ॥ రామే విహరతి సీన్నతా విజయశ్రీ రహ

ద్విశమ్। జానకీవదనామ్భోజ మధుపాన మధువ్రతే ॥౧౩॥ యత్రోద్దేశ్య
విధేయత్వం తత్రాయం నియమోఽన వా। స్యాత్తదస్యాజహల్లిఙ్గ మజహ
ద్వచనఞ్చ యత్ ॥౧౪॥ రామభక్తిః ప్రమాణం స్యాత్పురుషార్థాజనం
హరేః। ముక్తిక్షేత్ర మిదం కాశీత్యజహల్లిఙ్గ మీదృశమ్ ॥౧౫॥ రామదా
రాశ్చ సీతేయం స్త్రియ మప్సరసః ఖలు। రామభక్తి ర్ముక్తిగృహో అజహ
ద్వచనం యథా ॥౧౬॥ బహువ్రీహిసమాసో హి స్వలిఙ్గాని జహాత్యసౌ।
సర్వాదయో విశేష్యస్య లిఙ్గాదిక ముపాసతే ॥౧౭॥ అఙ్గీకృత ప్రణా
మోఽయం రామో వీక్షితదారకః। అనాదృతాప్సరా సోఽయమిత్యాద్య
మవగమ్యతామ్ ॥౧౮॥ ఉపమానోపమేయత్వం స్యాద్భేదో లిఙ్గసఙ్ఖ్య
యోః। అభిన్నైవ విభక్తి స్స్యా దుపమానోపమేయయోః ॥౧౯॥ లిఙ్గ
భేదే యథా రామపత్నీ మన్దగతిః పరమ్। మత్తమాతఙ్గవన్నేతా మఞ్జువా
గ్గోపుష్పవత్ ॥౨౦॥ యథా వచనభేదే చ కన్దర్పా ఇవ సున్దరాః। యువాయం
యువానో రామస్య భక్తా అహమివోత్తమాః ॥౨౧॥ త్వాం రామమివ
పశ్యామి రామేణేవ త్వయా జితాః। గుర్వ్యయా శ్శత్రవ స్సర్వే రామాగ్రాః
నమోఽస్తుతే ॥౨౨॥ త్వత్తో రామాదనాశేషా గణేభిర్యా శత్రవః। రామ
స్యేవ తవ హ్యేషా కీర్తి స్త్రైలోక్యగామినీ ॥౨౩॥ త్వయి రామ ఇవ
ప్రీతిం భజన్తే సకలా జనాః। ఏవం లిఙ్గత్రయేష్వపి వచనత్రితయే
ష్వపి ॥౨౪॥ వింశత్యాద్యా స్సదైకత్వే సఙ్ఖ్యా స్సఙ్ఖ్యేయ సఙ్ఖ్యయోః।
సఙ్ఖ్యాయన్తే యదా సఙ్ఖ్యాస్తదా ద్విత్వాదికం భవేత్ ॥౨౫॥
వింశతీ రామభక్తా స్స్యుర్వింశతీ రామభక్తయః। సహస్రం రామభక్తా
స్స్యుశ్శతం రామస్య భక్తయః ॥౨౬॥ లక్షఞ్చ రామభక్తా స్స్యుఃకోటీ
రామస్య భక్తయః। సఙ్ఖ్యాయన్తే యదాఽన్యత్వాత్తదా ద్విత్వాదికం భవేత్ ॥
॥౨౭॥ యథా వింశతయ స్త్రిస్రో రామభక్తాశ్శతాని చ। చత్వారి భక్తయ
స్త్రిస్రస్తిస్ర స్సన్త్యాని కోటయః ॥౨౮॥ సముచ్చయేన వాక్యఞ్చే ద్బ
హూనాం వా ద్వయోశ్చ వా। లిఙ్గఞ్చ మిశ్రితం సఙ్ఖ్యా వాచకానాం
నిశ్చితం ॥౨౯॥ రమా రామ శ్చ సీతా చ వనం గచ్ఛతి గచ్ఛతః।
రామశ్చ లక్ష్మణశ్చాపి భరతశ్చ ప్రయాతిహి ॥౩౦॥ ప్రయాన్తి వా పురీం
స్వీయాం జేతా జేతార ఏవ వా। తేజస్వినశ్చ తేజస్వీ గుణీ గుణిన ఏవ

వ ॥౩౧॥ పురుషేషు త్రిషు భవే ద్వ్యేవ పురుషః పరః । సముచ్చయే స
ఏవ స్యాత్సన్నికృష్టే చాపి తదాశ్రితా ॥౩౨॥ యథా రామశ్చ సీతే త్వం
గచ్ఛథో విజనం వనమ్ । రామస్త్వమహమప్యాశు గచ్ఛామో గురుశాస
నాత్ ॥౩౩॥ అహఞ్చ త్వఞ్చ రామశ్చ గచ్ఛామో నిర్జనం వనమ్ । ప్రథ
మాత్రమాదేవ ప్రతీయోచ్చరితే శివ ॥౩౪॥ ముఖ్యో గౌణో లాక్షణికః
ప్రయోగ స్త్రివిధో భవేత్ । ముఖ్యస్స్వార్థేన సమ్బద్ధో యథా త్వర్థస్థం
రఘూత్తమః ॥౩౫॥ గుణయోగా ద్భవే ద్గౌణో రామక్రోధో విషం
మహత్ । రావణం ప్రత్యయం రామో సింహశ్చ కరిణం ప్రతి ॥౩౬॥
స్వార్థాన్వయస్య బాధేన తాత్పర్యస్యానురోధతః । లక్షణా కల్ప్యతే
సాపి ద్వివిధా స్యాత్ప్రయోగతః ॥౩౭॥ జహత్స్వార్థాఽజహత్స్వార్థా
తత్రాద్యా కథ్యతే మయా । (స్వార్థత్యాగో మయా) । స్వార్థత్యాగో భవే
ద్యత్ర జహత్స్వార్థేతి సా యథా ॥౩౮॥ రామో వసతి పాథోధౌ
యమునాయాం జనార్దనః । యష్టీర్భోజయ శీఘ్రాంశ్చ శీట్యా వదతి
సంసది ॥౩౯॥ యత్ర స్వార్థాపరిత్యాగోఽజహత్స్వార్థా చ సా యథా ।
ఛత్రిణో యాన్త్యపి కాకం కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామ్ ॥౪౦॥ పదార్థే
న్యపదార్థేఽపి తాత్పర్యా ల్లక్షణాన్వయః । ఏవం సర్వత్ర బోద్ధవ్య
మనుక్తమపి బాలకైః ॥౪౧॥ అత్రైకత్వ మతన్త్రం స్యాద్భోజనే
నాతిమానతా । బ్రాహ్మణా న్భోజయేత్యుక్తే శ్రోతా త్రీన్ భోజయత్యసౌ॥
॥౪౨॥ జాతివ్యక్తిపరత్వేన ద్విధా శబ్దప్రవర్తనమ్ । తత్ర జాతిపరత్వేన
యథా త్వం భోజయాతిథిమ్ ॥౪౩॥ జాత్యా భోజయితుం నైవ శక్యో వివా
ద్యవధార్యతామ్ । త్రీనేవ భోజయిత్వాతు తాత్పర్యానవధారణే ॥౪౪॥
తాత్పర్యవిషయే శబ్దః ప్రమాణమితి నిశ్చితః । శ్రోతా తదనుసారేణ శాబ్ద
బోధే ప్రవర్తతే ॥౪౫॥ విశేష్యక్రియయా యత్స్యా దుక్తం కర్త్రాదికం పునః ।
విశేషణక్రియాయాస్స్యా త్తదేవేతి వినిశ్చితమ్ ॥౪౬॥ యథా భుక్త్వా వనం
రామః ప్రయాతి సహ భార్యయా । రామేణ గమ్యతేఽయోధ్యావనా
న్యుక్త్వాఽగ్రాణి చ ॥౪౭॥ ఉక్తమేవోక్తం యాతి క్వచిదుక్తమనుక్తతామ్ ।
అనుక్తమపి చోక్తం స్యాత్క్వచిదేవ పదాన్తరైః ॥౪౮॥ ఓదనః
పచ్యతే స్థాల్యాం మయా సమ్పుటయోఽద్యయమ్ । అయాధవానరో వృక్ష

క్షిప్యతే దృశ్యతే పి చ ॥ ౪౯ ॥ పటో ఽయం శితికో భాతి రామేణ పరి
ధీయతే । కృదాదిభి ర్యదేవోక్తం తాదర్థ్యేఽపి తదేవహి ॥ ౫౦ ॥ నృత్యన్తమిహ
నటం రామో విలోకయతి కౌతుకీ । ఛాత్రశ్చైవ యాకరణం శబ్దాన్ పృచ్ఛతి
లక్ష్మణః ॥ ౫౧ ॥ ఆరూఢవానరం వృక్షం రామః పశ్యతి సాదరమ్ ।
కృతాదినోక్తమేవైత దనుక్తం త్వాదినా భవేత్ ॥ ౫౨ ॥ నృత్యతే
గీయతే రఙ్గే నటేన స్థీయతే క్వచిత్ । భోక్తుం పచతి రామోఽయ
మోదనం త్వం ద్విశం గతః ॥ ౫౩ ॥ రామభక్త స్వమానీయ రామం
పూజయతి స్వయమ్ । ఇత్యాద్యన్య ముక్తమేవ స్యా దనుక్త మితి బుధ్యతామ్ ॥
౫౪ ॥ కర్మజప్రత్యయో నాన్య త్రాప్యచిర ప్రయుజ్యతే యథా । కృష్ణేన
దుహ్యతే గోభ్యః గవాం గోపవధూ నయః ॥ ౫౫ ॥ మయా ప్రయా
చ్యతే ముక్తీ రామా ప్రాముష్య రామకే । పాచ్యతే రామచన్ద్రేణ పాచకేనౌ
దనో ఽ ద్యతః ॥ ౫౬ ॥ క్వచిత్కాలాదికే చైవ సత్యే చాన్యస్య కర్మ
ణః । రామేణ శ్రూయతే భగ్య మాసం గీత శ్చ గీయతే ॥ ౫౭ ॥ కాన్త్యా
ఽను గమ్యతే క్రోశం కాన్తయా స్నిగ్ధచేతసా । అనన్యకర్మకో
ఽసత్యే కాలాద్యం ప్రాహ కర్మకః ॥ ౫౮ ॥ సుప్యతే చైవ సుప్యన్తే
మాసా స్సో రామభూభుజా । వర్ధ్యా కశ నగాణి స్థీయన్తే సురశాసనాత్ ॥
౫౯ ॥ ఇత్యాద్యయో విశేషాశ్చ బోద్ధవ్యా బాలకై స్సదా । కారికా
యస్య కణ్ఠస్థా స్సభాయాం మోదతే చ సః ॥ ౬౦ ॥

ఇతి విభక్త్యర్థ ప్రకరణమ్.

అథ తిఙన్త ప్రకరణమ్,

పూర్వోక్తా ధాతవో దశవిధాః. (పు 112.) శ్లో ॥ భ్వాద్యదాది జుహోత్యాది ర్దివాది స్స్వాది రేవ చ । తుదాది శ్చ రుధాది శ్చ తన క్ర్యాది చురాదయః ॥ ఏభ్యః పరతః కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే క్రమేణ వక్ష్యమాణా వికరణప్రత్యయాః సంయోజ్యాః ॥ యథా — భ్వాదిభ్యః పరతః శప్ (అ), ఇతి శిష్యతే. అదాదిభ్యః శపః లుక్ ( ), జుహోత్యాదిభ్యః శపః శ్లుః ( ), దివాదిభ్య శ్యన్ (య), స్వాదిభ్యః శ్నుః

(ను), తుదాదిభ్యః శః (అ), రుధాదిభ్యః శ్నమ్ (న), తనాదిభ్య, ఉః (ఉ). క్ర్యాదిభ్యః శ్నా (నా), చురాదిభ్యో ణిచ్ తతశ్శప్ (ఇ + అ= అయ), ఇతి॥ తేభ్యో దశవిధ ధాతుభ్యోఽపి లడాదయస్సన్తి పూర్వమేవోక్తాః (పు-112.)

అనుదాత్తేత్సంజ్ఞకేభ్యః, ఙకారేత్సంజ్ఞకేభ్యశ్చ పరస్య లస్య స్థానే ఆత్మనేపదమ్ యథా - ముద, ఏధ - అత్ర అకారః అనుదాత్తః - తతః మోదతే, ఏధతే ఇతి (సూఙ్ - ఙిత్.) సూతే

స్వరితేతో ఞితశ్చ, పరస్య లస్య క్రియాఫలే కర్తృగామిని* ఆత్మనేపదమ్. పరగామినితు పరస్మైపదమ్. యాచృ - యాచతి - యాచతే డుదాఞ్ - దదాతి - దత్తే॥ ఆత్మనేపదనిమిత్తరహితాద్ధాతోః పరస్మైపదమ్, భూ - భవతి ఇత్యాది.

తత్ర లట్, లోట్, లఙ్, విధిలిఙ్షు సామాన్యతో రూపతోఽల్పాం వర్తత ఇతి ఆదౌ తాని (సార్వధాతుకరూపాణి) [illegible]; తతః లిట్, లుట్, లృట్, ఆశీర్లిఙ్ లుఙ్, లృఙ్షు, (ఆర్ధధాతుక) రూపాణి ప్రదర్శయిష్యన్తే.

తత్రైవ దశగణీధాతుషు ప్రథమ చతుర్థ షష్ఠ దశమ గణీయాః పూర్వం; ద్వితీయ తృతీయ పఞ్చమ సప్తమాష్టమ నవమ గణీయాశ్చ తదనన్తరం వక్ష్యన్తే. తత్రాపి ప్రసిద్ధాః సామాన్యధాతవః ప్రథమతః, తతో విశేషధాతవశ్చ పరస్మైపదాత్మనేపదోభయపదిక్రమేణ బోధ్యాః.

భూ = సత్తాయామ్, (ఉండుట) అకర్మకః * పరస్మైపదీ. సేట్. యదా కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే ధాతోః శప్ - అ ఇతి శిష్యతే. యథా భూ + అ + తి = భవతీత్యాది.

---

*శ్లో। వృద్ధిక్షయ భయ జీవితమరణం లజ్జా సత్తా స్థితి జాగరణమ్। శయన క్రీడా రుచి దీప్త్యర్థం ధాతుగణం తమకర్మకమాహుః॥ ఏతద్భిన్నార్థకా ధాతవః ప్రాయేణ సకర్మకా ఇతి జ్ఞేయమ్.

వర్తమానక్రియావృత్తేర్ధాతో ర్లటి కర్తృరూపాణి

	ఏ	ద్వి	బ,	ఏ.	ద్వి.	బ.
ప్ర॥	తి	- తః	- అన్తి	భవతి	భవతః	భవన్తి **
మ॥	సి	- థః	- థ	భవసి	భవథః	భవథ
ఉ॥	మి	వః	- మః *	భవామి	భవావః	భవామః

విధ్యాశీరాదిషు లోట్.

తు, తాత్	- తామ్	-అన్తు	భవతు, భవతాత్	-భవతామ్	-భవన్తు
హి, తాత్	- తమ్	-త	భవ *భవతాత్	- భవతమ్	- భవత
ఆని	- ఆవ	-ఆమ	భవాని‡	- భవావ	భవామ

అనద్యతనభూతే లఙ్.

త్	- తామ్	- అన్	అభవత్	అభవతామ్	అభవన్
స్ (ః)-	తమ్	త	అభవః	అభవతమ్	అభవత
అమ్	- వ	- మ	అభవమ్	అభవావ	అభవామ

** అతో గుణే। ౬-౧-౯౭। = అపదాన్తా దకారాత్ (అ-ఏ-ఓ). గుణే పరే పరరూప మేకాదేశ స్స్యాత్. ఇతి సూత్రేణ అన్తి, అన్తు, అన్, ఏ, ఇత్యాదిషు పరతః పరరూపమ్.

* అతో దీర్ఘో యఞి। ౭-౩-౧౦౧। = యఞాదౌ సార్వధాతుకే పరే అకారాన్తస్యాఙ్గస్య దీర్ఘః. ఇత్యనేన మిప్, వస్, మస్, వహి, మహి, ఇత్యాదిషు పరేషు (సార్వధాతుకే) పూర్వస్య అకారస్య ఆకారః.

‡ 'హి' ఇత్యేతత్ అకారాన్తాత్, అసంయోగ పూర్వోకారాన్తా చ్చ పరం చేల్లుప్యతే॥ అన్యత్ర న॥ ఝలన్తాద్ధాతోః, హుధాతోశ్చ పరస్య 'హి' ఇత్యస్య స్థానే 'ధి' ఇత్యాదేశః, యథా.—భవ, వద, కురు, శృణు। యాహి - స్తుహి - ఏహి॥ విద్ధి, రున్ధి, జుహుధి. ఏవం క్రమేణ జ్ఞేయమ్.

విధ్యాదిషు లిఙ్.

ఇత్ - ఇతామ్ - ఇయుః			భవేత్	భవేతామ్	భవేయుః
ఇః - ఇతమ్ - ఇత			భవేః	భవేతమ్	భవేత
ఇయమ్ - ఇవ - ఇమ			భవేయమ్	భవేవ	భవేమ

భూతానద్యతనపరోక్షత్వవివక్షాయాం లిట్.

అ	అతుః	ఉః	బభూవ	బభూవతుః	బభూవుః
థ	అథుః	అ	బభూవిథ	బభూవథుః	బభూవ
అ	వ	మ	బభూవ	బభూవివ	బభూవిమ

అనద్యతనభవిష్యతి వివక్షితే లుట్.

తా	తారౌ	తారః	భవితా	భవితారౌ	భవితారః
తాసి	తాస్థః	తాస్థ	భవితాసి	భవితాస్థః	భవితాస్థ
తాస్మి	తాస్వః	తాస్మః	భవితాస్మి	భవితాస్వః	భవితాస్మః

క్రియార్థాయాం క్రియాయామసత్యాం సత్యాఞ్చ భవిష్యతి - ఌట్.

స్యతి	స్యతః	స్యన్తి	భవిష్యతి	భవిష్యతః	భవిష్యన్తి
స్యసి	స్యథః	స్యథ	భవిష్యసి	భవిష్యథః	భవిష్యథ
స్యామి	స్యావః	స్యామః	భవిష్యామి	భవిష్యావః	భవిష్యామః

ఆశిషి లిఙ్ *

యాత్	యాస్తాం	యాసుః	భూయాత్	భూయాస్తామ్	భూయాసుః
యాః	యాస్తం	యాస్త	భూయాః	భూయాస్తమ్	భూయాస్త
యాసం	యాస్వ	యాస్మ	భూయాసమ్	భూయాస్వ	భూయాస్మ

---

* ఇణ్ ప్రత్యాహారసూచితస్వరేభ్యః, కవర్గాచ్చ పరస్య ఆదేశప్రత్యయయోః, ప్రత్యయావయవస్య చ సకారస్య షకారాదేశః. భవిష్యతీత్యత్ర. అత్ర ఇకారస్తు ఇడాగమేన విహితః, స చ వలాద్యార్ధధాతుకస్య ఆద్యవయవో భవతి॥ అనిట్కాస్తు ఇయన్త ఏవేతి వక్ష్యన్తే.

*విధినిమన్త్రణామన్త్రణాధీష్టసంప్రశ్నప్రార్థనేషు లిఙ్.

భూతత్వమాత్రే వివక్షితే లుఙ్.

త్	తామ్	అన్	అభూత్ ‡	అభూతామ్	అభూవన్
స్ (ః)	తమ్	త	అభూః	అభూతమ్	అభూత
అమ్	వ	మ	అభూవమ్	అభూవ	అభూమ

హేతుహేతుమద్భావాదిలిఙ్నిమిత్తే భవిష్యతి క్రియానుత్పత్తౌ లృఙ్.

స్యత్	స్యతామ్	స్యన్	అభవిష్యత్	అభవిష్యతామ్	అభవిష్యన్
స్యః	స్యతమ్	స్యత	అభవిష్యః	అభవిష్యతమ్	అభవిష్యత
స్యమ్	స్యావ	స్యామ	అభవిష్యమ్	అభవిష్యావ	అభవిష్యామ

ఏవమాకారాన్తాః పరస్మైపదినః సామాన్యధాతవః.

ముద హర్షే. (సంతోషించుట) ఆత్మనేపది. అక. సేట్

లటి ప్రత్యయరూపాణి. లటి ధాతురూపాణి.

ప్ర॥	తే	ఇతే	అన్తే	మోదతే	మోదేతే	మోదన్తే
మ॥	సే	ఇథే	ధ్వే	మోదసే	మోదేథే	మోదధ్వే
ఉ॥	ఏ	వహే	మహే	మోదే	మోదావహే	మోదామహే

లోటి.

తామ్	ఇతామ్	అన్తామ్	మోదతామ్	మోదేతామ్	మోదన్తామ్
స్వ	ఇథామ్	ధ్వమ్	మోదస్వ	మోదేథామ్	మోదధ్వమ్
ఐ	వహై	మహై	మోదై	మోదావహై	మోదామహై

లఙి.

త	ఇతామ్	అన్త	అమోదత	అమోదేతామ్	అమోదన్త
థాః	ఇథామ్	ధ్వమ్	అమోదథాః	అమోదేథామ్	అమోదధ్వమ్
ఇ	వహి	మహి	అమోదే	అమోదావహి	అమోదామహి

‡లఙ్, లుఙ్, లృఙ్షు, పరేషు, హలాదిధాతూనామాదౌ అకారాగమః. అజాదీనాం ధాతూనామాదౌ ఆకారాగమః వృద్ధిశ్చ భవతి. యథా - అభవత్, అభూత్, అభవిష్యత్ ; అస్ - ఆసత్, ఆసీత్, ఆసిష్యత్ ; ఏధ్ - ఐధత, ఐధిష్ట, ఐధిష్యత, ఇత్యాది.

విధిలిఙ్.—	ఈత	ఈయాతామ్	ఈరన్	మోదేత	మోదేయాతామ్	మోదేరన్
	ఈథాః	ఈయాథామ్	ఈధ్వమ్	మోదేథాః	మోదేయాథామ్	మోదేధ్వమ్
	ఈయ	ఈవహి	ఈమహి	మోదేయ	మోదేవహి	మోదేమహి
లిట్.—	ఏ	ఆతే	ఇరే	ముముదే	ముముదాతే	ముముదిరే
	సే	ఆథే	ధ్వే (ఢ్వే)	ముముదిషే	ముముదాథే	ముముదిధ్వే (ఢ్వే)
	ఏ	వహే	మహే	ముముదే	ముముదివహే	ముముదిమహే
లుట్.—	తా	తారౌ	తారః	మోదితా	మోదితారౌ	మోదితారః
	తాసే	తాసాథే	తాధ్వే	మోధితాసే	మోదితాసాథే	మోదితాధ్వే
	తాహే	తాస్వహే	తాస్మహే	మోదితాహే	మోదితాస్వహే	మోదితాస్మహే
లృట్.—	స్యతే	స్యేతే	స్యన్తే	మోదిష్యతే	మోదిష్యేతే	మోదిష్యన్తే
	స్యసే	స్యేథే	స్యధ్వే	మోదిష్యసే	మోదిష్యేథే	మోదిష్యధ్వే
	స్యే	స్యావహే	స్యామహే	మోదిష్యే	మోదిష్యావహే	మేదిష్యామహే
ఆశీర్లిఙ్.—	సీష్ట	సీయాస్తామ్	సీరన్	మోదిషీష్ట	మోదిషీయాస్తామ్	మోదిషీరన్
	సీష్ఠాః	సీయాస్థామ్	సీధ్వమ్	మోదిషీష్ఠాః	మోదిషీయాస్థామ్	మోదిషీధ్వమ్
	సీయ	సీవహి	సీమహి	మోదిషీయ	మోదిషీవహి	మోదిషీమహి

లుఙ్.— ఇష్ట	ఇషాతామ్	ఇషత	}	అమోదిష్ట	అమోదిషాతామ్	అమోదిషత
ఇష్ఠాః	ఇషాథామ్	ఇఢ్వమ్ (ధ్వమ్)		అమోదిష్ఠాః	అమోదిషాథామ్	అమోదిఢ్వమ్(ధ్వమ్)
ఇషి	ఇష్వహి	ఇష్మహి		అమోదిషి	అమోదిష్వహి	అమోదిష్మహి
ఌఙ్.— స్యత	స్యేతామ్	స్యన్త	}	అమోదిష్యత	అమోదిష్యేతామ్	అమోదిష్యన్త
స్యథాః	స్యేథామ్	స్యధ్వమ్		అమోదిష్యథాః	అమోదిష్యేథామ్	అమోదిష్యధ్వమ్
స్యే	స్యావహి	స్యామహి		అమోదిష్యే	అమోదిష్యావహి	అమోదిష్యామహి

ఏధ యత బాధ కుక స్తుభాదయః ఆత్మనేపదినః సాధారణధాతవః.

టుయాచృ = యాచ్ఞాయామ్. (వేడుట) ఉభయపదీ. ద్వికర్మకః. సేట్. (ట్విత్, ఋదిత్)

పరస్మైపదరూపాణి — ఆత్మనేపదరూపాణి

లట్.— యాచతి	యాచతః	యాచన్తి	}	యాచతే	యాచేతే	యాచన్తే
యాచసి	యాచథః	యాచథ		యాచసే	యాచేథే	యాచధ్వే
యాచామి	యాచావః	యాచామః		యాచే	యాచావహే	యాచామహే
లోట్.— యాచతు, యాచతాత్	యాచతామ్	యాచన్తు	}	యాచతామ్	యాచేతామ్	యాచన్తామ్
యాచ, యాచతాత్	యాచతమ్	యాచత		యాచస్వ	యాచేథామ్	యాచధ్వమ్
యాచాని	యాచావ	యాచామ		యాచై	యాచావహై	యాచామహై

లఙ్.—	అయాచత్	అయాచతామ్	అయాచన్	అయాచత	అయాచేతామ్	అయాచన్త
	అయాచః	అయాచతమ్	అయాచత	అయాచథాః	అయాచేథామ్	అయాచధ్వమ్
	అయాచమ్	అయాచావ	అయాచామ	అయాచే	అయాచావహి	అయాచామహి
విధిలిఙ్.—	యాచేత్	యాచేతామ్	యాచేయుః	యాచేత	యాచేయాతామ్	యాచేరన్
	యాచేః	యాచేతమ్	యాచేత	యాచేథాః	యాచేయాథామ్	యాచేధ్వమ్
	యాచేయమ్	యాచేవ	యాచేమ	యాచేయ	యాచేవహి	యాచేమహి
లిట్.—	యయాచ	యయాచతుః	యయాచుః	యయాచే	యయాచాతే	యయాచిరే
	యయాచిథ	యయాచథుః	యయాచ	యయాచిషే	యయాచాథే	యయాచిధ్వే
	యయాచ	యయాచివ	యయాచిమ	యయాచే	యయాచివహే	యయాచిమహే
లుట్.—	యాచితా	యాచితారౌ	యాచితారః	యాచితా	యాచితారౌ	యాచితారః
	యాచితాసి	యాచితాస్థః	యాచితాస్థ	యాచితాసే	యాచితాసాథే	యాచితాధ్వే
	యాచితాస్మి	యాచితాస్వః	యాచితాస్మః	యాచితాహే	యాచితాస్వహే	యాచితాస్మహే
లృట్—	యాచిష్యతి	యాచిష్యతః	యాచిష్యన్తి	యాచిష్యతే	యాచిష్యేతే	యాచిష్యన్తే
	యాచిష్యసి	యాచిష్యథః	యాచిష్యథ	యాచిష్యసే	యాచిష్యేథే	యాచిష్యధ్వే
	యాచిష్యామి	యాచిష్యావః	యాచిష్యామః	యాచిష్యే	యాచిష్యావహే	యాచిష్యామహే

ఆశీర్లిఙ్. — యాచ్యాత్ యాచ్యాస్తామ్ యాచ్యాసుః } యాచిషీష్ట యాచిషీయాస్తామ్ యాచిషీరన్
యాచ్యాః యాచ్యాస్తమ్ యాచ్యాస్త } యాచిషీష్ఠాః యాచిషీయాస్థామ్ యాచిషీధ్వమ్
యాచ్యాసమ్ యాచ్యాస్వ యాచ్యాస్మ } యాచిషీయ యాచిషీవహి యాచిషీమహి

లుఙ్ — అయాచీత్ అయాచిష్టామ్ అయాచిషుః } అయాచిష్ట అయాచిషాతామ్ అయాచిషత
అయాచీః అయాచిష్టమ్ అయాచిష్ట } అయాచిష్ఠాః అయాచిషాథామ్ అయాచిఢ్వమ్
అయాచిషమ్ అయాచిష్వ అయాచిష్మ } అయాచిషి అయాచిష్వహి అయాచిష్మహి

లృఙ్. — పర॥ అయాచిష్యత్ అయాచిష్యతామ్ అయాచిష్యన్
అయాచిష్యః అయాచిష్యతమ్ అయాచిష్యత
అయాచిష్యమ్ అయాచిష్యావ అయాచిష్యామ

,, — ఆత్మ॥ అయాచిష్యత అయాచిష్యేతామ్ అయాచిష్యన్త
అయాచిష్యథాః అయాచిష్యేథామ్ అయాచిష్యధ్వమ్
అయాచిష్యే అయాచిష్యావహి అయాచిష్యామహి

ఏవ ముభయపదినః. భ్వాదౌ విశేషధాతుషు వక్ష్యమాణరూపాణి వినా అన్యత్సర్వం సాధారణధాతు
వదూహ్యమ్. ఏవం సర్వగణేష్వపి.

ఇతి భ్వాది సాధారణధాతవః.

అథ దివాది సాధారణ ధాతవః.

దివు = క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతి మోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు. యథాయథ మకర్మకః సకర్మకశ్చ. పరస్మైపదీ. సేట్. శ్యన్వికరణః. (దీర్ఘః) దివ్ + య + తి=దీవ్యతీతి బోధ్యమ్. (ఆడుట పొగడుట వెలయుట మొదలైనవి.)

లట్. —	దీవ్యతి	దీవ్యతః	దీవ్యన్తి	ప్రథమపురుషః.
	దీవ్యసి	దీవ్యథః	దీవ్యథ	మధ్యమపురుషః.
	దీవ్యామి	దీవ్యావః	దీవ్యామః	ఉత్తమపురుషః.
లోట్. —	దీవ్యతు, దీవ్యతాత్	దీవ్యతామ్	దీవ్యన్తు	ప్ర.
	దీవ్య, దీవ్యతాత్	దీవ్యతమ్	దీవ్యత	మః.
	దీవ్యాని	దీవ్యావ	దీవ్యామ	ఉ.
లఙ్. —	అదీవ్యత్	అదీవ్యతామ్	అదీవ్యన్	ప్ర.
	అదీవ్యః	అదీవ్యతమ్	అదీవ్యత	మ.
	అదీవ్యమ్	అదీవ్యావ	అదీవ్యామ	ఉ.
విధిలిఙ్. —	దీవ్యేత్	దీవ్యేతామ్	దీవ్యేయుః	ప్ర.
	దీవ్యేః	దీవ్యేతమ్	దీవ్యేత	మ.
	దీవ్యేయమ్	దీవ్యేవ	దీవ్యేమ	ఉ.
లిట్. —	దిదేవ	దిదివతుః	దిదివుః	ప్ర.
	దిదేవిథ	దిదివథుః	దిదివ	మ.
	దిదేవ	దిదివివ	దిదివిమ	ఉ.
లుట్. —	దేవితా	దేవితారౌ	దేవితారః	ప్ర.
	దేవితాసి	దేవితాస్థః	దేవితాస్థ	మ.
	దేవితాస్మి	దేవితాస్వః	దేవితాస్మః	ఉ.

ల్ఋట్.—	దేవిష్యతి	దేవిష్యతః	దేవిష్యన్తి	ప్ర.
	దేవిష్యసి	దేవిష్యథః	దేవిష్యథ	మ.
	దేవిష్యామి	దేవిష్యావః	దేవిష్యామః	ఉ.
ఆశీర్లిఙ్—	దీవ్యాత్	దీవ్యాస్తామ్	దీవ్యాసుః	ప్ర.
	దీవ్యాః	దీవ్యాస్తమ్	దీవ్యాస్త	మ.
	దీవ్యాసమ్	దీవ్యాస్వ	దీవ్యాస్మ	ఉ.
లుఙ్.—	అదేవీత్	అదేవిష్టామ్	అదేవిషుః	ప్ర.
	అదేవీః	అదేవిష్టమ్	అదేవిష్ట	మ.
	అదేవిషమ్	అదేవిష్వ	అదేవిష్మ	ఉ.
ల్ఋఙ్.—	అదేవిష్యత్	అదేవిష్యతామ్	అదేవిష్యన్	ప్ర.
	అదేవిష్యః	అదేవిష్యతమ్	అదేవిష్యత	మ.
	అదేవిష్యమ్	అదేవిష్యావ	అదేవిష్యామ	ఉ.

ఏవం సివు స్రివు ఇత్యాదయః శ్యన్వికరణాః పరస్మైపదినః.

విద = సత్తాయామ్ (౪౦ ౫౨) ఆత్మనేపది. అక॥ అనిట్.

లట్ —	విద్యతే	విద్యేతే	విద్యన్తే	ప్ర.
	విద్యసే	విద్యేథే	విద్యధ్వే	మ.
	విద్యే	విద్యావహే	విద్యామహే	ఉ.
లోట్.—	విద్యతామ్	విద్యేతామ్	విద్యన్తామ్	ప్ర.
	విద్యస్వ	విద్యేథామ్	విద్యధ్వమ్	మ.
	విద్యై	విద్యావహై	విద్యామహై	ఉ.
లఙ్.—	అవిద్యత	అవిద్యేతామ్	అవిద్యన్త	ప్ర.
	అవిద్యథాః	అవిద్యేథామ్	అవిద్యధ్వమ్	మ
	అవిద్యే	అవిద్యావహి	అవిద్యామహి	ఉ.

విధిలిఙి —	విద్యేత	విద్యేయాతామ్	విద్యేరన్	ప్ర.
	విద్యేథాః	విద్యేయాథామ్	విద్యేధ్వమ్	మ.
	విద్యేయ	విద్యేవహి	విద్యేమహి	ఉ.
లిటి. —	వివిదే	వివిదాతే	వివిదిరే	ప్ర.
	వివిదిషే	వివిదాథే	వివిదిధ్వే (ఢ్వే)	మ.
	వివిదే	వివిదివహే	వివిదిమహే	ఉ.
లుటి. —	వేత్తా	వేత్తారౌ	వేత్తారః	ప్ర.
	వేత్తాసే	వేత్తాసాథే	వేత్తాధ్వే	మ.
	వేత్తాహే	వేత్తాస్వహే	వేత్తాస్మహే	ఉ.
లృటి. —	వేత్స్యతే	వేత్స్యేతే	వేత్స్యన్తే	ప్ర.
	వేత్స్యసే	వేత్స్యేథే	వేత్స్యధ్వే	మ.
	వేత్స్యే	వేత్స్యావహే	వేత్స్యామహే	ఉ.
ఆశీర్లిఙి. —	విత్సీష్ట	విత్సీయాస్తామ్	విత్సీరన్	ప్ర.
	విత్సీష్ఠాః	విత్సీయాస్థామ్	విత్సీధ్వమ్	మ.
	విత్సీయ	విత్సీవహి	విత్సీమహి	ఉ.

లుఙి. — త, సాతామ్, సత;	అవిత్త	అవిత్సాతామ్	అవిత్సత	
థాః, సాథామ్, ధ్వమ్;	అవిత్థాః	అవిత్సాథామ్	అవిద్ధ్వమ్	
సి, స్వహి, స్మహి;	అవిత్సి	అవిత్స్వహి	అవిత్స్మహి	

లృఙి. —	అవేత్స్యత	అవేత్స్యేతామ్	అవేత్స్యన్త	ప్ర.
	అవేత్స్యథాః	అవేత్స్యేథామ్	అవేత్స్యధ్వమ్	మ.
	అవేత్స్యే	అవేత్స్యావహి	అవేత్స్యామహి	ఉ.

ఏవం [illegible], [illegible], యుధ్, యుజ్, [illegible], [illegible], ఇత్యాదయ ఆత్మ[illegible] [illegible]

[illegible] (పూరించుట, నడిపించుట) [illegible] [illegible] [illegible] - [illegible]

శుచ్యేతే శుచ్యన్తే । లోటి - శుచ్యతు - శుచ్యతామ్ । లఙ - అశుచ్యత్ - అశుచ్యత । విధిలిఙి - శుచ్యేత్ - శుచ్యేత । లిటి - శుశోచ - శుశుచే । లుటి. - శోచితాసి - శోచితాసే । లృటి - శోచిష్యతి - శోచిష్యతే । ఆశీర్లిఙి.—శుచ్యాత్ - శోచిషీష్ట । లుఙి - పరస్మైపదే రూపద్వయమ్ - అశుచత్ - అశుచతామ్ అశుచన్, అశోచీత్ అశోచిష్టామ్ అశోచిషుః; ఆత్మనే; అశోచిష్ట అశోచిషాతామ్ అశోచిషత । లృఙి - అశోచిష్యత్ - అశోచిష్యత । శేషం యాచ్ ధాతు (పు. 132.) వదూహ్యమ్॥

ఇతి శ్యన్వికరణ సాధారణ ధాతవః.

1 తుద=వ్యథనే. (హింసించుట, పొడచుట) సక॥ ఉభయపదీ - అనిట్ - శవికరణః - తుద్ + శ + తి=తుద్ + అ + తి= తుదతీత్యాది శస్య ఙిత్త్వా దుపధాగుణో న భవతి.

లటి.—పర॥	తుదతి	తుదతః	తుదన్తి
	తుదసి	తుదథః	తుదథ
	తుదామి	తుదావః	తుదామః
,, — ఆత్మ॥	తుదతే	తుదేతే	తుదన్తే
	తుదసే	తుదేథే	తుదధ్వే
	తుదే	తుదావహే	తుదామహే
లోటి.—ప॥	తుదతు, తుదతాత్	తుదతామ్	తుదన్తు
	తుద, తుదతాత్	తుదతమ్	తుదత
	తుదాని,	తుదావ	తుదామ
,,—ఆత్మ॥	తుదతామ్	తుదేతామ్	తుదన్తామ్
	తుదస్వ	తుదేథామ్	తుదధ్వమ్
	తుదై	తుదావహై	తుదామహై

లఙ్.—ప॥	అతుదత్	అతుదతామ్	అతుదన్
	అతుదః	అతుదతమ్	అతుదత
	అతుదమ్	అతుదావ	అతుదామ
,,—ఆత్మ॥	అతుదత	అతుదేతామ్	అతుదన్త
	అతుదథాః	అతుదేథామ్	అతుదధ్వమ్
	అతుదే	అతుదావహి	అతుదామహి
విధిలిఙ్.-పర॥	తుదేత్	తుదేతామ్	తుదేయుః
	తుదేః	తుదేతమ్	తుదేత
	తుదేయమ్	తుదేవ	తుదేమ
,,—ఆత్మ॥	తుదేత	తుదేయాతామ్	తుదేరన్
	తుదేథాః	తుదేయాథామ్	తుదేధ్వమ్
	తుదేయ	తుదేవహి	తుదేమహి
లిట్.—పర॥	తుతోద	తుతుదతుః	తుతుదుః
	తుతోదిథ	తుతుదథుః	తుతుద
	తుతోద	తుతుదివ	తుతుదిమ
,,—ఆత్మ॥	తుతుదే	తుతుదాతే	తుతుదిరే
	తుతుదిషే	తుతుదాథే	తుతుదిధ్వే (ఢ్వే)
	తుతుదే	తుతుదివహే	తుతుదిమహే
లుట్.—ప॥	తోత్తా	తోత్తారౌ	తోత్తారః
	తోత్తాసి	తోత్తాస్థః	తోత్తాస్థ
	తోత్తాస్మి	తోత్తాస్వః	తోత్తాస్మః
,,—ఆత్మ॥	తోత్తా	తోత్తారౌ	తోత్తారః
	తోత్తాసే	తోత్తాసాథే	తోత్తాధ్వే
	తోత్తాహే	తోత్తాస్వహే	తోత్తాస్మహే

లృటి.—ప॥	తోత్స్యతి	తోత్స్యతః	తోత్స్యన్తి
	తోత్స్యసి	తోత్స్యథః	తోత్స్యథ
	తోత్స్యామి	తోత్స్యావః	తోత్స్యామః
,,—ఆత్మ॥	తోత్స్యతే	తోత్స్యేతే	తోత్స్యన్తే
	తోత్స్యసే	తోత్స్యేథే	తోత్స్యధ్వే
	తోత్స్యే	తోత్స్యావహే	తోత్స్యామహే
ఆశీర్లిజి—పర॥	తుద్యాత్	తుద్యాస్తామ్	తుద్యాసుః
	తుద్యాః	తుద్యాస్తమ్	తుద్యాస్త
	తుద్యాసమ్	తుద్యాస్వ	తుద్యాస్మ
,,—ఆత్మ॥	తుత్సీష్ట	తుత్సీయాస్తామ్	తుత్సీరన్
	తుత్సీష్ఠాః	తుత్సీయాస్థామ్	తుత్సీధ్వమ్
	తుత్సీయ	తుత్సీవహి	తుత్సీమహి
లుజి—పర॥	అతౌత్సీత్	అతౌత్తామ్	అతౌత్సుః
	అతౌత్సీః	అతౌత్తమ్	అతౌత్త
	అతౌత్సమ్	అతౌత్స్వ	అతౌత్స్మ
,,—ఆత్మ॥	అతుత్త	అతుత్సాతామ్	అతుత్సత
	అతుత్థాః	అతుత్సాథామ్	అతుద్ధ్వమ్
	అతుత్సి	అతుత్స్వహి	అతుత్స్మహి
లృజి.—పర॥	అతోత్స్యత్	అతోత్స్యతామ్	అతోత్స్యన్
	అతోత్స్యః	అతోత్స్యతమ్	అతోత్స్యత
	అతోత్స్యమ్	అతోత్స్యావ	అతోత్స్యామ
,,—ఆత్మ॥	అతోత్స్యత	అతోత్స్యేతామ్	అతోత్స్యన్త
	అతోత్స్యథాః	అతోత్స్యేథామ్	అతోత్స్యధ్వమ్
	అతోత్స్యే	అతోత్స్యావహి	అతోత్స్యామహి

ఏవం నుద్ క్షిప్ ఇత్యాదయః శవికరణాః సాధారణధాతవః.

10 అథ చురాదయః సాధారణ ధాతవః.

చుర=స్తేయే (దొంగిలించుట) స॥ సేట్. చురాదిభ్యః స్వార్థే ణిచ్. 'ఇ' ఇతిశిష్యతే. చుక్=(గుణే) 'చోరి' ఇత్యస్య ధాతుత్వాల్లట్. శప్. పాదయః (పు-112) కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే ణిజన్తాద్ధాతోః శప్. చోరి + అ + తి = గుణాయాదేశయోస్సతోః చోరయతీత్యాది. పరగాహ్యమ్, ణిజన్తాత్ క్రియాఫలే కర్తృగామిని సతి ఆత్మనేపదమ్, పరగామిని సతి పరస్మైపద మితిచ సర్వత్ర జ్ఞేయమ్.

లట్.—పర॥చోరయతి	చోరయతః	చోరయన్తి
చోరయసి	చోరయథః	చోరయథ
చోరయామి	చోరయావః	చోరయామః
,,—ఆత్మ॥చోరయతే	చోరయేతే	చోరయన్తే
చోరయసే	చోరయేథే	చోరయధ్వే
చోరయే	చోరయావహే	చోరయామహే
లోట్.-పర॥చోరయతు (తాత్)	చోరయతామ్	చోరయన్తు
చోరయ (తాత్)	చోరయతమ్	చోరయత
చోరయాణి	చోరయావ	చోరయామ
,,—ఆత్మ॥చోరయతామ్	చోరయేతామ్	చోరయన్తామ్
చోరయస్వ	చోరయేథామ్	చోరయధ్వమ్
చోరయై	చోరయావహై	చోరయామహై
లఙ్.—పర॥అచోరయత్	అచోరయతామ్	అచోరయన్
అచోరయః	అచోరయతమ్	అచోరయత
అచోరయమ్	అచోరయావ	అచోరయామ
,,—ఆత్మ॥అచోరయత	అచోరయేతామ్	అచోరయన్త
అచోరయథాః	అచోరయేథామ్	అచోరయధ్వమ్
అచోరయే	అచోరయావహి	అచోరయామహి

విధిలిఙి.—పర॥ చోరయేత్	చోరయేతామ్	చోరయేయుః
చోరయేః	చోరయేతమ్	చోరయేత
చోరయేయమ్	చోరయేవ	చోరయేమ
,,—ఆత్మ॥ చోరయేత	చోరయేయాతామ్	చోరయేరన్
చోరయేథాః	చోరయేయాథామ్	చోరయేధ్వమ్
చోరయేయ	చోరయేవహి	చోరయేమహి
లిటి.ప॥ చోరయాఞ్చకార	చోరయాఞ్చక్రతుః	చోరయాఞ్చక్రుః
చోరయాఞ్చకర్థ	చోరయాఞ్చక్రథుః	చోరయాఞ్చక్ర
చోరయాఞ్చకార, చోరయాఞ్చకర	చోరయాఞ్చకృవ	చోరయాఞ్చకృమ

లిటి రూపాన్తరాణి.

చోరయామ్బభూవ	చోరయామ్బభూవతుః	చోరయామ్బభూవుః
చోరయామ్బభూవిథ	చోరయామ్బభూవథుః	చోరయామ్బభూవ
చోరయామ్బభూవ	చోరయామ్బభూవివ	చోరయామ్బభూవిమ
చోరయామాస	చోరయామాసతుః	చోరయామాసుః
చోరయామాసిథ	చోరయామాసథుః	చోరయామాస
చోరయామాస	చోరయామాసివ	చోరయామాసిమ

లిటి—ఆత్మనేపదరూపాణి.

చోరయాఞ్చక్రే	చోరయాఞ్చక్రాతే	చోరయాఞ్చక్రిరే
చోరయాఞ్చకృషే	చోరయాఞ్చక్రాథే	చోరయాఞ్చకృఢ్వే
చోరయాఞ్చక్రే	చోరయాఞ్చకృవహే	చోరయాఞ్చకృమహే

లిట్యాత్మనేపదే చోరయామ్బభూవ; చోరయామాసేతి రూపాన్తరాణి తు పూర్వవదేవ. న విశేషః.

లుటి—పర॥ చోరయితాసి; ఆత్మ॥ చోరయితాసే }
ల్యటి—పర॥ చోరయిష్యతి; ఆత్మ॥ చోరయిష్యతే } యాచితా, యాచిష్యతీతీవత్

ఆశీర్లిఙ్.—పర॥ చోర్యాత్ చోర్యాస్తామ్ చోర్యాసుః
చోర్యాః చోర్యాస్తమ్ చోర్యాస్త
చోర్యాసమ్ చోర్యాస్వ చోర్యాస్మ
,,—ఆత్మ॥ చోరయిషీష్ట చోరయిషీయాస్తామ్ చోరయిషీరన్
చోరయిషీష్ఠాః చోరయిషీయాస్థామ్ చోరయిషీధ్వమ్
చోరయిషీయ చోరయిషీవహి చోరయిషీమహి

లుఙ్.—పర॥ అచూచురత్ అచూచురతామ్ అచూచురన్
అచూచురః అచూచురతమ్ అచూచురత
అచూచురమ్ అచూచురావ అచూచురామ
,,—ఆత్మ॥ అచూచురత అచూచురేతామ్ అచూచురన్త
అచూచురథాః అచూచురేథామ్ అచూచురధ్వమ్
అచూచురే అచూచురావహి అచూచురామహి

ల్ృఙ్.—పర॥ అచోరయిష్యత్ - ఆత్మ॥ అచోరయిష్యత. శేషం యాన్త్రికత్. (పు-138) ఏవం తుల ఘుష మూటాదయ శ్చురాది సాధారణ ధాతవ స్సర్వేఽపి జ్ఞేయాః.

అథ అదాదయః.

అద=భక్షణే. (తినుట) సక॥ పరస్మైపదీ. అనిట్. అదాదిభ్యః పరస్య శపఃలుక్ (అదర్శనమ్). అద్ + తి చర్త్వమ్ (పు-11. సూ-27.

లట్.— లోట్.—

అత్తి అత్తః అదన్తి	అత్తు అత్తాత్	అత్తామ్	అదన్తు
అత్సి అత్థః అత్థ	అద్ధి అత్తాత్	అత్తమ్	అత్త
అద్మి అద్వః అద్మః	అదాని	అదావ	అదామ

లఙ్.— విధిలిఙ్.—

ఆదత్ ఆత్తామ్ ఆదన్	అద్యాత్	అద్యాతామ్	అద్యుః
ఆదః ఆత్తమ్ ఆత్త	అద్యాః	అద్యాతమ్	అద్యాత
ఆదమ్ ఆద్వ ఆద్మ	అద్యామ్	అద్యావ	అద్యామ

లిటి.—				లిటి రూపాన్తరమ్.		
ఆద	ఆదతుః	ఆదుః		జఘాస	జక్షతుః	జక్షుః
ఆదిథ	ఆదథుః	ఆద		జఘసిథ	జక్షథుః	జక్ష
ఆద	ఆదివ	ఆదిమ		జఘా(ఘ)స	జక్షివ	జక్షిమ

లుటి.				ల్ఋటి.		
అత్తా	అత్తారౌ	అత్తారః		అత్స్యతి	అత్స్యతః	అత్స్యన్తి
అత్తాసి	అత్తాస్థః	అత్తాస్థ		అత్స్యసి	అత్స్యథః	అత్స్యథ
అత్తాస్మి	అత్తాస్వః	అత్తాస్మః		అత్స్యామి	అత్స్యావః	అత్స్యామః

ఆశీర్లిఙి.—	అద్యాత్	అద్యాస్తామ్	అద్యాసుః
	అద్యాః	అద్యాస్తమ్	అద్యాస్త
	అద్యాసమ్	అద్యాస్వ	అద్యాస్మ

లుఙి.—	అఘసత్	అఘసతామ్	అఘసన్
	అఘసః	అఘసతమ్	అఘసత
	అఘసం	అఘసావ	అఘసామ

ల్ఋఙి-ఆత్స్యత్ ఆత్స్యతామ్ ఆత్స్యన్ - ఆత్స్యః ఆత్స్యతమ్ ఆత్స్యత-ఆత్స్యమ్ ఆత్స్యావ ఆత్స్యామ.

ఆస = ఉపవేశనే.(కూర్చుండుట) ఆత్మనేపదీ. అక॥ సేట్.

ప్రత్యయరూపాణి.			లటి	ధాతురూపాణి.		
తే	ఆతే	అతే		ఆస్తే	ఆసాతే	ఆసతే
సే	ఆథే	ధ్వే		ఆస్సే	ఆసాథే	ఆధ్వే
ఏ	వహే	మహే		ఆసే	ఆస్వహే	ఆస్మహే

లోటి.

తామ్	ఆతామ్	అతామ్		ఆస్తామ్	ఆసాతామ్	ఆసతామ్
స్వ	ఆథామ్	ధ్వమ్		ఆస్స్వ	ఆసాథామ్	ఆధ్వమ్
ఐ	ఆవహై	ఆమహై		ఆసై	ఆసావహై	ఆసామహై

ప్రత్యయరూపాణి. లఙ్. ధాతురూపాణి.

త	ఆతామ్	అత	ఆస్త	ఆసాతామ్	ఆసత
థాః	ఆథామ్	ధ్వమ్	ఆస్థాః	ఆసాథామ్	ఆధ్వమ్
ఇ	వహి	మహి	ఆసి	ఆస్వహి	ఆస్మహి

విధిలిఙాదౌ ముదధాతావివ ప్రత్యయరూపాణి యోజనీయాని.

ఏవ మేవ-2.3-5-7-8.9 గణేషు సర్వత్రాత్మనేపది ష్వూహ్యమ్.

విధిలిఙ్.—	ఆసీత	ఆసీయాతామ్	ఆసీరన్
	ఆసీథాః	ఆసీయాథామ్	ఆసీధ్వమ్
	ఆసీయ	ఆసీవహి	ఆసీమహి

లిటి.—ఆసాఞ్చక్రే, ఆసామ్బభూవ, ఆసామాస (చురవత్ - తఙ్) లుటి - ఆసితా । లృటి - ఆసిష్యతే । ఆశీర్లిఙి - ఆసిషీష్ట । లుఙి - ఆసిష్ట । లృఙి - ఆసిష్యత । శిష్టం ముదవత్. (పు-130.) ఏవం వస్ ఆశాస్ ఇత్యాది. లిటి - వవసే, ఆశశాసే ఇతి విశేషః.

ద్విష=అప్రీతౌ. (పగ పెట్టుట) ఉభయపదీ. సక॥ అనిట్.

పర॥ లటి. ఆత్మ॥

ద్వేష్టి	ద్విష్టః	ద్విషన్తి	ద్విష్టే	ద్విషాతే	ద్విషతే
ద్వేక్షి	ద్విష్ఠః	ద్విష్ఠ	ద్విక్షే	ద్విషాథే	ద్విడ్ఢ్వే
ద్వేష్మి	ద్విష్వః	ద్విష్మః	ద్విషే	ద్విష్వహే	ద్విష్మహే

లోటి.—పర॥	ద్వేష్టు, ద్విష్టాత్	ద్విష్టామ్	ద్విషన్తు
	ద్విడ్ఢి, ద్విష్టాత్	ద్విష్టమ్	ద్విష్ట
	ద్వేషాణి	ద్వేషావ	ద్వేషామ
,, —ఆత్మ॥	ద్విష్టామ్	ద్విషాతామ్	ద్విషతామ్
	ద్విక్ష్వ	ద్విషాథామ్	ద్విడ్ఢ్వమ్
	ద్వేషై	ద్వేషావహై	ద్వేషామహై

లఙ్.-పర॥	అద్వేట్ / అద్వేడ్	అద్విష్టామ్	అద్విషుః, / అద్విషన్
	అద్వేట్, (డ్)	అద్విష్టమ్	అద్విష్ట
	అద్వేషమ్	అద్విష్వ	అద్విష్మ
,,-ఆత్మ॥	అద్విష్ట	అద్విషాతామ్	అద్విషత
	అద్విష్ఠాః	అద్విషాథామ్	అద్విడ్ఢ్వమ్
	అద్విషి	అద్విష్వహి	అద్విష్మహి

విధిలిఙ్. — పర॥ ధాతురూ॥ ప్రత్యయ రూ॥

ద్విష్యాత్	ద్విష్యాతామ్	ద్విష్యుః	యాత్ యాతామ్
ద్విష్యాః	ద్విష్యాతమ్	ద్విష్యాత	యుః . యాః యా
ద్విష్యామ్	ద్విష్యావ	ద్విష్యామ	తమ్ యాత - యామ్
	విధిలిఙ్.— ఆత్మ		యావ యామ. ఏవమ్
ద్విషీత	ద్విషీయాతామ్	ద్విషీరన్	2, 3, 5, 7, 8, 9, గ
ద్విషీథాః	ద్విషీయాథామ్	ద్విషీధ్వమ్	ణేషుపరస్మైపదిషు యో
ద్విషీయ	ద్విషీవహి	ద్విషీమహి	జనీయమ్.

లిటి - పర॥ దిద్వేష దిద్విషతుః - దిద్విషుః - దిద్వేషిథ - దిద్విషివ ॥ ఆత్మ॥ దిద్విషే దిద్విషాతే, దిద్విషిరే - దిద్విషిషే॥ లుటి - ద్వేష్టాసి - ద్వేష్టాసే - లృటి - ద్వేక్ష్యతి - ద్వేక్ష్యతే ॥ ఆశీర్లిఙి - ద్విష్యాత్ ద్విష్యాస్తామ్ ద్విష్యాసుః । ఆత్మ॥ ద్విక్షీష్ట ద్విక్షీయాస్తామ్ ద్విక్షీరన్ - ద్విక్షీష్ఠాః ద్విక్షీయాస్థామ్ - ద్విక్షీధ్వమ్ - ద్విక్షీయ ద్విక్షీవహి ద్విక్షీమహి.

లుఙ్.—పర॥	అద్విక్షత్	అద్విక్షతామ్	అద్విక్షన్
	అద్విక్షః	అద్విక్షతమ్	అద్విక్షత
	అద్విక్షమ్	అద్విక్షావ	అద్విక్షామ
,, — ఆ॥	అద్విక్షత	అద్విక్షాతామ్	అద్విక్షన్త
	అద్విక్షథాః	అద్విక్షాథామ్	అద్విక్షధ్వమ్
	అద్విక్షి	అద్విక్షావహి	అద్విక్షామహి

లృఙ్ - పర॥ అద్వేక్ష్యత్	అద్వేక్ష్యతామ్	అద్వేక్ష్యన్
...ఆ॥ అద్వేక్ష్యత	అద్వేక్ష్యేతామ్	అద్వేక్ష్యన్త

ఏవం సామాన్యతః షాన్తాః శాన్తాశ్చ అనిడ్ధాతవః— ఇత్యాదాదయః లుగ్వికరణాః.

అథ శ్లువికరణా జుహోత్యాదయః.

హు=దానాదనయోః. (వేల్చుట-తినుట.) అక॥ సక॥ అనిట్ పరస్మైపదీ. జుహోత్యాదిభ్యః శపః శ్లుః (అదర్శనమ్) శ్లౌ సతి ద్విత్వాది కార్యమవగన్తవ్యం. అస్మిన్ గణే సర్వత్ర ఝస్య 'అత్' ఇతి; జితి (లఙాదౌ) 'ఉస్' ఇతిచ ఆదేశౌ స్తః. ఉసి పరతః గుణాదయశ్చ బోధ్యాః యథా.—

లట్.—	జుహోతి	జుహుతః	జుహ్వతి
	జుహోషి	జుహుథః	జుహుథ
	జుహోమి	జుహువః	జుహుమః
లోట్.—	జుహోతు, జుహుతాత్	జుహుతామ్	జుహ్వతు
	జుహుధి, జుహుతాత్	జుహుతమ్	జుహుత
	జుహవాని	జుహవావ	జుహవామ
లఙ్.—	అజుహోత్	అజుహుతామ్	అజుహవుః
	అజుహోః	అజుహుతమ్	అజుహుత
	అజుహవమ్	అజుహువ	అజుహుమ
విధిలిఙ్.—	జుహుయాత్	జుహుయాతామ్	జుహుయుః
	జుహుయాః	జుహుయాతమ్	జుహుయాత
	జుహుయామ్	జుహుయావ	జుహుయామ
లిట్.—	జుహావ	జుహువతుః	జుహువుః
	జుహో (హ) విథ, జుహోథ	జుహువథుః	జుహువ
	జుహావ, జుహవ	జుహువివ	జుహువిమ

రూపాన్తరమ్	జుహావాఞ్చకార	జుహావాఞ్చక్రతుః	జుహావాఞ్చక్రుః
	జుహావాఞ్చకర్థ	జుహావాఞ్చక్రథుః	జుహావాఞ్చక్ర
	జుహావాఞ్చకార / జుహావాఞ్చకర	జుహావాఞ్చకృవ	జుహావాఞ్చకృమ

జుహావామ్బభూవ, జుహావామాస, ఇతిచ లిటి రూపచతుష్టయమ్.

లుటి. —	హోతా	హోతారౌ	హోతారః
	హోతాసి	హోతాస్థః	హోతాస్థ
	హోతాస్మి	హోతాస్వః	హోతాస్మః
లృటి. —	హోష్యతి	హోష్యతః	హోష్యన్తి
	హోష్యసి	హోష్యథః	హోష్యథ
	హోష్యామి	హోష్యావః	హోష్యామః
ఆశీర్లిఙి. —	హూయాత్	హూయాస్తామ్	హూయాసుః
	హూయాః	హూయాస్తమ్	హూయాస్త
	హూయాసమ్	హూయాస్వ	హూయాస్మ
లుఙి. —	అహౌషీత్	అహౌష్టామ్	అహౌషుః
	అహౌషీః	అహౌష్టమ్	అహౌష్ట
	అహౌషమ్	అహౌష్వ	అహౌష్మ
లృఙి. —	అహోష్యత్	అహోష్యతామ్	అహోష్యన్
	అహోష్యః	అహోష్యతమ్	అహోష్యత
	అహోష్యమ్	అహోష్యావ	అహోష్యామ

ఏవమ్ భీ, హ్రీ, భృ, ధాతూనాం రూపాణి. విశేషస్తు వక్ష్యతే

మాఙ్ మానే శబ్దేచ. (కొలుచుట, శబ్దించుట) ఆత్మనేపదీ. సేట్.

లటి. —	మిమీతే	మిమాతే	మిమతే
	మిమీషే	మిమాథే	మిమీధ్వే
	మిమే	మిమీవహే	మిమీమహే

లోటి.—	మిమీతామ్	మిమాతామ్	మిమతామ్
	మిమీష్వ	మిమాథామ్	మిమీధ్వమ్
	మిమై	మిమావహై	మిమామహై
లజి.—	అమిమీత	అమిమాతామ్	అమిమత
	అమిమీథాః	అమిమాథామ్	అమిమీధ్వమ్
	అమిమి	అమిమీవహి	అమిమీమహి
విధిలిజి.—	మిమీత	మిమీయాతామ్	మిమీరన్
	మిమీథాః	మిమీయాథామ్	మిమీధ్వమ్
	మిమీయ	మిమీవహి	మిమీమహి
లిటి.—	మమే	మమాతే	మమిరే
	మమిషే	మమాథే	మమిధ్వే
	మమే	మమివహే	మమిమహే

లుటి - మాతా మాతాసే। లృటి - మాస్యతే। ఆశీర్లిజి - మాసీష్ట మాసీయాస్తామ్ మాసీరన్ - మాసీష్ఠాః - మాసీయ॥ లుజి.—

స్త	సాతామ్	సత	అమాస్త	అమాసాతామ్	అమాసత
స్థాః	సాథామ్	ధ్వమ్	అమాస్థాః	అమాసాథామ్	అమాధ్వమ్
సి	స్వహి	స్మహి	అమాసి	అమాస్వహి	అమాస్మహి

లృజి - అమాస్యత। శేషం హువత్ (పు-146.) ఏవమ్ ఓహాజ్.

(డు) దాఞ్ = దానే (ఇచ్చుట) ఇతర్. ఉభయపదీ. సక॥ అనిట్

లటి.—పర॥			లటి.—ఆత్మ॥		
దదాతి	దత్తః	దదతి	దత్తే	దదాతే	దదతే
దదాసి	దత్థః	దత్థ	దత్సే	దదాథే	దద్ధ్వే
దదామి	దద్వః	దద్మః	దదే	దద్వహే	దద్మహే

లోటి.—పర॥	దదాతు, దత్తాత్	దత్తామ్	దదతు
	దేహి, దత్తాత్	దత్తమ్	దత్త
	దదాని	దదావ	దదామ

లోట్.— ఆత్మ॥	దత్తామ్	దదాతామ్	దదతామ్
	దత్స్వ	దదాథామ్	దద్ధ్వమ్
	దదై	దదావహై	దదామహై
లఙ్.— పర॥	అదదాత్	అదత్తామ్	అదదుః
	అదదాః	అదత్తమ్	అదత్త
	అదదామ్	అదద్వ	అదద్మ
,,— ఆత్మ॥	అదత్త	అదదాతామ్	అదదత
	అదత్థాః	అదదాథామ్	అదద్ధ్వమ్
	అదది	అదద్వహి	అదద్మహి
విధిలిఙ్.— పర॥	దద్యాత్	దద్యాతామ్	దద్యుః
	దద్యాః	దద్యాతమ్	దద్యాత
	దద్యామ్	దద్యావ	దద్యామ
,, — ఆత్మ॥	దదీత	దదీయాతామ్	దదీరన్
	దదీథాః	దదీయాథామ్	దదీధ్వమ్
	దదీయ	దదీవహి	దదీమహి
లిట్.— పర॥	దదౌ	దదతుః	దదుః
	దదిథ, దదాథ	దదథుః	దద
	దదౌ	దదివ	దదిమ
,,— ఆత్మ॥	దదే	దదాతే	దదిరే
	దదిషే	దదాథే	దదిధ్వే, దదిడ్ఢ్వే
	దదే	దదివహే	దదిమహే

లుట్ - దాతాసి. దాతాసే। ల్ఱ్ట్ - దాస్యతి. దాస్యతే
ఆశీర్లిఙ్.—ప॥ దేయాత్ దేయాస్తామ్. దేయాసుః - దేయాః . దేయాస్తమ్; ఆ॥ దాసీష్ట దాసీయాస్తామ్. దాసీరన్ - దాసీష్ఠాః - దాసీయ.

లుఙ్.—పర॥	అదాత్	అదాతామ్	అదుః
	అదాః	అదాతమ్	అదాత
	అదామ్	అదావ	అదామ
,,—ఆత్మ॥	అదిత	అదిషాతామ్	అదిషత
	అదిథాః	అదిషాథామ్	అదిధ్వమ్
	అదిషి	అదిష్వహి	అదిష్మహి

లృఙ్ - అదాస్యత్ - అదాస్యత. ఏవం ధాఞ్ ధాతో రూపాణి.

అథ శ్నువికరణాః స్వాదిసామాన్య ధాతవః.

* షుఞ్ =అభిషవే (సునుగుట, మథించుట) ఇతి. ఉభయపదీ అ॥ సక॥ అనిట్. స్వాదిభ్యః శ్నుః. తస్య తిపి సిపి మిపి గుణః.

లట్.—ప॥	సునోతి	సునుతః	సున్వన్తి
	సునోషి	సునుథః	సునుథ
	సునోమి	సున్వః, సునువః	సున్మః, సునుమః
,,—ఆ॥	సునుతే	సున్వాతే	సున్వతే
	సునుషే	సున్వాథే	సునుధ్వే
	సున్వే	సున్వహే, సునువహే	సున్మహే, సునుమహే
లోట్.—ప॥	సునోతు, సునుతాత్	సునుతామ్	సున్వన్తు
	సును, సునుతాత్	సునుతమ్	సునుత
	సునవాని	సునవావ	సునవామ
,,—ఆ॥	సునుతామ్	సున్వాతామ్	సున్వతామ్
	సునుష్వ	సున్వాథామ్	సునుధ్వమ్
	సునవై	సునవావహై	సునవామహై

---

* ధాతోరాదిభూతయోః షకారణకారయోః సకారనకారౌ [illegible] స్తః ష్ఠా - స్థా. ష్ణా - స్నా. ణీ - నీ. ణు - ను. ణమ - నమ ఇత్యాదయః ఉపదేశే షకారాదయః ణకారాదయశ్చ జ్ఞేయాః.

లఙ్.—ప॥	అసునోత్	అసునుతామ్	అసున్వన్
	అసునోః	అసునుతమ్	అసునుత
	అసునవమ్	అసునువ, అసున్వ	అసునుమ, అసున్మ
,,—ఆ॥	అసునుత	అసున్వాతామ్	అసున్వత
	అసునుథాః	అసున్వాథామ్	అసునుధ్వమ్
	అసున్వి	అసునువహి, అసున్వహి	అసునుమహి, అసున్మహి
విధిలిఙ్.-ప॥	సునుయాత్	సునుయాతామ్	సునుయుః
	సునుయాః	సునుయాతమ్	సునుయాత
	సునుయామ్	సునుయావ	సునుయామ
,,—ఆ॥	సున్వీత	సున్వీయాతామ్	సున్వీరన్
	సున్వీథాః	సున్వీయాథామ్	సున్వీధ్వమ్
	సున్వీయ	సున్వీవహి	సున్వీమహి
లిటి.—ప॥	సుషావ	సుషువతుః	సుషువుః
	సుషువిథ, సుషోథ	సుషువథుః	సుషువ
	సుషావ, సుషవ	సుషువివ	సుషువిమ
,,—ఆ॥	సుషువే	సుషువాతే	సుషువిరే
	సుషువిషే	సుషువాథే	సుషువిఢ్వే (ధ్వే)
	సుషువే	సుషువివహే	సుషువిమహే

లుటి - ప॥ సోతా సోతారౌ సోతారః-సోతాసి - ఆ॥ సోతాసే।

ల్ృటి - ప॥ సోష్యతి సోష్యతః సోష్యన్తి ఆ॥ సోష్యతే సోష్యేతే.

ఆశీర్లిఙ్ -ప॥	సూయాత్	సూయాస్తామ్	సూయాసుః
,,—ఆ॥	సోషీష్ట	సోషీయాస్తామ్	సోషీరన్
	సోషీష్ఠాః	సోషీయాస్థామ్	సోషీధ్వమ్
	సోషీయ	సోషీవహి	సోషీమహి

లుఙ్.—పర॥	అసావీత్	అసావిష్టామ్	అసావిషుః
	అసావీః	అసావిష్టమ్	అసావిష్ట
	అసావిషమ్	అసావిష్వ	అసావిష్మ
,,—ఆ॥	అసోష్ట	అసోషాతామ్	అసోషత
	అసోష్ఠాః	అసోషాథామ్	అసోఢ్వమ్
	అసోషి	అసోష్వహి	అసోష్మహి

లృఙ్.— అసోష్యత్ - అసోష్యత. శేషం హువత్, మదవచ్చ (పు - 130 - 146.) ఏవమ్ శిఞ్, షిఞ్, కృఞ్, చిఞ్ ఇత్యాదయః శ్నువికరణా బోధ్యాః. ఇతి స్వాది సామాన్య ధాతవః.

అథ శ్నమ్వికరణా రుధాది సాధారణధాతవః.

రుధిర్ = ఆవరణే. (అడ్డగించుట - ఆఁగుట.) ఇరిత్. స్వరితేత్. ఉభయపదీ. సక॥ రుధాదిభ్యః శ్నమ్ - మిత్త్వాదన్త్యాదచః పరః - రేఫాత్పరత్వా న్నస్య ణత్వమ్. ఝషః పరయోః తథయోః ధకారాదేశః - క్ఙిత్సార్వధాతుకే పరే శ్నమః అకారస్య లోపశ్చ బోధ్యః.

లట్.—ప॥	రుణద్ధి	రున్ధః	రున్ధన్తి
	రుణత్సి	రున్ధః	రున్ధ
	రుణధ్మి	రున్ధ్వః	రున్ధ్మః
,,—ఆ॥	రున్ధే	రున్ధాతే	రున్ధతే
	రున్త్సే	రున్ధాథే	రున్ధ్వే
	రున్ధే	రున్ధ్వహే	రున్ధ్మహే
లోట్.—ప॥	రుణద్ధు, రున్ధాత్	రున్ధామ్	రున్ధన్తు
	రున్ధి, రున్ధాత్	రున్ధమ్	రున్ధ
	రుణధాని	రుణధావ	రుణధామ

లోటి.— ఆ॥	రున్ద్ధాం	రున్ధాతాం	రున్ధతాం
	రున్త్స్వ	రున్ధాథాం	రున్ధ్ధ్వం
	రుణధై	రుణధావహై	రుణధామహై

లఙి.— ప॥	అరుణత్ (ద్)	అరున్ద్ధాం	అరున్ధన్
	అరుణః, అరుణత్	అరున్ద్ధం	అరున్ద్ధ
	అరుణధం	అరున్ధ్వ	అరున్ధ్మ

,,— ఆ॥	అరున్ద్ధ	అరున్ధాతాం	అరున్ధత
	అరున్ద్ధాః	అరున్ధాథాం	అరున్ధ్ధ్వం
	అరున్ధి	అరున్ధ్వహి	అరున్ధ్మహి

విధిలిఙి.— ప॥	రున్ధ్యాత్	రున్ధ్యాతాం	రున్ధ్యుః
	రున్ధ్యాః	రున్ధ్యాతం	రున్ధ్యాత
	రున్ధ్యాం	రున్ధ్యావ	రున్ధ్యామ

,,— ఆ॥	రున్ధీత	రున్ధీయాతాం	రున్ధీరన్
	రున్ధీథాః	రున్ధీయాథాం	రున్ధీధ్వం
	రున్ధీయ	రున్ధీవహి	రున్ధీమహి

లిటి-ప॥ రురోధ రురుధతుః రురుధుః। ఆ॥ రురుధే - రురుధిషే. లుటి - రోద్ధా రోద్ధారౌ రోద్ధారః. రోద్ధాసి ।ఆ॥ రోద్ధాసే। ల్ఋటి. ప॥ రోత్స్యతి ।ఆ॥ రోత్స్యతే। ఆశీర్లిఙి - ప॥ రుధ్యాత్. ఆ॥ రుత్సీష్ట - లుఙి. ప॥ అరౌత్సీత్ అరౌద్ధామ్ అరౌత్సుః - అరౌత్సీః అరౌద్ధమ్ అరౌద్ధ అరౌత్సమ్ అరౌత్స్వ అరౌత్స్మ; రూపాన్తరమ్ - అరుధత్ అరుధతామ్ అరుధన్ - అరుధః అరుధతమ్ అరుధత - అరుధమ్ అరుధావ అరుధామ - ఆ॥ అరుద్ధ అరుత్సాతామ్ అరుత్సత - ల్ఋఙి - ప॥ అరోత్స్యత్ । ఆ॥ అరోత్స్యత॥ శేషం తువ్వత్. (పు-139.) ఏవం క్షుదిర్ ఛిదిర్ భిదిర్ ఇత్యాది. ఇతి రుధాదయః.

అథ తనాదయ ఉవికరణాః.

1 తను = విస్తారే (విస్తరించుట, వెల్లడిచేయుట) ఉదిత్ - ఉభయపదీ. సక॥ సేట్. తనాదిభ్య ఉః - తస్య పిత్సు గుణః - తన్ + ఉ + తి =

లట్.—ప॥	తనోతి	తనుతః	తన్వన్తి
	తనోషి	తనుథః	తనుథ
	తనోమి	తన్వః, తనువః	తన్మః, తనుమః
,,—ఆ॥	తనుతే	తన్వాతే	తన్వతే
	తనుషే	తన్వాథే	తనుధ్వే
	తన్వే	తన్వహే, తనువహే	తన్మహే, తనుమహే
లోట్.—ప॥	తనోతు. తనుతాత్	తనుతామ్	తన్వన్తు
	తను, తనుతాత్	తనుతమ్	తనుత
	తనవాని	తనవావ	తనవామ
,,—ఆ॥	తనుతామ్	తన్వాతామ్	తన్వతామ్
	తనుష్వ	తన్వాథామ్	తనుధ్వమ్
	తనవై	తనవావహై	తనవామహై
లఙ్.—ప॥	అతనోత్	అతనుతామ్	అతన్వన్
	అతనోః	అతనుతమ్	అతనుత
	అతనవమ్	అతన్వ, అతనువ	అతన్మ, అతనుమ
,,—ఆ॥	అతనుత	అతన్వాతామ్	అతన్వత
	అతనుథాః	అతన్వాథామ్	అతనుధ్వమ్
	అతన్వి	అతన్వహి, అతనువహి	అతన్మహి, అతనుమహి

[illegible].—ప॥ తన్యాత్ ఆ॥ [illegible]. [illegible]. (పు-151)

లిట్.—ప॥	తతాన	తేనతుః	తేనుః
	తేనిథ	తేనథుః	తేన
	తతాన, తతన	తేనివ	తేనిమ

లిటి.—ఆ॥	తేనే	తేనాతే	తేనిరే
	తేనిషే	తేనాథే	తేనిధ్వే
	తేనే	తేనివహే	తేనిమహే

లుటి - తనితాసి - తనితాసే । లృటి - తనిష్యతి - తనిష్యతే
ఆశీర్లిఙి - తన్యాత్ తన్యాస్తామ్ । తనిషీష్ట తనిషీయాస్తామ్

లుఙి.—ప॥	అతానీత్, అతనీత్	అతానిష్టామ్, అతనిష్టామ్	అతానిషుః అతనిషుః
	అతానీః అతనీః	అతానిష్టమ్ అతనిష్టమ్	అతానిష్ట అతనిష్ట
	అతానిషమ్ అతనిషమ్	అతానిష్వ అతనిష్వ	అతానిష్మ అతనిష్మ

లుఙి.—ఆ॥	అతనిష్ట, అతత	అతనిషాతామ్	అతనిషత
	అతనిష్ఠాః, అతథాః	అతనిషాథామ్	అతనిఢ్వమ్ (ధ్వమ్)
	అతనిషి	అతనిష్వహి	అతనిష్మహి

లృఙి॥—అతనిష్యత్ - అతనిష్యత - శేషం యాచ్ వత్ - ఏవం సను క్షణు క్షిణు ఋణు తృణు ఘృణు ధాతవః - విశేషస్తు వక్ష్యతే.

అథ క్ర్యాదిసామాన్యధాతవః శ్నావికరణాః.

(డు) క్రీఞ్ = ద్రవ్యవినిమయే. (కొనుట.) ఞిత్ - ఉభయపదీ. సక॥ అనిట్. క్ర్యాదిభ్యశ్శ్నా ప్రత్యయః 'నా' ఇతి శిష్యతే, సచ రషాభ్యాం నశ్చేణ్ణత్వం ప్రాప్నోతి. శ్నాప్రత్యయాకారస్య హలాదిక్ఙిత్సార్వధాతుకే పరే ఈకారః. అజాదౌ లోపః. క్రీ + నా + తి =

లటి.—ప॥	క్రీణాతి	క్రీణీతః	క్రీణన్తి
	క్రీణాసి	క్రీణీథః	క్రీణీథ
	క్రీణామి	క్రీణీవః	క్రీణీమః

లట్.—ఆ॥	క్రీణీతే	క్రీణాతే	క్రీణతే
	క్రీణీషే	క్రీణాథే	క్రీణీధ్వే
	క్రీణే	క్రీణీవహే	క్రీణీమహే
లోట్.—ప॥	క్రీణాతు, క్రీణీతాత్	క్రీణీతామ్	క్రీణన్తు
	క్రీణీహి, క్రీణీతాత్	క్రీణీతమ్	క్రీణీత
	క్రీణాని	క్రీణావ	క్రీణామ
,,—ఆ॥	క్రీణీతామ్	క్రీణాతామ్	క్రీణతామ్
	క్రీణీష్వ	క్రీణాథామ్	క్రీణీధ్వమ్
	క్రీణై	క్రీణావహై	క్రీణామహై
లఙ్.—ప॥	అక్రీణాత్	అక్రీణీతామ్	అక్రీణన్
	అక్రీణాః	అక్రీణీతమ్	అక్రీణీత
	అక్రీణామ్	అక్రీణీవ	అక్రీణీమ
,,—ఆ॥	అక్రీణీత	అక్రీణాతామ్	అక్రీణత
	అక్రీణీథాః	అక్రీణాథామ్	అక్రీణీధ్వమ్
	అక్రీణి	అక్రీణీవహి	అక్రీణీమహి
విధిలిఙ్.—ప॥	క్రీణీయాత్	క్రీణీయాతామ్	క్రీణీయుః
	క్రీణీయాః	క్రీణీయాతమ్	క్రీణీయాత
	క్రీణీయామ్	క్రీణీయావ	క్రీణీయామ
,,—ఆ॥	క్రీణీత	క్రీణీయాతామ్	క్రీణీరన్
	క్రీణీథాః	క్రీణీయాథామ్	క్రీణీధ్వమ్
	క్రీణీయ	క్రీణీవహి	క్రీణీమహి
లిట్.—ప॥	చిక్రాయ	చిక్రియతుః	చిక్రియుః
	చిక్రయిథ, చిక్రేథ	చిక్రియథుః	చిక్రియ
	చిక్రాయ, చిక్రయ	చిక్రియివ	చిక్రియిమ

లిట్.—ఆ॥	చిక్రియే	చిక్రియాతే	చిక్రియిరే
	చిక్రియిషే	చిక్రియాథే	చిక్రియిధ్వే (ఢ్వే)
	చిక్రియే	చిక్రియివహే	చిక్రియిమహే

లుట్.—ప॥ క్రేతా క్రేతారౌ - క్రేతాసి - ఆ॥ క్రేతాసే।

లృట్.—ప॥ క్రేష్యతి క్రేష్యతః - ఆ॥ క్రేష్యతే క్రేష్యేతే।

ఆశీర్లిఙ్.-ప॥	క్రీయాత్	క్రీయాస్తామ్	క్రీయాసుః
,, ఆ॥	క్రేషీష్ట	క్రేషీయాస్తామ్	క్రేషీరన్
లుఙ్.—ప॥	అక్రైషీత్	అక్రైష్టామ్	అక్రైషుః
	అక్రైషీః	అక్రైష్టమ్	అక్రైష్ట
	అక్రైషమ్	అక్రైష్వ	అక్రైష్మ
,,—ఆ॥	అక్రేష్ట	అక్రేషాతామ్	అక్రేషత
	అక్రేష్ఠాః	అక్రేషాథామ్	అక్రేఢ్వమ్
	అక్రేషి	అక్రేష్వహి	అక్రేష్మహి
లృఙ్.—ప॥	అక్రేష్యత్	అక్రేష్యతామ్	అక్రేష్యన్
,, ఆ॥	అక్రేష్యత	అక్రేష్యేతామ్	అక్రేష్యన్త

శిష్టం యాచ్వత్. (పు- 3?-3.) ఏవం ప్రీఞ్ - శ్రీఞ్ - మీఞ్ ఇత్యాదయః శ్నావికరణా బోద్ధవ్యాః.—ఇతి సామాన్యధాతవః.

అథ విశేషాః.

చితీ = సంజ్ఞానే. (తెలియుట) ఈదిత్. భ్వాదిః పర॥ సక. సేట్ - చేతతి। చేతతు। అచేతత్। చేతేత్। చిచేత। చేతితా చేతిష్యతి। చిత్యాత్। అచేతీత్ - అచేతిష్యత। ఏవం సిధ్, కిట్, చిట్, తిల్, ఇత్యాదయ ఇకారోపధా ధాతవః.

బుధ = అవగమనే. (ఎఱుంగుట.) బోధతి। బోధతు। అబోధత్. బోధేత్। బుబోధ బుబుధతుః బుబుధుః - బుబోధిథ బుబుధథుః బుబుధ - బుబోధ - బుబుధివ బుబుధిమ। బోధితా। బోధిష్యతి।

బుధ్యాత్ । అబోధీత్ అబోధిష్టామ్ అబోధిషుః । అబోధిష్యత్. ఏవం ప్రుష్, ప్లుష్, రుష్, కుచ్, కుజ్, చ్యుత్ ఇత్యాదయ ఉకారోపధాః.

చ్యుతిర్ = క్షరణే. (స్రవించుట) ఇరిత్. అక॥ చ్యోతతి । లుఙి.— అచ్యుతత్ అచ్యుతతామ్ అచ్యుతన్ ; అచ్యోతీత్ అచ్యోతిష్టామ్ అచ్యోతిషుః. ఇతి రూపద్వయం బోధ్యమ్. శేషం బుధ్ వత్. ఏవం శ్చ్యుతిర్, శ్చుతిర్, ఉహిర్, తుహిర్, దుహిర్, బుధిర్, బృహిర్, ఘుషిర్, శుచిర్, బున్దిర్, క్షుదిర్ ఇత్యాదయ ఇరిత్సంజ్ఞకధాతవః.

వృషు = సేచనే. (కురియుట.) ఉదిత్. అక॥ సేట్. వర్షతి । వర్షతు । అవర్షత్ । వర్షేత్ - వవర్ష వవృషతుః వవృషుః - వవర్షిథ వవృషథుః వవృష - వవర్ష వవృషివ వవృషిమ । వర్షితా । వర్షిష్యతి । వృష్యాత్ । అవర్షీత్ । అవర్షిష్యత్- ఏవం ఘృష్, హృష్ ఇత్యాదినా మృకారోపధానాం ధాతూనాం రూపాణి.

*గద = వ్యక్తాయాం వాచి (చెప్పుట) సక॥ సేట్. గదతి। గదతు। అగదత్ । గదేత్ । జగాద జగదతుః జగదుః - జగదిథ జగదథుః జగద - జగాద, జగద జగదివ జగదిమ । గదితా । గదిష్యతి గద్యాత్ । అగాదీత్ అగాదిష్టామ్ అగాదిషుః. (రూ) అగదీత్ అగదిష్టామ్ అగదిషుః । అగదిష్యత్, । ఏవమ్ ఖద, గజ, హ్రాస, వద, నద, బద, భాణాదయః.

†ణిది = కుత్సాయామ్ (నిందించుట, దూఱుట) ఇదిత్. నుమాగమః - సక॥ సేట్- నిన్దతి । నిన్దతు : అనిన్దత్ । నిన్దేత్ । నినిన్ద నిని

---

* నేర్గదనదపతపదఘుమాస్యతిహన్తియాతివాతిద్రాతిప్సాతివపతివహతిశామ్యతిచినోతిదేగ్ధిషు చ (౮-౪-౧౭) ఉపసర్గస్థాభ్యాం రేఫషకారాభ్యాం పరస్య నేః నస్య ణః స్యాత్ గదాదిషు పరేషు ప్ర + ని + గదతి = ప్రణిగదతీత్యాది.

† ఉపసర్గాదసమాసేఽపి ణోపదేశస్య (౮-౪-౧౪) ఉపసర్గస్థరేఫషాభ్యామ్ పరస్య ణోపదేశధాతునకారస్య ణత్వమ్. ప్రణిన్దతి, ప్రణదతి, ప్రణమతి, ప్రణనామ ఇత్యాది.

న్దతుః। నిన్దితా। నిన్దిష్యతి। నిన్ద్యాత్। అనిన్దీత్। అనిన్దిష్యత్। ఏవం నది మథి కాక్షి ఇత్యాదయః ఇకారేత్సఞ్జ్ఞకా ధాతవః

శంసు = స్తుతౌ. (పొగడుట) సక॥ సేట్ శంసతి। ఆశీర్లిఙి నలోపః, శస్యాత్ శస్యాస్తామ్ శస్యాసుః। ఏవం మన్థ్ - మథ్యాత్, దంశ్ - దశ్యాత్ - ఇత్యాదయః నకారోపధాః హలన్తా అనిదిద్ధాతవః. ; అఞ్చు ధాతోస్తు పూజార్థే నకారలోపో న - అఞ్చ్యాత్. గతౌ తు అచ్యాదిత్యేవ.

అర్చ = పూజాయామ్ (పూజించుట) సక॥ సేట్. అర్చతి॥ లిటి. ఆనర్చ ఆనర్చతుః ఆనర్చుః - ఆనర్చిథ ఆనర్చథుః ఆనర్చ - ఆనర్చ ఆనర్చివ - ఆనర్చిమ। ఏవమ్ అర్ద అర్హ అర్ఘ అర్జ్ ఇత్యాదయః అకారాదికాః ద్విహల్క ధాతవః.

ధేట్ = పానే (త్రాగుట) సక॥ అనిట్: ధే + అ + తి. అయాదేశః-ధయతి ధయతః ధయన్తి - ధయసి ధయథః ధయథ - ధయామి ధయావః ధయామః। ధయతు। అధయత్। ధయేత్। * దధౌ దధతుః దధుః - దధిథ, దధాథ దధథుః దధ - దధౌ దధివ దధిమ। ధాతా। ధాస్యతి - ధేయాత్ ధేయాస్తామ్। అధాత్ అధాతామ్ అధుః; అదధత్ అదధతామ్ అదధన్; అధాసీత్ అధాసిష్టామ్ అధాసిషుః - ఇతి లుఙి త్రైరూప్యమ్। అధాస్యత్.

ధ్యై = చిన్తాయామ్ (ధ్యానించుట) అనిట్. సక॥ ధ్యాయతి। ధ్యాయతు। అధ్యాయత్। ధ్యాయేత్। దధ్యౌ దధ్యతుః దధ్యుః - దధ్యిథ,

---

*ఉపదేశే ఏకారాన్తా ఓకారాన్తా ఐకారాన్తాశ్చ ధాతవః శిద్భిన్నప్రత్యయే పరే (ఆర్ధధాతుకస్థలే) ఆకారాన్తా భవన్తి। ఆశీర్లిఙి ధా రూపాణామ్, దాప్ దైప్ భిన్నదారూపాణామ్, స్థా, మా, గై, పానార్థకపా, ఓహాక్, షో, ఏషాఞ్చ ధాతూనామ్ ఆకారస్య నిత్యమేకారాదేశః. తద్భిన్నానాం సంయుక్తాదికానాం ధా గ్లా ఇత్యాది-కృతాకారాణాఞ్చ వికల్పేన ఏకార ఇతి జ్ఞేయమ్.

దధ్యాథ - దధ్యివ । ధ్యాతా । ధ్యాస్యతి । ధ్యాయాత్ ధ్యాయాస్తామ్ ధ్యాయాసుః; ధ్యాయాః। ధ్యేయాత్ ధ్యేయాస్తామ్ । అధ్యాసీత్ అధ్యాసిష్టామ్ । అధ్యాస్యత్ - ఏవం మ్నా - గ్లై - మ్లై - గై క్షై-ఇత్యాదయః.

పా = పానే. (తాగుట) అనిట్ సక॥ శితి * 'పిబ' ఇత్యాదేశః పిబతి పిబతః పిబన్తి । పిబతు ॥ అపిబత్ - పిబేత్ । పపౌ పపతుః పపుః - పపిథ, పపాథ - పపివ । పాతా । పాస్యతి । పేయాత్ । అపాత్ అపాతామ్ అపుః - అపాః - అపామ్ । అపాస్యత్.

ఘ్రా = గన్ధోపాదానే. (గన్ధమును గ్రహించుట) సక॥ అనిట్. జిఘ్రతి । జిఘ్రతు । అజిఘ్రత్ । జిఘ్రేత్ - లుఙి - అఘ్రాత్ । అఘ్రాతామ్ । అఘ్రుః; అఘ్రాసీత్ అఘ్రాసిష్టామ్. శేషం ధ్యైవత్.

ధ్మా = శబ్దాగ్నిసంయోగయోః [మ్రోయుట, ఊదుట] అక; సక॥ ధమతి । దధ్మావిత్యాది ధ్యైవత్.

ష్ఠా = గతినివృత్తౌ. (నిలుచుట) అక॥ తిష్ఠతి । ఆశీర్లిఙి - స్థేయాత్ లుఙి అస్థాత్ అస్థాతామ్ అస్థుః । శేషం ధ్యైవత్ ॥ § ఆత్మ॥ సన్తిష్ఠతే సన్తిష్ఠేతే । సన్తిష్ఠన్తే సన్తిష్ఠతామ్ । సమతిష్ఠత । సన్తిష్ఠేత । సన్తస్థే సన్తస్థాతే సన్తస్థిరే - సన్తస్థిషే । సంస్థాతాసే । సంస్థాస్యతే । సంస్థాసీష్ట । సమస్థిత సమస్థిషాతామ్ సమస్థిషత దాపత్ (పు- 150.) । సమస్థాస్యత. ఏవ మనాదియోగేఽపి. అవతిష్ఠతే, ప్రతిష్ఠతే ఇత్యాది.

దాణ్ = దానే (ఇచ్చుట) సక॥ అనిట్. యచ్ఛతి । యచ్ఛతు । అయచ్ఛత్ । యచ్ఛేత్ । దదౌ ఇత్యాది. శేషం పావత్.

---

* పాఘ్రాధ్మాస్థామ్నాదాణ్దృశ్యర్తిసర్తిశదసదాం పిబజిఘ్రధమతిష్ఠమనయచ్ఛపశ్యర్ఛధౌశీయసీదాః (౭ - 3 - ౭౮) పాదీనాం పిబాదయ ఆదేశాస్స్యుః ఇత్సంజ్ఞకశకారాదౌ ప్రత్యయే పరే॥

§ సమవప్రవిభ్యః స్థః॥ ౧ - 3 - ౨౨॥ ఏభ్యః పరస్య స్థాధాతోః తఙ్॥ దాధాఘ్వదాప్ (౧ - ౧ - ౨౦) స్థాఘ్వోరిచ్చ (౧ - ౨ ౧౭)

దృశిర్ = ప్రేక్షణే. (చూచుట.) ఇరిత్. సక॥ అనిట్. పశ్యతి । పశ్యతు । అపశ్యత్ । పశ్యేత్ । దదర్శ దదృశతుః దదృశుః - దదర్శిథ, దద్రష్ఠ దదృశథుః దదృశ - దదర్శ దదృశివ దదృశిమ - ద్రష్టా । ద్రక్ష్యతి । దృశ్యాత్ । అద్రాక్షీత్ అద్రాష్టామ్ అద్రాక్షుః - అద్రాక్షీః అద్రాక్షమ్; (రూపా) అదర్శత్ అదర్శతామ్ అదర్శన్ - అదర్శః - అదర్శమ్ । అద్రక్ష్యత్.

సృ = గతౌ. (వెళ్ళుట. పరుగెత్తుటయందు ఆక॥) అనిట్. శీఘ్రగమనేర్థే 'ధౌ' ఇద్యాదేశః. ధావతి । ధావతు । అధావత్ । ధావేత్ ॥ కేవలం గతౌ తు - సరతి । సరతు । అసరత్ । సరేత్ । ససార సస్రతుః సస్రుః - ససర్థ సస్రథుః సస్ర - ససార, ససర సస్రివ సస్రిమ । సర్తా । సరిష్యతి । స్రియాత్ । అసార్షీత్ అసార్ష్టామ్ అసార్షుః అసరిష్యత్. ఏవం హృ, గృ, ఘృ. ఇత్యాదయః.

శద్ ఌ = శాతనే. (వాడియగుట) అనిట్ - ఌదిత్ - సార్వధాతుకే ఆత్మనేపదమ్. శీయతే । శీయతామ్ । అశీయత । శీయేత । శశాద శేదతుః శేదుః - శేదిథ, శశత్థ - శేదిమ । శత్తా । శత్స్యతి । శద్యాత్ అశదత్ । అశత్స్యత్.

షద్ ఌ = విశరణగత్యవసాదనేషు. (చీల్చుట-పొందుట) ఌదిత్. సక॥ అనిట్. సీదతి । సీదతు । అసీదత్ । సీదేత్ ససాద సేదతుః సేదుః - శేషం శద్ ఌవత్.

వస = నివాసే (నివసించుట) అక॥ అనిట్ - వసతి । వసతు అవసత్ । వసేత్ । ఉవాస ఊషతుః ఊషుః - ఉవసిథ, ఉవస్థ ఊషథుః ఊష - ఉవాస, ఉవస ఊషివ - ఊషిమ । వస్తా । వత్స్యతి । ఉష్యాత్ । అవాత్సీత్ అవాత్తామ్ అవాత్సుః - అవాత్సీః అవాత్తమ్ అవాత్త - అవాత్సమ్ అవాత్స్వ అవాత్స్మ । అవత్స్యత్.

వద = వ్యక్తాయాం వాచి. (పలుకుట.) సేట్. సక - వదతి ।

లిటి. ఉవాద - ఊదతుః - ఊదుః, ఉవదిథ - ఉవదివ వదితా । వదిష్యతి । ఉద్యాత్ । అవాదీత్, అవదీత్ । అవదిష్యత్.

పత్ ౡ = గతౌ. (పడుట.) అక॥ సేట్. పతతి । పపాత పేతతుః పేతుః - పేతిథ - పపాత, పపత పేతిమ । పతితా । పతిష్యతి పత్యాత్ । అపప్తత్ అపప్తతామ్ అపప్తన్ । అపప్తః అపప్తతమ్ అపప్తత - అపప్తమ్ అపప్తావ అపప్తామ । అరిష్యత్.

ఋ = గతిప్రాపణయోః (ఏగుట - పొందుట) అనిట్. సక॥ ఋచ్ఛతి । ఋచ్ఛతు । ఆర్ఛత్ । ఋచ్ఛేత్ । ఆర ఆరతుః ఆరుః - ఆరథ - ఆరిమ । అర్తా । అరిష్యతి । అర్యాత్ అర్యాస్తామ్। ఆర్షీత్ ఆర్ష్టామ్ ఆర్షుః ఆర్షీః - ఆర్ష్మ । ఆరిష్యత్. *

గమ్ ౡ = గతౌ. (వెళ్లుట, పొందుట) అక॥ సక॥ అనిట్ గచ్ఛతి గచ్ఛతు । అగచ్ఛత్ । గచ్ఛేత్ । జగామ జగ్మతుః జగ్ముః - జగమిథ, జగన్థ జగ్మథుః జగ్మ - జగామ, జగమ జగ్మివ జగ్మిమ । గన్తా । గమిష్యతి । గమ్యాత్ । అగమత్ । అగమిష్యత్.

యమ = ఉపరమే. (చాలించుట) అనిట్. యచ్ఛతి । యచ్ఛతు । * అయచ్ఛత్ । యచ్ఛేత్ । యయామ యేమతుః యేముః యేమిథ,

---

* ఉపాద్యమః స్వకరణే, అకర్మకాచ్చ, ఆఙో యమహనః, సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామ్ । ౧-౩ ౫౬, ౨౬, ౨౮, ౨౯॥ ఏభ్యః తఙి రూపాణి భిద్యన్తే. యథా.— సమ్ + ఋ = సమృచ్ఛతే । లుఙి - సమార్త సమార్షాతామ్ సమార్షత॥ మాఙ్యోగేతు - మా సమృత మా సమృషాతామ్ మా సమృషత ఇత్యాది । సమ్ + గమ్ = సఙ్గచ్ఛతే । లిటి - సఞ్జగ్మే - సఞ్జగ్మిషే । ఆశీర్లిఙి - సఙ్గంసీష్ట సఙ్గంసీష్టా । లుఙి - సమగంస్త సమగంసాతామ్ సమగంసత - సమగంస్థాః - సమగంసి ; సమగత సమగసాతామ్ సమగసత - సమగథాః - సమగసి । ఇతి రూపద్వయమ్. ఏవమేవ యమ్ ధాతోరపి రూపాణి బోధ్యాని.

యయన్థ - యేమిన యేమిమ యన్తా। యంస్యతి। యమ్యాత్। అయంసీత్ - అయంసిష్టామ్ అయంసిషుః - అయంసీః - అయంసిషమ్। అయంస్యత్ - అయంస్యమ్

ణమ=ప్రహ్వత్వే శబ్దే చ (మ్రొక్కుట) అనిట్. సక॥ నమతి నమతు। అనమత్। నమేత్। ననామ। నన్తేత్యాది.

క్రము = పాదవిక్షేపే. (అడుగుపెట్టుట) సేట్. క్రామ్యతి క్రామతి। క్రామ్యతు; క్రామతు। అక్రామ్యత్; అక్రామత్। క్రామ్యేత్; క్రామేత్। చక్రామ। క్రమితా। క్రమిష్యతి। క్రమ్యాత్। అక్రమీత్। అక్రమిష్యత్. ఏవం భ్రమ్, క్లమ్, భ్రాశ్, త్రస్ తుట్, లష్ ఏషాం శితి రూపద్వయం బోధ్యమ్.

సృప్ౢ=గతౌ. (ప్రాకుట - జరుగుట) అనిట్. ౠదిత్. అక॥ సర్పతి। ససర్ప। స్రప్తా సర్ప్తా। స్రప్స్యతి; సర్ప్స్యతి। సృప్యాత్ అసృపత్। అస్రప్స్యత్। అసర్ప్స్యత్; శేషం వృష్వత్. ఏవం కృప్ తృప్ దృప్ ఇత్యాదయః.

క్షి= క్షయే. (నశించుట) అనిట్ అక॥ క్షయతి। క్షయతు। అక్షయత్। క్షయేత్। చిక్షాయ చిక్షియతుః చిక్షియుః। చిక్షియిథ, చిక్షేథ చిక్షియథుః చిక్షియ చిక్షాయ, చిక్షయ చిక్షియివ చిక్షియిమ। క్షేతా। క్షేష్యతి। క్షీయాత్। అక్షైషీత్ అక్షైష్టామ్ అక్షైషుః। అక్షేష్యత। ఏవం జి, శ్రి ఇత్యాదయ ఇకారాన్తాః - విశేషస్తు:—

జి= జయే (శ్రేష్ఠుడగుట, గెలుచుట). అనిట్. జయతి। లిటి - జిగాయ జిగ్యతుః జిగ్యుః - జిగయిథ, జిగేథ జిగ్యథుః జిగ్య - జిగాయ, జిగయ జిగ్యివ జిగ్యిమ। శేషం క్షివత్.

దు=గతౌ. అనిట్. దవతి। దవతు। అదవత్। దవేత్। దుదావ దుదువతుః - దుదువుః - దుదవిథ, దుదోథ - దుదువివ (మ)। దోతా। దోష్యతి। దూయాత్। అదౌషీత్। అదోష్యత్। ఏవం ఘు

ద్రు, స్రు, శ్రు, ఇత్యాదయ ఉకారాన్తాః - విశేషస్తు — లుఙి - అసావీత్ అసావిష్టామ్ అసావిషుః; అసౌషీత్ అసౌష్టామ్ అసౌషుః ॥ ద్రు, స్రు ధాత్వోః లిటి.—దుద్రోథ - దుద్రువ । సుస్రోథ - సుస్రువ లుఙి - అదుద్రువత్ అసుస్రువత్.

శ్రు=శ్రవణే. (వినుట) అనిట్ - సార్వధాతుకే 'శృ' ఇత్యాదేశః శ్నుప్రత్యయశ్చ । శృణోతి - శృణోషి - శృణోమి । శృణోతు । అశృణోత్ । శృణుయాత్ ॥ శుశ్రావ - శుశ్రోథ - శుశ్రువ । శ్రోతే త్యాది ద్రువత్, సార్వధాతుకే షుఞ్వత్ (పు-147.)

స్మృ=చిన్తాయామ్. (తలఁచుట) అనిట్. స్మరతి । లిటి - సస్మార సస్మరతుః సస్మరుః సస్మర్థ - సస్మరివ (మ) । ఆశీర్లిఙి - స్మర్యాత్ శేషం సృవత్ (పు-158). ఏవం హ్వృ స్వృ ఇత్యాదయః సంయోగాదిక ఋదన్తాః, స్వృధాతోస్తు—లిటి సస్వర్థ, సస్వరిథ - సస్వరివ (మ) । స్వర్తా, స్వరితా । స్వరిష్యతి । లుఙి . అస్వారీత్ అస్వారిష్టామ్; అస్వార్షీత్ అస్వార్ష్టామ్ ఇతి విశేషః.

తౄ=ప్లవనతరణయోః . (ఈఁదుట, తేలుట, దాఁటుట) సేట్ తరతి । తరతు । అతరత్ । తరేత్ । తతార తేరతుః తేరుః - తేరిథ తేరథుః తేర - తతార, తతర తేరివ (మ) । తరితా ; తరీతా । తరిష్యతి; తరీష్యతి । తీర్యాత్ । అతారీత్ అతారిష్టామ్ అతారిషుః । అతరిష్యత్ ; అతరీష్యత్ । ఏవమౄదన్తాః.

తప=సన్తాపే. (తపించుట) అనిట్ - తపతి । తతాప తేపతుః తేపుః - తేపిథ, తతప్థ । తప్తా । తప్స్యతి తప్యాత్ । అతాప్సీత్ అతాప్తామ్ అతాప్సుః । అతప్స్యత్ - ఏవం హలన్తా అనిటః.

త్యజ=హానౌ. (విడుచుట) అనిట్ - త్యజతి తత్యాజ తత్యజతుః - తత్యజిథ, తత్యక్థ - తత్యజిమ । త్యక్తా । త్యక్ష్యతి । త్యజ్యాత్ । అత్యాక్షీత్ అత్యాక్తామ్ అత్యాక్షుః - అత్యాక్షీః - అత్యాక్తమ్ । అత్యక్ష్యత్, ఏవం జాన్తాః చాన్తాశ్చ అనిట్కాః.

గుపూ = రక్షణే, (కాపాడుట) సేట్. అస్మాత్ స్వార్థే అయప్రత్యయ ఆర్ధధాతుకే వా. గోపాయతేత్యాది (స॥ చుర్ నత్.) లిటి గోపాయాఞ్చకార (బభూవ - ఆస) । గోపాయితా ; గోపితా ; గోప్తా । గోపాయిష్యతి ; గోపిష్యతి ; గోప్స్యతి । గోపాయ్యాత్ ; గుప్యాత్ । అగోపాయీత్; అగోపీత్ ; అగౌప్సీత్ ! అగోపాయిష్యత్ ; అగోపిష్యత్; అగోప్స్యత్; ఏవ మూహ్యమ్.

షఞ్జ = సఙ్గే (కలియుట) అనిట్. శపి నలోపః. సజతి । సజతు । అసజత్ । సజేత్ । ససఞ్జ ససఞ్జతుః ససఞ్జుః - ససఞ్జిథ, ససఙ్క్థ - ససఞ్జివ । సఙ్క్తా । సఙ్క్ష్యతి । సజ్యాత్ । అసాఙ్క్షీత్ అసాఙ్క్తామ్ అసాఙ్క్షుః । అసఙ్క్ష్యత్ । ఏవం రఞ్జ స్వఞ్జ దంశ ధాతవః.

దహ = భస్మీకరణే. (కాల్చుట) అనిట్. దహతి । దదాహ దేహతుః దేహుః - దేహిథ, దదగ్ధ - దేహిమ । దగ్ధా దగ్ధారౌ దగ్ధారః । ధక్ష్యతి । దహ్యాత్ అధాక్షీత్ అదాగ్ధామ్ అధాక్షుః - అధాక్షీః అదాగ్ధమ్ అదాగ్ధ - అధాక్షమ్ అధాక్ష్వ అధాక్ష్మ । అధక్ష్యత్.

మిహ = సేచనే. (తడుపుట) అనిట్ మేహతి । మిమేహ మిమిహివ । మేఢా మేఢారౌ మేఢారః । మేక్ష్యతి । మిహ్యాత్ । అమిక్షత్ అమిక్షతామ్ । అమేక్ష్యత్. ఏవం రుహ.

స్కన్దిర్ = గతిశోషణయోః. (జరుగుట-ఎండుట) ఇరిత్. అనిట్. స్కన్దతి । చస్కన్ద । స్కన్తా । స్కన్త్స్యతి । స్కద్యాత్ ! అస్కదత్ ; అస్కాన్త్సీత్ అస్కాన్తామ్ అస్కాన్త్సుః అస్కాన్త్సీః అస్కాన్తమ్ అస్కాన్త - అస్కాన్త్సమ్ అస్కాన్త్స్వ అస్కాన్త్స్మ । అస్కన్త్స్యత్ । (పు 155.)

(టుఓ) శ్వి = గతివృద్ధ్యోః. (నడచుట, పెరుగుట) అక॥ సేట్. శ్వయతి । లిటి - శుశావ శుశువతుః - శుశవిథ, శుశువివ ; శిశ్వాయ శిశ్వియతుః , శిశ్వయిథ - శిశ్వియివ । శ్వయితా । శ్వయిష్యతి ।

శూయాత్ శూయాస్తామ్ శూయాసుః । లుఙి రూపత్రయమ్. అశ్వత్ అశ్వతామ్ అశ్వన్ ; అశిశ్వియత్ అశిశ్వియతామ్ అశిశ్వియన్ ; అశ్వయీత్ అశ్వయిష్టామ్ అశ్వయిషుః — ఇతి భ్వాదౌ పరస్మైపదినః.॥

ఏధ=వృద్ధౌ. (పెరుగుట) ఆత్మనేపదీ. అక॥ సేట్. ఏధతే। ఏధతామ్ । ఐధత । ఏధేత । ఏధాఞ్చక్రే, ఏధామ్బభూవ, ఏధామాస । ఏధితా । ఏధిష్యతే । ఏధిషీష్ట । ఐధిష్ట ఐధిష్యత । ముద్వత్. (పు-127) ఏవమ్ ఏజృ, ఈజ, ఊహ ఇత్యాదీనా మిజాది ధాతూనాం రూపాణి.

స్పర్ధ=సఙ్ఘర్షే (చర్చచేయుట) సేట్. సక॥ స్పర్ధతే। స్పర్ధతామ్। అస్పర్ధత । స్పర్ధేత । పస్పర్ధే - పస్పర్ధిషే । స్పర్ధితా । స్పర్ధిష్యతే స్పర్ధిషీష్ట । అస్పర్ధిష్ట । అస్పర్ధిష్యత.

దధ=ధారణే. (ధరించుట) సేట్. దధతే। దేధే దేధాతే దేధిరే దేధిషే । దధితా । లుఙి - అదధిష్ట । శేషం ముద్వత్.

దద = దానే. (ఇచ్చుట) సేట్. దదతే। దదదే దదదాతే దదదిరే - దదదిషే - దదదిమహే । శేషం ముద్వత్.

తిపృ = క్షరణే, (స్రవించుట) అనిట్. అక॥ తేపతే। తితిపే - తితిపిషే । తేప్తా । తేప్స్యతే తిప్సీష్ట తిప్సీయాస్తామ్ తిప్సీరన్ - తిప్సీష్ఠాః - తిప్సీయ । అతిప్త అతిప్సాతామ్ అతిప్సత - అతిప్థాః - అతిప్సి - అతేప్స్యత.

త్రపూష్=లజ్జాయామ్ (సిగ్గుపడుట) సేట్. త్రపతే। త్రేపే త్రేపాతే త్రేపిరే - త్రేపిషే, త్రేప్సే । త్రపితా, త్రప్తా । త్రపిష్యతే త్రప్స్యతే । త్రపిషీష్ట, త్రప్సీష్ట । అత్రపిష్ట, అత్రపిషాతామ్ ; అత్రప్త అత్రప్సాతామ్ । అత్రపిష్యత ; అత్రప్స్యత. ఏవ మూదితః కృపూ, స్యన్దూ, [illegible]మా, గాహూ, ఇత్యాదయః. విశేషస్తు ఉచ్యతే:—

కృపూ=సామర్థ్యే (సమర్థుడగుట) ఆత్మ॰ ఋకారస్య ఌకారః, రేఫస్య లకారః. కల్పతే । కల్పతామ్ । చక్ళృపే చక్ళృపాతే చక్ళృపిరే -

చక్లృపిషే, చక్లృప్సే । కల్పితాసే, కల్ప్తాసే; కల్ప్తాసి । కల్పిష్య
తే, కల్ప్స్యతే; కల్ప్స్యతి । కల్పిషీష్ట, క్లృప్సీష్ట । అకల్పిష్ట అ
కల్పిషాతామ్; అక్లృప్త; అక్లృప్సాతామ్; అక్లృపత్ - అక్లృపతామ్।
అకల్పిష్యత; అకల్ప్స్యత, అకల్ప్స్యత్.

స్యన్దూ=ప్రస్రవణే. (కారుట) అక॥ వేట్. స్యన్దతే । సస్యన్దే -
సస్యన్దిషే, సస్యన్త్సే సస్యన్దాథే సస్యన్దిధ్వే, సస్యన్ద్ధ్వే సస్యన్ది
వహే, సస్యన్ద్వహే । స్యన్దితా, స్యన్తా । స్యన్దిష్యతే, స్యన్త్స్యతే
స్యన్త్స్యతి । స్యన్దిషీష్ట, స్యన్త్సీష్ట । అస్యన్దిష్ట; అస్యన్దిషాతామ్
అస్యన్త అస్యన్త్సాతామ్; అస్యదత్ అస్యదతామ్ । అస్యన్దిష్యత
అస్యన్త్స్యత; అస్యన్త్స్యత్.

క్షమూష్=సహనే (ఓర్చుట) సక. సేట్. క్షమతే । చక్షమే,
చక్షమిషే, చక్షంసే - చక్షమిధ్వే, చక్షంధ్వే - చక్షమివహే,
చక్షంవహే । క్షమితా, క్షన్తా । క్షమిష్యతే, క్షంస్యతే । క్షమిషీష్ట-
క్షంసీష్ట । అక్షమిష్ట, అక్షంస్త । అక్షమిష్యత, అక్షంస్యత.

గాహూ=విలోడనే. (చొచ్చుట - కలియఁబెట్టుట.) సక॥ వేట్.
గాహతే । జగాహే - జగాహిషే, జఘాక్షే - జగాహిధ్వే (ఢ్వే)
జఘాఢ్వే । గాహితా, గాఢా । గాహిష్యతే, ఘాక్ష్యతే । గాహిషీష్ట,
ఘాక్షీష్ట । అగాహిష్ట, అగాఢ అఘాక్షాతామ్ అఘాక్షత - అగాఢాః
అఘాక్షాథామ్ అఘాఢ్వమ్ - అఘాక్షి అఘాక్ష్వహి అఘాక్ష్మహి । అగా
హిష్యత, అఘాక్ష్యత.

గృహూ = గర్హణే. (నిందించుట) వేట్. సక॥ గర్హతే । జగృహే
జగృహాతే జగృహిరే - జగృహిషే, జఘృక్షే జగృహాథే జగృ
హిధ్వే (ఢ్వే), జఘృఢ్వే - జగృహివహే - జగృహ్వహే । గర్హితా,
గర్ఢా । గర్హిష్యతే, ఘర్క్ష్యతే । గర్హిషీష్ట, ఘృక్షీష్ట । అగర్హిష్ట;
అఘృక్షత అఘృక్షాతామ్ అఘృక్షన్త - అఘృక్షథాః అఘృక్షాథామ్
అఘృక్షధ్వమ్ - అఘృక్షి - అఘృక్షామహి । అగర్హిష్యత. అఘర్క్ష్యత

కము=కాన్తౌ. (కోరుట) సేట్. అస్మాత్ స్వార్థే ణిజ్ - సార్వధాతుకే నిత్యమ్ - ఆర్ధధాతుకే వా. తతః శప్. కమ్ + ఇ + అ + త=కామయతే। కామయతామ్। అకామయత। కామయేత। కామయాఞ్చక్రే, (బభూవ - ఆస); చకమే। కామయితా, కమితా। కామయిష్యతే, కమిష్యతే। కామయిషీష్ట। కమిషీష్ట। అచీకమత, అచకమత। అకామయిష్యత, అకమిష్యత. (ఆత్మ॥ చుర్ ఐత్. పు-133.)

ద్యుత=దీప్తౌ (వెలుఁగుట) అక॥ సేట్. ద్యోతతే। లుఙి - రూపద్వయమ్- అద్యోతిష్ట; అద్యుతత్ అద్యుతతామ్ అద్యుతన్। శేషంముద్వత్. (పు-127) ఏవం శ్విత్, మిద్, స్విద్, క్ష్విద్, రుచ్. ఘుట్, రుట్. లుఠ్, శుభ్, క్షుభ్, నభ్, తుభ్ - ధాతవః.

స్రంసు=అవస్రంసనే. (జాఱుట) అక॥ సేట్. స్రంసతే। లుఙి రూపద్వయమ్. అస్రంసిష్ట: అస్రసత్ అస్రసతామ్ అస్రసన్। ఏవం ధ్వంస్, భ్రంస్, భ్రంశ్, స్రమ్భ్, ధాతవః.

వృతు = వర్తనే. (ఉండుట) అక॥ సేట్. వర్తతే। వవృతే వర్తితా। వర్తిష్యతే ; వర్త్స్యతి । లుఙి - అవర్తిష్ట; అవృతత్ అవృతతామ్ అవృతన్। అవర్తిష్యత; అవర్త్స్యత్ ఏవం వృధ్, శృధ్.

(టు) భ్రాజృ = దీప్తౌ. (ప్రకాశించుట) సేట్. అక॥ భ్రాజతే భ్రేజే, బభ్రాజే । ఏవం భ్రాశ్, భ్లాశ్, అనయోః శితి - భ్రాశ్యతే; భ్రాశతే; భ్లాశ్యతే; భ్లాశతే, ఇతి చ విశేషః.

షహ=మర్షణే. (ఓర్చుట) సేట్. సహతే। సేహే। సహితా, సోఢా; సోఢారౌ; సోఢారః । శేషం ముద్వత్.

రమ = క్రీడాయామ్ (ఆడుట) అనిట్. అక॥ రమతే। రేమే - రేమిషే। రన్తా। రంస్యతే। రంసీష్ట। అరంస్త అరంసాతామ్ అరంసత। అరంస్థాః - అరంసి అరంస్యత.

రభ్ = రాభస్యే. (తొడగుట, త్వరపడుట) అనిట్ ప్రాయేణాజ్ పూర్వః. ఆరభతే। ఆరేభే-ఆరేభిషే। ఆరబ్ధా। ఆరప్స్యతే। ఆరప్సీష్ట। ఆరబ్ధ ఆరప్సాతామ్ ఆరప్సత - ఆరబ్ధాః। ఆరప్సి। ఆరప్స్యత। ఏవం లభ్ ధాతో రూపాణి-లభతే। లేభే ఇత్యాది.

వ్యథ=భయసఞ్చలనయోః(వెఱచుట, కదలుట) సేట్. అక. (పు-12) వ్యథతే। వివ్యథే - వివ్యథిషే। వ్యథితా। శేషం ముద్వత్.

ష్మిఙ్ = ఈషద్ధసనే. (చిఱునవ్వుట) అనిట్. అక॥ స్మయతే సిష్మియే - సిష్మియిషే - సిష్మియిధ్వే (ఢ్వే)। స్మేతా। స్మేష్యతే। స్మేషీష్ట। అస్మేష్ట। అస్మేష్యత। ఏవం చ్యు, గు ఇత్యాది.

డీఙ్=విహాయసా గతౌ. (ఎగురుట) అక॥ సేట్, డయతే। డిడ్యే-డిడ్యిషే। డయితా। డయిష్యతే డయిషీష్ట। అడయిష్ట। అడయిష్యత ఏవం పూ, మూ, ఇత్యాదిసేటాః.

మేఙ్=ప్రణిదానే, (మార్చుట) మయతే - ప్రణిమయతే। మమే-మమిషే। మాతా। మాస్యతే। మాసీష్ట। అమాస్త। అమాస్యత। ఏవం త్రైఙ్ - శ్యైఙ్, ప్యైఙ్. -త్రాయతే - శ్యాయతే - ప్యాయతే - ఇత్యాది. దేఙ్ - దయతే। లిటి—దిగ్యే - దిగ్యిషే। లుఙి - అదిత అదిషాతామ్ (పు-143) ఇతి విశేషః—ఇత్యాత్మనేపదినః.

రాజృ = దీప్తౌ (మెఱయుట) స్వరితేత్ - ఉభయపదీ. అక॥ సేట్. రాజతి - రాజతే। రాజతు - రాజతామ్। అరాజత్ - అరాజత। రాజేత్ - రాజేత। రరాజ - రరాజతుః, రేజతుః రరాజుః, రేజుః- రరాజిథ, రేజిథ రరాజథుః, రేజథుః రరాజ, రేజ- రరాజ రరాజివ, రేజివ రరాజిమ, రేజిమ - రరాజే రరాజాతే రరాజిరే - రరాజిషే; రేజే రేజాతే రేజిరే - రేజిషే ఇతి రూపద్వయమ్। రాజితాసి - సే। రాజిష్యతి - తే। రాజ్యాత్ - రాజిషీష్ట। అరాజీత్ - అరాజిష్ట। అరాజిష్యత్ - త। శేషం యాచ్వత్ (పు-128.)

గుహూ = సంవరణే. (దాచుట) సక వేట్. గూహతి-తే గూహతు తామ్ । అగూహత్ - త । గూహేత్ - త । జుగూహ జుగుహతుః జుగుహుః జుగూహిథ, జుగోఢ జుగుహథుః జుగుహ-జుగూహ జుగూహివ జుగుహ్వ జుగూహిమ, జుగుహ్మ । జుగుహే - జుగుహిషే, జుఘుక్షే - జుఘుహిఢ్వే (ధ్వే), జుఘూఢ్వే - జుగుహివహే, జుగుహ్వహే । గూహితాసి - సే; గోఢాసి - సే । గూహిష్యతి - తే; ఘోక్ష్యతి - తే । గుహ్యాత్ - గూహిషీష్ట; ఘుక్షీష్ట । అగూహీత్, అఘుక్షత్ అఘుక్షతామ్ । అగూఢ అఘుక్షత అఘుక్షాతామ్ అఘుక్షన్త - అగూఢాః, అఘుక్షథాః అఘుక్షాథామ్ అఘుక్షధ్వమ్, అఘూఢ్వమ్-అఘుక్షి అఘుక్షావహి, అగుహ్వహి అఘుక్షామహి, అగుహ్మహి; అగూహిష్ట । అగూహిష్యత్ - త । అఘోక్ష్యత్. - త ఏవం దుహ్ దిహ్ లిహాం లుఙి రూపాణి.

శ్రిఞ్ = సేవాయామ్ (పొందుట) సక ॥ సేట్ । శ్రయతి - శ్రయతే । శిశ్రాయ - శిశ్రియే । శ్రయితాసి । సే । శ్రయిష్యతి - తే । శ్రీయాత్ శ్రయిషీష్ట । అశిశ్రియత్ - అశిశ్రియత । అశ్రయిష్యత్ - అశ్రయిష్యత శేషం యాచవత్ పు-128).

ధృఞ్ = ధారణే. (ధరించుట) సక॥ అనిట్. ధరతి - ధరతే । దధార దధ్రతుః దధ్రుః దధర్థ దధ్రివ - దధ్రిమ । దధ్రే-దధ్రిషే, ధర్తాసి - సే । ధరిష్యతి - తే । ధ్రియాత్ - ధృషీష్ట । అధార్షీత్ । అధృత అధృషాతామ్ అధృషత । అధరిష్యత్ - త, ఏవం హృ, భృ, ఇత్యాదయః. భృధాతో ర్లిటి బభర్థ బభృవ - బభృమ । బభృషే - బభృవహే - బభృమహే ఇతి విశేషః.

(డు) పచష్ - పాకే (వండుట) ద్వి॥ అనిట్. పచతి - పచతే పపాచ పేచతుః పేచుః- పేచిథ, పపక్థ పేచివ పేచిమ । పేచే - పేచిషే, పక్తాసి - పక్తాసే । పక్ష్యతి - తే । పచ్యాత్ - పక్షీష్ట । అపాక్షీత్

అపాక్షామ్ అపాక్షుః - అపక్త అపక్షాతామ్ అపక్షత అపక్ష్యత్ - త
ఏవం భజ్, శప్, రఞ్జ్, ఇత్యాదయః. రఞ్జ్ ధాతోః రజతి - రజతే।
రరఞ్జ - రరఞ్జే। రఙ్క్తా। రఙ్క్ష్యతి - తే। రజ్యాత్ - రఙ్క్షీష్ట అరాఙ్క్షీ
త్ - అరఙ్క్త। అరఙ్క్ష్యత్. అరఙ్క్ష్యత। ఇతి విశేషః.

త్విష=దీప్తౌ (వెలుఁగుట) అక॥ అనిట్. త్వేషతి - తే। తిత్వేష -
తిత్విషే ఇత్యాది। శేషం ద్విష్వత్. ఏవం యజ్ సృజాదయః.

యజ్ ధాతోః లిటి - ఇయాజ ఈజతుః ఈజుః - ఇయజిథ, ఇయ
ష్ఠ ఈజివ। ఈజే ఈజిషే! యష్టా। యక్ష్యతి - తే॥ ఆశీర్లిఙి - ఇజ్యాత్
యక్షీష్ట। అయాక్షీత్ అయాష్టామ్ అయాక్షుః - అయష్ట అయక్షాతామ్
అయక్షత। ఇతి విశేషః ఏవం వపాదయః.

వప్ - వపతి - తే। లిటి - ఉవాప ఊపతుః - ఉవపిథ, ఉవప్థ -
ఊపివ; ఊపే - ఊపిషే। వప్తా। వప్స్యతి - తే। ఆశీర్లిఙి - ఉప్యాత్ -
వప్సీష్ట। అవాప్సీత్, అవప్త। అవప్స్యత్ - త.

వహ = ప్రాపణే. (మోయుట, పొందుట) అనిట్. వహతి - తే
ఉవాహ - ఉవహిథ, ఉవోఢ - ఊహివ। ఊహే - ఊహిషే। వోఢాసి -
సే। వక్ష్యతి - తే। ఉహ్యాత్ - వక్షీష్ట। అవాక్షీత్; అవోఢామ్ అవాక్షుః
అవాక్షీః అవోఢమ్ అవోఢ అవాక్షమ్ అవాక్ష్వ అవాక్ష్మ
అవోఢ అవక్షాతామ్ - అవక్షత - అవోఢాః అవక్షాథామ్ అవోఢ్వమ్ -
అవక్షి అవక్ష్వహి అవక్ష్మహి। అవక్ష్యత్ - త.

వేఞ్ = తన్తుసన్తానే (నేయుట). వయతి - తే। ఉవాయ ఊయతుః
ఊయే। వవౌ; వవే। ఊయాత్। శేషం దావత్.

హ్వేఞ్ = స్పర్ధాయాం శబ్దేచ. ఆఙ్ పూర్వ ఆహ్వానే - సక
(పిలుచుట) ఆహ్వయతి - తే జుహావ - జుహువే। హ్వాతా। హ్వాస్యతి
తే। హూయాత్ - తే హ్వాసీష్ట। ఆహ్వత్ - ఆహ్వత: ఆహ్వాస్త అహ

సాతామ్ అహ్వాసత। అహ్వాస్యత్-త॥ ఇత్యుభయపదినో భ్వాదయః — ఇతి భ్వాదివిశేషధాతవః ॥—

అథ దివాది విశేషధాతవః.

నృతీ= గాత్రవిక్షేపే. (ఆడుట,) దివాదిః. పరస్మైపదీ. అక॥ సేట్. ఈదిత్. నృత్యతి। నృత్యతు । అనృత్యత్ । నృత్యేత్ । ననర్త । నర్తితా । నర్తిష్యతి, నర్త్స్యతి । నృత్యాత్ । అనర్తీత్ । అనర్తిష్యత్, అనర్త్స్యత్. ఏవం కృత్, చృత్, ఛృద్, తృద్, ధాతవః. తత్రాపి విశేషస్తు వక్ష్యతే.

త్రసీ = ఉద్వేగే. (భయపడుట) అక ॥ సేట్ త్రస్యతి; త్రసతి । తత్రాస తత్రసతుః; త్రేసతుః; - తత్రసిథ ; త్రేసిథ । లుఙి- అత్రాసీత్, అత్రసీత్. ఏవం లష్ ధాతోరూపాణి.

జౄష్ = వయోహానౌ. (ముదిమియగుట) అక ॥ సేట్. జీర్యతి। జీర్యతః జీర్యన్తి । జీర్యతు అజీర్యత్ । జీర్యేత్ । జజార జజరతుః జేరతుః జజరుః, జేరుః, . జజరిథ - జేరిథ లుఙి - అజరత్, అజారీత్ శేషం తృవత్. ఏవం ఝృష్ ధాతుః . లిటి - జఝరతుః । లుఙి, అఝారీత్ ఇత్యేవ విశేషః.

శో=తనూకరణే. అనిట్, శ్యతి శ్యతః శ్యన్తి। శ్యతు అశ్యత్। శ్యేత్, శశౌ । శాతా । శాస్యతి శాయాత్ । అశాత్, అశాసీత్ । శేషం దాఽఽత్- ఏవంఛో, సో, దో, ధాతవః, దో ఇత్యస్య - ఆశీర్లిఙి దేయాత్ । లుఙి - అదాదితి విశేషః.

వ్యధ=తాడనే. (కొట్టుట) సక ॥ అనిట్. విధ్యతి । విధ్యతు । అవిధ్యత్ । విధ్యేత్ । వివ్యాధ వివిధతుః - వివ్యద్ధ, వివ్యధిథ వివిధిమ । వ్యద్ధా । వ్యత్స్యతి । విధ్యాత్ । అవ్యాత్సీత్ అవ్యాద్ధామ్ అవ్యాత్సుః । అవ్యత్స్యత్.

పుష=పుష్టౌ. (కాపాడుట.) అనిట్. పుష్యతి । లుఙి - అపుషత్ అపుషతామ్ అపుషన్. శేషంద్విష్వత్. ఏవం తుష దుష శుషాదయః.

శ్లిష=ఆలిఙ్గనే. (కౌఁగిలించుట) అనిట్, శ్లిష్యతి । లుఙి - అశ్లిక్షత్ ॥ అనాలిఙ్గనార్థే తు అశ్లిషత్.

(ఞి) ష్విదా = గాత్రప్రక్షరణే. (చెమర్చుట) అక॥ అనిట్. స్విద్యతి । సిష్వేద । స్వేత్తా । స్వేత్స్యతి । స్విద్యాత్ । అస్విదత్. ఏవం సిధ్, శుధ్, క్షుధ్. క్రుధ్ ధాతవః.

రధ = హింసాసంరాధ్యోః (హింసించుట, సిద్ధించుట) వేట్. రధ్యతి । రరన్ధ - రరన్ధిథ, రరద్ధ - రరన్ధివ, రేధ్వ - రరన్ధిమ, రేధ్మ । రధితా, రద్ధా । రధిష్యతి రత్స్యతి । రధ్యాత్ । అరధత్ । అరధిషత్, అరత్స్యత్. ఏవం నశ్, తృప్, దృప్, ద్రుహ్, ముహ్, స్నుహ్, స్నిహః. తత్ర - తృప్ దృపౌ, సృప్వత్.

ణశ = అదర్శనే. (నశించుట). అక॥ సేట్. నశ్యతి . ప్రణశ్యతి । ననాశ నేశతుః నేశుః - నేశిథ, ననంష్ఠ - నేశివ, నేశ్వ । నశితా నంష్టా । నశిష్యతి, నఙ్క్ష్యతి । నశ్యాత్ । అనశత్ । అనఙ్క్ష్యత్.

ద్రుహ=జిఘాంసాయామ్ (అపకరించుట) సక॥ సేట్. ద్రుహ్యతి । దుద్రోహ దుద్రుహతుః - దుద్రోహిథ, దుద్రోగ్ధ, దుద్రోఢ - దుద్రుహివ, దుద్రుహ్వ । ద్రోహితా ; ద్రోగ్ధా, ద్రోఢా । ద్రోహిష్యతి ధ్రోక్ష్యతి । ద్రుహ్యాత్ । అద్రుహత్ । అద్రోహిష్యత్, అధ్రోక్ష్యత్ ఏవం ముహ్, స్నుహ్, స్నిహః.

శము=ఉపశమే. (అణఁగుట) అక॥ సేట్. శామ్యతి । శామ్యతు । అశామ్యత్ । శామ్యేత్ । శశామ శేమతుః । శమితా శమిష్యతి, శమ్యాత్ । అశమత్ । అశమిష్యత్ । ఏవం తమ్, దమ్, శ్రమ్, భ్రమ్ క్షమ్, క్లమ్, మథ్ ధాతవః తత్ర భ్రమ్, క్లమౌ, క్రమ్వతు. (పు)- (160, 164, క్షమ్- ఘూర్ణ్వత్, లుఙి - అక్షమత్ ,

అసు=క్షేపణే. (వేయుట) సేట్. అస్యతి । అసితా । అసిష్యతి । అస్యాత్ । లుఙి - ఆస్థత్ ఆస్థతామ్ ఆస్థన్ - ఆస్థః ఆస్థతమ్ ఆస్థత - ఆస్థమ్ ఆస్థావ ఆస్థామ । ఆసిష్యత్.

భ్రంశు=అధః పతనే. (క్రిందపడుట) ఉదిత్. అక॥ సేట్. భ్రశ్యతి । భ్రశ్యతు । అభ్రశ్యత్ । భ్రశ్యేత్ । బభ్రంశ । భ్రంశితా । భ్రంశిష్యతి భ్రశ్యాత్ । అభ్రశత్ । అభ్రంశిష్యత్.

లుభ=గార్ధ్న్యే. (మిక్కిలి కోరుట) సేట్. లుభ్యతి లుటి - లోభితా, లోబ్ధా । లోభిష్యతి । లుభ్యాత్ అలుభత్ । ఏవం రుషరిషౌ శిష్టం దివ్వత్ —ఇతి పరస్మైపదినః॥—

షూఙ్ ప్రాణిప్రసవే. (కనుట) జీత్. ఆత్మనేపదీ - సక॥ సేట్. సూయతే । సూయతామ్ । అసూయత । సూయేత । సుషువాతే సుషువిరే - సుషువిషే - సుషువిమహే । సవితా, సోతా । సవిష్యతే సోష్యతే । సవిషీష్ట, సోషీష్ట, అసవిష్ట, అసోష్ట । అసవిష్యత, అసోష్యత, । శేషం షుఙ్వత్.

ప్రీఙ్=ప్రీతౌ. (ఆలరుట) అక॥ అనిట్. ప్రీయతే । పిప్రియే. పిప్రియిషే । ప్రేతా । ప్రేష్యతే । ప్రేషీష్ట । అప్రేష్ట, అప్రేష్యత।

లీఙ్=శ్లేషణే. (చేరుట.) అక॥ అనిట్. లీయతే । లిల్యే లాతా, లేతా । లాస్యతే, లేష్యతే । లాసీష్ట లేషీష్ట । అలాస్యత అలేష్యత । డీఙ్ - డీయతే । ఆర్ధధాతుకే భ్వాదికవత్. ఏవం పీఙ్ మీఙ్.

జనీ=ప్రాదుర్భావే. (పుట్టుట) అక॥ సేట్. జాయతే । జాయతామ్ । అజాయత । జాయేత । జజ్ఞే జజ్ఞాతే జజ్ఞిరే - జజ్ఞిషే । జనితా । జనిష్యతే । జనిషీష్ట । అజనిష్ట, అజని - అజనిషాతామ్ అజనిషత - అజనిష్ఠాః - అజనిషి । అజనిష్యత.

పద=గతౌ. (పొందుట) సక॥ అనిట్. పద్యతే । పేదే పేదాతే, పేదిరే - పేదిషే । పత్తా । పత్స్యతే । పత్సీష్ట । అపాది అపత

తామ్ అపత్సత - అపథ్థాః అపత్సాథామ్ - అపద్ధ్వమ్ - అపత్సి అపత్స్వ హి పత్స్మహి. ఏవం ఖిద్ విదారణే.

సృజ=విసర్గే (సంబంధించుట.) అక॥ అనిట్. సృజ్యతే। ససృజే ససృజిషే। స్రష్టా। స్రక్ష్యతే। సృక్షీష్ట। అసృష్ట। అసృక్షాతామ్ అసృక్షత। అస్రక్ష్యత.—॥ ఇత్యాత్మనేపదినః॥.—

ణహ=బన్ధనే (కట్టుట) ఉభయపదీ. సక॥ అనిట్. నహ్యతి; నహ్యతే। ననాహ నేహతుః - నేహిథ, ననద్ధ - నేహివ; నేహే నేహిషే। నద్ధా। నత్స్యతి - తే। నహ్యాత్; నత్సీష్ట। అనాత్సీత్; అనద్ధ, అనత్స్యత్ - త 1 ఏవం శక్ తప్ శపః.

రఞ్జ=రాగే, (సంతోష పెట్టుట) అనిట్. రజ్యతి - తే। రజతు - తామ్। అరజ్యత్ - త। రజ్యేత్ - త శేషం భ్వాదిక వత్. (పు-168)—ఇత్యుభయపదినః.—

అథ తుదాది విశేషధాతవః.

ఇష=ఇచ్ఛాయామ్. (అపేక్షించుట.) పరస్మైపదీ. సక॥ సేట్. ఇచ్ఛతి। ఇచ్ఛతు। ఐచ్ఛత్! ఇచ్ఛేత్। ఇయేష। ఏషితా, ఏష్టా। ఏషిష్యతి। ఇష్యాత్। ఐషీత్। ఐషిష్యత్.

(ఓ) వ్రశ్చూ ఛేదనే. (కత్తిరించుట.) పర॥ సక॥ సేట్.(ఓదిత్, ఊదిచ్చ.) వృశ్చతి। వృశ్చతు। అవృశ్చత్। వృశ్చేత్। వవ్రశ్చ - వవ్రశ్చిథ, వవ్రష్ఠ - వవ్రశ్చివ, వవ్రశ్చ్వ। వ్రశ్చితా, వ్రష్టా। వ్రశ్చిష్యతి, వ్రక్ష్యతి। వృశ్చ్యాత్। అవ్రశ్చీత్, అవ్రాక్షీత్। అవ్రశ్చిష్యత్, అవ్రక్ష్యత్.

ప్రచ్ఛ=జ్ఞీప్సాయామ్. (అడుగుట) సక॥ అనిట్. పృచ్ఛతి। పృచ్ఛతు। అపృచ్ఛత్। పృచ్ఛేత్। పప్రచ్ఛ - పప్రచ్ఛిథ, పప్రష్ఠ - పప్రచ్ఛివ। ప్రష్టా। ప్రక్ష్యతి। పృచ్ఛ్యాత్। అప్రాక్షీత్ అప్రాష్టామ్ అప్రాక్షుః - అప్రాక్షీః - అప్రాష్టమ్। అప్రక్ష్యత్.

కౄ=విక్షేపే. (వెదచల్లుట) స:క. సేట్. కిరతి కిరతః కిరన్తి। కిరతు। అకిరత్। కిరేత్। చకార చకరతుః. చకరిథ। కరితా, కరీతేత్యాది స్త్రావత్ ఏవం గౄ ధాతుః.

(టు) మస్జో=శుద్ధౌ. (మునుఁగుట). అక। అనిట్. మజ్జతి। మజ్జతు। అమజ్జత్। మజ్జేత్। మమజ్జ. మమజ్జిథ, మమఙ్క్థ. మఙ్క్తా। మఙ్క్ష్యతి। మజ్జ్యాత్। అమాఙ్క్షీత్ అమాఙ్క్తామ్ అమాఙ్క్షుః.

కృతీ=ఛేదనే. (నఱుకుట) సక॥ సేట్. (ఈదిత్.) *కృన్తతి। కృన్తతు। అకృన్తత్। కృన్తేత్ చకర్తేత్యాది - శేషం। నృత్ ధాతువత్

ఖిద=పరిఘాతే. అనిట్. ఖిన్దతి। చిఖేద। ఖేత్తా ఖేత్స్యతి। ఖిద్యాత్। అఖైత్సీత్ అఖేత్స్యత్ పిశ=అవయవే. సేట్. పింశతి। పేశితేత్యాది.—ఇతి పరస్మైపదినః॥—

దృఙ్=ఆదరే. (దరించుట) జిత్ ఆత్మనేపదీ. సక॥ సేట్. ప్రాయేణాఙ్పూర్వః, ఆద్రియతే। ఆద్రియతామ్। ఆద్రియత। ఆద్రియేత। ఆదద్రే। ఆదర్తా। ఆదరిష్యతే। ఆదృషీష్ట। ఆదృత। ఆదరిష్యత ఏవం ధృఙ్. మృఙ్, పృఙ్ ధాతవః. మృఙ్ పృఙ్ ధాతోస్తు లిటి, లుటి, లృటి, లృఙి, చ పరస్మైపదమ్

(ఓ) విజీ + భయచలనయోః. (భయపడుట, కదలుట) అక॥ సేట్। (ఓదిత్, ఈదిచ్చ) ఉత్పూర్వః ఉద్విజతే। ఉద్విజతామ్। ఉదవిజత. ఉద్విజేత। ఉద్వివిజే। ఉద్విజితా। ఉద్విజిష్యతే ఉద్విజిషీష్ట। ఉదవిజిష్ట। ఉదవిజిష్యత.

(ఓ) లస్జీ=వ్రీడాయామ్ (సిగ్గుపడుట) అక॥ సేట్. లజ్జతే। లలజ్జే। లజ్జితా॥ ఇత్యాదిస్పష్టవత్.—ఇత్యాత్మనేపదినః॥—

---

* శే ముచాదీనామ్॥ ౭-౧-౫౯॥ ముచ్, లుప్, విద్, లిప్, సిచ్, కృత్, ఖిద్, పిశ్, ఏషాం నుమ్ స్యాత్ శప్రత్యయే పరతః.

దిశ=అతిసర్జనే. (ఇచ్చుట) ఉభయపదీ. సక॥ అనిట్. దిశతి- దిశతే। దిశతు - తామ్। అదిశత్ - త. దిశేత్ - త. (పు. 130)

భ్రస్జ=పాకే. (వేఁచుట, వండుట) సక॥ అనిట్, భృజ్జతి - తే భృజ్జతు - తామ్ । అభృజ్జత్ - త । భృజ్జేత్ - త । బభర్జ, బభ్రజ్జ - బభర్జిథ, బభ్రజ్జిథ; బభర్ష్ఠ, బభ్రష్ఠ; బభర్జే, బభ్రజ్జే - బభర్జిషే, బభ్రజ్జిషే। భ్రష్టా, భర్ష్టా। భ్రక్ష్యతి - తే, భర్క్ష్యతి - తే। భృజ్జ్యాత్, భర్క్షీష్ట, భ్రక్షీష్ట। అభార్క్షీత్ - అభ్రాక్షీత్ - అభర్ష్ట అభ్రష్ట। అభర్క్ష్యతు - త. అభ్రక్ష్యత్ - త.

కృష = విలేఖనే. (దున్నుట) సక॥ అనిట్. కృషతి - కృషతే। చకర్ష - చకృషే। క్రష్టాసి సే; కర్ష్టాసి - సే। క్రక్ష్యతి తే; కర్క్ష్యతి - తే। కృష్యాతు - కృక్షీష్ట। అక్రాక్షీతు, అకార్క్షీతు। అకృక్షతు - అకృష్ట అకృష్టాతామ్ అకృక్షత, అకృక్షత అకృక్షాతామ్ అకృక్షన్త - అకృక్షతు - త । అక్రక్ష్యతు - త. ఏవం స్పృశమృశౌ జ్ఞేయౌ (పరస్మైపదిను).

ముచ్ ౡ=మోక్షణే (విడుచుట) అనిట్ - ముఞ్చతి - తే । ముఞ్చతు - తామ్ అముఞ్చతు - త । ముఞ్చేతు - త । మోక్తా । మోక్ష్యతి - తే। ముచ్యాతు - ముక్షీష్ట । అముంచతు - అముక్త. శేషం పచ్వతు ఏవం లుప్ - లుమ్పతి - తే; విద్ । విన్దతి - తే లిప్ - లిమ్పతి - తే: షిచ్ - సిఞ్చతి - తే—ఇతి తుదాదివిశేషధాతవః.—

చురాదౌ,—చితి = స్మృత్యామ్ చిన్తయతి - తే । లిటి - చిన్తయాఞ్చకార - చక్రే - ంభూవ - ఆస । లుటి - చిన్తయితా। లుఙ్ - అచిచిన్తతు త. ఇత్యాది సర్వం చుర్ వతు. ఏవమికారేత్సఞ్జ్ఞకాః॥ కథ = వాక్యప్రబన్ధే. కథయతి - తే। లుఙ్ - అచకథతు త । ఏవం గణ గద రచాదయ అదన్తాః. గణధాతోః లుఙ్ । అజీగణతు, అజగణతు ఇతి విశేషః॥ అదన్తభిన్నానాం వద్. పచ్, తప్, ఇత్యాదీనాం వాదయతి,

వాచయతి, తాపయతి । లుఙి - అవీవదత్, అవీవచత్, అతీతపత్.
ఇత్యాది ॥ అన్యే అశేషాశ్చ సవిస్తరం ధాతురత్నావళ్యా ముత్తరార్ధే ప్రదర్శితాః—॥ ఇతి చురాదయః.—

అథ అదాదివిశేషధాతవః.

హన=హింసాగత్యోః. (చంపుట, పోవుట) అదాదిః - పరస్మైపదీ. సక ॥ అనిట్. లటి—§ హన్తి హతః ఘ్నన్తి - హంసి హథః హథ - హన్మి హన్వః హన్మః । లోటి.—హన్తు, హతాతు హతామ్ । ఘ్నన్తు - జహి, హతాతు - హతమ్ హత - హనాని హనావ హనామ । లఙి.—అహన్ అహతామ్ అఘ్నన్ - అహన్ అహతమ్ అహత - అహనమ్ అహన్వ అహన్మ । విధిలిఙి.—హన్యాతు హన్యాతామ్ హన్యుః - హన్యాః - హన్యామ్ । లిటి.—జఘాన జఘ్నతుః జఘ్నుః - జఘనిథ జఘన్థ జఘ్నథుః జఘ్న - జఘాన, జఘన జఘ్నివ జఘ్నిమ । లుటి—హన్తా హన్తారౌ హన్తారః - హన్తాసి - హన్తాస్మి । లృటి.—హనిష్యతి హనిష్యతః హనిష్యన్తి । ఆశీర్లిఙి.— * వధ్యాతు వధ్యాస్తామ్ వధాసుః ॥ లుఙి.—అవధీత్ అవధిష్టామ్ । లృఙి - అహనిష్యత్.

వచ=పరిభాషణే. (పలుకుట) అనిట్. లటి-వక్తి వక్తం § వక్షి వక్థః వక్థ - వచ్మి వచ్వః వచ్మః లోటి । వక్తు, వక్తాతు వక్తామ్ (వ

---

† ఆఙ్పూర్వాద్ధేశ్చాత్మనేపదీ. అక॥ ఆహతే అఘ్నాతే అఘ్నతే - ఆహసే అఘ్నాథే ఆహధ్వే - ఆఘ్నే ఆహన్వహే ఆహన్మహే । ఆహతామ్ అఘ్నాతామ్ అఘ్నతామ్ - ఆహస్వ - ఆహనై । ఆహత ఆహథాః - ఆఘ్ని । ఆఘ్నీత । ఆజఘ్నే - ఆజఘ్నిషే । ఆహన్తాసే ఆహనిష్యతే । ఆహంసీష్ట । ఆహత ఆహసాతామ్ ఆహసత - ఆహథాః - ఆహసి ; ఆవధిష్ట, ఆవధిషాతామ్ ఆవధిషత । ఆహనిష్యత.

* హనో వధ లిఙి, లుఙి చ. । ఆశీర్లిఙి, లుఙి చ వధాదేశః, । అయమ న్తిపరో నప్రయుజ్యతే ; బహువచనపర ఇత్యేకే, ఝిపర ఇత్యన్యే,

చస్రు) - వక్తి వక్తాత్ వక్తమ్ వక్త । వచాని వచావ వచామ । లజి.— అవక్, అవగ్ అవక్తామ్ (అవచన్) అవక్, అవగ్ అవక్తమ్ అవక్త - అవచమ్ అవచ్వ అవచ్మ । విధిలిజి.—వచ్యాతు వచ్యాతామ్ వచ్యుః । లిటి.— ఉవాచ ఊచతుః ఊచుః - ఉవచిథ, ఉవక్థ ఊచథుః ఊచ । ఉవాచ - ఉవచ ఊచివ ఊచిమ । లుటి.—వక్తా - వక్తాసి - వక్తాస్మి । లృటి.—వక్ష్యతి - వక్ష్యసి - వక్ష్యామి । ఆశీర్లిజి.—ఉచ్యాత్ ఉచ్యాస్తామ్ ఊచ్యాసుః । లుజి.—అవోచతు అవోచతామ్ అవోచన్ - అవోచః అవోచతమ్ అవోచత-అవోచమ అవోచావ అవోచామ లృజి - అవక్ష్యత్. శేషమ్ అద్వత్

విద=జ్ఞానే, (తెలియుట) సక॥ సేట్.—లటి—వేత్తి విత్తః విదన్తి వేత్సి విత్థః విత్థ - వేద్మి విద్వః విద్మః; రూపాన్తరమ్.—వేద విదతుః విదుః - వేత్థ విదథుః విద - వేద విద్వ విద్మ । లోటి—వేత్తు విత్తాత్ విత్తామ్ విదన్తు - విద్ధి, విత్తాత్ విత్తమ్ విత్త - వేదాని వేదావ వేదామ విదాఙ్కరోతు, విదాఙ్కురుతాత్ విదాఙ్కురుతామ్ విదాఙ్కుర్వన్తు - విదాఙ్కురు, విదాఙ్కురుతాత్ విదాఙ్కురుతమ్ విదాఙ్కురుత - విదాఙ్కరవాణి విదాఙ్కరవావ విదాఙ్కరవామ । లజి.—అవేత్ అవిత్తామ్ అవిదుః - అవేః, అవేత్ అవిత్తమ్ అవిత్త - అవేదమ్ అవిద్వ అవిద్మ । విధిలిజి.—విద్యాతు - విద్యాతః విద్యామ్ । లిటి.—వివేద; విదాఞ్చకార, విదామ్బభూవ, విదామాస వేదితా । వేదిష్యతి । విద్యాతు విద్యాస్తామ్ । అవేదీత్ అవేదిష్టామ్ । అవేదిష్యత్ । సమ్పూర్వశ్చేత్తఙ్ ఝస్య అతా దేశేసతి రుడాగమో వా బోధ్యః యథా.— సంవిత్తే సంవిదాతే సంవిద్రతే, సంవిదతే- సంవిత్సే - సంవిదే। సంవిత్తామ్ సంవిదాతామ్ సంవిద్రతామ్, సంవిదతామ్ - సంవిత్స్వ - సంవేదై । సమవిత్త - సంవిదీత । సంవివిదే ; సంవిదాఞ్చక్రే । సంవేదితాసే । సంవేదిష్యతే సమవేదిష్ట.

అస = భువి. * (ఉండుట) లటి.—అస్తి. స్తః - సన్తి - అసి - స్థః స్థ - అస్మి స్వః స్మః। లోటి.—అస్తు, స్తాత్ స్తామ్ సన్తు - ఏధి, స్తాత్ స్తమ్। స్త * అసాని అసావ అసామ। లజి.—ఆసత్ ఆస్తామ్ ఆసన్ - ఆసీః ఆస్తమ్ ఆస్త - ఆసమ్ ఆస్వ ఆస్మ। విధిలిజి.—స్యాత్ స్యాతామ్ స్యుః స్యాః స్యాతమ్ స్యాత - స్యామ్ స్యావ స్యామ. ఆర్ధధాతుకే 'భూ' ఇత్యాదేశః, బభూవ - భవితేత్యాది. (పు - 127.)

మృజూ - శుద్ధౌ. (శుద్ధిచేయుట) సేట్ * మార్ష్టి, మృష్టః మృజన్తి, మార్జన్తి - మార్క్షి మృష్ఠః మృష్ఠ - మార్జ్మి మృజ్వః మృజ్మః। లోటి- మార్ష్టు. మృష్టాత్ మృష్టామ్ మృజన్తు, మార్జన్తు మృడ్ఢి, మృష్టాత్ మృష్టమ్ మృష్ట-మార్జాని మార్జావ మార్జామ। లజి.—అమార్ట్ (ర్డ్) అమృష్టామ్ అమార్జన్, అమృజన్ . అమార్ట్ (ర్డ్) అమృష్టమ్ అమృష్ట - అమార్జమ్ అమృజ్వ అమృజ్మ। లిజి - మృజ్యాత్ మృజ్యాతామ్। లిటి.—

---

* వ్యతిపూర్వ శ్చేదాత్మనేపదీ. యథా.—లటి...వ్యతిస్తే వ్యతిషాతే వ్యతిషతే - వ్యతిసే వ్యతిషాథే వ్యతిధ్వే - వ్యతిహే వ్యతిస్వహే వ్యతిస్మహే। లోటి.—వ్యతిస్తామ్ వ్యతిషాతామ్ వ్యతిషతామ్ - వ్యతిస్వ వ్యతిషాథామ్ వ్యతిధ్వమ్ - వ్యత్యసై వ్యత్యసావహై వ్యత్యసామహై లజి.—వ్యత్యాస్త వ్యత్యాసాతామ్ వ్యత్యాసత . వ్యత్యాస్థాః వ్యత్యాసాథామ్ వ్యత్యాధ్వమ్ - వ్యత్యాసి వ్యత్యాస్వహి వ్యత్యాస్మహి। విధిలిజి — వ్యతిషీత వ్యతిషీయాతామ్ వ్యతిషీరన్ - వ్యతిషీథాః వ్యతిషీయాథామ్ వ్యతిషీధ్వమ్ - వ్యతిషీయ వ్యతిషీవహి వ్యతిషీమహి। లిటి - వ్యతిబభూవేతి లుటి—వ్యతిభవితాసే। లృటి - వ్యతిభవిష్యతే। ఆశీర్లిజి—వ్యతిభవిషీష్ట। లుజి.—వ్యత్యభవిష్ట। లృజి.—వ్యత్యభవిష్యత.। ఏవంక్రియావినిమయద్యోతక వ్యతిపూర్వాణాం ధాతూనా మాత్మనేపద రూపాణి బోధ్యాని.

*మృజే ర్వృద్ధిః। ౭-౨-౧౧౪ మృజేరిగో వృద్ధి స్స్యాత్. కిజ్జిత్యజాదౌ వేష్యతే.

మమార్జ మమృజతుః, మమార్జతుః మమృజుః, - మమార్జుః। మమార్జిథ-మమార్ష్ఠ మమృజథుః, మమార్జథుః మమృజ, మమార్జ-మమార్జ మమార్జివ, మమృజివ, మమృజ్వ - మమార్జిమ, మమృజిమ, మమృజ్మ । లుటి—మార్జితా, మార్ష్టా। ల్ఋటి-మార్జిష్యతి, మార్క్ష్యతి। ఆశీర్లిజి.—మృజ్యాత్ మృజ్యాస్తామ్ । లుజి.—అమార్జీత్ అమార్జిష్టామ్: అమార్క్షీత్ అమార్ష్టామ్ అమార్క్షుః । అమార్జిష్యత్ : అమార్క్ష్యత్.

రుదిర్ = అశ్రువిమోచనే. (కన్నీరుగారుచుట) అక ॥ సేట్. లటి-రోదితి రుదితః రుదన్తి-రోదిషి రుదిథః - రుదిథ-రోదిమి రుదివః రుదిమః । లోటి - రోదితు, రుదితాత్ రుదితామ్ రుదన్తు - రుదిహి రుదితాత్ రుదితమ్ రుదిత - రోదాని రోదావ రోదామ । లజి.—అరోదీత్, అరోదత్ అరుదితామ్ అరుదన్ - అరోదీః, అరోదః అరుదితమ్ అరుదిత - అరోదమ్ అరుదివ అరుదిమ । విధిలిజి - రుద్యాత్ రుద్యాతామ్ । రురోద । రోదితా । రోదిష్యతి । రుద్యాత్ రుద్యాస్తామ్ । అరోదీత్ అరోదిష్టామ్; అరుదత్ అరుదతామ్ । అరోదిష్యత్. ఏవం స్వప్, శ్వస్, అన్, జక్ష్, ధాతవః. విశేషస్తు...

(ఞి) ష్వప్ = శయనే. (పరుండుట) అనిట్. స్వపితి । స్వపితు అస్వపీత్, అస్వపత్ । స్వప్యాత్ సుష్వాప సుషుపతుః సుషుపుః సుష్వపిథ, సుష్వప్థ సుషుపథుః సుషుప-సుష్వాప సుషుపివ సుషుపిమ, స్వప్తా। స్వప్స్యతి। సుప్యాత్ । అస్వాప్సీత్ అస్వాప్తామ్ అస్వాప్సుః- అస్వాప్సీః - అస్వాప్సమ్ । అస్వప్స్యత్. శ్వస ధాతోః లుజి అశ్వసీత్ । అన్ ధాతోః ప్ర + అనితి = ప్రాణితి । జక్ష్ ధాతోః జక్షితి జక్షితః జక్షతి । జక్షితు, జక్షితాత్ జక్షితామ్ జక్షతు. అజక్షీత్. అజక్షత్ అజక్షితామ్ అజక్షుః. ఇతి విశేషః

జాగృ = నిద్రాక్షయే. (మేలుకొనుట) అక ॥ సేట్. లటి - జాగర్తి జాగృతః జాగ్రతి - జాగర్షి జాగృథః జాగృథ - జాగర్మి జాగ

వః జాగృమః। లోటి - జాగర్తు, జాగృతాత్ జాగృతామ్ జాగ్రతు - జాగృహి, జాగృతాత్ జాగృతమ్ జాగృత. జాగరాణి జాగరావ జాగరామ। లఙి.—అజాగః అజాగృతామ్. అజాగరుః - అజాగః అజాగృతమ్. అజాగృత - అజాగరమ్ అజాగృవ అజాగృమ విధిలిఙి.—జాగృయాత్ జాగృయాతామ్। లిటి. — జాగరాఞ్చకార, జాగరాంబభూవ. జాగరామాస ; జజాగార జజాగరతుః। జాగరితా। జాగరిష్యతి। జాగర్యాత్। అజాగరీత్। అజాగరిష్టామ్। అజాగరిష్యత్.

దరిద్రా = దుర్గతౌ. (చెడిపోవుట) అక॥ సేట్, దరిద్రాతి దరిద్రితః దరిద్రతి - దరిద్రాసి దరిద్రిథః - దరిద్రామి దరిద్రివః దరిద్రిమః। దరిద్రాతు, దరిద్రితాత్ దరిద్రితామ్ దరిద్రతు - దరిద్రిహి, దరిద్రితాత్ దరిద్రితమ్ దరిద్రిత - దరిద్రాణి దరిద్రావ దరిద్రామ। అదరిద్రాత్ అదరిద్రితామ్ అదరిద్రుః - అదరిద్రాః అదరిద్రితమ్ - అదరిద్రిత - అదరిద్రామ్ అదరిద్రివ అదరిద్రిమ। దరిద్రియాత్ దరిద్రాఞ్చకార, (బభూవ, ఆస ;) దదరిద్రౌ దదరిద్రతుః। దరిద్రితా। దరిద్రిష్యతి। దరిద్ర్యాత్। అదరిద్రీత్ ; అదరిద్రాసీత్ అదరిద్రిష్యత్.

చకాసృ = దీప్తౌ. (వెలుఁగుట) అక॥ సేట్. లిటి—చకాస్తి చకాస్తః - చకాసతి - చకాస్సి - చకాస్మి। లోటి - చకాస్తు, చకాస్తాత్ చకాస్తామ్ చకాసతు = చకాద్ధి, చకాధి చకాస్తాత్ చకాస్తమ్ చకాస్త - చకాసాని చకాసావ (మ)। లఙి.—అచకాత్, (ద్) అచకాస్తామ్ అచకాసుః - అచకాః, అచకాత్, (స్) అచకాస్తమ్ అచకాస్త - అచకాసమ్ అచకాస్వ (స్మ)। చకాస్యాత్ చకాస్యాతామ్ చకాసాఞ్చకార, బభూవ, (ఆస)। చకాసితా। చకాసిష్యతి। చకాస్యాత్ చకాస్యాస్తామ్। అచకాసీత్। అచకాసిష్యత్.

శాసు = అనుశిష్టౌ. (శిక్షించుట) సక। సేట్. శాస్తి శిష్టః శాసతి - శాస్సి శిష్ఠః శిష్ఠ - శాస్మి శిష్వః శిష్మః - శాస్తు, శిష్టాత్ శిష్టామ్

శాసతు - శాధి, శిష్టాత్ శిష్టమ్ శిష్ట - శాసాని శాసావ శాసామ। అశాత్ అశిష్టామ్ అశాసుః - అశాః, అశాత్ - (ద్) అశిష్టమ్ అశిష్ట అశాసమ్ అశిష్వ అశిష్మ। శిష్యాత్ శిష్యాతామ్। శశాస। శాసితా - శాసిష్యతి। శిష్యాత్ శిష్యాస్తామ్। అశిషత్ అశిషతామ్ అశిషన్ - అశిషః - అశిషమ్। అశాసిష్యత్, ఆఙ్ పూర్వశ్చేదాత్మనేపదీ. ఆస్ ధాతువత్. (పు-143, 144.)

యా = ప్రాపణే, (పోవుట) సక॥ అనిట్. యాతి యాతః యాన్తి - యాసి యాథః యాథ - యామి యావః యామః - యాతు యాతాత్ యాతామ్ యాన్తు - యాహి, యాతాత్ యాతమ్ యాత - యాని యావ యామ। అయాత్ అయాతామ్ యయుః, అయాన్ - అయాః అయాతమ్ అయాత - అయామ్ అయావ అయామ। యాయాత్ యాయాతామ్। యయౌ। యాతా। యాస్యతి। యాయాత్ యాయాస్తామ్, అయాసీత్। అయాస్యత్. శేషం ధానత్. ఏవం వా, భా, స్నా, పా, శ్రా, రా, లా, దా, ద్రా, ప్సా, మా, ఇత్యాద్యాకారాన్తాః.

వీ=గతివ్యాప్తి ప్రజనకాన్త్యసనఖాదనేషు. సక॥ అనిట్. వేతి వీతః వియన్తి-వేషి - వేమి। లోటి—వేతు, వీతాత్ - వీహి, వీతాత్ - వయాని। లఙి.—అవేత్ అవీతామ్ అవియన్, అవ్యన్ - అవేః - అవయమ్। వీయాత్। వివాయ। వేతా।వేష్యతి॥ వీయాత్। వీయాస్తామ్। అవైషీత్। అవేష్యత్. శేషమిణ్వత్.

ఇణ్ = గతౌ. (ఏగుట) సక॥ అనిట్ ఏతి ఇతః యన్తి - ఏషి ఇథః ఇథ - ఏమి ఇవః ఇమః। లోటి—ఏతు, ఇతాత్ ఇతామ్ యన్తు - ఇహి, ఇతాత్ ఇతమ్ ఇత - అయాని అయావ అయామ। లఙి. ఐత్ ఐతామ్ ఆయన్ - ఐః ఐతమ్ ఐత - ఐయమ్ ఐవ - ఐమ। విధిలిఙి.—ఇయాత్ ఇయాతామ్ ఇయుః - ఇయాః ఇయాతమ్ ఇయాత

ఇయాన్ ఇయావ ఇయామ । లిటి । ఇయాయ, ఈయతుః ఈయుః, ఇయయిథ, ఇయేథ ఈయథుః ఈయ - ఇయాయ, ఇయయ; ఈయివ ఈయిమ, ఏతా । ఏష్యతి । ఈయాత్ ఈయాస్తామ్ । లుఙి.— అగాత్ అగాతామ్ అగుః - అగాః - అగామ్ । ఐష్యత్ ఐష్యతామ్ । ఐష్యన్, ఏవమ్ ఇక్ అధిపూర్వః.

ణు = స్తుతౌ. (పొగడుట) సక॥ సేట్. నౌతి నుతః నువన్తి -నౌషి నుథః నుథ-నౌమి నువః నుమః । నౌతు, నుతాత్, నుతాత్, నుతామ్ నువన్తు-నుహి, నుతాత్ నుతమ్ నుత - నవాని నవావ నవామ । అనౌత్ అనుతామ్ అనువన్ - అనౌః అనుతమ్ అనుత । అనవమ్ అనువ అనుమ । నుయాత్ నుయాతామ్ నుయుః । నునావ నునువతుః నునువుః - నునువిథ - నునవివ । నవితా । నవిష్యతి । నూయాత్ నూయాస్తామ్ - అనావీత్ అనావిష్టామ్ అనావిషుః । అనావిష్యత్ । ఏవం యు, క్ష్ణు, క్ష్ణు, ష్ణు, రు, తు, స్తు, ధాతవః - విశేషస్తు —

రు=శబ్దే, (కూయుట) సేట్. లటి—రవీతి, రౌతి రువీతః - రుతః రువన్తి - రువీషి, రౌషి, రువీథః రుథః రువీథ, రుథ - రవీమి, రౌమి రువీవః, రువః రువీమః, రుమః । లోటి—రవీతు, రౌతు - రువీతాత్, రుతాత్ - రువీతామ్, రుతామ్ రువన్తు - రువీహి రుహి - రువీతాత్, రుతాత్ - రువీతమ్, రుతమ్, రువీత, రుత - రవాణి రవావ రవామ-లఙి—అరవీత్, అరౌత్ అరువీతామ్, అరుతామ్ అరువన్ - అరవీః, అరౌః అరువీతమ్, అరుతమ్ అరువీత, అరుత - అరవమ్ అరువీవ, అరువ అరువీమ, అరుమ । విధిలిఙి—రువీయాత్, రుయాత్ రువీయాతామ్ రుయాతామ్ । శేషం నువత్. ఏవం తుధాతో రూపాణి॥ ఇతి పరస్మైపదినః,

చక్షిఙ్ = వ్యక్తాయామ్ వాచి. (వక్కాణించుట) ఙిత్ - ఆత్మనేపదీ. లటి.—చష్టే చక్షాతే - చక్షతే - చక్షే చక్షాథే చడ్ఢ్వే । చక్షే, చక్ష్వహే చక్ష్మహే । లోటి.—చష్టామ్ చక్షాతామ్ చక్షతామ్-

చక్ష్వ చక్షాథామ్ చడ్ఢ్వమ్ - చక్షై చక్షావహై చక్షామహై । లఙి.—అచష్ట అచక్షాతామ్ । అచక్షత । అచష్ఠాః అచక్షాథామ్ అచడ్ఢ్వమ్ - అచక్షి అచక్ష్వహి అచక్ష్మహి । విధిలిఙి.—చక్షీత చక్షీయాతామ్ చక్షీరన్ - చక్షీథాః చక్షీయాథామ్ చక్షీధ్వమ్ - చక్షీయ చక్షీవహి చక్షీమహి । లిటి—చఖ్యే * చఖ్యాతే చఖ్యిరే ; చక్శే చక్శాతే చక్శిరే ; చచక్షే చచక్షాతే చచక్షిరే : చఖ్యౌ ; చక్శౌ । లుటి - ఖ్యాతాసి - సే ; క్శాతాసి - సే । ల్ఋటి.—ఖ్యాస్యతి - తే ; క్శాస్యతి - తే । ఆశీర్లిఙి.—ఖ్యాయాత్, ఖ్యేయాత్ : క్శాయాత్, క్శేయాత్ : ఖ్యాసీష్ట, క్శాసీష్ట । లుఙి.—అఖ్యత్ - అఖ్యత ; అక్శాసీత్, అక్శాస్త । ల్ఋఙి.—అఖ్యాస్యత్ - త ; అక్శాస్యత్ - త.

ఈడ=స్తుతౌ. (పొగడుట) సేట్. లటి-ఈట్టే ఈడాతే ఈడతే - ఈడిషే ఈడాథే ఈడిధ్వే ఈడే ఈడ్వహే ఈడ్మహే । లోటి - ఈట్టామ్ ఈడాతామ్ ఈడతామ్ - ఈడిష్వ ఈడాథామ్ ఈడిధ్వమ్ - ఈడై ఈడావహై ఈడామహై । లఙి - ఐట్ట ఐడాతామ్ ఐడత - ఐట్ఠాః ఐడాథామ్ ఐడ్ఢ్వమ్ - ఐడి ఐడ్వహి ఐడ్మహి । విధిలిఙి.—ఈడీత । లిటి - ఈడాఞ్చక్రే - (బభూవ - ఆస) ఈడితా । ఈడిష్యతే । ఈడిషీష్ట । ఐడిష్ట । ఐడిష్యత ఏవ మీశ్ । ఈష్టే - ఈశిషే - ఈశిధ్వే ఇత్యాద్యూహ్యమ్.

షూఙ్ = ప్రాణిగర్భవిమోచనే. (కనుట) సక ॥ వేట్ లటి - సూతే సువాతే సువతే - సూషే సువాథే సూధ్వే - సువే సూవహే సూమహే ॥ లోటి. సూతామ్ సువాతామ్ సువతామ్ - సూష్వ - సూధ్వమ్ - సువై సువావహై సువామహై । లఙ్ - అసూత అసువాతామ్ అసువత - అసూథాః అసువాథామ్ అసూధ్వమ్ -

---

* చక్షిఙః ఖ్యాఞ్ ; వాలిటి ॥ ౨-౪ ౫౪ : ౫౫ ॥ భాష్యమతే ఖ్యాదేశః. ఇత్యాత్మనేపదద్వయమ్॥ వర్జనే ఖ్యాఞ్ నేష్టః॥ సమచక్షిష్ట.

అసువి అసూవహి అసూమహి । విధిలిజి - సువీత। లిటి—సుషువే సుషువిషే । సవితా, సోతా । సవిష్యతే । సోష్యతే - సవిషీష్ట, సోషీష్ట । అసవిష్ట, అసోష్ట । అసవిష్యత, అసోష్యత॥

శీఙ్ = స్వప్నే (నిద్రించుట) అక ॥ సేట్. లటి - శేతే శయాతే శేరతే - శేషే శయాథే శేధ్వే-శయే శేవహే శేమహే। లోటి- శేతామ్ శయాతామ్ శేరతామ్ - శేష్వ శయాథామ్ శేధ్వమ్ - శయై శయావహై శయామహై । లజి। అశేత అశయాతామ్ అశేరత. అశేథాః అశయాతామ్ అశేధ్వమ్ - అశయి అశేవహి అశేమహి । విధిలిజి - శయీత శయీథాః। శయీయ । లిటి - శిశ్యే-శిశ్యిషే । శయితాసే । శయిష్యతే । శయిషీష్ట - అశయిష్ట - అశయిష్ఠాః - అశయిషి । అశయిష్యతః.

ఇఙ్ = అధ్యయనే. (చదువుట) అధిపూర్వః. సక ॥ అనిట్. లటి అధీతే అధీయాతే అధీయతే - అధీషే అధీయాథే అధీధ్వే = అధీయే అధీవహే అధీమహే । లోటి - అధీతామ్ - అధీయాతామ్ అధీయతామ్ - అధీష్వ అధీయాథామ్ అధీధ్వమ్ - అధ్యయై అధ్యయావహై అధ్యయామహై । లజి . అధ్యైత అధ్యైయాతామ్ అధ్యైయత - అధ్యైథాః అధ్యైయాథామ్ అధ్యైధ్వమ్ - అధ్యైయి అధ్యైవహి అధ్యైమహి । విధిలిజి - అధీయీత అధీయీయాతామ్ అధీయీరన్ - అధీయీథాః అధీయీయాథామ్ అధీయీధ్వమ్ అధీయీయ అధీయీవహి అధీయీమహి । లిటి - అధిజగే - అధిజగిషే । అధ్యేతాసే । అధ్యేష్యతే । ఆశీర్లిజి.—అధ్యేషీష్ట అధ్యేషీయాస్తామ్ - లుజి. అధ్యగీష్ట అధ్యగీషాతామ్ అధ్యగీషత ; అధ్యైష్ట అధ్యైషాతామ్ అధ్యైషత లజి - అధ్యగీష్యత. అధ్యైష్యత - ఇత్యాత్మనేపదినః ।

దుహ = ప్రపూరణే. (పిదుకుట) స్వరితేత్ - ఉభయపదీ ద్వికర్మకః - అనిట్. లటి.—ప॥ దోగ్ధి దుగ్ధః దుహన్తి - దోక్షి దుగ్ధః దుగ్ధ -

దోహ్మి దుహ్వః దుహ్మః - ఆ॥ దుగ్ధే దుహాతే దుహతే - ధుక్షే దుహాథే ధుగ్ధ్వే - దుహే దుహ్వహే దుహ్మహే। లోటి.—ప॥ దోగ్ధు, దుగ్ధాత్ దుగ్ధామ్ దుహన్తు - దుగ్ధి, దుగ్ధాత్ దుగ్ధమ్ దుగ్ధ - దోహాని దోహావ దోహామ ; ఆ॥ దుగ్ధామ్ దుహాతామ్ దుహతామ్ - ధుక్ష్వ దుహాథామ్ ధుగ్ధ్వమ్ - దోహై దోహావహై దోహామహై। లజి.—ప॥ అధోక్ (గ్) అదుగ్ధామ్ అదుహన్ - అధోక్ (గ్) అదుగ్ధమ్ అదుగ్ధ - అదోహమ్ అదుహ్వ అదుహ్మ ; ఆ॥ అదుగ్ధ అదుహాతామ్ అదుహత - అదుగ్ధాః అదుహాథామ్ అధుగ్ధ్వమ్ - అదుహి అదుహ్వహి అదుహ్మహి। విధిలిజి.—దుహ్యామ్ దుహ్యాతామ్ ఆ॥ దుహీత దుహీయాతామ్। దుదోహ - దుదుహే। దోగ్ధాసి - దోగ్ధాసే। ధోక్ష్యతి - ధోక్ష్యతే। దుహ్యాతు - ధుక్షీష్ట। లుజి.—ప॥ అధుక్షతు - ఆ॥ అదుగ్ధ, అధుక్షత అధుక్షాతామ్ అధుక్షన్త - అదుగ్ధాః, అధుక్షథాః అధుక్షాథామ్ అధుక్షధ్వమ్, అధుగ్ధ్వమ్ - అధుక్షి అధుక్షావహి, అదుహ్వహి అధుక్షామహి, అదుహ్మహి। అధోక్ష్యతు - అధోక్ష్యత. ఏవం దిహ్ లిహ్. (పు-170.) విశేషస్తు.—

లిహ = ఆస్వాదనే. (నాకుట, రుచిచూచుట) లటి.—లేఢి లీఢః లిహన్తి - లేక్షి లీఢః లీఢ - లేహ్మి లిహ్వః లిహ్మః ; ఆ॥ లీఢే లిహాతే లిహతే-లిక్షే లిహాథే లీఢ్వే-లిహే లిహ్వహే లిహ్మహే। లోటి.—లేఢు, లీఢాతు లీఢామ్ లిహన్తు-లీఢి. లీఢాతు లీఢమ్ లీఢ-లేహాని లేహావ లేహామ ; ఆ॥ లీఢామ్ లిహాతామ్-లిహతామ్-లిక్ష్వ-లేహై। లజి - అలేట్ (డ్) అలీఢామ్ అలిహన్ - అలేట్ (డ్) అలీఢమ్ అలీఢ-అలేహమ్ అలిహ్వ అలిహ్మ ; ఆ॥ అలీఢ అలిహాతామ్ అలిహత - అలీఢాః - అలిహి । విధిలిజి.—లిహ్యాత్ ; లిహీత। లిలేహ ; లిలిహే - లేఢాసి-లేఢాసే॥ లేక్ష్యతి లేక్ష్యతే। లిహ్యాత్ ; లిక్షీష్ట। అలిక్షతు ; అలీఢ. అలిక్షత. శేషం దుహవత్ (పు-170.)

ష్టుఞ్ = స్తుతౌ. (పొగడుట) అనిట్. లటి.—స్తవీతి, స్తౌతి. స్తువీతః, స్తుతః, స్తువన్తి * స్తవీషి, స్తౌషి స్తువీథః, స్తుథః స్తువీథ, స్తుథ-స్తవీమి, స్తౌమి స్తువీవః, స్తువః స్తువీమః; స్తుమః, ఆ॥ స్తువీతే, స్తుతే స్తువాతే స్తువతే - స్తువీషే స్తుషే స్తువాథే స్తువీధ్వే, స్తుధ్వే - స్తువే స్తువీవహే, స్తువహే స్తువీమహే, స్తుమహే. ఏవ ముత్తరత్రాపి రువద్రూపాణ్యూహ్యాని. ఆర్ధధాతుకే ష్టుఞ్ వత్. (పు-151.)

బ్రూఞ్ = వ్యక్తాయాం వాచి (పలుకుట) ద్వికః॥ లటి.—ప॥ బ్రవీతి, ఆహ బ్రూతః ఆహతుః బ్రువన్తి, ఆహుః - బ్రవీషి, ఆత్థ బ్రూథః, ఆహథుః బ్రూథ - బ్రవీమి బ్రూవః బ్రూమః, ఆ॥ బ్రూతే బ్రువాతే బ్రువతే, బ్రూషే బ్రువాథే బ్రూధ్వే బ్రువే - బ్రూవహే బ్రూమహే॥ లోటి. - ప॥ బ్రవీతు, బ్రూతాత్ బ్రూతామ్ బ్రువన్తు - బ్రూహి, బ్రూతాత్ బ్రూతమ్ బ్రూత - బ్రవాణి బ్రవావ బ్రవామ. ఆ॥ బ్రూతామ్ బ్రువామ్ బ్రువతామ్ - బ్రూష్వ బ్రువాథామ్ బ్రూధ్వమ్-బ్రవై బ్రవావహై బ్రవామహై। లఙి.— అబ్రవీత్ అబ్రూతామ్ అబ్రువన్ - అబ్రవీః అబ్రూతమ్-అబ్రూత-అబ్రవమ్ - అబ్రూవ - అబ్రూమ। ఆ। అబ్రూత అబ్రువాతామ్-అబ్రువత। అబ్రూథాః అబ్రువాథామ్ అబ్రూధ్వమ్-అబ్రువి అబ్రూవహి అబ్రూమహి। విధిలిఙి.— బ్రూయామ్ బ్రూయాతామ్ బ్రూయుః, ఆ॥ బ్రువీత బ్రువీయాతామ్ బ్రువీరన్ - ఆర్ధధాతుకే వచాదేశః.— ఉవాచ.= ఊచే। వక్తాసి - వక్తాసే। వక్ష్యతి వక్ష్యతే। ఉచ్యాత్, వక్షీష్ట। అవోచత్ అవోచత। అవక్ష్యత్ - అవక్ష్యత. (పు-178, 170)—॥ఇత్యాది విశేష ధాతవః॥—

అథ జుహోత్యాదయః

(ఞి) భీ = భయే. జుహోత్యాదిః. (భయపడుట) ప॥ అనిట్ పరస్మైపదీ. లటి— బిభేతి బిభితః, బిభీతః - బిభ్యతి - బిభేషి బిభిథః బిభీథః బిభిథ, బిభీథ - బిభేమి బిభివః, బిభీవః బిభిమః, బిభీమః.

లోటి.—బిభేతు, బిభితాత్, బిభీతాత్, బిభితాత్, బిభీతాత్ బిభ్యతు - బిభిహి, బిభీహి, బిభితాత్, బిభీతాత్, బిభితమ్, బిభీతమ్, బిభిత, బిభీత - బిభయాని బిభయావ (మ) । లజి—అబిభేత్ అబిభితామ్, అబిభీతామ్, అబిభయుః అబిభేః - అబిభయమ్। విధిలిజి — బిభియాత్ బిభియాతామ్ బిభియుః బిభీయాత్ బిభియాతామ్ బిభీయుః। లిటి— బిభయాఞ్చకార, (బభూవ, ఆస); బిభాయ బిభ్యతుః బిభ్యుః - బిభయిథ, బిభేథ బిభ్యివ బిభ్యిమ। భేతా। భేష్యతి। భీయాత్। అభైషీత్। అభేష్యత్. శేషం హువత్. 149.)

హ్రీ=లజ్జాయామ్. (సిగ్గుపడుట) అక॥ అనిట్. జిహ్రేతి జిహ్రీతః జిహ్రియతి - జిహ్రేషి - జిహ్రేమి। జిహ్రేతు, జిహ్రీతామ్ జిహ్రీతామ్ జిహ్రియతు - జిహ్రీహి - జిహ్రయాణి। అజిహ్రేత్ అజిహ్రీతామ్ అజిహ్రయుః - అజిహ్రేః - అజిహ్రయమ్। జిహ్రియాత్। జిహ్రయాఞ్చకార: జిహ్రాయ జిహ్రియతుః। హ్రేతా। హ్రేష్యతి। హ్రీయాత్। అహ్రైషీత్। శేషం హువత్.

(ఓ) హాక్=త్యాగే. (విడుచుట) సక॥ అనిట్. జహాతి జహితః, జహీతః జహతి - జహాసి జహిథః, జహీథః, జహిథ జహీథ - జహామి జహివః, జహీవః జహిమః, జహీమః। లోటి— జహాతు; జహితాత్, జహీతాత్ జహితామ్, జహీతామ్ జహతు-జహాహి, జహిహి, జహీహి; జహితాత్, జహీతాత్; జహితమ్, జహీతమ్ జహిత, జహీత = జహాని జహావ జహామ। లజి.—అజహాత్ అజహితాత్, అజహీతామ్ అజహుః - అజహాః - అజహామ్। జహ్యాత్ జహ్యాతామ్। జహౌ। హాతా। హాస్యతి। హేయాత్। అహాసీత్. శేషం ధావత్ (పు-156) ॥ ఇతి పరస్మైపదినః॥—అథోభయపదినః.—

(డు) భృఞ్=ధారణపోషణయోః. (మోయుట, పోషించుట) సః॥ అనిట్. లటి.—ప॥ బిభర్తి బిభృతః బిభ్రతి - బిభర్షి బిభృథః బిభృథ

బిభర్మి బిభృవః బిభృమః; ఆ॥ బిభృతే బిభ్రాతే బిభ్రతే - బిభృషే బిభ్రాథే బిభృధ్వే - బిభ్రే బిభృవహే బిభృమహే। లోటి.—ప॥ బిభర్తు, బిభృతాత్ బిభృతామ్ బిభ్రతు - బిభృహి, బిభృతాత్ - బిభరాణి; ఆ॥ బిభృతామ్ బిభ్రాతామ్ బిభ్రతామ్ బిభృష్వ - బిభరై బిభరావహై। లఙి.—ప॥ అబిభః అబిభృతామ్ అబిభరుః - అబిభః అబిభృతమ్ అబిభృత - అబిభరమ్ అబిభృవ (మ); ఆ॥ అబిభృత అబిభ్రాతామ్ అబిభ్రత - అబిభృథాః - అబిభ్రి। విధిలిఙి.—బిభృయాత్ బిభృయాతామ్; ఆ॥ బిభ్రీత బిభ్రీయాతామ్। లిటి.—ప॥ బిభరాఞ్చకార. బిభరామ్బభూవ, బిభరామాస, బభార - బభర్థ - బభృవ; ఆ॥ బిభరాఞ్చక్రే. (బభూవ ఆస); బభ్రే. బభృషే॥ భర్తా ఇత్యాది. శేషం ధృఞ్వత్. (పు - 117.)

విజిర్=పృథగ్భావే. (వేఱగుట) అక॥ అనిట్. లటి.—ప॥ వేవేక్తి వేవిక్తః వేవిజతి, వేవేక్షి వేవిక్థః వేవిక్థ - వేవేజ్మి వేవిజ్వః వేవిజ్మః ఆ॥ వేవిక్తే వేవిజాతే వేవిజతే - వేవిక్షే వేవిజాథే వేవిగ్ధ్వే వేవిజే; వేవిజ్వహే। లోటి—ప॥ వేవేక్తు, వేవిక్తాత్ వేవిక్తామ్ వేవిజతు - వేవిగ్ధి, వేవిక్తాత్ - వేవిజాని వేవిజావ, ఆ॥ వేవిక్తామ్ వేవిజాతామ్ వేవిజతామ్ - వేవిక్ష్వ - వేవిజై। లఙి—ప॥ అవేవేక్ (గ్) అవేవిక్తామ్ అవేవిజుః - అవేవేః - అవేవిజమ్; ఆ॥ అవేవిక్త - అవేవిక్థాః - అవేవిజి। విధిలిఙి.—ప॥ వేవిజ్యాత్ వేవిజ్యాతామ్। వేక్తాసి - వేక్తాసే। వేక్ష్యతి వేక్ష్యతే। విజ్యాత్; విక్షీష్ట। అవిజత్, అవైక్షీత్: అవిక్త అవిక్షాతామ్ అవిక్షత। అవేక్ష్యత్ - అవేక్ష్యత. శేషం రుధిర్వత్. ఏవం విషిర్ వ్యాప్తౌ ధాతౌ.—వ్యాప్తౌ - వేవేష్టి - వేవిష్టే। వేవేష్టు - వేవిష్టామ్। అవేవేట్ - అవేవిష్ట అర్ధధాతుకే ద్విష్వత్. లుఙి.—ప॥ అవిషత్. ఇత్యేవం విశేషః.—ఇతి జుహోత్యాది విశేషధాతవః.—

ఆప్ ౢ=వ్యాప్తౌ. (పొందుట) సక॥ అనిట్. స్వాదిః, పరస్మైపదీ లటి.— ఆప్నోతి ఆప్నుతః ఆప్నువన్తి - ఆప్నోషి ఆప్నుథః ఆప్నుథ= ఆప్నోమి ఆప్నువః ఆప్నుమః। లోటి.— ఆప్నోతు, ఆప్నుతాత్ ఆప్నుతామ్ ఆప్నువన్తు - ఆప్నుహి, ఆప్నుతాత్ ఆప్నుతమ్ ఆప్నుత ఆప్నవాని ఆప్నవావ ఆప్నవామ। లఙి - ఆప్నోత్ ఆప్నుతామ్ ఆప్నువన్- ఆప్నోః ఆప్నుతమ్ ఆప్నుత - ఆప్నవమ్ ఆప్నువ ఆప్నుమ। విధిలిఙి.— ఆప్నుయాత్ ఆప్నుయాతామ్। లిటి.— ఆప ఆపతుః ఆపుః = ఆపిథ - ఆపివ। ఆప్తా। ఆప్స్యతి। ఆప్యాత్। ఆపత్ ఆపతామ్ ఆపన్ ఆపః - ఆపమ్। ఆప్స్యత్

శక్ ౢ=శక్తౌ. (సమర్థుఁడగుట) అక॥ అనిట్. శక్నోతి శక్నుతః శక్నువన్తి - శక్నోషి - శక్నోమి - శక్నోతు - శక్నుహి - శక్నవాని। అశక్నోత్ - అశక్నోః - అశక్నవమ్। శక్నుయాత్। శశాక శేకతుః శేకుః - శేకిథ, శశక్థ - శేకివ। శక్తా। శక్ష్యతి। శక్యాత్। అశకత్। అశక్ష్యత్ - ఏవం రాధసాధౌ. లుఙి.— అరాత్సీత్, అసాత్సీత్ ఇతివి శేషః,

హి=గతౌవృద్ధౌచ (పోవుట పెరుఁగుట) అక॥ అనిట్.- హినోతి। హినుతః హిన్వన్తి - హినోషి - హినోమి। హినోతు। అహినోత్। హినుయాత్। జిఘాయ జిఘ్యతుః। హేతా। హేష్యతి। హీయాత్। అహైషీత్ అహేష్యత్ ॥ ప్రాదిపూర్వస్య ణత్వమ్. ప్రహిణోతి ప్రహిణుతః ప్రహిణ్వన్తీత్యాది. * ఇతి పరస్మైపదినః *

అశూ=వ్యాప్తౌ. (వ్యాపించుట) ఆత్మనేపదీ. సక॥ వేట్. అశ్నుతే అశ్నువాతే అశ్నువతే - అశ్నుషే - అశ్నువే। అశ్నుతామ్ అశ్నుష్వ - అశ్నవై। అశ్నుత। అశ్నువీత। ఆనశే - ఆనశిషే, ఆనక్షే - ఆనశివ హే, ఆనశ్వహే। అశితా, అష్టా। అశిష్యతే, అక్ష్యతే। అశిషీష్ట అక్షీష్ట। ఆశిష్ట ఆశిషాతామ్। ఆష్ట ఆక్షాతామ్। ఆశిష్యత, ఆక్ష్యత ఏవ మాత్మనేపదినః.

చిఞ్ =చయనే. (పేర్చుట) ఞిత్ - ఉభయపదీ. అనిట్, చినోతి- చినుతే। చినోతు - చినుతామ్। అచినోత్ అచినుత। చినుయాత్॥ చిన్వీత। చికాయ చిక్యతుః; చిచాయ చిచ్యతుః; చిక్యే, చిచ్యే। చేతాసి - చేతాసే। చేష్యతి - చేష్యతే। చీయాత్ - చేషీష్ట। అచైషీత్ - అచేష్ట। శేషం షుఞ్వత్. (పు. 147)

వృఞ్ =వరణే. (వరించుట) సేట్. వృణోతి వృణుతః వృణ్వన్తి; వృణుతే। వవార - వవరిథ - వవృవ; వవ్రే - వవృషే - వరితాసి - (సే) వరీతాసి - (సే) - వరిష్యతి - (తే); వరీష్యతి। (తే)। వ్రియాత్: వరిషీష్ట, వృషీష్ట। అవారీత్; అవరిష్ట, అవరీష్ట; అవృత అవృషాతామ్ అవృషత. శేషం షుఞ్వత్.

స్తృఞ్ =ఆచ్ఛాదనే. (కప్పుట) అనిట్. సక॥ స్తృణోతి-స్తృణుతే తస్తార - తస్తరే। స్తర్తాసి-(సే)। స్తరిష్యతి - (తే)। స్తర్యాత్; స్తరిషీష్ట, స్తృషీష్ట। అస్తార్షీత్: అస్తరిష్ట, అస్తృత। శేషం స్మృవత్ (పు-161.)—ఇతి స్వాదివి శేషధాతవః.

అథ రుధాది విశేషధాతవః.

పిష్ఌ=సఞ్చూర్ణనే. (నూరుట) పరస్మైపదీ సక॥ అనిట్. పినష్టి పింష్టః పింషన్తి - పినక్షి పింష్ఠః పింష్ఠ పినష్మి పింష్వః పింష్మః। పినష్టు, పింష్టాత్ పింష్టామ్ పింషన్తు - పిణ్ఢి, పింష్టాత్ పింష్టమ్ పింష్ట - పినషాణి పినషావ పినషామ। అపినట్ అపింష్టామ్ అపింషన్ అపినట్ - అపింషమ్। పింష్యాత్। పిపేష। పేష్టా। పేక్ష్యతి। పిష్యాత్। అపిషత్। అపేక్ష్యత్। ఏవం శిష్॥ కృతీ=ఛేదనే. కృణత్తి కృన్తః కృన్తన్తీత్యాది రుధ్వత్. ఆర్ధధాతుకే నృత్వత్. (59)

తృహ, హిసి,=హింసాయామ్ (చంపుట) సేట్. తృణేఢి తృణ్ఢః తృంహన్తి - తృణేక్షి తృణ్ఢః తృణ్ఢ. తృణేహ్మి తృంహ్వః తృంహ్మః। తృణేఢు, తృణ్ఢాత్। తృణ్ఢి తృణహాని। అతృణేట్ అతృణ్ఢామ్ అతృం

హాṃ - అతృణేట్ - అతృణహమ్। తృహ్యాత్। తతర్హేత్యాది వృష్వత్॥ హిస్ - హినస్తి హింస్తః హింసన్తి। హినస్తు - హిన్ధి హినసాని। అహినః - అహింసః - అహినసమ్। హింస్యాత్ హింస్యాతామ్! హింస్యాస్తామ్। జిహింసేత్యాది ఛేదివత్॥ (పు - 155)

(ఞి) ఇన్ధీ=దీప్తౌ. ఆ॥ సేట్. ఆత్మనేపదీ. ఇన్ధే ఇన్ధాతే ఇన్ధతే - ఇన్త్సే ఇన్ధాథే ఇన్ధ్వే - ఇన్ధే। ఇన్ధామ్ - ఇన్త్స్వ. ఇనధై ఇన్ధే - ఐన్ధాః - ఐన్ధి। ఇన్ధీత। ఇన్ధాఞ్చక్రే। ఇన్ధితా। ఇన్ధిష్యతే। ఇన్ధిషీష్ట; ఐన్ధిష్ట; ఐన్ధిష్యత। ఖిద్ - ఖిన్తే ఖిన్దాతే ఖిన్దతే। ఖేత్తా. విద్ - విన్తే వేత్తా ఇత్యాది సర్వం రుధ్వత్. (పు-149.)

యుజిర్ = యోగే: (చేర్చుట) ఉభయపదీ॥ అనిట్. ప॥ యునక్తి యుఙ్క్తః యుఞ్జన్తి - యునక్షి యుఙ్క్థః - యుఙ్క్థ యునజ్మి యుఞ్జ్వః యుఞ్జ్మః; ఆ॥ యుఙ్క్తే యుఞ్జాతే యుఞ్జతే - యుఙ్క్షే యుఞ్జాథే యుఙ్గ్ధ్వే - యుఞ్జే। యునక్తు; యుఙ్క్తామ్। అయునక్ అయుఙ్క్తామ్ అయుఞ్జన్ - అయునక్ అయునజమ్; అయుఙ్క్త అయుఙ్క్థాః - అయుఞ్జి। యుఞ్జ్యాత్; యుఞ్జీత। యుయోజ యుయుజే। యోక్తాసి - (సే)॥ యోక్ష్యతి - (తే)। యుజ్యాత్ - యుక్షీష్ట। అయుజత్. అయౌక్షీత్; అయుక్త। శేషం రుధ్వత్; ఏవం రిచిర్, విచిర్; క్షుద్ ధాతోః పరస్మై పదరూపాణిచ. విశేషస్తు - లుఙి.— అక్షౌత్సీత్, అక్షైత్త ఇత్యాది వేటాత్వ మూహ్యమ్॥ లుఙి తు- అక్షైత్ ఇత్యేవ విశేషః. భుజ=పాలనాభ్యవహారయోః. అనిట్. పాలనార్థే పర॥ భక్షణార్థేతు ఆత్మ॥ భునక్తి భుఙ్క్తః భుఞ్జన్తి = భుఙ్క్తే భుఞ్జాతే భుఞ్జతే. యుజ్వత్. ఇతి రుధాదయః.

అథ తనాదివి శేషధాతవః.

షణు = దానే. ఉభయపదీ సనోతి - సనుతే। ఆశీర్లిఙి.— సాయాత్, సన్యాత్; ఆ॥ సనిషీష్ట। లుఙి.— ఆ॥ అసాత, అసనిష్ట - అ

సాథాః, అసనిష్ఠాః - శేషం తన్వతు ॥ క్షిణు - క్షిణోతి, క్షేణోతి - క్షిణుతే, క్షేణుతే। ఏవమ్ ఋణు - ఋణోతి. అర్ణోతి - ఋణుతే, అర్ణుతే। ఏవం తృణ్, ఘృణ్ ధాతూ బోధ్యౌ.

(డు) కృఞ్ - కరణే (చేయుట) అనిట్. లటి.—ప॥ కరోతి కురుతః కుర్వన్తి - కరోషి కురుథః కురుథ - కరోమి కుర్వః కుర్మః ఆ॥ కురుతే కుర్వాతే కుర్వతే - కురుషే కుర్వాథే కురుధ్వే - కుర్వే కుర్వహే కుర్మహే। లోటి.—ప॥ కరోతు, కురుతాత్ కురుతామ్ కుర్వన్తు - కురు, కురుతాత్ కురుతమ్ కురుత - కరవాణి కరవావ కరవామ; ఆ॥ కురుతామ్ కుర్వాతామ్ కుర్వతామ్ - కురుష్వ కుర్వాథామ్ కురుధ్వమ్ - కరవై కరవావహై। కరవామహై। లఙి.—ప॥ అకరోత్ అకురుతామ్ అకుర్వన్ - అకరోః అకురుతమ్ అకురుత - అకరవమ్ అకుర్వ అకుర్మ; ఆ॥ అకురుత అకుర్వాతామ్ అకుర్వత - అకురుథాః అకుర్వాథామ్ అకురుధ్వమ్ - అకుర్వి అకుర్వహి అకుర్మహి। విధిలిఙి.—ప॥ కుర్యాత్ కుర్యాతామ్ కుర్యుః - కుర్యాః - కుర్యామ్, ఆ॥ కుర్వీత కుర్వీయాతామ్ కుర్వీరన్ - కుర్వీథాః - కుర్వీయ। లిటి...చకార చక్రే। కర్తాసి - (సే)। కరిష్యతి - (తే)। క్రియాతు క్రియాస్తామ్। క్రియాసుః, కృషీష్ట కృషీయాస్తామ్ కృషీరన్। లుఙి - అకార్షీత్ అకార్ష్టామ్ అకార్షుః - అకార్షీః అకార్షమ్ అకార్ష్వ అకార్ష్మ ; అకృత అకృషాతామ్ అకృషత-అకృథాః అకృషాథామ్ అకృఢ్వమ్ - అకృషి అకృష్వహి అకృష్మహి। అకరిష్యతు। అకరిష్యత॥ ఇతి తనాది విశేషధాతవః.

అథ క్ర్యాది విశేషధాతవః.

బన్ధ - బన్ధనే, (కట్టుట) అనిట్. పరస్మైపది. బధ్నాతి బధ్నీతః బధ్నన్తి - బధ్నాసి బధ్నీథః - బధ్నామి బధ్నీవః బధ్నీమః। బధ్నాతు, బధ్నీతాత్ బధ్నీతామ్ బధ్నన్తు - బధాన, బధ్నీతాత్ బధ్నీతమ్

బధ్నీత - బధ్నాని బధ్నావ బధ్నామ। అబధ్నాత్ అబధ్నీతామ అబ
ధ్నన్ అబధ్నాః - అబధ్నామ్। బధ్నీయాత్ - బధ్నీయాతామ్। బబ
న్ధ। బన్ధా బన్ధారౌ బన్ధారః - బన్ధాసి - బన్ధాస్మి। భన్త్స్యతి। బధ్నా
త్ - అభాన్త్సీత్ అబాన్ధామ్ అభాన్త్సుః అభాన్త్సీః అబాన్ధమ్
అబాన్ధ అభన్త్స్యమ్ అభన్త్స్యావ అభన్త్స్యామ। అభన్త్స్యద్. ఏవం
శ్రన్థ గ్రన్థ మన్థాదయః - శ్రథ్నీతేత్యాది ఇటాగమ్యం విశేషః.

అశ - భోజనే. (తినుట) అశ్నాతి అశ్నీతః అశ్నన్తి। అశ్నాతు। అశ్నాతు। అశ్నీయాత్। అశ అశితేత్యాది. ఏవమ్ పుష - పుష్ణాతి। ముష। ముష్ణాతీత్యాది చ. శేషం బన్ధాతు.

*జ్ఞా - అవబోధనే. (ఎఱుగుట) అనిట్. జానాతి జానీతః జానన్తి - జానాసి - జానామి - జానాతు, జానీతాత్ జానన్తు। జానీహి, జానీతాత్ - జానాని జానావ జానామ। అజానాత్ అజానీతామ్ అజానన్ - అజానాః - అజానామ్ - జానీయాత్ - జ్ఞేయాత్। జ్ఞాతేత్యాది ద్విత్వనదాగ్ధాతుకే, (నె-157.)

జ్యా - వయోహానౌ. జినాతి। జినాతు। అజినాత్। జినీయాత్। అజ్యాసీత్ — జీయాత్. శేషం జ్ఞావత్.

శౄ - హింసాయామ్ సేట్. శృణాతి। శృణాతు। అశృణాత్ శృణీయాత్। శశార శశ్రతుః, శశరతుః - శశరుః, శశ్రుః। శేషం జ్ఞావత్। ఏవం దౄ, పౄ, గౄ, మౄ ఇత్యాదయః ఋకారాన్తాః శతి సమాన రూపాః ॥ ఇతి పరస్మైపదినః ॥.

పూఞ్ - పవనే. (శుద్ధిచేయుట) సేట్. (శితిపరే ప్వాదీనాంహ్రస్వః) లటి - ప ॥ పునాతి పునీతః - పునన్తి - పునాసి పునామి;

---

* అపహ్నవే జ్ఞః అకర్మకాచ్చ - సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే ॥ ౧-౩౪౪ ౪౬ ఇద్యాసనా జ్ఞాధాతో రాత్మనేపదత్వేతు - జానీతే జానాతే జానతే। ఇత్యాది సర్వం క్రీఞ్వదూహనీయమ్.

ఆ|| పునీతే పునాతే పునతే-పునీషే-పునే। లోటి.—ప||పునాతు, పునీతాత్ - పునీహి - పునాని; ఆ|| పునీతామ్ - పునీష్వ - పునై -। లఙి—అపునాత్ - అపునీత। పునీయాత్ - పునీత। పుపావ పుపువే। పవితా। పవిష్యతి - (తే)। పూయాత్ - పవిషీష్ట। అపావీత్ - అపవిష్ట। అపవిష్యత్ - త। ఏవం లూ ధూ ఇత్యాది.

గ్రహ=ఉపాదానే (కైకొనుట) సక|| సేట్. * లటి.—ప|| గృహ్ణాతి గృహ్ణీతః గృహ్ణన్తి - గృహ్ణాసి - గృహ్ణామి; ఆ|| గృహ్ణీతే గృహ్ణాతే గృహ్ణతే - గృహ్ణీషే - గృహ్ణే। లోటి.—ప|| గృహ్ణాతు, గృహ్ణీతాత్ - గృహాణ, గృహ్ణీతాత్ - గృహ్ణాని; ఆ|| గృహ్ణీతామ్ గృహ్ణాతామ్ గృహ్ణతామ్ - గృహ్ణీష్వ - గృహ్ణీధ్వమ్ - గృహ్ణై|| అగృహ్ణాత్; అగృహ్ణీత। గృహ్ణీయాత్; గృహ్ణీత జగ్రాహ జగృహతుః జగృహుః జగ్రహిథ జగృహథుః జగృహ - జగ్రాహ, జగ్రహ జగృహివ జగృహిమ; జగృహే - జగృహిషే। గ్రహీతాసి - (సే)। గ్రహీష్యతి - (తే) || గృహ్యాత్; గ్రహీషీష్ట। అగ్రహీత్ అగ్రహీష్టామ్ అగ్రహీషుః - అగ్రహీః - అగ్రహీష్టమ్; అగ్రహీష్ట అగ్రహీషాతామ్ అగ్రహీషత - అగ్రహీష్ఠాః - అగ్రహీషి। అగ్రహీష్యత్ - (త) || ఇత్యుభయపదినః||—ఇతి క్ర్యాదివిశేషధాతవః.—

ఏవం కర్తరి దిఙ్మాత్రమత్ర ప్రాయశః ప్రసిద్ధానాం రూపభేదవతాం ధాతూనాం విశేషరూపాణ్యేవ ప్రదర్శితాని. అనుక్తాని తు సామాన్యధాతువదూహ్యాని. ఇతోఽధికం జిజ్ఞాసుభిస్తు మదీయధాతురత్నావళ్యాస్త్రర్థే సవిధి ప్రపఞ్చితాని రూపాణి సర్వాణ్యపి సన్ద్రష్టవ్యానీత్యలం పల్లవితేన * * * * 9

---

* గ్రహిజ్యావయివ్యధివష్టివిచతివృశ్చతిపృచ్ఛతిభృజ్జతీనాం ఙితి చ || ౬-౧-౧౬-౧౭ || కితి ఙితి చ సమ్ప్రసారణం స్యాత్ || గ్రహోఽలిటి దీర్ఘః || ౭-౨-౩౭ । ఏకాచో గ్రహేరిటో దీర్ఘః స్యాత్ న తు లిటి.

(౧) ప్రయోజకవ్యాపారే ప్రేరణాదౌ వాచ్యే ధాతోర్ణిచ్ స్యాత్, భవన్తం ప్రేరయతీత్యర్థే భూధాతోర్ణిచి, భూ + ఇ ఇతిస్థితే.

(౨) అజన్తాఙ్గస్య, అకారోపధధాతుషు ఉపధాభూతాకారస్య చ వృద్ధిస్స్యాత్ ఞితి ణితిచ ప్రత్యయేపరే. ఇత్యనేన ఊకారస్య ఔకారే ఆవాదేశేచ=భావి, ఇత్యస్య ధాతుత్వాల్లడాదౌ, తిపి, శపి, గుణాయాదేశయోశ్చ సతోః భావి + అ + తి=భావయతి । కృ + ణిచ్ = కారయతి। పచ్-వాచయతీత్యాదిరూపాణి సిధ్యన్తి. ఏవ ముత్తరత్రాపి.

(౩) ఋకారోపధధాతుషు ఉపధాభూత ఋవర్ణస్య స్థానే ఋకారో వా భవతి చఙ్పరే ణౌ పరతః. అనేన గుణవృద్ధీ వికల్పేన స్త ఇతి భావః. దృశ్ - అదీదృశత్, అదదర్శత్. మృజ్ - అమీమృజత్, అమమార్జత్. ఇత్యాదయ ఋకారోపధ ధాతుషు ద్రష్టవ్యాః.

(౪) లుఙ్ చఙ్పరక ణౌ పరతః యదఙ్గంతస్యోపధాయాః హ్రస్వః ఋది లఘు పరకాభ్యాసాకారస్య ఇత్వం దీర్ఘశ్చ స్యాత్ ; ఋదిత్తా ముపధాయాః, అగ్లోపినః. శాస్ ధాతోశ్చ, న భవతి ; భ్రాజాదీనాం వా* యథా.—వహ్ - వాహయతి - అవీవహత్ ; కాశృ - కాశయతి । అచకాశత్ . ఖాదృ - అచఖాదత్ ఇత్యాదయ ఋదిద్ధాతుషు ద్రష్టవ్యాః॥ కథ-కథయతి । అచకథత్ ఇత్యాదయ శ్చురాదావదన్తా అగ్లోపినః. శాస్ - అశశాసత్ ; అబిభ్రజత్ ; అబభ్రాజదిత్యాది.

(౫) ణౌ పరతః ఆకారాన్తానాం ధాతూనాం ; ఋ, హ్రీ, వ్లీ, రీ, క్నూయి, క్ష్మాయి, ఏషాఞ్చ పుగాగమ స్స్యాత్. పకారశ్శిష్యతే.

---

(౧) హేతుమతి చ । ౩.౧.౨౬॥ (౨) అచో ఞ్ణితి, అత ఉపధాయాః । ౭.౨ ౧౧౫-౧౧౬ । (౩) ఉర్ఋత్ । ౭-౪-౭॥ (౪) ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః, నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్, భ్రాజభాస భాషదీప జీవ మీలపీడా మన్యతరస్యామ్ ॥౭-౪-౧-౨-౩॥ దీర్ఘో లఘోః॥ (౫) అర్తిహ్రీవ్లీ రీక్నూయిక్ష్మాయ్యాతాం పుఙ్ణౌ । ౭ ౩-౩౬ ॥

దా - దాపయతి, అదీదపదిత్యాది ॥ అస్మిన్ణిజన్త ప్రకరణే రూపాణి సర్వాణ్యపి సామాన్యతః (పు-140, 142, 143.) చురాదిధాతువత్ జ్ఞేయాని. విశేషరూపాణితు లటి లుఙిచ అకారాదిక్రమేణోదాహ్రియన్తే.

అఞ్జ్ - అఞ్జయతి । ఆఞ్జిజత్
అట్ - ఆటయతి । ఆటిటత్ *
అద్ - ఆదయతి । ఆదిదత్
అన్ - ఆనయతి । ప్రాణిణత్
అర్చ - అర్చయతి । ఆర్చిచత్
అశ్ - ఆశయతి । ఆశిశత్
అప్ - ఆపయతి । ఆపిపత్
ఇక్ - అధిగమయతి, అధ్యాయయతి
ఇణ్ - గమయతి ॥ అజీగమత్ అబోధనేతు ప్రత్యాయయతి
ఇఙ్ - అధ్యాపయతి । అధ్యాపిపత్, అధ్యజీగపత్
ఈశ్ - ఈశయతి । ఐశిశత్
ఈర్ష్య - ఈర్ష్యయతి । ఐర్షిష్యయత్, ఐర్షిష్యత్
ఉన్ద్ - ఉన్దయతి । ఔన్దిదత్
ఉజ్ఝ్ - ఉజ్ఝయతి । ఔజ్ఝిజత్
ఊహ్ - ఊహయతి । ఔజిహత్
ఋ - అర్పయతి । ఆర్పిపత్
ఏధ్ - ఏధయతి । ఐదిధత్
కణ్ - కాణయతి । అచీకణత్, అచకాణత్
కౄ - కారయతి । అచీకరత్

కృత్ - కర్తయతి । అచీకృతత్, అచికీర్తత్
క్నూయ్ - క్నోపయతి । అచుక్నుపత్
క్రీ - క్రాపయతి । అచిక్రపత్
క్ష్మాయ్ - క్ష్మాపయతి । అచిక్ష్మపత్
గుహ్ - గూహయతి । అజూగుహత్
గ్రహ్ - గ్రాహయతి । అజిగ్రహత్
ఘుట్ - ఘుటయతి । అజీఘుటత్
ఘ్రా - ఘ్రాపయతి । అజిఘ్రిపత్, అజిఘ్రపత్
చకాస్ - చకాసయతి । అచచకాసత్ అచీచకాసత్
చిఞ్ - చాపయతి, చాయయతి
చేష్ట్ - చేష్టయతి । అచిచేష్టత్, అచచేష్టత్
చ్యు - చ్యావయతి । అచిచ్యవత్, అచుచ్యవత్
ఛో - ఛాయయతి । అచిచ్ఛయత్
జభ్ - జమ్భయతి । అజజమ్భత్
జాగృ - జాగరయతి । అజజాగరత్
జి - జాపయతి, అజీజపత్
జీవ్ - అజిజీవత్, అజీజివత్
తన్ - తానయతి । అతీతనత్

---

*ణిజన్తే సామాన్యతః సర్వత్ర ఆటయతి – అటయతే. ఆటిటత్ – ఆటిటత. ఇత్థముభయమపదముపూర్వ్యాహ్యమ్.

తుద్ - తోదయతి। అతూతుదత్
తౄ - తారయతి। అతీతరత్
త్వర్ - త్వరయతి। అతిత్వరత్
దరిద్రా- దరిద్రయతి। అదదరిద్రత్
దా- దాపయతి। అదీదపత్
దీవ్ - దేవయతి। అదీదివత్
దీప్ - దీపయతి। అదిదీపత్ అదీదిపత్
దుష్ దూష్యయతి। అప్రియార్థతు దోషయతి, దూషయతివా చిత్తం కామః - అదూదుషత్.
దౄ - దారయతి। అదదరత్
ద్యుత్ - ద్యోతయతి। అదిద్యుతత్
ద్రు - ద్రావయతి। అదుద్రవత్; అదిద్రవత్
ధా - ధాపయతి। అదీధపత్
పా - పానే . పాయయతి। అపీప్యత్
పా - రక్షణే - పాలయతి। అపీపలత్
పీడ్ - పీడయతి। అపిపీడత్। అపీపిడత్
పూ - పావయతి। అపీపవత్
పౄ - పారయతి। అపీపరత్
ప్రథ్ - ప్రథయతి। అపప్రథత్
ప్రు - ప్రావయతి - అపిప్రవత్, అపుప్రవత్
ప్లు - ప్లావయతి। అపిప్లవత్, అపుప్లవత్
భణ్ - భాణయతి। అబీభణత్, అబభాణత్
భాష్ - అబీభషత్, అబభాషత్
భాస్ - అబీభసత్, అబభాసత్

భీ- ప్రయోజకాద్భయఞ్చేత్ భీషయతే, భాపయతే, అన్యత్ర భాయయతి। అబీభిషతేత్యాది
భూ- భావయతి। అబీభవత్
భ్రస్జ్ - భ్రజ్జయతి, భర్జయతి। అబభ్రజ్జత్, అబభర్జత్ (త)
భ్రాజ్ - అబిభ్రజత్, అబభ్రాజత్
మిల్ - అమీమిలత్, అమిమీలత్
మా - మాపయతి। అమీమపత్
మౄ - మారయతి। అమూమరత్
మ్రద్ - మ్రదయతి। అమమ్రదత్
యు- యావయతి। అయీయవత్
రఞ్జ్ - రఞ్జయతి పక్షిణః, మృగయాః ర్థేతు - రజయతి। మృగాన్
రణ్ - రాణయతి, రణయతి। అరీరణత్, అరరాణత్
రధ్ - రన్ధయతి। అరరన్ధత్
రభ్ - రమ్భయతి। అరరమ్భత్
రి - రేపయతి। అరీరిపత్
రు - రావయతి। అరీరవత్
రుధ్ - రోధయతి। అరూరుధత్
రుహ్ - రోపయతి। రోహయతి
లమ్భ్ - లమ్భయతి। అలలమ్భత్
లీ- స్నేహద్రవేర్థే లీనయతి, లాలయతి లాపయతి, లాపయతి వాఘృతమ్. అన్యత్ర లోహం విలాపయతి, విలాయయతి.
లుప్ లోపయతి, అలూలుపత్, అలులోపత్.

లూ - లావయతి । అలీలవత్
వా - గత్యాదౌ, వాపయతి । అవీవపత్
వీ - గర్భగ్రహణార్థే - వాపయతి, వాయయతి వా గాః పురోవాతః
వృత్ - వర్తయతి । అవీవృతత్, అవవర్తత్.
వేఞ్ - వాయయతి । అవీవయత్
వేష్ట్ - వేష్టయతి । అవవేష్టత్, అవివేష్టత్
వై - కమ్పనార్థే-వాజయతి, అన్యత్ర వాపయతి
వ్యేఞ్ -వ్యాయయతి । అవివ్యయత్
వ్లి-వ్లేపయతి, అవివ్లపత్
శద్ - శాతయతి శరమ్ గతౌ, తురగాన్ శాదయతి గోవిన్దః
శాస్-శాసయతి । అశశాసత్
శో-శాయయతి । అశీశయత్
శ్రణ్-శ్రాణయతి । అశిశ్రణత్, అశశ్రాణత్
శ్రు - శ్రావయతి | అశిశ్రవత్ । అశుశ్రవత్
శ్వి-శ్వాయయతి। అశూశవత్, అశిశ్వయత్
సిధ్-ఐహలౌకికేఽర్థే సాధయత్యన్నం వటుః - పారలౌకికేఽర్థే సేధయతి తాపసం తపః

సు-సావయతి । అసూసువత్
సో-సాయయతి | అసీషయత్
స్తన్భ-స్తమ్భయతి । అతస్తమ్భత్
స్త్యా-స్త్యాపయతి । అతస్త్యపత్
స్థా-స్థాపయతి । అతిష్ఠిపత్
స్ఫాయ్-స్ఫావయతి । అపస్ఫవత్
స్ఫుర్ -స్ఫారయతి । స్ఫోరయతి । అపుస్ఫురత్, అపుస్ఫరత్
స్మి-ప్రయోజకాద్విస్మయేద్యోత్యే విస్మాపయతే, అన్యత్రవిస్మాయయతి । అసిష్మప(య)త
స్మృ-స్మారయతి | అసస్మరత్
స్రు - స్రావయతి । అసిస్రవత్, అసుస్రవత్
స్వప్ - స్వాపయతి । అసూషుపత్
స్పృశ్ - స్పర్శయతి । అపస్పర్శత్
హన్-ఘాతయతి । అజీఘనత్
హి-హాయయతి । అజీహయత్
హు-హావయతి । అజూహవత్
హ్రీ-హ్రేపయతి । అజిహ్రిపత్
హ్వే-హ్వాయయతి । అజూహవత్, అజుహావత్.

ఇతి హేతుమణ్ణిజన్త ప్రకరణమ్.

అథ సన్నన్తప్రకరణమ్.

(౧) ఇషధాతోః కర్మభూతాత్ ఇషధాతునా సహ ఏకకర్తృకాద్ధాతోః ఇచ్ఛాయామర్థే సన్ ప్రత్యయో వా స్యాత్ ; సనః వైకల్పికత్వాత్

ధాతోః కర్మణః సమానకర్తృకాదిచ్ఛాయాం వా ॥ 3-౧-౭

పృష్టే శిష్యః పఠితు మిచ్ఛతీత్యాది వాక్యముప వ్యవహ్రియతే. సనిసతి ద్విత్వే అభ్యాసాకారస్య ఇత్వఞ్చ. 'స' ఇత్యవశిష్యతే తస్య ధాతుత్వా ల్లడాదౌ (పు-12) ద్విత్వాదికార్యే సన ఆర్ధధాతుకత్వా (పు 128) దిడా గమేచ సతి శిష్యః పఠితు మిచ్ఛతీత్యర్థే-పఠ్ + స, పపఠ్ + ఇ + స, షత్వేచ కృతే=పిపఠిషతి.

(౨) సనన్తాత్పూర్వో యో ధాతుస్తేన తుల్యం సన్నన్తాదపి యథా సమ్భవం పరస్మైపదాత్మనేపదే భవతః. యథా - భూ - బుభూషతి - ఏధ్ - ఏదిధిషతే. ణీఞ్ - నినీషతి. నినీషతే; ఏవం జ్ఞేయమ్.

భవితుమిచ్ఛతీత్యర్థే (పు 110) బు + భూ + స × తి. షత్వమ్। (ఇడ్గుణౌన) = బుభూషతి బుభూషతః బుభూషన్తి । బుభూషసి . బుభూషామి । బుభూషతు - బుభూష-బుభూషాణి । అబుభూషత । బుభూషేత్ । బుభూషాఞ్చకార - బభూవ, ఆస । బుభూషితా । బుభూషిష్యతి బుభూష్యాత్ । అబుభూషీత్ । అబుభూషిష్యత్ ఏవం పరస్మైపదినస్సర్వే జ్ఞేయాః. ఏధితుమిచ్ఛతి=ఏదిధిషతే ఇత్యాది ముద్వత్ (129) బోధ్య మాత్మనేపదిషు. విశేషరూపాణ్యకారాదిక్రమేణాత్ర దర్శ్యన్తే.

అఞ్జ్ - అఞ్జితు మిచ్ఛతి - అఞ్జిజిషతి	ఇష్ - ఏషితుమ్-ఏషిషిషతి
అద్ - అత్తుమిచ్ఛతి - జిఘత్సతి	ఈక్ష్ - ఈక్షితుమ్-ఈచిక్షిషతే
అన్ - అనితుమ్* ప్రాణిణిషతి	ఈర్ష్య్-ఈర్ష్యితుమ్ ఈర్ష్యియిషతి, ఈర్ష్యిషి [షతి
అశ్ - అశితుమ్-అశిశిషతే	ఊర్ణు - ఊర్ణునూషతి, ఊర్ణునవిషతి,
ఆప్ - ఆప్తుమ్-ఈప్సతి	ఊర్ణునవిషతి (తే)
ఇణ్ } ఏతుమిచ్ఛతి = అధిజిగమిష	ఋ అర్తుమ్-అరిరిషతి [షతి
ఇఙ్ } తి; బోధనార్థే ప్రతీషిషతి	ఋధ్ - అర్ధితుమ్ ఈర్త్సతి, అర్దిధి
ఇఙ్ - అధ్యేతుమ్ = అధిజిగాంసతే	కృత్ -కర్తితుంచికర్తిషతి, చికృత్సతి

(౨) పూర్వవత్సనః ॥ ౧ 3-౬-౨॥

* సర్వత్ర ఇచ్ఛతీత్యధ్యాహర్తవ్యమ్-క్వచి త్తుమున్నాస్తి చ.

కృ-కర్తుమ్-చికీర్షతి (తే)
కృప్-కల్పితుమ్-చికల్పిషతే - చిక్లిప్సతే చిక్లిప్సతి
కౄ-కరితుమిచ్ఛతి. చికరిషతి
క్రమ్ క్రమితుమిచ్ఛతి. చిక్రమిషతి ఉపచిక్రంసతే
క్రీ-క్రేతుమ్-చిక్రీషతి (తే)
ఖిద్-ఖేత్తుం-చిఖిత్సతి (తే)
గమ్-గన్తుమ్-జిగమిషతి, సఞ్జిగంసతే
గౄ-జిగరిషతి-జిగలిషతి
గుహ్-గూహితుమ్, జుఘుక్షతి (తే)
గ్రహ్-గ్రహీతుమ్-జిఘృక్షతి.
చి-చేతుమ్-చికీషతి, చిచీషతి (తే)
ఛిద్-ఛేత్తుం-చిచ్ఛిత్సతి
జి-జేతుమ్-జిగీషతి
జ్ఞప్-జ్ఞీప్సతి, జిజ్ఞాపయిషతి. అమితస్తు-జిజ్ఞాపయిషతి (తే)
జ్ఞా-జ్ఞాతుమ్-జిజ్ఞాసతే
ణు-నవితుమ్-నునూషతి
తన్ - తనితుమ్ - తితనిషతి, తితంసతి, తితాంసతి-(తే)
తుద్ -తోత్తుమ్-తుతుత్సతి (తే)
తృన్హ్-తితృక్షతి, తితృంహిషతి
తౄ-తితరి(రీ)షతి, తితీర్షతి
త్యజ్-త్యక్తుమ్-తిత్యక్షతి
దమ్భ్-ధీప్సతి, ధిప్సతి, దిదమ్భిషతి
దరిద్రా-దిదరిద్రిషతి, దిదరిద్రాసతి
దాణ్ - దాతుమ్-దిత్సతి, దిత్సతే
దాణ్, దో=దిత్సతి

దాప్, దైప్=దిదాసతి [తి
దివ్ - దేవితుం-దిదేవిషతి, దిద్యూషతి
ద్విష్ - ద్వేష్టుమ్-దిద్విక్షతి-(తే)
దీఙ్ - దాతుమ్-దిదీషతే
దుహ్-దోగ్ధుమ్-దుధుక్షతి (తే)
దృఙ్-దర్తుమ్-దిదరిషతే
దృశ్-ద్రష్టుమ్-దిదృక్షతే
దేఙ్-దాతుమ్-దిత్సతే
ద్యుత్-దిద్యుతిషతే, దిద్యోతిషతే
ధా, ధే ధాతుమ్ ధిత్సతి (తే)
ధృ-ధర్తుమ్-దిధరిషతే
ధృష్. ధర్తుం-దిధీర్షతి (తే)
ధ్వృ-ధ్వర్తుమ్-దుధ్వూర్షతి
నశ్-నినశిషతి, నినఙ్క్షతి
నృత్-నినర్తిషతి, నినృత్సతి
పచ్-పక్తుమ్-పిపక్షతి (తే)
పత్-పతితుం-పిపతిషతి, పిత్సతి
పద్-పత్తుమ్, పిత్సతే
పూఙ్-పవితుమ్ - పిపవిషతే, ణ్యన్తస్య-పిపావయిషతి (తే)
ప్రచ్ఛ్-ప్రష్టుమ్-పిపృచ్ఛిషతి
భిద్-భేత్తుమ్ బిభిత్సతి (తే)
భీ-భేతుమ్-బిభీషతి
భుజ్-భోక్తుమ్-బుభుక్షతి (తే)
భూ-ణౌ-బిభావయిషతి (తే)
భృ-బుభూర్షతి, బిభరిషతి
భ్రస్జ్-భ్రష్టుమ్ - బిభ్రజ్జిషతి, బిభర్జిషతి. బిభ్రక్షతి, బిభర్క్షతి (తే)
మస్జ్-మంక్తుమ్-మిమఙ్క్షతి

మా-మాతుమ్-మిత్సతి (తే) ఏఃం మిష్, మీష్, మేష్ ధాతవః,
ముచ్-మోక్తు - మోక్షతే, ముముక్షతే వా వత్స స్వయమ్. సకర్మకస్యతు-ముముక్షతివత్సమ్
ముష్-మోషితుమ్-ముముషిషతి
మృ-మర్తుమ్-ముమూర్షతి
మృజ్-మిమృక్షతి, మిమార్జిషతి
యజ్-యష్టుమ్-యియక్షతి, (తే)
యు-యవితుమ్-యియవిషతి. యుయూషతి ణౌ-యియావయిషతి,
రభ్-రబ్ధుమిచ్ఛతి-రిప్సతే
రమ్-రన్తుమిచ్ఛతి-రిరంసతే
రాధ్ - రాద్ధుమ్ - రిత్సతీతి హింసాయామ్. అన్యత్ర ఆరిరాత్సతి.
రు - రవితుంరురూషతి ఏవముదన్తాః
రుచ్-రురుచిషతే- రురోచిషతే.
ఏవముకారోపధక హలాదిరలన్తాః
రుద్-రోదితుమ్-రురుదిషతి
రుధ్-రోద్ధుం-రురుత్సతి (తే)
లభ్-లబ్ధుమిచ్ఛతి-లిప్సతే
లిఖ్-లేఖితుమ్-లిలిఖిషతి, లిలేఖిషతి
ఏవమిదుపధక హలాదిరలన్తాః
లూ-లవితుమ్ లులూషతి (తే)
వచ్-వక్తుమ్-వివక్షతి (తే)
విద్-వేదితుమ్-వివిదిషతి
వృ-వివూర్షతి, వివరిషతి, వివరీషతి (తే) ఏవమ్వ్రాకారాన్తోఽపి
వృతు-వివర్తిషతే, వివృత్సతి
వృధ్-వివర్ధిషతే, వివృత్సతి
శక్-శక్తుమ్-శిక్షతి (తే)
శాస్-శాసితుం-శిశాసతి
శీ-శయితుం-శిశయిషతే
శృధ్-శిశర్ధిషతే-శిశృత్సతి
శ్రి-శిశ్రయిషతి, శిశ్రీషతి
శ్రు-శ్రోతుమ్ - శుశ్రూషతే. ణౌ-శిశ్రావయిషతి, శుశ్రావయిషతి
శ్వి -ణౌ - శిశ్వాయయిషతి, శుశావయిషతి (తే)
సన్-సిసనిషతి, సిషాసతి
సహ్- సోఢుమ్ - సిసహిషతే. ణౌ సిసాహయిషతి (తే)
సాధ్-సాద్ధుమ్-సిసాత్సతి
సిచ్-సేక్తుమ్-సిసిక్షతి, పరిషిషిక్షతి
సిధ్ - సేద్ధుం-సిషిత్సతి, సేధితుం సిషేధయిషతి. ణౌ. సిషాధయిషతి,
సివ్-సుస్యూషతి, సిసేవిషతి
సు-సోతుం-సుసూషతి (తే)
స్తు-స్తోతుమ్-తుష్టూషతి (తే)
స్థా-స్థాతుమ్-తిష్ఠాసతి (తే)
స్ఫుర్-ణౌ-పుస్ఫారయిషతి
స్మి-స్మేతుమ్-సిస్మయిషతే.
స్యన్ద్ - సిస్యన్త్సతి. సిస్యన్దిషతే సిస్యన్త్సతే.
స్రు-స్రోతుమ్ - సుస్రూషతి. ణౌ. సిస్రావయిషతి, సుస్రావయిషతి
స్వప్-స్వప్తుమ్-సుషుప్సతి. ణౌ. సుష్వాపయిషతి (తే)

స్వృ-సుస్వూర్షతి. సిస్వరిషతి
హన్-హన్తుమ్-జిఘాంసతి
హా-హాతుమ్-జిహాసతి
హి-హేతుమ్-జిహీషతి
హు-హోతుం-జుహూషతి
హృ-హర్తుమ్-జిహీర్షతి (తే)
హ్వేఞ్-హ్వాతుమ్-జుహూషతి.
ణౌ-జుహావయిషతి (తే)

ఇచ్ఛా సన్నన్తాత్సన్ప్రత్యయో న భవతి. స్వార్థసన్నన్తాత్తు సన్ భవత్యేవ. యథా.—చికిత్సితు మిచ్ఛతీత్యర్థే చికిత్సిషతి. ఏవం జుగుప్సిషతే, మీమాంసిషత ఇత్యాది.—ఇతి సన్నన్తప్రకరణమ్.—

అథ యఙన్తప్రకరణమ్.

(౧) హలాదిరేకాచ్ఛ యో ధాతుస్తస్మాద్యఙ్ప్రత్యయస్స్యాత్ పౌనఃపున్యే, అతిశయే చ ద్యోత్యే ; 'య' ఇత్యవశిష్యతే. యఙః ధాతుత్వాల్లడాదయః—ఙిత్త్వాదాత్మనేపదమ్. (పు. 112) 'భూ + య + తే, ద్విత్వాది కార్యే సతి 'బు + భూ + య + తే, ఇతి స్థితే.—

(౨) యఙి ; యఙ్లుకి చ అభ్యాసస్య ఇకః గుణః స్యాత్. అనేన గుణే సతి = బోభూయతే బోభూయేతే బోభూయన్తే । (పశ్య 111 పు,) బోభూయతామ్। అబోభూయత। బోభూయేత। బోభూయాఞ్చక్రే బభూవ; ఆస। బోభూయితాసే। బోభూయిష్యతే। బోభూయిషీష్ట। అబోభూయిష్ట। అబోభూయిష్యత. ఏవం యఙ్ద్రూపాణి:

(3) సూచ, సూత్ర, మూత్ర, అట, ఋ, అశూ, ఊర్ణు, ఏభ్యోఽపి యఙ్ స్యాత్ 'య' ఇత్యేతద్ధలః పరశ్చ దార్ధధాతుకే లుప్యతే. సోసూచ్యతే। సోసూచ్యతామ్। అసోసూచ్యత। సోసూచ్యేత। సోసూచాఞ్చక్రే। సోసూచితా। సోసూచిష్యతే। సోసూచిషీష్ట। అసోసూచిష్ట। అసోసూచిష్యత। ఏవం హలన్తేషు సర్వత్ర అర్ధధాతుకే య

(౧) ధాతోరేకాచో హలాదేః క్రియాసమభిహారే యఙ్ । 3-౧-౨౨॥ (౨) గుణో యఙ్లుకోః ।౭-౪-౮౨। (3) సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశూర్ణోతిభ్యో యఙ్ వాచ్యః।

లోపో ద్రష్టవ్యః ॥ సోసూత్ర్యతే, మోమూత్ర్యతే అటాట్యతే, అరార్యతే అశాశ్యతే, ఊర్ణోనూయతే.

(౪) గత్యర్థకేభ్యో ధాతుభ్యః యఙ్ భవతిచే తౌ కౌటిల్యార్థే ఏవ నతు పౌనఃపున్యాతిశయయోః కుటిలం వ్రజతీత్యర్థే = వావ్రజ్యతే.

(౫) లుప, సద, చర, జప, జభ, దహ, దశ, గౄ, ఏభ్యో యఙ్ స్యాచ్చేద్ధాత్వర్థ గర్హాయామేవ నతు క్రియాసమభిహారే. గర్హితం లుమ్పతి = లోలుప్యతే - గర్హితం సీదతి=సాసద్యతే- ఇత్యాది.

(౬) ఋకారవతాం ధాతూనామభ్యాసస్య రీగాగమ స్స్యాత్ యఙి, యఙ్లుకిచ; అనునాసికాన్తానామనన్తాభ్యాసస్య నుగాగమః; వఞ్చ, స్రంస్, ధ్వంస్, భ్రంస్, కస్, పత్, పద్, స్కన్ద్, ఏషామభ్యాసస్య నీగాగమ ఇతి బోధ్యమ్, నృత్ - నరీనృత్యతే; రమ్ - రంరమ్యతే; లఞ్చ - వనీవచ్యతే ఇత్యాదివిశేషాశ్చ అకారాది క్రమేణ బోధ్యాః.

కస్ - కనీకస్యతే	గౄ - జేగిల్యతే	ఢౌక్ = డోఢౌక్యతే
కు - కోకూయతే, }	గ్రహ్ - జరీగృహ్యతే	తన్ - తన్తన్యతే
చోకూయతే }	ఘుష్ - జోఘుష్యతే	తుద్ - తోతుద్యతే
కృ-చేక్రీయతే. సమ్ ×	ఘ్రా - జేఘ్రీయతే	తృప్ - తరీతృప్యతే
కృ = సఞ్చేస్క్రీ	చర్ - చఞ్చూర్యతే	దహ్ - దన్దహ్యతే
యతే	చి - చేకీయతే	దా - దేదీయతే
కృత్ - చేకీర్త్యతే	చుర్ - చోచూర్యతే	దివ్ - దేదీవ్యతే
కృష్ - చరీకృష్యతే	ఛిద్ - చేచ్ఛిద్యతే	దిశ్ - దేదిశ్యతే
క్రమ్ - చఙ్క్రమ్యతే	జన్ - జాజాయతే,	దుహ్-దోదుహ్యతే
ఖ్యా - చాఖ్యాయతే	జఞ్జన్యతే	దృప్ - దరీదృప్యతే
గమ్ - జఙ్గమ్యతే	జప్ - జఞ్జప్యతే	దృశ్ - దరీదృశ్యతే
గా - జేగీయతే	జభ్ - జఞ్జభ్యతే	ధా - దేధీయతే

(౪) నిత్యం కౌటిల్యేగతౌ. (౫) లుప, సద, చర, జప, జభ, దహ దశ గౄభ్యో భావగర్హాయామ్. (౬) రీగృదుపధస్యచ ॥ ఇత్యాది,

ధ్మా - దేధ్మీయతే
ధ్వంస్ - దనీధ్వస్యతే
నమ్ - నంనమ్యతే
నశ్ - నానశ్యతే
నీ - నేనీయతే
ను - నోనూయతే
నృత్ - నరీనృత్యతే
పచ్ - పాపచ్యతే
పఠ్ - పాపఠ్యతే
పత్ - పనీపత్యతే
పద్ - పనీపద్యతే
పస్ - పమ్పస్యతే
పా - పేపీయతే
ప్యాయ్ - పేపీయతే
ప్రచ్ఛ్ - పరీపృచ్ఛ్యతే
ఫల్ - పమ్ఫుల్యతే
బుధ్ - బోబుధ్యతే
భఞ్జ్ - బమ్భజ్యతే
భామ్ - బాభామ్యతే
భిద్ - బేభిద్యతే

భ్రంశ్ - బనీభ్రశ్యతే
భ్రమ్ - బమ్భ్రమ్యతే
మా - మేమీయతే
యమ్ - యంయమ్యతే
యుజ్ - యోయుజ్యతే
రమ్ - రంరమ్యతే
రాజ్ - రారాజ్యతే
రుచ్ - రోరుచ్యతే
రుధ్ - రోరుధ్యతే
లుప్ - లోలుప్యతే
వచ్ - వావచ్యతే
వ్రశ్చ్ - వనీవృశ్చ్యతే
వశ్ - వావశ్యతే
వృత్ - వరీవృత్యతే
వ్యేఞ్ - వేవీయతే
వ్రశ్చ్ - వరీవృశ్చ్యతే
శీ - శాశయ్యతే
శుభ్ - శోశుభ్యతే

శ్వి - శోశూయతే, శే
శ్వీయతే
సిచ్ - సేసిచ్యతే
సివ్ - సేషీవ్యతే
సివ్ - సేషీవ్యతే
సు - సోషూయతే
స్కన్ద్ - చనీస్కద్యతే
స్తు - తోష్టూయతే
స్థా - తేష్ఠీయతే
స్పర్ధ్ - పాస్పర్ధ్యతే
స్మృ - సాస్మర్యతే
స్యమ్ - సేసిమ్యతే
స్రంస్ - సనీస్రస్యతే
స్వప్ - సోషుప్యతే
హన్-హింసాయామ్
జేఘ్నీయతే; గతౌ తు
జఙ్ఘన్యతే
హా - జేహీయతే
హు - జోహూయతే
ఇతి యఙన్త ప్రకరణమ్

అథ యఙ్లుగన్త ప్రకరణమ్.

యఙో బహుళం లుక్ స్యాత్. ఆత్మనేపదనిమిత్తాభావా త్పరస్మైపదమేవ - హలాది పిత్సార్వధాతుకస్థలే వికల్పేన ఈడాగమః. పక్షే గుణః. ద్విత్వాదికం సర్వమపి యఙన్తవ దూహనీయమ్.

ప్రసఃప్రన రతిశయేన వా భవతి=బోభవీతి, బోభోతి బోభూతః బోభువతి - బోభవీషి, బోభోషి బోభూథః బోభూథ - భూభవీమి, బోభోమి - బోభూవః (మః) । బోభవీతు, బోభూతాత్, బోభూ

తామ్ బోభువతు - బోభూహి, బోభూతాత్ - బోభవాని । అబో
భవీత్, అబోభోత్ అబోభూతామ్ అబోభవుః - అబోభవీః, అబోభోః -
అబోభవమ్। బోభూయాత్ బోభూయాతామ్ బోభవాఞ్చకార, బభూవ,
ఆస। బోభవితా । బోభవిష్యతి । బోభూయాత్ బోభూయాస్తామ్ ।
అబోభూవీత్, అబోభోత్ అబోభూతామ్ అబోభూవుః - అబోభూవీః ॥
అబోభూవమ్ । అబోభవిష్యత్. ఏవమూకారాన్తాః లూ, పూ
ఇత్యాదయః.

స్పర్ధ్ - పునఃపునరతిశయేనవా స్పర్ధతే=పాస్పర్ధీతి, పాస్పర్ద్ధి
పాస్పర్ధః । పాస్పర్ధతి - పాస్పర్ధీషి, పాస్పర్త్సి పాస్పర్ద్ధః పాస్పర్
ధ - పాస్పర్ధీమి, పాస్పర్ధ్మి పాస్పర్ధ్వః పాస్పర్ధ్మః । పాస్పర్ధీతు, పా
స్పర్ధు - పాస్పర్ద్ధి - పాస్పర్ధాని । అపాస్పర్త్ (ర్ధ్), అపాస్పాః ।
పాస్పర్ధ్యాత్ । పాస్పర్ధాఞ్చకార । పాస్పర్ధితా । పాస్పర్ధిష్యతి । పా
స్పర్ధ్యాస్తామ్। అపాస్పర్ధీత్ అపాస్పర్ధిష్యత్ । ఏవం హలన్తా ఏకాచః
అకారవన్తః.

విద్ - వేవిదీతి, వేవేత్తి వేవిత్తః వేవిదతి । వేవేదితా । అవేవేదీత్.

ముద్ - మోముదీతి. మోమోత్తి, మోముత్తః మోముదతి. ఏవముకా
రోపధా ధాతవః.

వృత్ * వర్వృతీతి, వరివృతీతి, వరీవృతీతి; వర్వర్త్తి, వరివర్త్తి, వరీ
వర్త్తి - వర్వృత్తః, వరివృత్తః, వరీవృత్తః, - వర్వృతతి, వరివృతతి, వరీవృ
తతి - వర్వృతీషి ౬ వర్వృత్థః 3 - వర్వృతీమి ౬ । వర్వర్తాఞ్చకార 3 |
వర్వర్తితా 3 । వర్వర్తిష్యతి 3 | అవర్వర్తీత్ 3 । ఏవం వృధ్ నృత్
కృత్ ఛృతాదయ ఋకారోపధా జ్ఞేయాః.

* యఙ్లుకిసతి - ఋకారోపధానామ్, ఋకారాన్తానాఞ్చ ధాతూ
నా మభ్యాసస్య రుక్, రిక్, రీక్, ఏతే ఆగమాః పర్యాయేణ స్యుః.
సన్త్యత్ర రూపత్రయమ్. పితి హలాదౌ సార్వధాతుకేవా ఈడాగమేసతి
రూపషట్కంచ లక్ష్యే షూహ్యమ్.

కృ-చర్కరీతి, చంకర్తి, చరికరీతి, చర్కర్తి, చరికర్తి చరీకర్తి - చర్కృతః, చరికృతః, చరీకృతః - చర్క్రతి, చరిక్రతి, చరీక్రతి. చర్కరీషి ౯ - చర్కృథః ౩ - చర్కరీమి। ఏవ మృదన్తా ఏకాచః.

తౄ-తాతర్తి, తాతరీతి తాతీర్తః తాతిరతి - తాతర్షి, తాతరీషి। తాతర్తు, తాతరీతు - తాతీర్హి - తాతరాణి। అతాతరీత్, అతాతః-అతాతీర్తామ్ అతాతరుః। తాతీర్యాత్। లుఙి - అతాతారీత్। అతాతరిష్యత్ అతాతరీష్యత్, ఏవం కౄ, దౄ ఇత్యాదయః.

హన్ జఙ్ఘనీతి, జఙ్ఘన్తి జఙ్ఘతః జఙ్ఘ్నతి-జఙ్ఘనీషి, జఙ్ఘంసి। జఙ్ఘనీతు జఙ్ఘన్తు జఙ్ఘహి। అజఙ్ఘనీత్, అజఙ్ఘన్। జఙ్ఘన్యాత్। జఙ్ఘనితా। వధ్యాత్। అవధీత్। అజఙ్ఘనిష్యత్.

గమ్- జఙ్గమీతి, జఙ్గన్తి జఙ్గతః జఙ్గతి। జఙ్గమితా। అజఙ్గమీత్ ఏవ మనునాసికాన్తాః॥ వఞ్చ్-వనీవఞ్చీతి, వనీవఙ్క్తి - వనీవక్తః వనీవచతి ఏవం స్రంసాదయః॥ గ్రహ్ - జాగ్రహీతి, జాగ్రాఢి జాగృఢః జాగ్రహతి. జాగ్రహీషి, జాఘ్రక్షి॥ ప్రచ్ఛ్ - పాప్రచ్ఛీతి, పాప్రష్టి పాప్రష్టః పాప్రచ్ఛతి, ఇత్యాది ॥—ఇతి యఙ్లుగన్త ప్రకరణమ్:—

అథ భావకర్మ ప్రకరణమ్.

(౧) సకర్మకేభ్యః కర్మణి, అకర్మకేభ్యో భావే లడాదయ ఇతి (పు-112) ప్రాగేవోక్తమ్. తత్రభావకర్మవాచిని సార్వధాతుకే పరతః ధాతోః యక్ ప్రత్యయ స్స్యాత్. భావకర్మణో రాత్మనేపదమేవ. నతు పరస్మైపదమ్. తత్రాపి భావే ప్రథమపురుషః ఏకవచనమేవ. నద్వివచనాది. కర్మణితు యథాపూర్వం సర్వపురుషవచనానీతి బోధ్యమ్.—

యథా.—భావే - భూయతే. కర్మణి అనుభూయతే అనుభూయేతే

---

(౧) లః కర్మణిచ భావేచాకర్మకేభ్యః। ౩-౪.౬౯॥ సార్వధాతుకే యక్॥ ౩.౧-౬౭।

అనుభూయన్తే - అనుభూయసే - అనుభూయే । అనుభూయతామ్ । అన్వభూయత । అనుభూయేత । అనుబభూవే - అనుబభూవిషే ॥

(౧) భావే, కర్మణి చ, అజన్తానాం ధాతూనాం, హన్, గ్రహ్, దృశ్, ఏషాం చ తాస్, స్య, సీయుట్, సిచ్ (లుట్ లృట్, ఆశీర్లిఙ్, లుఙ్, లృఙ్ । ప్రత్యయేషు పరేషు (చిణ్వద్భావః) అఙ్గస్య గుణవృద్ధీ తాసాదీనా మిడాగమశ్చ వా స్యాత్. లుఙి ప్రథమపురుషైకవచనస్య 'త' ఇత్యస్య సర్వత్ర లోపః ధాతోః చ్లేః చిణ్ చ నిత్యం భవతి, చిణి పరతః ఆదన్తానాం యుగాగమశ్చ. యథాః—

అనుభావితా, అనుభవితా । అనుభావిషాతామ్- అన్వభవిషాతామ్
భావిషీష్ట, అనుభవిషీష్ట । అన్వభావి అన్వభావిషాతామ్. అన్వభవిషాతామ్
అన్వభావిషత, అన్వభవిషత - అన్వభావిష్ఠాః అన్వభవిష్ఠాః - అన్వభా
విషి, అన్వభవిషి । అన్వభావిష్యత, అన్వభవిష్యత. ఏవం భావకర్మ
ప్రక్రియాయాం సర్వత్ర దశగణీయానాం ధాతూనామపి ముద్ధాతావివ (పు
129) ప్రత్యయాస్సంయోజ్యాః.

దివ్-లటి దీవ్యతే । లుఙి-అదేవి । ఏవం తుద్ - తుద్యతే-అతోది । చుర్ - చుర్యతే - అచోరి । అద్ - అద్యతే-అఘాసి । హు-హూయతే - అహావి । సు - సూయతే - అసావి । రుధ్ - రుధ్యతే. అరోధి । తన్ - తన్యతే - తాయతే - అతాని, ఏవం జన, సన, ఖనామ్ । క్రీ-క్రీయతే- అక్రాయి అక్రాయిషాతామ్ అక్రేషాతామిత్యాది.

ణిజన్తాత్కర్మణి - భావ్యతే । భావయాఞ్చక్రే. భావయామ్బభూ
వే, భావయామాసే । భావయితా, భావితా - భావయిష్యతే, భావిష్యతే ।
భావయిషీష్ట, భావిషీష్ట । అభావి అభావయిషాతామ్, అభావిషాతామి
త్యాది । ఏవం దివ్ - దేవ్యతే । తుద్ - తోద్యతే । చుర్ - చోర్యతే ।
అద్ - ఆద్యతే । హు - హావ్యతే । సు - సావ్యతే । రుధ్ -

(౧) స్యసిచ్సీయుట్తాసిషు భావకర్మణోరుపదేశేఽజ్ఝనగ్రహదృశాం వా చిణ్వదిట్చ ॥ ౬.౪.౬౨ ॥

శోధ్యతే। తన - తాన్యతే, తాయతే। క్రీ - క్రాప్యతే॥ దా-దాపతే। ష్ఠా - స్థాప్యతే ఇత్యాది.

సన్నన్తాత్కర్మణి - బుభూష్యతే। బుభూషాఞ్చక్రే। బుభూషితా। బుభూషిష్యతే। బుభూషిషీష్ట। అబుభూషి। అబుభూషిష్యత.

యఙన్తాద్భావే—బుభూయిష్యతే - యఙ్లుగన్తాత్తు బోభూయతే। బోభవాఞ్చక్రే। బోభావితా బోభవితా ఇత్యాదయ స్సామాన్యతఙ ప్రకరణానుసారేణ ఊహ్యాః॥ అథ కర్మణి విశేషో వక్ష్యతే.—

గా - గాయతే। జగే। గాయితా, గాతా। గాయిష్యతే। గాస్యతే। గాయిషీష్ట, గాసీష్ట। లుఙి:—అగాయి అగాయిషాతామ్, అగాసాతామ్ అగాయిషత, అగాసత - అగాయిష్ఠాః, అగాస్థాః - అగాయిషి, అగాసి। అగాయిష్యత, అగాస్యత. ఏవం హా, గ్లా, ధ్మా, భా, ఇత్యాదీనా మాకారాన్తానాం రూపాణి॥ విశేషస్తు-ధా, ధేటోః - ధీయతే। లుఙి - అధాయి అధాయిషాతామ్ అధిషాతామ్ అధాయిషత, అధిషత - అధాయిష్ఠాః, అధిథాః - ఏవం దా, దే, దో, స్థా, ఏషాం రూపాణి.

దా, దో, దే ఏషామ్-దీయతే। దాప్,-దైపోః - దాయతే|స్థా—స్థీయతే। మా - మీయతే। గై-గీయతే। పా-పానే - పీయతే; పా - రక్షణే, పై=అనయోః పాయతే। ఓహాక్ - హీయతే, ఓహాఙ్ - హాయతే. సో-సీయతే। వ్యే-వీయతే। వే - ఊయతే। జ్యా-జీయతే.

నీ; నీయతే। నాయితా, నేతా। లుఙి:—అనాయి అనాయిషాతామ్, అనేషామ్ అనాయిషత, అనేషత - అనాయిష్ఠాః, అనేష్ఠాః - అనాయిషి, అనేషి। ష్టు-స్తూయతే | అస్తావి. అస్తావిషాతామ్, అస్తోషాతామ్, అస్తావిషత, అస్తోషత - అస్తావిష్ఠాః అస్తోష్ఠాః - అస్తావిషి, అస్తోషి. ఏవమజన్తానాం రూపాణి విశేషస్తు—

కృ - క్రియతే। కారితా, కర్తా। అకారి అకారిషాతామ్। స్మృ - స్మర్యతే - అస్మారి| ఋ - అర్యతే। స్తృ - స్తర్యతే॥ స్తౄ - స్తీర్యతే। పౄ - పూర్యతే। హ్వే - హూయతే। యజ్ - ఇజ్యతే.

అయాజి. ఏవం వచ్ - ఉచ్యతే। శ్వప్ సుప్యతే। వప్ - ఉప్యతే।
వస్ - ఉష్యతే। వహ్-ఉహ్యతే। వద్ - ఉద్యతే। శ్వి - శూయతే।
గ్రహ్ - గృహ్యతే। అగ్రాహి అగ్రాహిషాతామ్, అగ్రహీషాతమ్।
వ్యధ్ - విధ్యతే। వశ్ - ఉశ్యతే। వ్యచ్ - విచ్యతే। వ్రశ్చ్ - వృ
శ్చ్యతే। ప్రచ్ఛ్ - పృచ్ఛ్యతే। భ్రస్జ్ భృజ్జ్యతే (పశ్య-193 పు)
వది - విద్యతే - అవన్ది. ఏవమిదితః॥ బన్ధ్ - బధ్యతే- అబన్ధి॥ స్రంస్-
స్రస్యతే - అస్రంసి, ఏవం నకారోపధాః.

శాస్ - శిష్యతే॥ హన్ - హన్యతే - హన్తా, ఘానితా। హనిష్య
తే, ఘానిష్యతే। వధిషీష్ట। ఘానిషీష్ట। అఘాని, అఘానిషాతామ్-
అహసాతామ్; అఃధి అఃధిషాతామ్॥ జాగృ। జాగర్యతే - అజాగారి॥
దిశ్ - దిశ్యతే - అదేశి అదిక్షాతామ్ అదిక్షత - అదిక్థాః అదిక్షి -
ఏవమనిటః ఇగుపధాః॥ పచ్ - పచ్యతే - అపాచి అపక్షాతామ్ అపక్షత,
అపక్థాః అపక్షి. ఏవ మనిటాఽ-హలన్తాః॥ దృశ్ - దృశ్యతే। అదర్శి-
అదర్శిషాతామ్, అదృక్షాతామ్ అదర్శిషత, అదృక్షత అదర్శిష్ఠాః- అదృ-
ష్ఠాః, అదర్శిషి, అదృక్షి॥ ఘటాదీనాం జ్ఞాన్తానాం ఘట్యతే। ఘటితా
ఘాటితా। ఘటిష్యతే, ఘాటిష్యతే। అఘాటి, అఘటి-అఘాటిషాతామ్,
అఘటిషాతామిత్యాది ఘణాన్తం జ్ఞేయమ్.

శమ్ - శమ్యతే - అశమి। జన్। జన్యతే - అజని। ఏవం దమ్యతే
అదమి ఇత్యాది నాన్తా మాన్తాశ్చ॥ విశేషస్తు:—గమ్ గమ్యతే। అగామి,
అగంస్థాః, అగథాః - అగంసి, అగసి॥ కమ్ - కమ్యతే। అకామి - అకా
మయిష్ఠాః, అకామిష్ఠాః, అకమిష్ఠాః॥ చమ్ - ఆచమ్యతే- ఆచామి॥
నమ్ - నమ్యతే - అనామి. ఏవం నమ్, రమ్, యమ్, మన్॥ భఞ్జ్ -
భజ్యతే। అభాజి, అభఞ్జి॥ లభ్ - లభ్యతే- అలాభి, అలమ్భి॥ రధ్ -
రధ్యతే - అరన్ధి. ఏవం రభ్, జభ్॥ తప్ - తప్యతే అతాపి అనుతా
పార్థే - అన్వతప్త పాపేన అభ్యాహత ఇత్యర్థః.

ఇతి భావకర్మ ప్రకరణమ్.

అథ పాణినీయధాతుపాఠః ప్రారభ్యతే.

ఓం నమః పాణిని కాత్యాయన పతఞ్జలిభ్యో మునిభ్యో మహద్భ్యో గురుభ్యః॥ భూ-సత్తాయామ్ ఉదాత్తః పరస్మైభాషః ॥౧॥ అథ షట్త్రింశదనుదాత్తేతః—ఏధ-వృద్ధౌ। స్పర్ధ - సఙ్ఘర్షే। గాధృ - ప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రన్థే చ। బాధృ - లోడనే। నాధృ - నాథృ - యాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీఃషు। దధ - ధారణే। స్కుది - ఆప్రవణే। శ్విది - శ్వైత్యే। వది - అభివాదనస్తుత్యోః। భది - కల్యాణే సుఖే చ। మది - స్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు। స్పది కిఞ్చిచ్చలనే। క్లిది - పరిదేవనే। ముద - హర్షే। దద - దానే। ష్వద - స్వర్ద - ఆస్వాదనే। ఉర్ద - మానే క్రీడాయాం చ। కుర్ద - ఖుర్ద - గుర్ద - గుద - క్రీడాయామేవ। షూద - క్షరణే। హ్రాద - అవ్యక్తే శబ్దే। హ్లాదీ - సుఖే చ। స్వాద - ఆస్వాదనే - పర్ద - కుత్సితే శబ్దే। యతీ - ప్రయత్నే। యుతృ - జుతృ - భాసనే। విథృ - వేథృ - యాచనే। శ్రథి - శైథిల్యే। గ్రథి - కౌటిల్యే। కత్థ శ్లాఘాయామ్ ॥౩౮॥ అథాష్టత్రింశత్తవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః.—అత-సాతత్యగమనే। చితీ సఞ్జ్ఞానే। చ్యుతిర్ - ఆసేచనే। శ్చ్యుతిర్ - శ్చుతిర్ - క్షరణే| మన్థ - విలోడనే। కుథి - పుథి - లుథి - మథి - హింసాసఙ్క్లేశనయోః। షిధ - గత్యామ్। షిధూ - శాస్త్రే మాఙ్గల్యే చ। ఖాదృ - భక్షణే। ఖద - స్థైర్యే హింసాయాం చ। బద - స్థైర్యే। గద - వ్యక్తాయాం వాచి। రద - విలేఖనే। ణద - అవ్యక్తే శబ్దే। అర్ద - గతౌ యాచనే చ। నర్ద - గర్ద శబ్దే। తర్ద - హింసాయామ్। కర్ద - కుత్సితే శబ్దే। ఖర్ద - దన్దశూకే। అతి - అది - బన్ధనే। ఇది - పరమైశ్వర్యే। బిది. అవయవే. (భిదీతి పాఠాన్తరమ్)। గడి - వదనైకదేశే। ణిది-కుత్సాయామ్। టునది - సమృద్ధౌ। చది - ఆహ్లాదనే దీప్తౌ చ। త్రది - చేష్టాయామ్| కది - క్రది - క్లది -

ఆప్యాయనే ఽప్యాయనే చ। క్లిది - పరిదేవనే। శుధ - శుద్ధౌ ॥ ౩౮ ॥ అథ కవర్గీయాన్తా అనుదాత్తేత ఏకచత్వారింశత్.— శీకృ - సేచనే। (సీకృ ఇత్యేకే) లోకృ - దర్శనే। శ్లోకృ - సంఘాతే। ద్రేకృ ధ్రేకృ - శబ్దోత్సాహయోః। రేకృ - శఙ్కాయామ్। సేకృ - స్రేకృ - స్రకి - శ్రకి - శ్లకి - గతౌ। శకి - శఙ్కాయామ్। అకి - లక్షణే। వకి - కౌటిల్యే। మకి - మణ్డనే। కక - లౌల్యే। కుక - వృక - ఆదానే। చక - తృప్తౌ ప్రతిఘాతే చ। కకి - వకి - శ్వకి - త్రకి - ఢౌకృ - త్రౌకృ - ష్వష్క - వస్క - మస్క - టికృ - టీకృ - తికృ - తీకృ - రఘి - లఘి - గత్యర్థాః. (ష్వష్కేత్యేకే - తృతీయో దన్త్యాదిః లఘిర్భోజననివృత్తావపి।) అఘి - వఘి - మఘి - గత్యాక్షేపే। (గతౌ గత్యారమ్భే చేత్యన్యే-మఘి - కైతవే చ)। రాఘృ - లాఘృ - ద్రాఘృ - సామర్థ్యే (ద్రాఘృ - ఆయామే చ - ధ్రాఘృ ఇత్యపి కేచిత్) శ్లాఘృ - కత్థనే ॥౪౧॥ అథ పరస్మైపదినః పఞ్చాశత్.— ఫక్క - నీచైర్గతౌ। తక - హసనే। తకి - కృచ్ఛ్రజీవనే। బుక్క - భషణే। కఖ - హసనే। ఓఖృ - రాఖృ - లాఖృ - ద్రాఖృ - ధ్రాఖృ - శోషణాలమర్థయోః। శాఖృ - శ్లాఖృ - వ్యాప్తౌ। ఉఖ - ఉఖి - వఖ - వఖి - మఖ - మఖి - ణఖ - ణఖి - రఖ - రఖి - లఖ - లఖి - ఇఖ - ఇఖి - ఈఖి - వల్గ - రగి - లగి - అగి - వగి - మగి - తగి - త్వగి - శ్రగి - శ్లగి - ఇగి - రిగి - లిగి - గత్యర్థాః। ఇహ ఖాన్తేషు, రిఖ - త్రఖ - త్రఖి - శిఖి - ఇత్యపి చతురః కేచిత్పఠన్తి (త్వగి - కమ్పనే చ)। యుగి - జుగి - బుగి - వర్జనే। ఘఘ - హసనే। మఘి - మణ్డనే। శిఘి - ఆఘ్రాణే ॥౫౦॥ అథ చవర్గీయాన్తా ఉదాత్తానుదాత్తేత ఏకవింశతిః.— వర్చ - దీప్తౌ। షచ - సేవనే సేచనే చ లోచృ - దర్శనే। శచ - వ్యక్తాయాం వాచి। శ్వచ - శ్వచి - గతౌ। కచ - బన్ధనే। కచి - కాచి - దీప్తిబన్ధనయోః। మచ - ముచి - కల్కనే

(కథన ఇత్యేకే) । పచి - ధారణోచ్ఛ్రాయపూజనేషు । పచి - వ్యక్తీకర
ణే । ష్టుచ - ప్రసాదే । ఋజ - గతిస్థానార్జనోపార్జనేషు । ఋజి - భృ
జీ - భర్జనే । ఏజృ - భ్రేజృ - భ్రాజృ - దీప్తౌ । ఈజ - గతికుత్సన
యోః ॥ ౨౧ ॥ అథ ఏకసప్తతి(ర్వ్యజన్తాః పరస్మైపదినః.—శుచ - శోకే ।
కుచ - శబ్దేతారే । కుఞ్చ - క్రుఞ్చ - గతికౌటిల్యాల్పీభావయోః । లుఞ్చ -
అపనయనే । అఞ్చు - గతిపూజనయోః । వఞ్చు - చఞ్చు - తఞ్చు - త్వఞ్చు -
మ్రుఞ్చు - మ్లుఞ్చు - మ్రుచు - మ్లుచు - గత్యర్థాః । గ్రుచు - గ్లుచు -
కుజు - ఖుజు - స్తేయకరణే । గ్లుఞ్చు షస్జ - గతౌ (సజ్జతి రాత్మనేప
ద్యపి) । గుజి - అవ్యక్తే శబ్దే । అర్చ - పూజాయామ్ । మ్లేచ్ఛ - అవ్యక్తే
శబ్దే । లఛ - లాఛి - లక్షణే । వాఛి - ఇచ్ఛాయామ్ । ఆఛి - ఆయామే -
హ్రీచ్ఛ - లజ్జాయామ్ । హుర్ఛా - కౌటిల్యే । ముర్ఛా - మోహసముచ్ఛ్రా
యయోః । స్ఫుర్ఛా - విస్తృతౌ । యుఛ - ప్రమాదే । ఉఛి - ఉఛీ
ఉఞ్ఛే - వివాసే । ధ్రజ - ధ్రజి - ధృజ - ధృజి - ధ్వజ - ధ్వజి - గతౌ
ధ్రజిచ । కూజ - అవ్యక్తే శబ్దే । అర్జ - షర్జ - అర్జనే । గర్జ - శబ్దే । తర్జ -
భర్త్సనే । కర్జ - వ్యథనే । ఖర్జ - పూజనే । అజ - గతిక్షేపణయోః, తేజ -
పాలనే । ఖజ - మన్థే (కజ - మద ఇత్యేకే) ఖజి - గతివైకల్యే । ఏజృ -
కమ్పనే । టుఓస్ఫూర్జా - వజ్రనిర్ఘోషే । క్షి - క్షయే । క్షీజ - అవ్యక్తే
శబ్దే । లజ - లజి - భర్త్సనే । లాజ - లాజి భర్త్సనే చ । జజ - జజి -
యుద్ధే । (తుజ) తుజ - హింసాయామ్ । తుజి - పాలనే । గజ - గజి -
గృజ - గృజి - ముజ - ముజి - శబ్దార్థాః । గజ - మదనే చ । వజ -
వ్రజ - గతౌ ॥ ౨౨ ॥ అథ టవర్గీయాన్తాష్షణ్ణవతిః అనుదాత్తేతస్త్రింశ
త్.— అట్ట - అతిక్రమహింసయోః । వేష్ట - వేష్టనే । చేష్ట - చేష్టా
యామ్ । గోష్ట - లోష్ట - సఙ్ఘాతే । ఘట్ట - చలనే స్ఫుట - వికసనే .
(స్ఫుటి ఇత్యేకే) । అఠి (అఠి) - గతౌ । వఠి ఏకచర్యాయామ్ । మఠి.

కఠి - శోకే। మఠి - పాలనే। హేఠ - విబాధాయామ్। ఏఠచ। హిడి-
గత్యనాదరయోః। హుడి - పిడి - సఙ్ఘాతే। కుడి - దాహే। వడి -
విభాజనే। మడిచ। భడి - పరిభాషణే। ముడి - మార్జనే। తుడి - తోడ
నే। హుడి - వరణే। చడి - కోపే। శడి - రుజాయాం సఙ్ఘాతేచ। తడి
తాడనే। పడి - గతౌ। కడి-మదే। ఖడి - మన్థే। హేడృ, హోడృ
అనాదరే। బాడృ - ఆప్లావ్యే। ద్రాడృ - ధ్రాడృ - విశరణే। శాడృ -
శ్లాఘాయామ్॥ ౩౬॥ అథబవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినస్త్రిసప్త
తి — శౌటృ - గర్వే। యౌటృ బన్ధనే। మ్లేటృ-మ్రేడృ-ఉన్మాదే (మేటృ-
(మేడృ-ఇత్యేకే)। కటే-వర్షావరణయోః। (చటే ఇత్యేకే) అట -
పట - గతౌ। రట - పరిభాషణే। లట - బాల్యే। శట - రుజా విశరణ
గత్యవసాదనేషు। వట - వేష్టనే। కిట - ఖిట - త్రాసే। శిట - షిట -
అనాదరే। జట- ఝట - సఙ్ఘాతే। భట భృతౌ। తట-ఉచ్ఛ్రాయే।
ఖట - కాఙ్క్షాయామ్। నట - నృత్తౌ। పిట - శబ్దసఙ్ఘాతయోః।
హట - దీప్తౌ। షట - అవయవే। లుట - విలోడనే। (డాన్తోయమి
త్యన్యే) చిట - పరప్రైష్యే। విట - శబ్దే! బిట - ఆక్రోశే (హిట
ఇత్యేకే)। ఇట - కిట - కటీ-గతౌ। మడి - భూషాయామ్। కుడి-
వైకల్యే। ముడి - పృడ మర్దనే। చుడి - అల్పీభావే। ముడి -
ఖణ్డనే (పుడిచేత్యేకే)। రుటి - లుటి - స్తేయే (రుడి - లుడీత్యేకే రుఠి-
లుఠీత్యపరే। స్ఫుటిర్ - విశరణే స్ఫుటీతికేచిత్) పఠ - వ్యక్తాయాం
వాచి। వఠ స్థౌల్యే। మఠ - మదనివాసయోః। కఠ - కృచ్ఛ్రజీవనే।
అఠ - గతౌ। రట - పరిభాషణే (రఠేత్యేకే)। హఠ-ప్లుతిశఠత్వయోః।
రుఠ - లుఠ - ఉఠ - ఉపఘాతే। (ఊఠేత్యేకే) పిఠ - హింసాసఙ్క్లేశన
యోః। శఠ - కైతవేచ। శుఠ - ప్రతిఘాతే। (శుఠీతి స్వామీ - కుఠిచ)।

లుఠి - ఆలస్యే ప్రతిఘాతేచ । శుఠి శోషణే । రుఠి - లుఠి - గతౌ । చుడ్డ - భావకరణే । అడ్డ - అభియోగే । కడ్డ - కార్కశ్యే । (క్రీడృ - విహారే । తుడ్డృ - తోడనె తూడృ ఇత్యేకే) । హుడ్డృ - హూడృ - హోడృ - గతౌ । రౌడృ - అనాదరే । రోడృ - లోడృ - ఉన్మాదే । అడ - ఉద్యమే । లడ - విలాసే । కడ - మదే (కడీత్యేకే) । గడి - వదనైకదేశే ॥ ౭౩ ॥ అథ పవర్గీయాన్తా అనుదాత్తేతస్తోభత్యన్తా శ్చతుస్త్రింశత్ :—తిపృ - తిపృ తేపృ ష్టిపృ - ష్టేపృ = క్షరణార్థాః (తేపృ = కమ్పనేచ) । గ్లేపృ దైన్యే - । టువేపృ - కమ్పనే । కేపృ - గేపృ - గ్లేపృ=చ । మేపృ - రేపృ - లేపృ - గతౌ । త్రపూష్ - లజ్జాయామ్ । కపి - చలనే । రబి - లబి - అబి - శబ్దే (లబి - అవస్రంసనేచ) । కబృ - వర్ణే । క్లీబృ - అధార్ష్ట్యే । క్షీబృ - మదే । శీబృ - కత్థనే । చీభృచ । రేభృ - శబ్దే । (అభీ - రభీ - క్వచిత్పఠ్యతే) । లభిచ । ష్టభి - స్కభి - ప్రతిబన్ధే । జభీ - జృభీ - గాత్రవినామే । శల్భ - కత్థనే । వల్భ - భోజనే । గల్భ - ధార్ష్ట్యే । స్రమ్భు - శ్రమ్భు । శ్లమ్భు - ప్రమాదే । ష్టుభు - స్తమ్భే ॥ ౩౮ ॥ అథ పరస్మైపదిన ఏకోనచత్వారింశత్ :—గుపూ - రక్షణే । ధూప - సన్తాపే । జప - జల్ప - వ్యక్తాయాంవాచి (జప - మానసేచ) । చష - సాన్త్వనే । షప - సమవాయే । రప - లప - వ్యక్తాయాంవాచి । చుప - మన్దాయాంగతౌ । తుప - త్రుమ్ప - త్రుప - త్రుమ్ప = తుఫ = తుమ్ఫ = త్రుఫ = త్రుమ్ఫ = హింసార్థాః । పర్ప = రఫ = రఫి = అర్బ = పర్బ = లర్బ = బర్బ = మర్బ = కర్బ = ఖర్బ = గర్బ = శర్బ = షర్బ = చర్బ = గతౌ । కుబి = ఆచ్ఛాదనే । లుబి = తుబి = అర్దనే । చుబి = వక్త్రసంయోగే । షృభు = షృమ్భు = హింసార్థాః । (షిభు = షిమ్భు ఇత్యేకే) శుభ = శుమ్భ = భాషణే ॥ ౩౯ ॥ అథానునాసికాన్తా స్తత్ర కమ్యన్తా అనుదాత్తేతో దశ — ఘిణి - ఘుణి = ఘృణి = గ్రహణే । ఘుణ =

ఘూర్ణ = భ్రమణే । పణ = వ్యవహారే స్తుతౌ చ । పనచ । భామ = క్రోధే । క్షమూష్ = సహనే । కము = కాన్తౌ ॥ ౧౦ ॥ అథ క్రమ్యన్తాః త్రింశత్పరస్మైపదినః:—అణ = రణ = వణ = భణ = మణ = కణ = క్వణ వ్రణ = భ్రణ ధ్వణ - శబ్దార్థాః (ధణిరపి కైశ్చిత్పఠ్యతే) । ఓణృ = అపనయనే । శోణృ - వర్ణగత్యోః । శ్రోణృ = శ్లోణృ = సఙ్ఘాతే । పైణృ = గతిప్రేరణశ్లేషణేషు । ప్రైణృచ । ధ్రణ = శబ్దే (బణేత్యన్యే) । కనీ = దీప్తికాన్తిగతిషు = ష్టన = వన = శబ్దే । వన షణ = సమ్భక్తౌ । అమ = గత్యాదిషు । ద్రమ = హమ్మ = మీమృ = గతౌ । చము = ఛము = జము = ఝము అదనే = (జిమిం కేచిత్పఠన్తి । క్రము = పాదవిక్షేపే ౩౦ ॥ అథ రేవత్యన్తాః అనుదాత్తేత స్త్రింశత్:—అయ = వయ - పయ - మయ - చయ - తయ - ణయ = రయ - గతౌ । దయ - దానగతిరక్షణహింసాదానేషు । ఊయీ - తన్తుసన్తానే । పూయీ - విశరణే దుర్గన్ధే చ । క్నూయీ - శబ్దే ఉన్దే చ । క్ష్మాయీ విధూననే । స్ఫాయీ - ఓప్యాయీ వృద్ధౌ । తాయృ = సన్తానపాలనయోః । శల = చలనసంవరణయోః । వల వల్ల - సంవరణే - సఞ్చలనే చ । మల - మల్ల - ధారణే । భల - భల్ల - పరిభాషణ హింసాదానేషు । కల - శబ్దసంఖ్యానయోః కల్ల - అవ్యక్తే శబ్దే । (అశబ్ద ఇతి స్వామీ) తేవృ = దేవృ = దేవనే । షేవృ = గేవృ = గ్లేవృ = పేవృ = మేవృ = మ్లేవృ = సేవనే । (క్లేవృ = ఖేవృ = క్లేవృ = శేవృ = ఇత్యేకే) । రేవృ = ప్లవగతౌ ॥ ౩౪ ॥ అథావత్యన్తాః పరస్మైపదినస్త్రినవతిః.—మవ్య = బన్ధనే సూర్క్ష్య = ఈర్క్ష్య = ఈర్ష్య = ఈర్ష్యార్థాః । హయ = గతౌ । శుచ్య అభిషవే (చుచ్య = ఇత్యేకే) । హర్య = గతికాన్త్యోః । అల = భూషణపర్యాప్తివారణేషు । ఞిఫలా = విశరణే । మీల = శ్మీల = స్మీల = క్ష్మీల = నిమేషణే । పీల = ప్రతిష్టమ్భే । నీల = వర్ణే । శీల = సమాధౌ । కీల - బన్ధనే । కూల = ఆవరణే । శూల = రుజాయాం సఙ్ఘోషే చ

తూల - నిష్కర్షే । పూల - సఙ్ఘాతే । మూల - ప్రతిష్ఠాయామ్ । ఫల - నిష్పత్తౌ । చుల్ల - భావకరణే । ఫుల్ల - వికసనే । చిల్ల - శైథిల్యే భావకరణే చ । తిల - గతౌ । (తిల్ల ఇత్యేకే) । వేలృ - చేలృ - కేలృ - ఖేలృ - క్ష్వేలృ - వేల్ల - చలనే - పేలృ - ఫేలృ - శేలృ - గతౌ (షేలృ ఇత్యేకే) । - స్ఖల - సఞ్చలనే । ఖల - సఞ్చయే । గల - అదనే । షల - గతౌ । దల - విశరణే । శ్వల - శ్వల్ల - ఆశుగమనే । ఖోలృ - ఖోరృ - గతిప్రతిఘాతే । ధోరృ - గతిచాతుర్యే । త్సర - ఛద్మగతౌ । క్మర - హూర్ఛనే । అభ్ర - వభ్ర - మభ్ర - చర - గత్యర్థాః (చరతి ర్భక్షణేపి) । ష్ఠివు - నిరసనే । జి - జయే । జీవ - ప్రాణధారణే । పీవ - మీవ - తీవ - ణీవ - స్థౌల్యే । క్షివు - క్షేవు - నిరసనే । ఉర్వీ - తుర్వీ - థుర్వీ - దుర్వీ - ధుర్వీ - హింసార్థాః । గుర్వీ - ఉద్యమనే । ముర్వీ - బన్ధనే । - పుర్వ - పర్వ - మర్వ - పూరణే - చర్వ - అదనే । భర్వ - హింసాయామ్ । కర్వ - ఖర్వ - గర్వ దర్పే । అర్వ శర్వ - షర్వ - హింసాయామ్ । ఇవి - వ్యాప్తౌ । పివి - మివి - ణివి - సేచనే (షివి ఇత్యేకే - సేవన ఇత్యన్యే) । హివి - దివి - ధివి - జివి - ప్రీణనార్థాః । రివి - రవి - ధవి - గత్యర్థాః । కృవి - హింసాకరణయోశ్చ । మవ - బన్ధనే । అవ - రక్షణగతికాన్తిప్రీతితృప్త్యవగమప్రవేశశ్రవణస్వామ్యర్థయాచనక్రియేచ్ఛాదీప్త్యవాప్త్యాలిఙ్గనహింసాదానభాగవృద్ధిషు ॥ ౯౩ । ధావు - గతిశుద్ధ్యోః । స్వరితేదయమ్ ॥ ౧ ॥ అథోష్మాన్తా అనుదాత్తేతో ద్విపఞ్చాశత్ .....ధుక్ష - ధిక్ష - సన్దీపనక్లేశనజీవనేషు । వృక్ష - వరణే । శిక్ష - విద్యోపాదానే । భిక్ష - భిక్షాయామలాభే లాభే చ । క్లేశ - అవ్యక్తాయాం వాచి (బాధన ఇతి దుర్గః) । దక్ష - వృద్ధౌ శీఘ్రార్థే చ । దీక్ష మౌణ్డ్యేజ్యోపనయననియమవ్రతాదేశేషు । ఈక్ష - దర్శనే । ఈష - గతిహింసాదర్శనేషు । భాష - వ్యక్తాయాం వాచి । వర్ష - స్నేహనే । గేషృ - అన్విచ్ఛాయామ్ (గ్లేషృ - ఇత్యేకే) । పేషృ -

ప్రయత్నే । (యేషృచ) । జేషృ - ణేషృ - ఏషృ । (ప్రేషృ) - గ
తౌ । రేషృ - హేషృ - (హ్రేషృ) - అవ్యక్తేశబ్దే । తత్రాద్యోఽప్యశ
బ్దే - ఇతోద్వావశ్వశబ్దే । కాసృ - శబ్దకుత్సాయామ్ । భాసృ -
దీప్తౌ । ణాసృ - రాసృ - శబ్దే । ణస । కౌటిల్యే । భ్యస - భయే
ఆఙశ్శసి - ఇచ్ఛాయామ్ । గ్రసు - గ్లసు - అదనే । ఈహ - చేష్టా
యామ్ । బంహి - మహి - వృద్ధౌ । అహి - గతౌ । గర్హ - గల్హ -
కుత్సాయామ్ ॥ బర్హ - బల్హ - ప్రాధాన్యే । వర్హ - వల్హ - పరిభా
షణహింసాచ్ఛాదనేషు । ప్లిహ - గతౌ । వేహృ - జేహృ - బాహృ -
ప్రయత్నే । ద్రాహృ - నిద్రాక్షయే (నిక్షేపే ఇత్యేకే) కాశృ - దీప్తౌ ।
ఊహ - వితర్కే । గాహూ - విలోడనే । గృహూ - గ్రహణే । గ్లహ
చ । ఘుషి - కాన్తికరణే (ఘుష ఇతి కేచిత్ ॥ ౫౧ ॥ అథార్హత్య
స్తాః పరస్మైపదిన ఏకోనవతిః.—ఘుషిర్ - అవిశబ్దనే । (శబ్ద ఇత్యన్యే) ।
అక్షూ - వ్యాప్తౌ । తక్షూ - త్వక్షూ - తనూకరణే । ఉక్ష - సేచనే ।
రక్ష - పాలనే । ణిక్ష - చుమ్బనే । తృక్ష - స్తృక్ష - ణక్ష - గ
తౌ । వక్ష - రోషే (సఙ్ఘాతే ఇత్యేకే) మృక్ష - సఙ్ఘాతే (మ్రక్షే
త్యేకే) । తక్ష - త్వచనే । పక్ష - పరిగ్రహే । సూర్క్ష - అనాదరే ।
కాక్షి - వాక్షి - మాక్షి - కాఙ్క్షాయామ్ । ద్రాక్షి - ధ్రాక్షి - ధ్వా
క్షి - ఘోరవాశితే చ ! చూష - పానే । తూష - తుష్టౌ । పూష -
వృద్ధౌ । మూష - స్తేయే । లూష - రూష - భూషాయామ్ । శూష -
ప్రసవే । యూష - హింసాయామ్ । జూషచ । భూష - అలఙ్కా
రే । ఊష - రుజాయామ్ । ఈష - ఉఞ్ఛే । కష - ఖిష - శిష -
జష - ఝష - శష - వష - మష - రుష - రిష - హింసార్థాః । భష -
భర్త్సనే । ఉష - దాహే । జిషు - విషు - మిషు - సేచనే । పుష -
పుష్టౌ । శ్రిషు - శ్లిషు - ప్రుషు - ప్లుషు - దాహే । పృషు - వృషు - మృ
షు - సేచనే । ఘృషు - సఙ్ఘర్షే । హృషు - అలీకే । తుస - హ్రస -

స - రస - శబ్దే | లస - శ్లేషణక్రీడనయోః | ఘస్ౡ అదనే | చ
ర్చ - జర్జ - ఝర్ఝ - పరిభాషణహింసాతర్జనేషు | పిసృ - పేసృ -
గతౌ | హసే - హసనే | ణిశ - సమాధౌ | మిశ - మశ - శబ్దే
రోషకృతే చ | శవ - గతౌ - శశ - ప్లుతగతౌ | శసు - హింసాయామ్ | శం
సు - స్తుతౌ | చహ - పరికల్కనే | మహ - పూజాయామ్ | రహ -
త్యాగే | రహి - గతౌ | దృహ - దృహి - బృహ - బృహి - వృద్ధౌ (బృ
హి - శబ్దే చ - బర్హిర్ ఇత్యేకే) | తుహిర్ - దుహిర్ - ఉహిర్ -
అర్దనే | అర్హ - పూజాయామ్ || ౮౯ ||

అథ కృపూపర్యన్తా అనుదాత్తేతో ద్యుతాదయః ద్వావింశతిః.—
ద్యుత - దీప్తౌ | శ్వితా - వర్ణే | ఞిమిదా - స్నేహనే | ఞిష్విదా -
స్నేహనమోచనయోః | (మోహనయోరిత్యన్యే, ఞిక్ష్విదా చేత్యేకే) |
రుచ - దీప్తావభిప్రీతౌ చ | ఘుట - పరివర్తనే | రుట - లుట - లు
ఠ - ప్రతిఘాతే | శుభ - దీప్తౌ | క్షుభ - సఞ్చలనే | ణభ - తుభ - హిం
సాయామ్ (ఆద్యోఽభావేఽపి) | స్రంసు - ధ్వంసు - భ్రంసు - అవస్రం
సనే | (ధ్వంసు - గతౌ చ; భ్రంశు - భ్రశు - ఇతి కేచిత్పఠన్తి) | స్రము - వి
శ్వాసే | వృతు - వర్తనే | వృధు - వృద్ధౌ | శృధు - శబ్దకుత్సాయామ్ |
స్యన్దూ - ప్రస్రవణే | కృపూ - సామర్థ్యే || వృత్. ద్యుతాదిర్గతః || ౨౨ ||

అథ ఘటాదయః త్వరత్యన్తాస్త్రయోదశానుదాత్తేత షితశ్చ—ఘ
ట - చేష్టాయామ్ | వ్యథ - భయసఞ్చలనయోః | ప్రథ - ప్రఖ్యా
నే | ప్రస - విస్తారే | మ్రద - మర్దనే | స్ఖద - స్ఖదనే | క్షజి - గ
తిదానయోః | దక్ష - గతిహింసనయోః | క్రప - కృపాయాం గతౌ చ |
కది - క్రది - క్లది - వైక్లవ్యే (వైకల్య ఇత్యేకే) | ఞిత్వరా - స
మ్భ్రమే || ౧౩ || అథ ఫణాన్తాః పరస్మైపదిన స్సప్త షితః—జ్వర - రో
గే | గడ - సేచనే | హేడ - వేష్టనే | నట - భట - పరిభాషణే |
నట - నృత్తౌ | (గతావిత్యన్యే) | ష్టక - ప్రతిఘాతే | చక - తృప్తౌ |

కఖే. హసనే। రగే. శఙ్కాయామ్। లగే. సఙ్గే। హ్రగే - హ్లగే-
షగే - ష్ఠగే. సంవరణే। కగే - నోచ్యతే। అక - అగ - కుటిలాయాంగతౌ। కణ - రణ - గతౌ। చణ - శణ - శ్రణ - దానేచ। (శణ - గతావిత్యన్యే) శ్రథ - శ్లథ - క్రథ - క్లథ - హింసార్థాః। వనచ, షణచ - నోచ్యతే। జ్వల - దీప్తౌ। హ్వల - హ్మల - చలనే। స్మృ - ఆధ్యానే। దౄ - భయే। నౄ - నయే। శ్రా - పాకే-మారణతోషణనిశామనేషు - జ్ఞా। కమ్పనే చలిః। ఛదిర్ - ఊర్జనే। జిహ్వోన్మథనే - లడిః। మదీ - హర్షగ్లేపనయోః। ధ్వన - శబ్దే। దలి వలి స్ఖలి రణి ధ్వని త్రపి క్షపయశ్చేతి భోజాః। స్వన - అవతంసనే। ఘటాదయో మితః। జనీ జౄష్ క్నసు రఞ్జోఽమన్తాశ్చ। జ్వల హ్వల హ్మల నమా మనుపసర్గాద్వా। గ్లా స్నా వను వమా శ్చ। న కమ్యమిచమామ్। శమో ఽదర్శనే। యమో ఽపరివేషణే। స్ఖది రవపరిభ్యాశ్చ। ఫణ - గతౌ ॥ వృత్. ఘటాదిర్గతః ॥ ౬౨ ॥

రాజృ - దీప్తౌ। స్వరితేత్ ॥ ౧ ॥ టుభ్రాజృ - టుభ్రాశృ - టుభ్లాశృ - దీప్తౌ. అనుదాత్తేతః ॥ ౩ ॥ అథ స్యమాదయః క్షరత్యన్తాః పరస్మైపదినష్షడ్వింశతిః.— స్యము - స్వన - ధ్వన - శబ్దే। షమ - ష్టమ - అవైకల్యే। జ్వల - దీప్తౌ। చల - కమ్పనే। జల - ఘాతనే। టల - ట్వల - వైక్లవ్యే। ష్ఠల - స్థానే। హల - విలేఖనే। ణల - గన్ధే। పల - గతౌ। బల - ప్రాణనే ధాన్యావరోధేచ। పుల - మహత్త్వే। కుల - సంస్త్యానే బన్ధుషుచ। శల - హుల - పత్ఌ - గతౌ। క్వథే నిష్పాకే। పథే - గతౌ। మథే - విలోడనే। టువము - ఉద్గిరణే। భ్రము - చలనే। క్షర - సఞ్చలనే ॥ ౨౯ ॥ అథద్వావనుదాత్తేతౌ.— షహ - మర్షణే। రము - క్రీడాయామ్ ॥ ౨ ॥ అథ కసన్తాః పరస్మైపదినః సప్త.— షద్ఌ విశరణగత్యవసాదనేషు ॥ శద్ఌ శాతనే। క్రుశ - ఆహ్వానే రోదనేచ। కుచ - సమ్పర్చన కౌటిల్య ప్రతిష్టమ్భ విలేఖనేషు। బుధ అవ

గమనే | దుహ - బీజజన్మని ప్రాదుర్భావేచ । కస - గతౌ ॥ ౪ ॥ జ్వలాదిర్గతః ॥ అథ క్షుట్ త్రింశద్గుహూత్యన్తాః స్వరితేతః.— హిక్క అవ్యక్తే శబ్దే । అఞ్చు గతౌ యాచనే చ (అచు ఇత్యేకే - అచీత్యపరే) । టుయాచృ - యాచ్ఞాయామ్ । రేటృ - పరిభాషణే | చతే - చదే - యాచనే | ప్రోథృ - పర్యాప్తౌ । మిదృ - మేదృ - మేధాహింసనయోః । (ధాన్తావితిస్వామీ - ధాన్తావితిన్యాసకారః) । మేధృ - సఙ్గమేచ | ణిదృ - ణేదృ - కుత్సాసన్నికర్షయోః । శృధు - మృధు ఉన్దనే । బుధిర్ - బోధనే । ఉబున్దిర్ - నిశామనే । వేణృ - గతిజ్ఞానచిన్తానిశామనవాదిత్రగ్రహణేషు - నాన్తోఽప్యయమ్ । ఖను - అవదారణే । చీవృ - ఆదానసంవరణయోః | చాయృ - పూజానిశామనయోః । వ్యయ - గతౌ దాశృ - దానే । భేషృ - భయే (గతావిత్యేకే) | భ్రేషృ - భ్లేషృ - గతౌ । అస - గతిదీప్త్యాదానేషు । (అషం పాన్తోఽపి) । స్పశ - బాధనస్పర్శనయోః । లష - అన్తౌ | చష - భక్షణే । ఛష - హింసాయామ్ | ఝష ఆదాన సంవరణయోః । భ్రక్ష - భ్లక్ష - అదనే (భక్ష ఇతి మైత్రేయః) దాసృ - దానే | మాహృ - మానే | గుహూ - సంవరణే ॥ ౩౬ ॥

అథాజన్తా స్త్రోభయపదినః పఞ్చ.— శ్రిఞ్ - సేవాయామ్ । భృఞ్ - భరణే | హృఞ్ - హరణే । ధృఞ్ - ధారణే । ణీఞ్ - ప్రాపణే ॥ ॥ ౫ ॥ అథ షట్చత్వారింశత్పరస్మైపదినః— ధేట్ - పానే | గ్లై - మ్లై - హర్షక్షయే । ద్యై - న్యక్కరణే । ద్రై - స్వప్నే । ధ్రై - తృప్తౌ । ధ్యై - చిన్తాయామ్ । రై శబ్దే । స్త్యై - ష్ట్యై - శబ్దసఙ్ఘాతయోః । ఖై - ఖదనే క్షై - జై - షై క్షయే । కై - గై - శబ్దే । శ్రై - శ్రై - పాకే । పై - ఓవై - శోషణే । ష్టై - వేష్టనే । స్నై - వేష్టనే (శోభాయాం చేత్యేకే) । దైప్ - శోధనే । పా - పా

నే - ఘ్రా - గన్ధోపాదానే । ధ్మా - శబ్దాగ్ని సంయోగయోః । ష్ఠా - గతినివృత్తౌ ॥ మ్నా - అభ్యాసే । దాణ్ - దానే । హ్వృ - కౌటిల్యే । స్వృ - శబ్దోపతాపయోః । స్మృ - చిన్తాయామ్ । హ్వృ - సంవరణే । సృ - గతౌ । ఋ - గతిప్రాపణయోః । గృ - ఘృ - సేచనే । ధ్వృ - హూర్ఛనే । సృ - గతౌ । షు - ప్రసవైశ్వర్యయోః శ్రు - శ్రవణే । ధ్రు - స్థైర్యే । దు - ద్రు - గతౌ । జి - జ్రి - అభిభవే ॥ ౨౯ ॥ అథ ఙీదన్తా ఙిత ఏకవింశతిః:—ష్మిఙ్ ఈషద్ధసనే । గుఙ్ - అవ్యక్తే శబ్దే । గాఙ్ - గతౌ । కుఙ్ ఘుఙ్ - ఉఙ్ - ఙుఙ్ - శబ్దే । (ఉఙ్ - కుఙ్ - ఖుఙ్ - గుఙ్ - ఘుఙ్ - ఇత్యేకే) । చ్యుఙ్ । జ్యుఙ్ ప్రుఙ్ - ప్లుఙ్ - గతౌ క్లుఙ్ - ఇత్యేకే) । రుఙ్ - గతిరేషణయోః । ధృఙ్ - అవధ్వంసనే । మేఙ్ - ప్రణిదానే । దేఙ్ - రక్షణే । శ్యైఙ్ - గతౌ । ప్యైఙ్ - వృద్ధౌ । త్రైఙ్ - పాలనే । పూఙ్ - పవనే । మూఙ్ - బన్ధనే । డీఙ్ - విహాయసా గతౌ ॥ ౨౧ ॥ తౄ - ప్లవనతరణయోః పరస్మైపదీ ॥ ౧ ॥

అథాష్టావనుదాత్తేతః.—గుప - గోపనే । తిజ - నిశానే । మాన - పూజాయామ్ । బధ - బన్ధనే । రభ - రాభస్యే । డులభష్ - ప్రాప్తౌ । ష్వఞ్జ - పరిష్వఙ్గే । హద - పురీషోత్సర్గే ॥ ౮ ॥ అథ పరస్మైపదినష్టాదశ.—ఞిష్విదా - అవ్యక్తే శబ్దే । స్కన్దిర్ - గతిశోషణయోః । యభ - మైథునే । ణమ - ప్రహ్వత్వే శబ్దే । గమ్లృ - సృప్లృ - గతౌ । యమ - ఉపరమే । తప - సన్తాపే । త్యజ - హానౌ । షఞ్జ - సఙ్గే । దృశిర్ - ప్రేక్షణే । దంశ - దశనే । కృష - విలేఖనే । దహ - భస్మీకరణే । మిహ - సేచనే । కిత - నివాసే రోగాపనయనే చ ॥ ౧౯ ॥ ఇతోవహాన్తాః స్వరితేత ఏకాదశ.—దాన - ఖణ్డనే । శాన - తేజనే ॥ డుపచష్ - పాకే । షచ - సమవాయే । భజ - సేవాయామ్ । రఞ్జ రాగే శప - ఆక్రోశే । త్విష - దీప్తౌ ॥ అథ యజాదిః ॥ యజ - దేవపూజాసఙ్గతికరణ

దానేషు । డువప్ - బీజసన్తానే ఛేదనేచ । వహ - ప్రాపణే ॥ ౧౧ ॥ వస నివాసే - పరస్మైపదీ ॥ ౧ ॥ వేఞ్ - తన్తుసన్తానే । వ్యేఞ్ - సంవరణే । హ్వేఞ్ - స్పర్ధాయాం శబ్దేచ ॥ ఞితస్త్రిః ॥ ౩ ॥ అథ ద్వౌ పరస్మైపదినౌ—వద - వ్యక్తాయాంవాచి । టుఓశ్వి - గతివృద్ధ్యోః ॥ ౨ ॥ యజాది ర్వృత్ ॥ భ్వాదిస్త్వాకృతిగణః ॥ తేన చులుమ్పతీత్యాదిసఙ్గ్రహః॥ ఇతి శబ్వికరణా భ్వాదయః ॥ ౧ ॥ బుతి స్ఫాత్రః స జుగుప్సాకృపయోః ॥ ౧౦౪౧ ॥

అథ ద్వౌ పరస్మైపదినౌ—అద-భక్షణే। హన - హింసాగత్యోః॥ ౨ ॥ అథ చత్వారస్స్వరితేతః—ద్విష - అప్రీతౌ । దుహ - ప్రపూరణే । దిహ - ఉపచయే । లిహ - ఆస్వాదనే ॥ ౪ ॥ చక్షిఙ్ - వ్యక్తాయాంవాచి (అయందర్శనేఽపి) ॥ ౧ ॥ అథ పృచ్యన్తా అనుదాత్తేత స్త్రియోదశ.— ఈర - గతౌ కమ్పనేచ ఈడ - స్తుతౌ । ఈశ - ఐశ్వర్యే । ఆస - ఉపవేశనే । ఆఙః శాసు ఇచ్ఛాయామ్ । వస - ఆచ్ఛాదనే । కసి - గతిశాసనయోః । (అయమనిదిత్యేకే, తాలవ్యాన్త ఇత్యన్యే)। ణిసి - చుమ్బనే। ణిజి - శుద్ధౌ । శిజి - అవ్యక్తేశబ్దే - పిజి - వర్ణే (సమ్పర్చనావయవావ్యక్త శబ్దేష్విత్యేకే, పృజి ఇత్యన్యే) ॥ వృజీ - వర్జనే । (పృజి - ఇత్యన్యే)। పృచీ సమ్పర్చనే ॥౧౩॥ షూఙ్ - ప్రాణిగర్భవిమోచనే। శీఙ్ - స్వప్నే ॥ జితౌ ద్వౌ॥ ౨॥ అథ పరస్మైపదినోదశ । ఞితస్త్రిః — యు-మిశ్రణేఽమిశ్రణేచ। రు - శబ్దే। తు స్ఫాత్రోగతివృద్ధిహింసాసు। ణు - స్తుతౌ। టుక్షు-శబ్దే। క్ష్ణు - తేజనే । ష్ణు-ప్రస్రవణే। ఊర్ణుఞ్ - ఆచ్ఛాదనే। ద్యు - అభిగమనే। షు - ప్రసవైశ్వర్యయోః। కు - శబ్దే। ష్టుఞ్ - స్తుతౌ। బ్రూఞ్ - వ్యక్తాయాంవాచి ॥ ౧౩॥ అథ శాస్యన్తా ద్వాత్రింశ త్పరస్మైపదినః ఇఙ్వాత్మనేపదీ.—ఇణ్ - గతౌ। ఇక్ - అధ్యయనే। ఇక్ - స్మరణే। వీ - గతివ్యాప్తిప్రజనకాన్త్య

సనఖాదనేషు । ఈః - చ ఉక్తార్థే । యా-ప్రాపణే । వా-గతిగన్ధనయోః । భా - దీప్తౌ । ష్ణా - శౌచే । శ్రా - పాకే । ద్రా - కుత్సాయాం గతౌ । ప్సా - భక్షణే । పా - రక్షణే । రా - దానే । లా - ఆదానే । (ద్వావపి దానఇతిచన్ద్రః) దాప్ - లవనే । ఖ్యా - ప్రకథనే । ప్రా - పూరణే । మా - మానే । వచ - పరిభాషణే । విద - జ్ఞానే । అస - భువి । మృజూ - శుద్ధౌ । రుదిర్ - అశ్రువిమోచనే । ఞిష్వప్ - శయే । శ్వస - ప్రాణనే । అనచ । జక్ష - భక్షహసనయోః ॥ రుదాదిగణః ॥ జాగృ - నిద్రాక్షయే । దరిద్రా - దుర్గతౌ । చకాసృ - దీప్తౌ । శాసు - అనుశిష్టౌ ॥ ౩౨ ॥ అథ ఛాన్దసాః పఞ్చ.—దీధీఙ్ - దీప్తిదేవనయోః । వేవీఙ్ - వేతినాతుల్యే । షస సస్తి - స్వప్నే । సంస్తు ఇత్యేకే । వశ - కాన్తౌ ॥ ౫ ॥ హ్నుఙ్ - అపనయనే ॥ ౧ ॥ చర్కరీతఞ్చ ॥ ౭౩ ॥ ఇతిలుగ్వికరణా అదాదయః ॥ ౨ ॥

అథ జుహోత్యాదయః ॥ ఆద్యాశ్చత్వారఃపరస్మైపదినః.— హు-దానాదనయోః (ఆదానేచేత్యేకే, ప్రీణన ఇతి భాష్యమ్) । ఞిభీ - భయే । హ్రీ-లజ్జాయామ్ । పౄ-పాలనపూరణయోః ॥౧॥ అథ ద్వావాత్మనేపదో భయపదీ—డుభృఞ్ - ధారణపోషణయోః ॥ ౧ ॥ అథ ద్వావాత్మనేపదినౌ—మాఙ్ - మానే శబ్దేచ । ఓహాఙ్ - గతౌ ॥౨॥ ఓహాక్ - త్యాగే పరస్మైపదీ ॥ ౧ ॥ అథోభయపదినౌ ద్వౌ.—డుదాఞ్ - దానే । డుధాఞ్ - ధారణపోషణయోః (దానేఽపీత్యేకే)॥౨॥ అథ త్రయః స్వరితేతః—ణిజిర్ - శౌచపోషణయోః । విజిర్ - పృథగ్భావే । విష్ఌ - వ్యాప్తౌ ॥ ౩ ॥ అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినశ్ఛాన్దసాశ్చైకాదశ ఇత్యర్థాత్ భాష్యాయామపి ॥ ఘృ - క్షరణదీప్త్యోః । హృ - ప్రసహ్యకరణే । ఋ - సృ - గతౌ । భస - భర్త్సనదీప్త్యోః । కిత - జ్ఞానే । తుర - త్వరణే । ధిష - శబ్దే । ధన - ధాన్యే । జన - జననే । గా - స్తుతౌ ॥ ౧౧ ॥ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్లువికరణా జుహోత్యాదయః ॥ ౩ ॥

అథ దివాదయః ॥ అథ ఝ్యూషన్తాః పరస్మైపదిన ష్షడ్వింశతిః—దివు - క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్న కాన్తిగతిషు । షివు - తన్తుసన్తానే । స్రివు - గతిశోషణయోః । ష్ఠివు - నిరసనే । ష్ణుసు - అదనే (ఆదానేచేత్యేకే, అదర్శనఇత్యపరే) । ష్ణసు - నిరసనే । క్నసు - హ్వరణదీప్త్యోః । వ్యుష దాహే । ప్లుష చ ॥ నృతీ - గాత్రవిక్షేపే । త్రసీ - ఉద్వేగే । కుథ - పూతిభావే । పుథ - హింసాయామ్ । గుధ - పరివేష్టనే । క్షిప - ప్రేరణే । పుష్ప - వికసనే । తిమ తీమ - ష్టిమ - ష్టీమ - ఆర్ద్రీభావే । వ్రీడ - చోదనే లజ్జాయాఞ్చ । ఇష - గతౌ । షహ - షుహ - చక్యర్థే ॥ జ్యూష్ - ఝ్యూష్ వయోహానౌ ॥౨౬॥ స్వాదిరంతర్గణః అథ త్రయోదశ ఞితః—షూఞ్ - ప్రాణిప్రసవే । దూఞ్ - పరితాపే । దీఞ్ - క్షయే । డీఞ్ - విహాయసాగతౌ । ధీఞ్ - ఆధారే । మీఞ్ - హింసాయామ్ । లీఞ్ - స్రవణే - । లీఞ్ - శ్లేషణే । వ్రీఞ్ - వృణోత్యర్థే । స్వాదయ ఓదితః ॥ పీఞ్ - పానే । మాఞ్ - మానే । ఈఞ్ - గతౌ । ప్రీఞ్ - ప్రీతౌ ॥ ౧౩ ॥ అథ చత్వారః పరస్మైపదినః—శో - తనూకరణే । ఛో - ఛేదనే । షో - అన్తకర్మణి । దో - అవఖణ్డనే ॥ ౪ ॥ అథాత్మనేపదినః పఞ్చదశ.—జనీ - ప్రాదుర్భావే । దీపీ । దీప్తౌ । పూరీ - ఆప్యాయనే । తూరీ - గతిత్వరణహింసనయోః । ధూరీ - గూరీ - హింసాగత్యోః । ఘూరీ - జూరీ - హింసావయోహాన్యోః । శూరీ - హింసాస్తమ్భనయోః । చూరీ - దాహే । తప - ఐశ్వర్యే వా । (వృతేతిపాఠాన్తరమ్) । వృతు - వరణే (వావృతు ఇత్యేకే । క్లిశ - ఉపతాపే । కాశృ - దీప్తౌ । వాశృ - శబ్దే ॥ ౧౫ ॥ అథ పఞ్చ స్వరితేతః—మృష - తితిక్షాయామ్ । ఈశుచిర్ - పూతీభావే । ణహ - బన్ధనే । రఞ్జ - రాగే । శప - ఆక్రోశే ॥ ౫ ॥ అథైకాదశానుదాత్తేతః.—పద - గతౌ । ఖిద - దైన్యే । విద - సత్తాయామ్ । బుధ - అవగమనే । యుధ - సమ్ప్రహారే । అనోరుధ - కామే । అణ - ప్రాణనే ।

(అనేత్యేకే) | మన - జ్ఞానే | యుజ - సమాధౌ | సృజ - విసర్గే | లిశ - అల్పీభావే ॥ ౧౧ ॥ అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినస్సప్తషష్టిః — రాధోఽకర్మకాద్వృద్ధావేవ | వ్యధ - తాడనే | అథ పుషాదిః | పుష - పుష్టౌ | శుష - శోషణే | తుష - ప్రీతౌ | దుష - వైకృత్యే | శ్లిష - ఆలిఙనే | శక - విభాషితోమర్షణే | ఞిష్విదా - గాత్రప్రక్షరణే | క్రుధ - క్రోధే | క్షుధ - బుభుక్షాయామ్ | శుధ - శౌచే | షిధు - సంరాద్ధౌ | రధ - హింసాసంరాద్ధ్యోః | ణశ - అదర్శనే | తృప - ప్రీణనే | దృప - హర్షమోహనయోః | ద్రుహ - జిఘాంసాయామ్ | ముహ - వైచిత్త్యే | ష్ణుహ - ఉద్గిరణే | ష్ణిహ - ప్రీతౌ ॥ - రధాదిగ్గతః ॥ శము ఉపశమే | తము - కాఙ్క్షాయామ్ | దము - ఉపశమే | శ్రము - తపసి ఖేదేచ | భ్రము - అనవస్థానే | క్షమూ - సహనే | క్లము - గ్లానౌ | మదీ - హర్షే ॥ వృత్ - శమాదిగ్గతః | అసు - క్షేపణే | యసు - ప్రయత్నే | జసు - మోక్షణే | తసు - ఉపక్షయే | దసుచ | వసు - స్తమ్భే | వ్యుష - విభాగే (వ్యుసేత్యన్యే - యుసేత్యేకే) ప్లుష - దాహే | బిస - ప్రేరణే | కుస - సంశ్లేషణే | బుస - ఉత్సర్గే | ముస ఖణ్డనే | మసీ - పరిణామే | (సమీత్యేకే) | లుట - విలోడనే | ఉచ - సమవాయే | భృశు - భ్రంశు - అధఃపతనే | వృశ - వరణే | కృశ - తనూకరణే | ఞితృషా - పిపాసాయామ్ | హృష - తుష్టౌ | రుష - రిష - హింసాయామ్ | డిప - క్షేపే | కుప - క్రోధే | గుప - వ్యాకులత్వే | యుపు - రుపు - లుపు - విమోహనే | లుభ - గార్ధ్న్యే | క్షుభ - సఞ్చలనే ణభ - తుభ - హింసాయామ్ | క్లిదూ-ఆర్ద్రీభావే | ఞిమిదా - స్నేహనే | ఞిక్ష్విదా - స్నేహనమోచనయోః | ఋధు - వృద్ధౌ | గృధు - అభికాఙ్క్షాయామ్ ॥ ౬౭ ॥ వృత్ ॥ పుషాదయో వృత్తాః ॥ దివాదిస్త్వాకృతిగణః - తేన క్లీయతే మృగ్యతీత్యాదిసిద్ధిరిత్యాహుః ॥ ౧౪౧ ॥

ఇతి శ్యన్వికరణాః దివాదయః ॥ ౪ ॥

అథ స్వాదయః ॥ షుఞ్ - అభిషవే । షిఞ్ - బన్ధనే । శిఞ్ - నిశానే । డుమిఞ్ - ప్రక్షేపణే । చిఞ్ - చయనే । స్తృఞ్ - ఆచ్ఛాదనే । కృఞ్ - హింసాయామ్ । వృఞ్ - వరణే । ధుఞ్ - కమ్పనే - ధూఞిత్యపి ॥ ౧౦ ॥ అథాష్టౌ పరస్మైపదినః.—టుదు - ఉపతాపే । హి - గతౌ వృద్ధౌ చ । పృ - ప్రీతౌ । స్పృ - ప్రీతిపాలనయోః (ప్రీతిచలనయోరిత్యేకే, స్మృ ఇత్యపి) । పృణోత్యాదయ స్త్రయశ్ఛాన్దసా ఇత్యాహుః ఆప్ఌ - వ్యాప్తౌ । శక్ఌ - శక్తౌ । రాధ - సాధ - సంసిద్ధౌ ॥౨౧॥ అథ ద్వావనుదాత్తేతౌ.—అశూ - వ్యాప్తౌ - ష్టిఘ - ఆస్కన్దనే ॥ ౨ ॥ అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినః షోడశ తిక - తిగ - గతౌ చ । షఘ - హింసాయామ్ । ఞిధృషా - ప్రాగల్భ్యే । దమ్భు - దమ్భనే । ఋధు - వృద్ధౌ । (తృప - ప్రీణన ఇత్యేకే) । అథాగణాన్తా శ్ఛాన్దసాః । అహ - వ్యాప్తౌ । దఘ - ఘాతనే పాలనేచ । చము - భక్షణే । రి - క్షి - చిరి - జిరి - దాశృ - దృ - హింసాయామ్ ॥ ౧౫ ॥ క్షిణోతి ర్భాషాయామపి । (ఋక్షీత్యేకే, రిక్షీత్యన్యే) ॥ ౩౫ ॥ వృత్ - ఇతి స్వాదయ శ్శ్నువికరణాః ॥ ౫ ॥

అథ తుదాదయ శ్శవికరణాః ॥ ఇత షట్స్వరితేతః. — తుద - వ్యథనే । ణుద - ప్రేరణే । దిశ - అతిసర్జనే । భ్రస్జ - పాకే । క్షిప - ప్రేరణే । కృష - విలేఖనే ॥౬॥ ఋషీ - గతౌ । పరస్మైపదీ ॥ ౧ ॥ అథాత్మనేపదినశ్చత్వారః ॥ జుషీ - ప్రీతిసేవనయోః । ఓవిజీ - భయచలనయోః । ఓలస్జీ - ఓలజ్జీ - వ్రీడాయామ్ ॥౪॥ అథ చతుశ్శతం పరస్మైపదినః. — ఓవ్రశ్చూ - ఛేదనే । వ్యచ - వ్యాజీకరణే । ఉఛి - ఉఛీ - ఉచ్ఛీ - వివాసే । ఋచ్ఛ - గతీన్ద్రియప్రలయమూర్తిభావేషు । మిచ్ఛ - ఉత్క్లేశే । జర్జ - చర్చ - ఝర్ఝ - పరిభాషణభర్త్సనయోః । త్వచ - సంవరణే । ఋచ - స్తుతౌ । ఉబ్జ - ఆర్జవే । ఉజ్ఝ - ఉత్సర్గే । లుభ - విమోహనే । రిఫ - కత్థనయుద్ధనిన్దాహింసాదానేషు (రిహ ఇత్యేకే) । తృప -

త్రుమ్ఫ - తృమ్ఫ (ద్వావపి ద్వితీయాన్తావిత్యేకే) । తుప తుమ్ప - తుఫ -
తుమ్ఫ - హింసార్థాః । దృప - దృమ్ఫ - ఉత్క్లేశే (ఉభౌ ద్వితీయాన్తా
వితికేచిత్) | ఋఫ - ఋమ్ఫ - హింసాయామ్ | గుఫ గుమ్ఫ - గ్రన్థే ।
ఉభ - ఉమ్భ - పూరణే । శుభ - శుమ్భ - శోభార్థే । దృభీ - గ్రన్థే ।
చృతీ - హింసాగ్రన్థనయోః । విధ - విధానే । జుడ - గతౌ (జునేత్యేకే) ।
మృడ - సుఖనే । పృడచ | పృణ - ప్రీణనే ! వృణచ | మృణ - హింసా
యామ్ । తుణ - కౌటిల్యే | పుణ - కర్మణిశుభే । ముణ - ప్రతిజ్ఞానే ।
కుణ - శబ్దోపకరణయోః । శున - గతౌ | ద్రుణ - హింసాగతికౌటిల్యే
షు । ఘుణ - ఘూర్ణ - భ్రమణే | షుర - ఐశ్వర్యదీప్త్యోః । కుర - శబ్దే
ఖుర - ఛేదనే ముర - సంవేష్టనే | క్షుర - విలేఖనే । ఘుర - భీమార్థ
శబ్దయోః । పుర - అగ్రగమనే | వృహూ - ఉద్యమనే ; బృహూ ఇ
త్యపి । తృహూ - స్తృహూ . తృంహూ . హింసార్థాః । ఇషు - ఇచ్ఛా
యామ్ । మిష - స్పర్ధాయామ్ । కిల - శ్వైత్యక్రీడనయోః । తిల - స్నే
హే । చిల - వసనే । చల విలసనే | ఇల - స్వప్నక్షేపణయోః | విల
సంవరణే । బిల - భేదనే | ణిల - గహనే । హిల - భావకరణే | శిల -
ప్రషిల - ఉఞ్ఛే । మిల - శ్లేషణే|లిఖ - అక్షరవిన్యాసే ॥ అథకుటాదిః ॥
కుట - కౌటిల్యే । పుట - సంశ్లేషణే । కుచ - సఙ్కోచనే । గుజ -
శబ్దే | గుడ - రక్షాయామ్ - డిప - క్షేపే । ఛుర - ఛేదనే । స్ఫుట -
వికసనే । ముట - ఆక్షేపప్రమర్దనయోః । త్రుట - ఛేదనే। తుట - కల
హకర్మణి । చుట - ఛుట ఛేదనే । జుడ - బన్ధనే । కడ - మదే । లు
ట - లుఠ - సంశ్లేషణే। కృడ - ఘనత్వే | కుడ - బాల్యే | పుడ-ఉత్సర్గే
ఘుట - ప్రతిఘాతే। తుడ - తోడనే | థుడ - స్థుడ - సంవరణే (ఖుడ -
ఛుడ - ఇత్యేకే) । స్ఫుర - స్ఫుల - సఞ్చలనే, (స్ఫుర ఇత్యేకే) ।
స్ఫుడ - చుడ - వ్రుడ - సంవరణే । (బుడ-బుడ నిమజ్జన ఇత్యేకే) ॥ ౧౦౪ ॥
గురీ - ఉద్యమనే | అనుదాత్తేత్ ॥ ౧ ॥ ఇతశ్చత్వారః పరస్మైపదినః.—

ణూ - స్తవనే । ధూ - విధూననే । గు - పురీషోత్సర్గే । ధ్రు - గతిస్థైర్యయోః । (ధ్రువ ఇతిపాఠాన్తరమ్) ॥ ౮ ॥ కుఙ్ - శబ్దే (దీర్ఘాన్తోఽపి) వృత్ - కుటాదయోవృత్తాః ॥ పృఙ్ - వ్యాయామే । మృఙ్ - ప్రాణత్యాగే ॥ ఏతేఙితః ॥ ౩ ॥ అథ పరస్మైపదినస్సప్త.— రి - పి - గతౌ । ధి ధారణే । క్షి - నివాసగత్యోః । షూ - ప్రేరణే । కౄ - విక్షేపే । గౄ - నిగరణే ॥ ౭ ॥ అథ ఙితావ్ద్వౌ— దృఙ్ - ఆదరే । ధృఙ్ అవస్థానే ॥ ౨ ॥ అథ పరస్మైపదినష్షోడశ.— ప్రచ్ఛ - జ్ఞీప్సాయామ్ - వృత్ కిరాదిః । సృజ - విసర్గే । టుమస్జో - శుద్ధౌ । రుజో - భఙ్గే । భుజో - కౌటిల్యే । ఛుప - స్పర్శే । రుశ - రిశ - హింసాయామ్ । లిశ - గతౌ । స్పృశ - సంస్పర్శనే । విచ్ఛ - గతౌ । విశ - ప్రవేశనే । మృశ - ఆమర్శనే । ణుద - ప్రేరణే । షద్ఌ - విశరణగత్యవసాదనేషు । శద్ఌ - శాతనే ॥ ౧౬ ॥ అథ షట్ స్వరితేతః.—మిల - సఙ్గమే । ముచ్ఌ - మోక్షణే । లుప్ఌ - ఛేదనే । విద్ఌ - లాభే । లిప - ఉపదేహే । షిచ - క్షరణే ॥ ౬ ॥ అథ త్రయః పరస్మైపదినః.—కృతీ - ఛేదనే । ఖిద - పరిఘాతే । పిశ - అవయవే । (అయందీపనాయామపి) ॥ ౩ ॥ వృత్ । ముచాదయః తుదాదయశ్చవృత్తాః ॥ ౧౫౭ ॥ ఇతి శవికరణాః ॥ ౬ ॥

అథ రుధాదయః శ్నమ్వికరణాః ఆద్యానవ స్వరితేత ఇరితశ్చ.— రుధిర్ - ఆవరణే । భిదిర్ - విదారణే । ఛిదిర్ - ద్వైధీకరణే । రిచిర్ - విరేచనే । విచిర్ - పృథగ్భావే । క్షుదిర్ - సమ్పేషణే । యుజిర్ - యోగే । ఉచ్ఛృదిర్ - దీప్తిదేవనయోః । ఉతృదిర్ - హింసానాదరయోః ॥ ౯ ॥ కృతీ - వేష్టనే - ఛేదనేన అయం పరస్మైపదీ ॥ ౧ ॥ అథ త్రయః అనుదాత్తేతః.— ఞి ఇన్ధీ - దీప్తౌ । ఖిద - దైన్యే । విద - విచారణే । ॥ ౩ ॥ అథ పరస్మైపదినో ద్వాదశ.—శిష్ఌ - విశేషణే ॥ పిష్ఌ - సఞ్చూర్ణనే । భఞ్జో - ఆమర్దనే । భుజ - పాలనాభ్యవహారయోః । తృహ హిసి

హింసాయాం । ఉన్దీ - క్లేదనే । అఞ్జూ - వ్యక్తిమ్రక్షణకాన్తిగతిషు । తఞ్చూ - సఙ్కోచనే । ఓవిజీ - భయచలనయోః - వృజీ - వర్జనే । పృచీ సమ్పర్కే ॥ ౧౨ ॥ వృత్ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి రుధాదయః శ్నమ్వికరణాః ॥ ౭ ॥

అథ తనాదయ ఉవికరణాః ॥ ఆద్యాస్సప్త స్వరితేత ఉదితః — తను - విస్తారే । షణు - దానే । క్షణు - హింసాయామ్ । క్షిణు చ । ఋణు - గతౌ । తృణు - అదనే । ఘృణు - దీప్తౌ ॥ ౭ ॥ ద్వావనుదాత్తేతౌ — వను - యాచనే (చాదనేపరస్మైపదీ) । మను-అవబోధనే ॥ ౨ ॥ డుకృఞ్ - కరణే । ఞిత్ ॥ ౧ ॥ వృత్ ॥ ౧౦ ॥ ఇతి తనాదయ ఉవికరణాః ॥ ౮ ॥

అథ క్ర్యాదయః శ్నావికరణాః ॥ ఇతః సప్తదశ ఞితః — డుక్రీఞ్ - ద్రవ్యవినిమయే । ప్రీఞ్ - తర్పణే కాన్తౌ చ । శ్రీఞ్ - పాకే । మీఞ్ - హింసాయామ్ । షిఞ్ - బన్ధనే । స్కుఞ్ - ఆప్రవణే । యుఞ్ - బన్ధనే । క్నూఞ్ - శబ్దే । ద్రూఞ్ - హింసాయామ్ । అథ ప్వాదిః పూఞ్ - పవనే । లూఞ్ - ఛేదనే । స్తౄఞ్ - ఆచ్ఛాదనే । కౄఞ్ - హింసాయామ్ । వృఞ్ - వరణే । ధూఞ్ - కమ్పనే ॥ ౧౫ ॥ అథ బధ్నాత్యన్తాః పరస్మైపదిన ఏకవింశతిః — శౄ - హింసాయామ్ । పౄ - పాలనపూరణయోః । వౄ - వరణే (భరణే ఇత్యేకే) భౄ - భర్త్సనే । మౄ - హింసాయామ్ । దౄ - విదారణే । జౄ - వయోహానౌ (ఝౄ ఇత్యేకే, ధౄ ఇత్యన్యే) । నౄ - నయే । కౄ - హింసాయామ్ । ఋ - గతౌ । గౄ - శబ్దే । జ్యా - వయోహానౌ । రీ - గతిరేషణయోః । లీ - శ్లేషణే । వ్లీ - వరణే । ప్లీ - గతౌ । వృత్ - ల్వాదయో వృత్తాః (ప్వాదయోఽపీత్యేకే) । వ్రీ - వరణే । భ్రీ - భయే (భరణ ఇత్యేకే) క్షీష్ - హింసాయామ్ । జ్ఞా - అవబోధనే । బన్ధ - బన్ధనే ॥ ౨౧ ॥ వృఙ్ - సమ్భక్తౌ - ఙిత్ ॥ ౧ ॥ అథ పరస్మైపదిన ద్వావింశతిః — శ్రన్థ - విమోచనప్రతిహర్షణయోః । మన్థ - విలోడనే

శ్రన్థ - గ్రన్థ - సన్దర్భే। కున్థ - సంశ్లేషణె (కుథేతిదుర్గః, సఙ్క్లేశ ఇత్యేకే) మృద-క్షోదే। మృడ - సుఖేచ। గుధ - రోషే। కుష-నిష్కర్షే। క్షుభ - సఞ్చలనె। ణభ - తుభ - హింసాయామ్। క్లిశూ - విబాధనె। అశ - భోజనె। ఉధ్రస - ఉఞ్ఛే (ఉకారో ధాత్వవయవఇత్యేకే)। ఇష - ఆభీక్ష్ణ్యే। విష - విప్రయోగే। ప్రుష - ప్లుష - స్నేహన సేవన-పూరణేషు। పుష - పుష్టౌ। ముష - స్తేయే। ఖచ - భూతప్రాదుర్భావే (వాన్తోయమిత్యేకే)। హేఠచ ॥ ౫౩ ॥ గ్రహ - ఉపాదానె। వృత్ ॥ ౧ ॥ వృత్ ॥ ౬౧ ॥ ఇతి క్ర్యాదయః శ్నావికరణాః ॥ ౯ ॥

అథ చురాదయో ణిజ్వికరణాః ॥ చుర - స్తేయే। చితి - స్మృత్యామ్। యత్రి - సఙ్కోచే। స్ఫుడి-పరిహాసే। (స్ఫుటీత్యేకే)। లక్ష - దర్శనాఙ్కనయోః। కుద్రి - అనృతభాషణె। లడ - ఉపసేవాయామ్। మిది స్నేహనె। ఓలడి - ఉత్క్షేపణె (ఓకారో ధాత్వవయవ ఇత్యేకే, ఉలడీత్యన్యే)। జల అపవారణే (లజేత్యేకే)। పీడ - అవగాహనె। నట - అవస్పన్దనె శ్రథ - ప్రయత్నే (ప్రస్థానెచేత్యేకే) బధ - సంయమనె (బన్ధేతిచాన్ద్రాః) పౄ - పూరణె। ఊర్జ - బలప్రాణనయోః। పక్ష - పరిగ్రహే। వర్ణ - చూర్ణ - ప్రేరణె (వర్ణ - వర్ణన ఇత్యేకే)। ప్రథ - ప్రఖ్యానె। పృథ - ప్రక్షేపే (పథేతికేచిత్) పమ్బ - సమ్బన్ధే। శమ్బచ (సామ్బ ఇత్యేకే)। భక్ష - అదనె। కుట్ట - ఛేదనభర్త్సనయోః (పూరణ ఇత్యన్యే)। పుట్ట చుట్ట అల్పీభావే। అట్ట - షుట్ట - అనాదరే। లుణ్ఠ - స్తేయే। శఠ - శ్వఠ - అసంస్కారగత్యోః (శ్వఠి ఇత్యేకే) తుజి పిజి - హింసాబలాదాననికేతనేషు (తుజపిజేతి కేచిత్, లజి - లుజేత్యేకే)। పిస - గతౌ। షాన్త్వ - సామప్రయోగే। శ్వల్క - వల్క - పరిభాషణే। ష్ణిహ - స్నేహనె (స్ఫిటేత్యేకే)। స్మిట అనాదరే (ష్మిఙ్ ఇత్యేకే)। శ్లిష - శ్లేషణె॥ పథి - గతౌ। పిచ్ఛ - కుట్టనె। ఛది - సంవరణె। శ్రణ - దానే। తడ ఆఘాతే। [illegible] - [illegible] - భేదనె। [illegible] - [illegible]

ణే। గుడి - వేష్టనే చ (కుడీత్యన్యే, గుడీత్యపరే) ఖుడి - ఖణ్డనే। వటి - విభాజనే (వడీత్యేకే)। చడి - కోపే। మడి - భూషాయాం హర్షే చ। భడి - కల్యాణే। ఛర్ద - వమనే। పుస్త - బుస్త - ఆదరానాదరయోః। చుద - సఞ్చోదనే। నక్క - ధక్క - నాశనే। చక్క - చుక్క - వ్యథనే। క్షల - శౌచకర్మణి। తల - ప్రతిష్ఠాయామ్। తుల - ఉన్మానే। దుల - ఉత్క్షేపే। పుల - మహత్త్వే। చుల - సముచ్ఛ్రాయే। మూల - రోహణే। కల - విల - క్షేపే। బిల - భేదనే। తిల - స్నేహనే। చల - భృతౌ। పాల - రక్షణే। లూష - హింసాయామ్। శుల్బ - మానే। శూర్ప చ। కట - ఛేదనే। ముట సఞ్చూర్ణనే। పడి - పసి - నాశనే। వ్రజ మార్గసంస్కారగత్యోః। శుల్క - అతిస్పర్జనే। చపి - గతౌ। క్షపి - క్షాన్తౌ। ఛజి - కృచ్ఛ్రజీవనే। శ్వర్త - గత్యామ్। శ్వభ్ర చ। జ్ఞప మిచ్చ అయం జ్ఞానేజ్ఞాపనేపి। యమ చ పరివేషణే। చహ - పరికల్కనే (చప ఇత్యేకే)॥ రహ - త్యాగే। బల - ప్రాణనే। చిఞ్ - చయనే। * నాన్యే మితోఽహేతౌ *। ఘట్ట - చలనే। ముస్త - సఙ్ఘాతే। ఖట్ట - సంవరణే। షట్ట - స్ఫిట్ట - చుబి - హింసాయామ్। పుల - సఙ్ఘే (పూర్ణ ఇత్యేకే, పుణ ఇత్యన్యే)। పుంస - అభివర్ధనే - టకి బన్ధనే - ధూస - కాన్తికరణే మూర్ధన్యాన్త ఇత్యేకే, తాలవ్యాన్త ఇత్యపరే)। కీట - వర్ణే। చూర్ణ - సఙ్కోచనే। పూజ - పూజనే। అర్క - స్తవనే। (తపన ఇత్యేకే)। శుఠ - ఆలస్యే। శుఠి - శోషణే। జుడ - ప్రేరణే। గజ - మార్జ - శబ్దార్థౌ। మర్చ చ। ఘృ - ప్రస్రవణే। పచి - విస్తారవచనే। తిజ - నిశానే। కృత - సంశబ్దనే। వర్ధ - ఛేదనపూరణయోః। కుబి - ఆచ్ఛాదనే (కుభి ఇత్యేకే)। లుబి - తుబి - అదర్శనే అర్దన ఇత్యేకే)। హ్లప - వ్యక్తాయాం వాచి (క్లప ఇత్యేకే)। చుటి - ఛేదనే। ఇల - ప్రేరణే। మ్రక్ష - మ్లేచ్ఛనే। మ్లేచ్ఛ - అవ్యక్తాయాం వాచి। బ్రూస - బర్హ - హింసాయామ్। కేచిదిహ గర్జ

గర్ద - శబ్దే, గర్ధ - అభికాఙ్క్షాయామిత్యపరే) । గుర్ద - పూర్వనికేతనే । జసి - రక్షణే (మోక్షణ ఇత్యేకే) । ఈడ - స్తుతౌ । జసు - హింసాయామ్ । పిడి - సఙ్ఘాతే । రుష - రోషే (రుట - ఇత్యేకే) । డిప - క్షేపే । ష్టుప - సముచ్ఛ్రాయే ॥ ౧౩౦ ॥ అథ ఆకుస్మాదాత్మనేపదినః — చిత - సఞ్చేతనే । దశి - దంశనే । దసి - దంశనదర్శనయోః (దస ఇత్యేకే) । డప - డిప - సఙ్ఘాతే । తత్రి - కుటుమ్బధారణే । (కుటుమ్బేతి ధాత్వన్తరమితి చాన్ద్రాః) మన్త్రి - గుప్తపరిభాషణే । స్పశ - గ్రహణసంశ్లేషణయోః । తర్జ - భర్త్స - తర్జనే । బస్త - గన్ధ - అర్దనే । విష్క - హింసాయామ్ (హిష్క - ఇత్యేకే) । నిష్క - పరిమాణే । లల - ఈప్సాయామ్ । కూణ - సఙ్కోచనే । తూణ - పూరణే । భ్రూణ - ఆశావిశఙ్కయోః । శఠ - శ్లాఘాయామ్ । యక్ష - పూజాయామ్ । స్యమ - వితర్కే । గూర - ఉద్యమనే । శమ - లక్ష - ఆలోచనే । కుత్స - అవక్షేపణే । త్రుట - ఛేదనే । (కుట ఇత్యేకే) । గల - స్రవణే । భల - ఆభణ్డనే । కూట - ఆప్రదానే । (అవసాదన ఇత్యేకే) కుట్ట - ప్రతాపనే । వఞ్చు - ప్రలమ్భనే । వృష - శక్తిబన్ధనే । మద - తృప్తియోగే । దివు - పరికూజనే । గౄ - విజ్ఞానే । విద - వేదనాఖ్యాననివాసేషు । మాన - స్తమ్భే । యు - జుగుప్సాయామ్ । కుస్మ నామ్నో వా కుత్సితస్మయనే ॥ ౧౩౯ ॥ ఇత్యాకుస్మీయాః । చర్చ - అధ్యయనే । బుక్క - భషణే । శబ్ద - ఉపసర్గాదావిష్కారే చ । కణ - నిమీలనే । జభి - నాశనే । షూద - క్షరణే । జసు - తాడనే । పశ - బన్ధనే । అమ - రోగే । చట - స్ఫుట - భేదనే । ఘట - సఙ్ఘాతే ॥ హన్త్యర్థాశ్చ ॥ దివు - మర్దనే । అర్జ - ప్రతియత్నే । ఘుషిర్ - విశబ్దనే । ఆఙః క్రన్ద - సాతత్యే (ఆఙః క్రన్ద ఇత్యేకే) । లస - శిల్పయోగే । తసి - భూష - అలఙ్కరణే । అర్హ - పూజాయామ్ । జ్ఞా … ఘుష - … । జ్ఞా నియోగే । భజ - విశ్రాణనే । శృధు - ప్రసహనే । యత - నికారోప

స్వీకారయోః । రక - లగ - ఆస్వాదనే (రఘ-లఘ-ఇత్యేకే-రగేత్యన్యే) । అఞ్చు - విశేషణే । లిగి - చిత్రీకరణే । ముద - సంసర్గే । త్రస - ధారణే (గ్రహణ ఇత్యేకే - వారణ ఇత్యన్యే) । ఉధ్రస - ఉఞ్ఛే (ఉకారో ధాత్వవయవ ఇత్యేకే, నేత్యన్యే) । ముచ - ప్రమోచనే మోదనే చ । వస - స్నేహచ్ఛేదాపహరణేషు । చర - సంశయే । చ్యు - సహనే (చ్యుస - హసనే చేత్యేకే) । భువో ఽవకల్కనే ॥ కృపేశ్చ ॥ ఆస్వదస్సకర్మకాత్ ॥ గ్రస - గ్రహణే - పుష - ధారణే । దళ-విదారణే । పట - పుట - ఉట - తుజి - మిజి - పిజి - లుజి - భజి - లఘి - లసి - త్రసి - పిసి - కుసి - దసి - కుశి - ఘట-ఘటి । బృహి - బర్హ - బల్హ - గుప - ధూప - విచ్ఛ - చీవ - పుథ-లోకృ-లోచృ - ణద - కుప-తర్క-వృతు - వృధు - భాషార్థాః । రుట - లజి-అజి - దశి - భృశి - రుశి - శీక - నట - పుటి - చచీ - జివి - రఘి - లఘి - అహి - రహి-మహి-లడి-తడ-నడి చ । పూరీ - ఆప్యాయనే । రుజ - హింసాయామ్ । ష్వద-ఆస్వాదనే (స్వాద ఇత్యేకే) ॥ ౧౮ ॥ అధృషాద్వా । యుజ - పృచ - సంయమనే ! అర్చ - పూజాయామ్ । షహ - మర్షణే । ఈర - క్షేపే । లీ - ద్రవీకరణే । వృజీ - వర్జనే । వృఞ్ । వరణే - । జ్ఞా-నియోగే, ప్రిచ, రిచ - వియోజనసమ్పర్చనయోః । శిష । అసర్వోపయోగే । తప - దాహే - తృప తృప్తౌ (సన్దీపనేత్యేకే) । ఛృదీ- సన్దీపనే । (దృభ-ఛృప- తృప-దృప - సన్దీపనఇత్యేకే) । దృభి - భయే । దృభ -సన్దర్భే । శ్రథ-మోక్షణే (హింసాయామిత్యేకే) । మీ - గతౌ । గ్రన్థ - బన్ధనే । శీక - అమర్షణే । చీక చ - అర్ద - హింసాయామ్-స్వరితేత్ । హిసి -హింసాయామ్ । అర్హ - పూజాయామ్ । అజష్టద - పద్యర్థే । శున్ధ - శౌచకర్మణి । ఛద - అపవారణే-స్వరితేత్ । జుష - పరితర్కణే పరితర్పణే చ । ధూఞ్ - కమ్పనే । ప్రీఞ్ -

తర్జనే । శ్రథ - గ్రన్థసన్దర్భే । ఆప్లృ - లమ్భనే - స్వరితేత్ । తప - శ్రద్ధోపకరణయోః - ఉపసర్గాచ్చ దైర్ఘ్యే । (చన్ శ్రద్ధోపహననయోరిత్యేకే) । వద - సన్దేశవచనే (ఉభయపదీ) వచ - పరిభాషణే । **మాన** । పూజాయామ్ । భూ - ప్రాప్తావాత్మనేపదీ ణిచ్ సన్నియోగేనైవ - గర్హ - వినిన్దనే । మార్గ - అన్వేషణే । కఠి - శోకే । మృజూ - శౌచాలఙ్కారయోః । మృష - తితిక్షాయామ్ - స్వరితేత్ । ధృష - ప్రహసనే - ౨౫॥ ఇత్యాధృషీయాః ॥ అథాదన్తాః:—కథ - వాక్యప్రబన్ధే । వర ॥ ఈప్సాయామ్ । గణ - సఙ్ఖ్యానే । శఠ - శ్వఠ - సమ్యగవభాషణే - పట - వట - గ్రన్థే । రహ - త్యాగే । స్తన - గద - దేవశబ్దే । పత - గతౌ (వా అదన్తః) ణిజన్తో వా । పష - అనుపసర్గాద్గతౌ । స్వర - ఆక్షేపే । రచ - ప్రతియత్నే । కల - గతౌ సఙ్ఖ్యానే చ । చహ - పరికల్కనే - మహ - పూజాయామ్। సార కృప - శ్రథ - దౌర్బల్యే । స్పృహ - ఈప్సాయామ్ । భామ - క్రోధే । సూచ - పైశున్యే । ఖేట - భక్షణే (ఖేడేత్యేకే, ఖోటఇత్యన్యే) । క్షోట - క్షేపే । గోమ - ఉపలేపనే । కుమార - క్రీడాయామ్ । శీల - ఉపధారణే ॥ సామ - సాన్త్వప్రయోగే । వేల - కాలోపదేశే (కాలఇతిపృథగ్ధాతురిత్యేకే) పల్పూల - లవనపవనయోః । వాత - సుఖసేవనయోః । గవేష - మార్గణే । వాస - ఉపసేవాయామ్ । నివాస - ఆచ్ఛాదనే । భాజ - పృథక్కర్మణి । సభాజ - ప్రీతిదర్శనయోః । ఊన - పరిహాణే । ధ్వన - శబ్దే । కూట - పరితాపే (పరిదాహ ఇత్యేకే) । సఙ్కేత - గ్రామ - కుణ - గుణ చామన్త్రణే । చాత్కూణోఽపి । కేత - నికేత - శ్రావణే నిమన్త్రణే చ । కూణ - సఙ్కోచనే । స్తేన - చౌర్యే ॥ ఆగర్వాదాత్మనేపదినః ॥ పద - గతౌ । గృహ - గ్రహణే । మృగ - అన్వేషణే । కుహ - విస్మాపనే । శూర - వీర - విక్రాన్తౌ । స్థూల - పరిబృంహణే । అర్థ - ఉపయాచ్ఞాయామ్ । సత్ర - సన్తానక్రియాయామ్ । గర్వ - మానే ॥ ౨౬ ॥ ఇత్యాగర్వీయాః ॥

సూత్ర - వేష్టనే । మూత్ర - ప్రస్రవణే । రూక్ష - పారుష్యే । పార । తీర - కర్మసమాప్తౌ । పుట - సంసర్గే । ధేక - దర్శనే । కత్ర - శైథిల్యే ॥ (కర్త ఇత్యేకే) । ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థే బహులమిష్ఠవచ్చ ॥ తత్కరోతి తదాచష్టే ॥ తేనాతిక్రామతి ॥ ధాతురూపం చ ॥ ఆఖ్యానాత్కృతస్తదాచష్టే కృల్లుక్ప్రకృతిప్రత్యాపత్తిః ప్రకృతివచ్చ కారకమ్ ॥ కర్తృకరణాద్ధాత్వర్థే ॥ వల్క - దర్శనే । చిత్ర - చిత్రీకరణే (కదాచిద్దర్శనే) । అంస - సమాఘాతే । వట - విభాజనే లజ - ప్రకాశనే (వటి - లజి - ఇత్యేకే) మిశ్ర - సమ్పర్కే, సంగ్రామ - యుద్ధే । అనుదాత్తేతౌ । స్తోమ - శ్లాఘాయామ్ । ఛిద్ర - కర్ణభేదనే । (కర్ణ భేదన ఇత్యన్యే, కర్ణేతి ధాత్వన్తరమిత్యేకే) అన్ధ - దృష్ట్యుపఘాతే (ఉపసంహార ఇత్యన్యే) దణ్డ - దణ్డనిపాతనే । అఙ్క - పదే లక్షణే చ । అఙ్గ చ । సుఖ - దుఃఖ - తత్క్రియాయామ్ । రస - ఆస్వాదనస్నేహనయోః । వ్యయ - విత్తసముత్సర్గే । రూప - రూప క్రియాయామ్ । ఛేద - ద్వైధీకరణే । ఛద - అపవారణే । లాభ - ప్రేరణే । వ్రణ - గాత్రవిచూర్ణనే । వర్ణ - వర్ణక్రియా విస్తారగుణవచనేషు ॥ ౩౦)

బహులమేతన్నిదర్శనమ్ ॥ బాహులకాదన్యేప్యదన్తధాతవో బోధ్యాః యథా:- వర్ణ పర్ణ - హరితభావే । విష్క - దర్శనే । క్షప - ప్రేరణే వస - నివాసే । తుత్థ - ఆవరణే ॥ ఏవమాన్దోల ప్రేఙ్ఖోల, విడమ్బ, అవధీర, ఇత్యాదయః ॥ దశగణీపాఠో బహులమిత్యన్యే । తేనాపఠితా అపి సౌత్రలౌకిక వైదికాశ్చ బోధ్యాః ॥ బహులగ్రహణాత్ సర్వగణే పఠితేభ్యోఽపి క్వచిత్స్వార్థే ణిజిత్యేకే - తేన రామో రాజ్యమచీకరదిత్యాదిసిద్ధమిత్యాహుః । చురాదిభ్య ఏవ బహులం ణిజిత్యపరే - సర్వే పక్షాః ప్రామాణ్యగ్రన్థేషు స్థితాః ణిజజ్ఞాన్నిరసనే ॥ శ్వేతాశ్వాశ్వతర గాలోడితాహ్వరకాణామశ్వతరేతక లోపశ్చ - ఏభ్యో ణిచ్, ణిజిత్యేకే ॥ పుచ్ఛాదిషు ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థ ఇత్యేవ సిద్ధమ్ ॥ ౯ ॥ ఇతి ణిజన్తచురాదయః ॥ ౧౦॥ ౪౦౩॥

అథ యఙ్వికరణాః కణ్డ్వాదయః:—కణ్డూఞ్ - గాత్రవిఘర్షణే-మన్తు - అపరాధే (రోష ఇత్యేకే - ఇదిదితి చన్ద్రః) | వల్గు - పూజామాధుర్యయోః। అసు - అసూ - ఉపతాపే (ఇదిదిత్యేకే)। లేట్ - లోట్ - ధౌర్త్యే పూర్వభావే స్వప్నే చ। (దీప్తావిత్యేకే) | లేలా - దీప్తౌ। ఇరస్ - ఇరజ్ - ఇరఞ్ - ఈర్ష్యాయామ్। ఉషస్ - ప్రభాతీభావే। వేద - ధౌర్త్యే స్వప్నే చ। మేధా - ఆశుగ్రహణే। కుషుభ - క్షేపే। మగధ - పరివేష్టనే (నీచదాస్య ఇత్యన్యే) తన్తస్ - పమ్పస్ - దుఃఖే। సుఖ - దుఃఖ - తత్క్రియాయామ్। సపర - పూజాయామ్। అరర - ఆరాకర్మణి। భిషజ్ - చికిత్సాయామ్। భిష్ణజ్ - ఉపసేవాయామ్। ఇషుధ। శరధారణే। చరణ - వరణ - గతౌ। చురణ - చౌర్యే। తురణ - త్వరాయామ్। భురణ - ధారణపోషణయోః। గద్గద - వాక్స్ఖలనే ఏలా - కేలా - ఖేలా - విలాసే | (ఇలేత్యన్యే)। లేఖా - స్ఖలనే చ (లేఖ ఇత్యన్యే)| లిట - అల్పకుత్సనయోః। లాజ - జీవనే। హృణీఙ్ - రోషణే లజ్జాయాఞ్చ। మహీఙ్ - పూజాయామ్। రేఖా - శ్లాఘాసాదనయోః। ద్రవస్ - పరితాపపరిచరణయోః। తిరస్ - అన్తర్ధౌ। అగద - నీరోగత్వే। ఉరస్ - బలార్థః | తరణ - గతౌ। పయస్ - ప్రసృతౌ। సమ్భూయస్ - ప్రభూతభావే| అమ్బర - సమ్బర - సమ్భరణే సమర - యుద్ధే। లాబ గ్రహణే। వేలా - మర్యాదాయామ్। నమస్ - పూజాయామ్ ॥ ఆకృతిగణోయమ్॥ తేన మృగ - అన్వేషణే, దుస్ - సన్దీపనే, [illegible] ॥౫౪॥ ఇతి కణ్డ్వాదయః ॥ ౧౧ ।

ధాతుసఙ్ఖ్యా ॥ ౨౦౩౭ ॥ మతాన్తరే ॥ ౨౩౫౦ ॥ సౌత్రాణాం [illegible] ॥ ౨౫౦ ॥ [illegible] ॥ ౧౭౫౪ ॥ [illegible] ధాతవో ధాతుపాఠే [illegible] సమ్రగృహీతాః సన్తి.

ఇతి శ్రీపాణినిమునిప్రణీతో ధాతుపాఠః సమాప్తః.

అజ్ఞాన్నిస్సరణమ్ = ష్ఠీవనమ్ - ముఖేన శ్లేష్మాదేర్వమనమ్
అతిసర్జనమ్ = దానమ్
అధార్ష్టిట్యమ్ = క్లీబతా, భీతిః
అన్తకర్మ = నాశనమ్
అన్విచ్ఛా = అన్వేషణమ్
అభిభవః = న్యూనీకరణం, న్యూనీభవనఞ్చ
అభివాదనమ్ = ప్రణామః
అభిశబ్దార్థః = ఘణ్టాఘోషః
అభిషవః = అవయవానాం శిథిలీకరణమ్, సురాయాః సన్ధానం, స్నానం వా
అవకల్కనమ్ = మిశ్రీకరణమ్, చిన్తనం వా
అవసాదనమ్ = పీడా, దారణఞ్చ
అవస్పన్దనమ్ = నాట్యమ్, కిఞ్చిచ్చలనం వా
అనిశబ్దనమ్ = ప్రతిజ్ఞానమ్
అశబ్దః = తూష్ణీమ్భావః
అసనమ్ = క్షేపణమ్
అసర్వోపయోగః = న్యూనతా
ఆదానమ్ = గ్రహణమ్, స్వీకారః
ఆధ్మానమ్ = దహనం, శబ్దనఞ్చ
ఆధ్యానమ్ = ఉత్కణ్ఠాపూర్వకస్మరణమ్, చిన్తనం వా
ఆప్రపణమ్ = ఉత్ప్లవనం, ఉచ్ఛ్రయణఞ్చ
ఆప్లవనమ్ = ఉత్ప్లుత్యగమనమ్
ఆగ్లానమ్ = నిగూహనమ్

అభీక్ష్ణ్యమ్ = పౌనఃపున్యమ్ - అసకృద్భావః
ఆమర్శనమ్ = స్పర్శః
ఆయామః = దైర్ఘ్యం, విస్తారశ్చ
ఆలాపః = సమ్భాషణమ్, కథనమ్
ఆసేచనమ్ = ఆర్ద్రీకరణమ్
ఆస్కన్దనమ్ = భీత్యాశబ్దీకరణమ్, ఆక్రమణం, శోషణం వా
ఈర్ష్యా = పరోత్కర్షాసహిష్ణుతా
ఉఞ్ఛః = కణశ ఆదానమ్
ఉత్క్రోశః = ఉచ్చైశ్శబ్దకరణమ్
ఉత్క్లేశః = ఉత్కటక్లేశః, పీడా
ఉత్సాహః = వృద్ధిః, ఔద్ధత్యఞ్చ
ఉద్గిరణమ్ = వమనమ్
ఉన్దనమ్ = ఆర్ద్రీకరణమ్
ఉన్మథనమ్ = విలోడ్యోత్థాపనమ్ హింసనం వా
ఉన్మాదః = చిత్తవిభ్రమః
ఉపక్షయః = నాశః
ఉపఘాతః = తాడనమ్
ఉపతాపః = రోగః
ఉపదేహః = వృద్ధిః
ఉపధారణమ్ = అభ్యాసః
ఉపలేపః = ఉపలేపనమ్
ఏకచర్యా = ఏకాకిస్థితిః, (అసహాయగమనమ్)
ఐశ్వర్యమ్ = ప్రభుతా, అణిమాద్యష్టాఙ్గ విభూతిభేదం

ఔత్సుక్యమ్=కాలాసహన రూపా ఇష్టప్రాప్తిః (ఉత్కణ్ఠా)।
కత్థనమ్=నిస్సారం, శ్లాఘనమ్
కరణమ్=స్వక్రియానిష్పత్తౌ సాక్షాదవ్యవధానేన సాధనమ్, కృధాత్వర్థః
కల్పనమ్=సమ్భవః, శౌర్యఞ్చ
కాన్తిః=ఇచ్ఛా, దీప్తిశ్చ
కమః=ఇచ్ఛా
కుత్సితమ్ = నిన్దితమ్ [illegible], సుకరనో వా
కౌటిల్యమ్=శాఠ్యమ్, అపహరణమ్
క్నూదనమ్=ఆర్ద్రీకరణమ్
క్షరణమ్-స్రవణమ్
క్షేపః=నిన్దా, విక్షేపః (అసనం)
ఖదనమ్=హింసా, స్థైర్యఞ్చ
గత్యాక్షేపః=వక్రగతిః నిన్దా వ
గాత్రవినామమ్=జృమ్భాగ్రహణమ్
గార్ధ్యమ్=ఆకాఙ్క్షా
గ్రన్థః=సన్దర్భనం, మాలాదిరచనా, సన్దర్భశ్చ
ఘట్టనమ్=చేష్టనమ్, చాలనం
ఘనత్వమ్=సాన్ద్రతా
ఘాతనమ్=తీక్ష్ణీకరణం, తాడనఞ్చ
ఘోరవాశితమ్=ఘూకాదీనాం ఘోరశబ్దః
[illegible]
[illegible]

చయనమ్=రచనావిశేషః
జిజ్ఞాసా=జ్ఞాతుమిచ్ఛా
తనూకరణమ్=సూక్ష్మీకరణమ్
తృప్తిః=ఇచ్ఛానాశః
తోడనమ్=హింసనం, దారణమ్
త్వచనమ్=సంవరణం, త్వచో గ్రహణం, పక్షపరిగ్రహో వా
దన్దశూకః=దశనం, దన్తైః కర్తనం
దశనమ్=దంష్ట్రావ్యాపారః
దేవనమ్=రోదనమ్
నికారః=యత్నః, ప్రేషణమ్
నికేతనమ్=నివాసః
నిమేషణమ్=సఙ్కోచః
నిశానమ్=తీక్ష్ణీకరణం
నిశామనమ్=జ్ఞానం, చాక్షుషజ్ఞానం పరిచితదర్శనం వా
నిష్కర్షః = నిశ్చయః, ఇయత్తాపరిచ్ఛేదో వా
నిష్కర్షణమ్=అన్తర్గతస్య బహిర్నిస్సారణమ్
నిర్గతిః=మన్దగమనమ్, అసద్వ్యవహారశ్చ
న్యక్కరణమ్=తిరస్కారః
పదార్థః=పదార్థః-గమనమ్
పరప్రేష్యః=దాసవదాజ్ఞాకారీ
పరికల్పనమ్=సమ్భవః, శౌర్యఞ్చ
పరిహరణమ్-పరిహారః, హింసా చ
[illegible]

పరివేదనమ్ = అనూఢాగ్రజకన్యావి (వాహః
పరిష్వఙ్గః - ఆలిఙ్గనమ్
పరిహాసః - సనిన్దోపాలమ్భః
పవనమ్ - పవిత్రతా
పిచ్ఛనమ్ - పుచ్ఛవిశదీకరణమ్
పైశున్యమ్-పిశునతా (క్రౌర్యమ్)
పౌనఃపున్యమ్ - శశ్వదభ్యాసః (ద్ధిః
ప్రఖ్యాపనమ్ - సమ్యక్కథనం, (ప్రసి
ప్రజననమ్ - గర్భగ్రహణమ్
ప్రణిధానమ్ - వినిమయః, ప్రత్యర్ప
ణఞ్చ
ప్రతిబన్ధః - రోధనమ్
ప్రతియత్నః - గుణాధానమ్
ప్రతిష్టమ్భః - నిరోధః
ప్రమాదః - అనవధానతా
ప్రసవః - అభ్యనుజ్ఞానమ్
ప్రసృతిః - పరిమాణవిశేషః
ప్రభూతభావః - బాహుళ్యమ్
ప్రహ్వత్వమ్ - నమ్రతా-ప్రణామః
ప్రీణనమ్ - తర్పణమ్-సన్తోషః
ప్లుతగతిః - ప్లుతగతిః
ప్లుతగతిః అశ్వగతిభేదః, తిర్యగ్గతిశ్చ
బీజసన్తానమ్-గర్భాధానమ్, క్షేత్రే)
వికిరణమ్

బృంహితమ్ - కరిగర్జితమ్
భర్జనమ్ - జలం వినా లోహపాత్రే
స్నాప విశేషః
భర్త్సనమ్ - తర్జనం, శ్వాసశ్చ
[illegible] - [illegible]

భావకరణమ్ - అభిప్రాయసూచ
నమ్
[illegible] - అతిక్రాన్తః
మణ్డనమ్ - అలఙ్కారః (త్పత్తిః
మదః - గర్వః
మార్షణమ్ దుఃఖసహనమ్
మార్జనమ్ - శుద్ధిః, [illegible]
మోహనమ్ - వైచిత్ర్యం, గర్వః
ప్రక్షేపణమ్ - [illegible], క్షేపణమ్
[illegible] - దుర్గన్ధః
[illegible] - అశబ్దః
రాభస్యమ్ - ఉపక్రమః శైఘ్ర్యఞ్చ
రుజాకరణమ్ - రుగ్ణతా
రూపక్రియా - రూపకం
దర్శనం వా
రేషణం - హింసా, వృకశబ్దః
లక్షణం - చిహ్నీకరణం
లోడనం - ప్రతిఘాతః
లౌల్యం - గర్వః, చాపలఞ్చ
వరణం - స్వీకారః
వర్గః - రఞ్జనం
వర్గక్రియా - స్తుతిః, రూపక్రియా వా
విక్రాన్తిః - పరాక్రమః
వినాశః - [illegible]
విలేఖనమ్ - ఛేదనం, ఆకర్షణం
వివాసః - సమాప్తిః
విశ్వసనం - ప్రతిజ్ఞానం
వివరణం - అనయానాం విభాగః
(స్పష్టీకరణం) విస్తారః

విశ్లేషణం - [illegible]
విశ్రాణనం - దానం
వైకల్యం - వికలతా, అప్రవేశః
వైచిత్ర్యం - అనిశ్చయః
శక్తిబన్ధనం - ప్రజననసామర్థ్యం
శబ్దకుత్సా - నిన్దితశబ్దః
శాతనం - కర్తనం
శాస్త్రం - శాసనం
శ్లాఘా - అవిద్యమానగుణకథనం
శ్లేషణం - సంశ్లేషః, ఆలిఙ్గనఞ్చ
సంరాద్ధిః - నిష్పత్తిః
సంవరణం - సంగోపనం
సంశబ్దనం - కీర్తనం
సంసిద్ధిః - పూర్తతా
సఙ్ఖ్యానం - గణనా
సంఘర్షః - పరాభిభవేచ్ఛా
సఙ్ఘాతః - గ్రన్థః, సమూహః, తాడనఞ్చ
సఞ్ఛేదనం - [illegible]
సత్తా - విద్యమానతా (సిద్ధిః)
సన్తానః - ప్రబన్ధః
సన్దర్భణం గుమ్ఫనం

సమ్పృచ్ఛనం - విలాపః
సమ్భక్తిః - విభాగః, భజనఞ్చ
సమవాయః - సమ్బన్ధః,
సమ్యగవబోధో వా (రోధః
సమాధిః - యోగాఙ్గాదినా చిత్తవృత్తిని
సముచ్ఛ్రాయః - ఉత్థాపనం
సుఖనం - హర్షః
స్వపనం - నిద్రాణం
స్తుతిః - గుణిసద్గుణాభిధానం
స్తేయం - చౌర్యం (క్షేపణం
స్పర్శనం - దానం, గ్రసనం
స్వప్నః - ఆలస్యం, శయనఞ్చ
స్వామ్యర్థః - స్వామిత్వం
హరణం - స్వీకారః, స్తేయం, నాశనం. ప్రాపణం వా
హర్షక్షయః - ధాతుక్షయః
హింసా - హననం (ప్రాణవియోజక వ్యాపారః.)
హూర్ఛనం - కౌటిల్యం, మూర్ఛతా, వృకశబ్దశ్చ
హ్వరణం - కౌటిల్యం

ఇతి ధాత్వర్థవివరణం.

అత్రైతస్మిన్ పూర్వోక్తధాతుపాఠస్థధాతుషు 'ఇయన్త ఏవ సాధారణా [illegible]', 'ఇయన్త ఏవ అనిట్కాః', ఏవం బహుధా ఇయత్తా ఏకైకా [illegible] [illegible] [illegible] పూర్వోక్తా [illegible] [illegible] ఇహ పరిగణ్యన్తే. తథాహి,—

అంహ్	౧	అట్ట్	౧	అభ్ర్	౧	అర్బ్	౧	ఋజ్	౧
అఙ్క్	౧	అడ్డ్	౧	అమ్బ్	౧	అర్వ్	౧	ఋఞ్జ్	౧
అక్ష్	౧	అణ్ట్	౧	అమ్భ్	౧	అర్హ్	౧	ఋత్	౧
అఙ్గ్	౧	అణ్ఠ్	౧	అర్ఘ్	౧	అశ్	౧	ఋధ్	౪
అఙ్ఘ్	౧	అణ్డ్	౧	అర్చ్	౧	అఛ్	౧	ఋధ్	౫
అఞ్చ్	౧	అన్త్	౧	అర్జ్	౧	ఋఫ్	౧	ఋఫ్	౬
అఞ్జ్	౧	అన్ధ్	౧	అర్ద్	౧	ఋఞ్ఛ్	౬	ఋష్	౬

ఏషాం లిటి ఆనంహే. ఆనర్ఛ, ఆనక్ష, ఏవం రీత్యా రూపాణి.

అథ ఇకారేత్సఞ్జ్ఞకాః.

అక్ ఇ ౧। గమ్ ఇ ౧। ఘుస్ ఇ ౧। పత్ ఇ ౧। షిమ్ ఇ ౭। ముచ్ ఇ ౬। లుప్ ఇ ౬। విద్ ఇ ౬। పిష్ ఇ ౩। శక్ ఇ ౫, ౪। శద్ ఇ, ౧, ౬। శిష్ ఇ ౭। షద్ ఇ ౧, ౬। సృప్ ఇ ౧॥ ఇతి ఇదితః లుఙి అకత్, అగమదిత్యాది. ఏవం పుషాదిద్యుతాదీ బోధ్యాః.

అథ ఏకారేత్సఞ్జ్ఞకాః.

కఖే ౧। కగే ౧। కటే ౧। క్వథే ౧। చటే ౧। చతే ౧। చదే ౧। పథే ౧। మథే ౧। రగే ౧। లగే ౧ సగే ౧। షగే ౧। హసే ౧। హ్రసే ౧। హ్లగే ౧। ఏషాం లుఙి - అకఖీత్, అకగీత్, అకటీదిత్యాది, ఏవం హాన్త మాన్త యాన్తానాం రూపాణి.

అథ అనిట్కారికాః.

ఊదృదన్తై ర్యౌతి రుక్ష్ణు। శీఙ్ ష్ణు ను క్షు శ్వి డీఙ్ శ్రిభిః॥
వృఙ్ వృఞ్భ్యాం చ వినైకాచో। ఽజన్తేషు నిహతాః స్మృతాః॥౧॥
శక్ ఇ పచ్ ముచి రిచ్ వచ్ విచ్। సిచ్ ప్రచ్ఛి త్యజి నిజి ర్భజిః
భఞ్జ్ భుజ్ భ్రస్జ్ మస్జి యజ్ యుజ్ రుజ్। రఞ్జ్ విజిర్ స్వఞ్జి సఞ్జ్ సృజః॥౨॥
అద్ క్షుద్ ఖిద్ ఛిద్ తుది నుదః। పద్య భిద్య స్యతి వినద్॥
శద్ సదీ స్విద్యతి స్కన్ది। హదీ క్రుధ్ క్షుధి బుధ్యతీ॥౩॥
బన్ధి ర్యుధి రుధీ రాధి। వ్యధ్ శుధః సాధి సిధ్యతీ॥
మన్య హన్ ఆప్ క్షిప్ ఛుపి తప్। తిపస్తృప్యతి దృప్యతీ॥౪॥

లిప్ లుప్ వప్ శప్ స్వప్ సృపిర్యభ్ । రభ్ లభ్ గమ్ నమ్ యమో రమిః ॥
క్రుశి ర్దంశి దిశి దృశ్ మృశ్ । రిశ్ రుశ్ లిశ్ విశ్ స్పృశః కృషిః ॥ ౫ ॥
త్విష్తుష్ ద్విష్దుష్ పుష్యపిష్విష్ । శిష్శుష్ శ్లిష్యతయో ఘసిః ॥
వసతిర్దహ్దిహిదుహో । నహ్ మిహ్రుహ్ లిహ్వహిస్తథా ॥ ౬ ॥
అనుదాత్తా హలన్తేషు । ధాతవో ద్వ్యధికం శతమ్ ॥
తుదాదౌ మతభేదేన స్థితౌ యౌ చ చురాదిషు ॥ ౭ ॥
తృప్ దృపీ తౌ వారయితుం । శ్యనా నిర్దేశ ఆదృతః ॥ కిఞ్చ ॥
స్విద్య పద్య సిధ్య బుధ్య । మన్య పుష్య శ్లిష్యః, శ్యనా ॥ ౮ ॥
వశిశ్నపా, లుకా యౌతి । నిర్దిష్టోఽన్యనివృత్తయే । †
నిజిర్ విజిర్ శక్ ఌ ఇతి । సానుబన్ధా అమీ తథా ॥ ౯ ॥
విన్దతి శ్చాన్ద్రదౌర్గాదే । రిష్టో భాష్యేపి దృశ్యతే ।
వ్యాఘ్రభూత్యాదయస్త్వేనం । నేహ పేఠురితి స్థితమ్ ॥ ౧౦ ॥
రఞ్జి మస్జీ అది పదీ । నుద్ క్షుద్ శుషి పుషీ శిషిః ।
భాష్యానుక్తా నవేహోక్తా । వ్యాఘ్రభూత్యాదిసమ్మతేః ॥ ౧౧ ॥
అజన్తోఽకారవాన్వా యః । స్థాస్యని ట్థలి వేడయమ్ ॥
ఋదన్త ఈఙ్వృఞ్త్యానిట్ ॥ క్ర్యాద్యనోర్యస్సేడ్భవేత్ ॥ **

---

† "నిర్దిష్టోఽన్యనివృత్తయే" ఇత్యత్రనివర్తనీయాస్తు:—ఞిష్విదా స్నేహనమోచనయోః. బద స్థైర్యే, షిధ గత్యామ్, షిధూ శాస్త్రే మాఙ్గల్యేచ, బుధిర్ బోధనే, ఇతి భ్వాదికాః, పఞ్చ । మను అవబోధనే, తనాదికః, పుష, పుష్టౌ భ్వాదికః, దైవాదికశ్చ । వస ఆచ్ఛాదనే అదాదికః, ఏతే అనుదాత్తత్వరాహిత్యాత్సేటః । సఙ్గ్రాహ్యాస్తు:—ఞిష్విదా గాత్రప్రక్షరణే, పద గతౌ, షిధ సంరాద్ధౌ, బుధ అవగమనే, మన జ్ఞానే, పుష పుష్టౌ, శ్లిష ఆలిఙ్గనే, ఏతే సప్త దైవాదికాః । వసనివాసే భ్వాదికః ఏత ఏవ అనిటః । యుఞ్ బన్ధనే అనుదాత్తః క్ర్యాదికోఽయమనిట్. యు మిశ్రణామిశ్రణయోః అయమదాదికః సేట్ । విన్దతిరిత్యత్ర విద్ ఌ లాభే ఇత్యస్యైవ గ్రహణమ్.

అద్ ౨	క్షై ౧	జ్యా ౯	దో ౪	పిష్ ౭	ముచ్ ౧,౬
ఆప్ ౫	ఖిద్ ౪	జ్రి ౧	ద్యు ౨	పీ ౪	మృ ౬
ఇ ౧	,, ౬,౭	జ్రీ ౯	ద్యై ౧	పుష్ ౪	మృశ్ ౬
ఇక్ ౨	ఖుజ్ ౧	జ్వృ ౧	ద్రా ౨	పృ ౩	మేఙ్ ౧
ఇఙ్ ౨	ఖై ౧	తప్ ౪,౧	ద్రు ౧	పృ ౫,౬	మ్నా ౧
ఇణ్ ౨	ఖ్యా ౨	తిపృ ౧	ద్రై ౧	ప్యై ౧	మ్లై ౧
ఈ ౧,౨	గమ్ ౧	తు ౨	ద్విష్ ౨	ప్రచ్ఛ్ ౬	యజ్ ౧
ఉజ్ ౧	గా ౩	తుద్ ౬	ధాఞ్ ౩	ప్రీఞ్ ౪,౯	యభ్ ౧
ఋ ౧	గాఙ్ ౧	తుష్ ౪	ధి ౫	ప్రు ౧	యమ్ ౧
ఋ ౩	గు ౬	తృప్ ౪	ధి ౬	ప్లీ ౯	యా ౨
ఋ ౫	గుజ్ ౧	త్రై ౧	ధీ ౪	ప్లు ౧	యుఞ్ ౯
కి ౩	గృ ౧	త్యజ్ ౧	ధు ౧,౫,౬	ప్సా ౨	యుజ్ ౪
కు ౨	గై ౧	త్విష్ ౧	ధృ ౧,౬	బన్ధ్ ౯	యుజ్ ౭
కుష్ ౧,౬	గ్లై ౧	దంశ్ ౧	ధేట్ ౧	బుధ్ ౧	యుధ్ ౪
కృఞ్ ౫	ఘుస్ ౧	దహ్ ౧	ధ్మా ౧	బ్రూ ౨	రఞ్జ్ ౧,౪
కృఞ్ ౮	ఘుజ్ ౧	దా ౨	ధ్యై ౧	భజ్ ౧	రభ్ ౧
కృష్ ౧,౬	ఘృ ౩,౧	దాఞ్ ౩	ధ్రు ౬	భఞ్జ్ ౭	రమ్ ౧
క్రీఞ్ ౯	ఘ్రా ౧	దాన్ ౧	ధ్రై ౧	భిద్ ౭	రా ౨
క్రుధ్ ౪	చుజ్ ౧	దిశ్ ౬	ధ్వృ ౧	భుజ్ ౬,౭	రాధ్ ౪,౫
క్రుశ్ ౧	చిఞ్ ౧	దిహ్ ౨	నమ్ ౧	భృ ౧,౩	రి ౫,౬
క్లిజ్ ౧	చిఞ్ ౫	దీఙ్ ౪	నహ్ ౪	భ్రస్జ్ ౬	రిచ్ ౧,౭
క్రు ౬	చ్యుఞ్ ౧	దు ౧,౫	నిజ్ ౩	భ్రీ ౯	రిశ్ ౭
క్షి ౧	ఛిద్ ౭	దుష్ ౪	నీ ౧	మన్ ౪	రీ ౪,౬
క్షి ౫	ఛుప్ ౬	దుహ్ ౨	నుద్ ౬	మస్జ్ ౬	రుజ్ ౬
క్షి ౬,౯	జి ౧	దృజ్ ౬	పచ్ ౧	మా ౨,౩	రుధ్ ౭
క్షిప్ ౪,౬	జు ౧	దృప్ ౪	పద్ ౪	మా ౪	రుశ్ ౬
క్షీ ౧	జృ ౧	దృశ్ ౧	పా ౧,౨	మిష్ ౫	రుహ్ ౧
క్షుదిర్ ౭	జై ౧	దేఙ్ ౧	పి ౬	మిహ్ ౧	రై ౧
క్షుధ్ ౪	జ్ఞా ౯	దై ౧	పిష్ ౧	మీ ౪,౯	లభ్ ౧

లా ౨ విద్ ౪,౭ శద్ ౧ శ్లిష్ ౪ స్కన్ద్ ౧ స్వఞ్జ్ ౧
లిప్ ౬ విద్ ౬ శప్ ౧,౪ సఞ్జ్ ౧ స్తు ౨ స్వప్ ౨
లిశ్ ౪,౬ విశ్ ౬ శి ౫ సద్ ౧,౬ స్తృ ౫ స్విద్ ౪
లిహ్ ౨ విష్ ౩,౯ శిష్ ౭ సాధ్ ౫ స్త్యై ౧ హద్ ౧
లీ ౪,౯ వీ ౨ శుధ్ ౪ సి ౫,౯ స్థా ౧ హన్ ౨
లుప్ ౪,౬ వేఞ్ ౧ శుష్ ౪ సిచ్ ౬ స్నా ౨ హా ౩
వచ్ ౧,౨ వై ౧ శై ౧ సిధ్ ౪ స్ను ౨ హి ౫
వప్ ౧ వ్యధ్ ౪ శో ౪ సు ౨,౫ స్పృ ౫ హు ౩
వస్ ౧ వ్యేఞ్ ౧ శ్యై ౧ సృ ౧,౩ స్పృశ్ ౬ హృ ౧,౩
వహ్ ౧ వ్రీ ౪ శ్రా ౧,౨ సృజ్ ౪-౬ స్మి ౧ హ్ను ౨
వా ౨ వ్రీ ౯ శ్రీ ౯ సృప్ ౧ స్మృ ౧ హ్రీ ౩
విచ్ ౭ వ్లీ ౯ శ్రు ౧ సై ౧ స్రు ౧ హ్వృ
విజ్ ౩ శక్ ౫ శ్రై ౧ సో ౪ స్రై ౧ హ్వే ౧

ఏత ఏవ అనిట్కాః (ఆర్ధధాతుకే ఇడాగమం న ప్రాప్నువన్తి.)

అథ వేట్కాః-వికల్పితేట్కాః (పు-166-167.)

అక్షూ ౧ గాహూ ౧ తృహూ ౬ నశ్ ౪ నూ ౨
అఞ్జూ ౭ గుపూ ౧ తృంహూ ౯ బృహూ ౬ సూ ౪
అశూ ౩ గుహూ ౧ త్రపూ ౧ ముహ్ ౪ స్తృహూ ౬
క్లృపూ ౪ గృహూ ౧ త్వక్షూ ౬ మృజూ ౨ స్నిహ్ ౪
క్లిశూ ౫ తక్షూ ౧ దృప్ ౪ రధ్ ౪ స్నుహ్ ౪
క్లిశూ ౬ తఞ్చూ ౭ ద్రుహ్ ౪ వృహూ ౬ స్యన్దూ ౧
[illegible] ౧ [illegible] ౭ [illegible] ౫ [illegible] ౬ స్వృ ౧
క్షమూ ౪ తృప్ ౪ ధూ ౯ సిధూ ౧ ——

ఏత ఏవ వేట్కాః-అనిట్కా వేట్కాభిన్నా స్సర్వేఽపి ధాతవః నిత్యమిడాగమవన్త ఇతి బోధ్యమ్.

షోపదేశా ణోపదేశాశ్చ ధాతవః ధాతుపాఠే, ధాతురత్నావళ్యాం ధాత్వను క్రమణికాయాం వా సాది ణాది ధాతుష్వేవ ద్రష్టవ్యాః.

అథ ఇదితః-ఇకారేత్సంజ్ఞకాః (పు-155-156.)

అకి ౧	కది ౧	ఘిణి ౧	తుజి ౧-౧౦	నిది ౧
అగి ౧	కపి ౧	ఘుణి ౧	తుడి ౧	నిసి ౧
అఘి ౧	కపి ౧	ఘుషి ౧	తుది ౧	నివి ౧
అచి ౧	కాచి ౧	ఘృణి ౧	తుబి ౧,౧౦	పచి ౧
అజి ౧౦	కాక్షి ౧	చడి ౧	త్రకి ౧	పచి ౧౦
అటి ౧	కుటి ౧,౧౦	చది ౧	త్రఖి ౧	పడి ౧
అతి ౧	కుడి ౧,౧౦	చపి ౧౦	త్రగి ౧	పడి ౧౦,౧
అది ౧	కుథి ౧	చితి ౧౦	త్రది ౧	పసి ౧౦
అభి ౧	కదిద్రి ౧	చుటి ౧౦	త్రసి ౧	పిజి ౨
అభి ౧	కుబి ౧,౧౦	చుడి ౧	త్రిఖి ౧	పిజి ౧౦
అహి ౧-౧౦	కుభి ౧౦	చుభి ౧,౧౦	త్వగి ౧	పిడి ౧
ఆభి ౧	కుశి ౧౦	ఛది ౧,౧౦	దఘి ౧	పిడి ౧౦
ఇఖి ౧	కుసి ౧౦	ఛజి ౧	దభి ౧౦	పివి ౧౦
ఇగి ౧	కృవి ౧	జజి ౧	దశి ౧౦	పిసి ౧౦
ఇది ౧	క్రది ౧	జభి ౧-౧౦	దసి ౧౦	పుటి ౧౦
ఇవి ౧	క్లది ౧	జసి ౧,౧౦	దివి ౧	పుటి ౧
ఈఖి ౧	క్లిది ౧	జివి ౧	దృహి ౧	పుడి ౧
ఉఖి ౧	క్షజి ౧	జుగి ౧	ద్రాక్షి ౧	పుథి ౧
ఉఛి ౧	క్షుపి ౧	జృభి ౧	ధవి ౧	పృజి ౨
ఉచ్ఛి ౧	ఖజి ౧	టకి ౧,౧౦	ధివి ౧	బిది ౧
ఉలడి ౧౦	ఖడి ౧,౧౦	డబి ౧౦	ధృజి ౧	బృహి ౧
ఋజి ౧	ఖుడి ౧౦	డిభి ౧౦	ధ్రజి ౧	బృహి ౧౦
ఓలడి ౧౦	గుజి ౧	తకి ౧	ధ్రాక్షి ౧	భజి ౧౦
కకి ౧	గుటి ౧,౧౦	తగి ౧	ధ్వజి ౧	భడి ౧,౧౦
చిచి ౧	గుడి ౧	తడి ౧	ధ్వాక్షి ౧	భది ౧
కటి ౧	గృజి ౧	తత్రి ౧౦	దఖి ౧	భిది ౧
కఠి ౧,౧౦	గ్రథి ౧	తది ౧	నది ౧	భృశి ౧
౧,౧౦	ఘుటి ౧౦	తసి	నిజి ౨	మకి ౧

మఖి ౧	యత్రి ౧౦	లగి ౧	వడి ౧౦	శ్వకి ౧
మగి ౧	యుగి ౧	లఘి ౧,౧౦	వది ౧	శ్వచి ౧
మఘి ౧	రఖి ౧	లజి ౧,౧౦	వహి ౧	శ్వఠి ౧
మచి ౧	రగి ౧	లడి ౧౦	వాఛి ౧	శ్వది ౧
మఠి ౧	రఘి ౧	లబి ౧	వాక్షి ౧	స్తసి ౨
మడి ౧	రఘి ౧,౭	లాఛి ౭	వృగి ౧	స్కభి ౧
మడి ౯,౧౦	రఫి ౧	లాజి ౧	వృధి ౧౦	స్తభి ౧
మత్రి ౧	రబి ౧	లిగి ౧,౧౦	వృజి ౩	స్కుది ౧
మథి ౧	రభి ౧	లుజి ౧	శకి ౧	స్పది ౧
మది ౧	రవి ౧	లుటి ౧	శడి ౧	స్ఫుటి ౧
మహి ౧౦	రహి ౧	లుఠి ౧	శసి ౧	స్ఫుటి ౧౦
మహి ౧	రహి ౧౦	లుడి ౧	శఖి ౧	స్ఫుడి ౧
మక్షి ౧	రిగి ౧	లుథి ౧	శఘి ౧	స్ఫుడి ౧౦
మిజి ౧,౧౦	రివి ౧	లుబి ౧,౧౦	శిజి ౨	స్రకి ౧
మిది ౧,౧౦	రుటి ౧	వకి ౧	శుఠి ౧,౧౦	స్వకి ౧
మివి ౧	రుఠి ౧	వఖి ౧	శ్రకి ౧	హిడి ౧
ముచి ౧	రుడి ౧	వగి ౧	శ్రగి ౧	హివి ౧
ముజి ౧	రుశి ౧	వఘి ౧	శ్రథి ౧	హిసి ౭
ముఠి ౧	రుశి ౧,౧౦	వటి ౧	శ్లకి ౧	హిసి ౧,౧౦
ముడి ౧	లఖి ౧	వఠి ౧	శ్లగి ౧	హుడి ౧

ఏషాం నుమ్ ; అఙ్గ అఞ్చ, అన్త అమ్బేత్యాదీని జ్ఞేయాని.

అథ ఇరితః లుఙి వా అఙ్ (పు-155)

ఉహిర్ ౧। క్షుదిర్ ౭। ఘుషిర్ ౧। చ్యుతిర్ ౧। ఛిదిర్ ౭। ఛృదిర్ ౭। ణిజిర్ ౩। తుహిర్ ౧। తృదిర్ ౭। దుహిర్ ౧। దృశిర్ ౧। బుధిర్ ౧। బున్దిర్ ౧। బృహిర్ ౧। భిదిర్ ౭। యుజిర్ ౭। రిచిర్ । ౧ । రుదిర్ ౨। రుధిర్ ౭। విచిర్ ౭। విజిర్ ౩। శుచిర్ ౪। శ్చుతిర్ । శ్చ్యుతిర్ ౧। స్కన్దిర్ ౧। స్ఫుటిర్ ౧॥ ఏషాం లుఙి - ఔహత్, ఔహీత్ । అక్షుదత్ ; అక్షౌత్సీదిత్యాది.

అథ ఋదితః-ఋకారేత్సంజ్ఞకాః (సూ-౮) (పు-194).

ఏజృ ౧	చాయృ ౧	ధ్రాహృ ౧	భ్రాజృ ౧	రాజృ ౧	వేలృ ౧
ఏషృ ౧	చీభృ ౧	ధ్రేకృ ౧	భ్రాసృ ౧	రాసృ ౧	వేహృ ౧
ఓఖృ ౧	చీమృ ౧	ధ్రోకృ ౧	భ్రేజృ ౧	రేకృ ౧	శాఖృ ౧
ఓణృ ౧	చీవృ ౧	ధ్రాఖృ ౧	భ్రేషృ ౧	రేజృ ౧	శాడృ ౧
కబృ ౧	చేలృ ౧	ధ్రాఘృ ౧	భ్లాశృ ౧	రేటృ ౧	శాలృ ౧
కాశృ ౧,౮	జుతృ ౧	ధ్రాడృ ౧	భ్లేషృ ౧	రేపృ ౧	శికృ ౧
కాసృ ౧	జేషృ ౧	ధ్రేకృ ౧	మాతృ ౧	రేబృ ౧	శీభృ ౧
కేపృ ౧	జేహృ ౧	నాథృ ౧	మాహృ ౧	రేభృ ౧	శేలృ ౧
కేలృ ౧	టికృ ౧	నాధృ ౧	మిథృ ౧	రేవృ ౧	శేవృ ౧
క్రీడృ ౧	టీకృ ౧	నాసృ ౧	మిదృ ౧	రేషృ ౧	శోడృ ౧
క్లేవృ ౧	డౌకృ ౧	నిసృ ౧	మిధృ ౧	రేషృ ౧	శౌటృ ౧
క్లేబృ ౧	ఢౌకృ ౧	నేదృ ౧	మీమృ ౧	రాటృ ౧	శ్రోణృ ౧
క్లేవృ ౧	తాయృ ౧	నేషృ ౧	మేథృ ౧	రాడృ ౧	శ్లాఖృ ౧
క్షీబృ ౧	తికృ ౧	పిసృ ౧	మేదృ ౧	లాఖృ ౧	శ్లాఘృ ౧
క్ష్వేల్లృ ౧	తిపృ ౧	పేలృ ౧	మేధృ ౧	లాఘృ ౧	శ్లోకృ ౧
ఖాదృ ౧	తీకృ ౧	పేవృ ౧	మేపృ ౧	లేపృ ౧	శ్లోణృ ౧
ఖేలృ ౧	తుడృ ౧	పేషృ ౧	మేవృ ౧	లోకృ ౧	సేకృ ౧
ఖేవృ ౧	తేపృ ౧	పేసృ ౧	మ్రేటృ ౧	లోకృ ౧౦	సేకృ ౧
ఖోరృ ౧	తేవృ ౧	పైణృ ౧	మ్రేడృ ౧	లోచృ ౧	స్రేకృ ౧
ఖోలృ ౧	తోడృ ౧	ప్రేషృ ౧	మ్లేటృ ౧	లోచృ ౧౦	సేవృ ౧
గాధృ ౧	త్రౌకృ ౧	ప్రోథృ ౧	మ్లేడృ ౧	లోడృ ౧	స్తృహృ ౧
గేపృ ౧	దాయృ ౧	ఫేలృ ౧	మ్లేవృ ౧	వాశృ ౧	స్తృహృ ౧
గేవృ ౧	దాశృ ౧	బాడృ ౧	యాచృ ౧	వాహృ ౧	హేడృ ౧
గేషృ ౧	దాసృ ౧	బాధృ ౧	యుతృ ౧	విథృ ౧	హుడాడృ ౧
గేపృ ౧	దేవృ ౧	బాహృ ౧	యేషృ ౧	వేణృ ౧	హేడృ ౧
గేవృ ౧	ద్రాఖృ ౧	బేహృ ౧	యౌటృ ౧	వేథృ ౧	హేషృ ౧
గేషృ ౧	ద్రాఘృ ౧	భాసృ ౧	రాఖృ ౧	వేనృ ౧	హోడృ ౧
-కాసృ-౨	ద్రాడృ ౧	భేషృ ౧	రాఘృ ౧	వేపృ ౧	హ్రేషృ ౧

ఏషాం ణిజన్తాల్లుఙి-(పు-197) నిజిజత్, అజకాసత్ ఇత్యాదీని.

కృశ ౬ చృప ౧౦ దృఫ ౬ మృగ ౧౦ మృధ పృను ౧౦
కృతీ ౬,౭ ఛృదిర్ ౧ దృభ ౧౦ పృష ౧ మృశ ౬ శృషు ౧;౧౦
కృప ౧౦ ఛృదీ ౧౦ దృభి ౬ బృడ ౬ మృష ౧,౮ వృహ ౧
కృపూ ౧ గృప ౧౦ దృశిర్ ౧ బృహ ౧౦ ,, ౧౦ ,, ౧౦
కృశ ౮ గృభీ ౧ పృహ ౧ భృజి ౧ వృక ౧ శృధు ౧
కృష ౬ తృణు ౮ ధృజ ౧ భృడ ౬ నృచీ ౭ శృధు ౧౦
కౄత ౧౦ తృదిర్ ౭ ధృష ౧ భృశ ౮ వృజ ౧,౧౦ సృజ ౮,౬
గృజ ౧ తృప ౧౦ ధృష ౧౦ ,, ౧౦ వృజీ ౭,౩ సృప ౧
గృను ౮ తృప ౫,౬ ధృషా ౫ మృగ ౧౦,౮ వృడ ౬ సృభ ౧
గృహూ ౧ తృఫ ౬ నృతీ ౮ మృజ ౧ వృణ ౬ స్తృహ ౬
ఘృణు ౮ తృపా ౮ పృచ ౧,౧౦ ,, ౧౦,౩ వృణు ౮ స్పృశ ౬
ఘృషు ౧ తృహ ౭ పృచీ ౭ మృడ ౬,౯ వృతు ౧,౮ స్పృహ ౧౦
చృత ౧౦ దృప ౧ పృడ ౬ మృణ ౬ ,, ౧౦ హృష ౮
చృతీ ౬ దృప ౮,౧౦ పృణ ౬ మృద ౯ వృధు ౧ హృషు ౧

ఏషాం ణిజన్తాల్లుఙి - అచీకృడత్, అచకర్డత్; అచీకృతత్, అచకర్తత్; అచీకృపత్, అచకల్పదిత్యాదీని రూపాణి (పు-194) (3.) రూపావిసారేణ జ్ఞేయాని. ॥*॥ ఇతి ణిజన్తప్రకరణమ్. ॥*॥

ఇత్యాదయః ఽన్యే బహవః గ్రన్థగౌరవభియా అత్రోపేక్షితా అపి ధాతురత్నావళ్యాం సప్రపఞ్చం స్వరూపయిష్యతేతి శివమ్.

సుబన్తానాం తిఙన్తానాం దిఙ్మాత్రమిహ దర్శితమ్ ।
ధాతురత్నావళీగ్రన్థే విస్తరో దర్శితో మయా ॥
గణీ తిమ్మనార్యపుత్ర కృష్ణార్యేణ నిర్మితా ।
శబ్దరత్నావళీ జ్ఞేయా దైవజ్ఞేశ సమర్పితా ॥

ఇతి శబ్దరత్నావళి స్సమాప్తా.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

INDEX.

పుటాఙ్కైస్సహ అకారాదివర్ణక్రమేణ
శబ్దానుక్రమణికా.

ఇన్ద్రజిత్=conqueror of Indra 30
ఉత్తరః-inferior,other,North 40
ఉదకమ్=water 63
ఉదక్=Northern 67, 81
ఉద్గాతా-a domestic chaplain learnt in Sama 25
ఉన్నీః=one lifting up 54
ఉపానత్=a slipper 83
ఉపేయివాన్= going near to 33
ఉభయః=both 39
ఉభౌ=both 40, 44
ఉల్లసత్=shining 36
ఉశనా=the regent of the planet Venus 79
ఉష్ణిక్=a metre of the Vedas 83
ఉర్జ్=strong శ్లో॥ 38
ఋత్విక్-a domestic chaplain 30
ఋభుక్షాః=Indra 76
ఏకః=one 40, 44
ఏకతరమ్=one of the two 83
ఏతత్=this 41, 45, 46
ఏతాదృక్=such 37
కకుప్=space or a point of the compass 35
కటప్రూః=Mahadeva 56
కణ్డూః=an itching 27 32

కతమః=which of many ? 39 44, 46
కతరః=which of the two? 39 44, 46
కతి=how many ? 51
కతిపయః=some 47
కరీ=elephant 32
కరేణుః, కరిణీ= a female elephant 27
కర్తృ=an agent 66, 25
కర్మ=an act 37
కవిః=poet 24
కాకుః=change of voice in fear, grief, &c 27
కిఞ్చన / కిఞ్చిత్ =some 42, 45, 46
కిమ్=who, what ? 45, 46
కుమారీ=a daughter 54
కృష్ణః=a name Vishnu 21
క్రవ్యాత్=a giant feeding on raw flesh 30
క్రోష్టా=a jackal 55
క్రుత్=anger 82
క్షుత్=hunger 82
ఖలపూః=a sweeper 66
గవాక్=a worshipper of cows 84
గీః=speech 35
గుణీ=a good man 32, 86
గుహ్=concealing 76
గురుః=teacher 24

గోపీః=a cowherdess 60
గౌః=a cow, a bull 25, 27
గౌరీ=the wife of Siva 26
గ్రామణీః=head of a village54
గ్లౌః=the Moon 57
ఘృణిః=brightness 26
ఘృతస్పృక్ = who touches clarified butter 77
చకాసత్=shining 30, 34
చక్షుః=an eye 86
చతుర్=four 77, 82, 86
చన్ద్రమాః=the moon 33
చమూః=army 27
చరమః=last 47
చికీర్షత్=wishing to do 36
చోరయిత్=stealing 36
జక్షత్=eating 30, 36
జత్రు=the clavicle 29
జరా=decrepitude 58
జలముక్=cloud 29
జాగ్రత్=waking 30, 34, 36
జామాతా=a son-in-law 56
జుహ్వత్=Sacrificing 34
జ్ఞానమ్=knowledge 28
తత్=he, she, it 41, 44, 46
తనుః=body 27
తనుత్యక్=one that left the body 30
తనూః=body 27
తస్థివాన్=existing
తాదృక్=such 77, 37
తాపనుత్=that which removes heat 30
తిర్యఙ్ = moving crookedly 68, 81
తుదత్=paining 34, 36
తురాషాట్=Indra 81
తృతీయః=the third 47, 58
త్యత్=he, she, it or that 41, 44, 46
త్రయః=three 60, 52
త్వః=other 39
త్వక్=the skin 34
త్విట్=light 35
దక్షిణః=south, right 40
దణ్డీ - having a staff 86
దదత్ - giving 30, 36
దధత్ - having, protecting 30 36
దధి - a curdled milk 65
దధృక్ - arrogant 78
దన్తః - tooth 49
దరిద్రత్ - poor 60
దశ - ten 76
దామలిట్ - he who licks the string 34
దామ - garland 82
దిక్ - space 35
దివిషత్ - demi-god 30
దీవ్యత్ - sporting 35, 36

దుర్గా - goddess 26
దుహితా - daughter 56
దృక్ - sight 35
దేవద్ర్యఙ్ -worshipper of gods 67
దేవేట్ -a worshipper of gods 70
దేహపుట్ - that which nourishes the body 32
దోః-shoulder 78
దోషీ - guilty 32
ద్యౌః heaven 61
ద్వాః - gate 82
ద్విట్ - an enemy 32
ద్వితీయః - second 4/
ద్వితీయః - second 47, 58
ద్వా, ద్వే - two 40, 44
ద్వ్యహ్నః - existing in two days 51
ధనమ్ - wealth 28
ధనీ - a rich man 32
ధనుః - a bow 86
ధాతా - the cherishen, Brahma 24
ధామ -brightness, house 37
ధీః - intelligence 6
ధీమాన్ -an intelligent man71
ధుక్ - one who milks 34
ధూః - heaviness 35
ధేనుః - a milk cow 26
ధ్రుక్ - deceiver 80
నక్, నట్ - destroying 77
నదీ - river 26
ననాన్దా (పితృవత్) - husband's sister 56
నప్తా - grandson 25
నర్మ - sport 37
నవ - nine 76
నా - a man 56
నామ - a name 37
నాసికా -nose 59
నిర్జరః - the imperishable 47
నిలయః - a house 21
నిశా - night 59
నీః–leader 54, 61
నీలత్విట్ - one whose light is blue 32
నుదత్ - inducing 36
నేమః - half 40
నౌః–a ship 61
పచత్ - cooking 36
పఞ్చ - five 76
పతిః - protector 52
పత్నీ - wife 26
పద్మా-The goddess of riches 26
పన్థాః - a path 76
పపీః - the sun 53
పయః - water or milk 38
పయోముక్ - cloud 29
పరః - after 40

భూః - the earth 61, స్త్రీ॥ 25 భ్రూవత్.
భూపతిః - a king 24
భృట్ - a cook 70
భోక్తృ - enjoying 61
భ్రాట్ - shining 70
భ్రాతా - brother 56
భ్రూః - the eyebrow 61
మఘవాన్ - Indra 71, 74
మతిః - sagacity 26
మధు - honey 28
మనః - mind 38
మనోహారి - pleasant 35
మన్థాః - a churning stick 75
మరుత్ - air 30
మహాన్ - a great man 71
మహిమా - greatness 31
మహీరుట్ - a tree 33
మాతా - mother 61
మాసః - month 49
మాంసమ్ - flesh 63
ముకున్దః - Vishnu 21
ముత్ - Joy 35
మృట్ - a cleanser 32
యకృత్ -the liver 85,
యజ్వా - a sacrificer 31
యత్ -who, which, what 41, 44, 46
పన్థాః - a path 53
యవక్రీః -a purchaser of yavas 54
యశస్వీ - a famous man 31
యాదృక్ -which like 37, 77
యుక్ - one who joins 69
యువా - a young man 75
యుష్మత్ - your (త్వం) - you 41
యూపః - the churner 50
రత్నముట్ -a stealer of gems 32, 37
మా-a name of Lakshmi 25
రవిః - the sun 24
రాః - the wealth 57; 61
రాజా - a king 31
రాజ్ఞీ - a qeen 35
రాట్ - a ruler 70
రామః - one of the incarnations of Vishnu 21
రుచిః - a ray of light 26
రున్ధతీ - preventing 34
లక్ష్మీః - Vishnu's wife 60
లిట్ - one who licks 34
లూః - one who cuts 56
లోకః - world 21
వచః - speech 38
వచనమ్ - a word 28
వదనమ్ - face 28
వధూః - a woman 27
వనమ్ - a wood 28

వయః - age 38
వర్మ - armour 37
వర్షాభూః - a frog 56
వాక్ - speech 36
వాగ్మి - a good speaker 86
వాణీ - speech, Sarasvati 26
వాతప్రమీః - antelope 53
వాయుః . the air 24
వార్ - the water 56
వారి - the water 28
విట్ - one who enters, a Vaisya 32
విద్వాన్ - a wise man 33
విధుః - the moon 24
విపాట్ -the name of a river 35
విశ్వః - all 39, 44, 46
విశ్వపాః-preserver of all 51
విశ్వవాట్ - all sustaining 80
విశ్వసృట్ -the creator of the universe 70
విష్ణుః - The omnipresent 24
విష్వద్ర్యఙ్ - a worshipper of all 67
వీరుత్ - creeper 82
వృక్షః - a tree 21
వృత్రహా - the destroyer of Vritra (Indra) 73
వేధాః - Brahma 35
వ్యహ్నః - happening on separate days 51
వ్యోమ - the sky 37
శంస్త్రా - prayer 25
శకృత్ - ordure 85
శమ్భుః - a name of Siva 24
శర్మ - name, happiness 37
శార్ఙ్గీ - name of Vishnu 32
శాసత్ - ruling 30, 34
శాస్త్రకృత్ - the anthor of a science 30
శాస్త్రి - philosopher 32
శివః - auspicious
శుద్ధధీః one whose thoughts are pure 54
శ్మశ్రు - whiskers 29
శ్రీః - prosperity 60
శ్రీపతిః-the lord of Lakshmi 24
శ్రుతిః - the ear, Vedas 26
శ్వా - dog 74
షట్ - six 78
సక్థి - the thigh 65
సఖా - a friend 52
సఖీ - a female friend 27, 65
సజూః - friend 82
సధ్ర్యఙ్ -moveing with 67, 81

స్రక్ - a garland 34
స్రగ్వీ-one having garlands 86
స్వః - own, self 40
స్వప్ - a lake of fresh water 86
స్వనడుత్ - having good cattle 87
స్వభూః - the self existent 55
స్వయమ్భూః - the self existent 56
స్వసా - a sister 27
హరిః - Vishnu 24
హవిః - clarified butter 86
హరిత్ - ad. green. n. one of the cardinal points 5
హర్తృ - destroying 66
హాహా - a Gandharva 51
హూహూః - do. 55
హృదయమ్ - chest, heart 63
హ్రీః - modesty, 61

LIST OF VERBS.

అకారాది వర్ణక్రమేణ పుటాఙ్కైర్గణాద్యఙ్కైస్సహ
ధాత్వనుక్రమణికా.

అఞ్చ్ ౧ ప॥ to go, to worship. 159

అఞ్జ్ ౭ ప॥ to make clear, to an oint, to be beautiful, to go 156, 190

అద్ ౨ ప॥ to eat 139

అన్ ౨ ప॥ to live 178

అర్ఘ్ ౧ ప॥ to be worth 516

అర్చ్ ౧ ప॥ to worship 156

అర్ద్ ౧ ప॥ to go, to ask 156

అర్హ్ ౧ ప॥ to worship, to be worthy 156

అశ్ ౫ ఆ॥ to pervade 188

అశ్ ప॥ to eat 192

అస్ ౨ ప॥ to be 177

అస్ ౪ ప॥ to throw 171

ఆప్ ౫ ప॥ to pervade 188

ఆస్ ౨ ఆ॥ to sit 140

ఇ ౨ ప॥ to go 180

ఇ, అధి + ఇ ౨ ఆ॥ to study 183

ఇన్ధ్ ౭ ఆ॥ to shine, to kindle 190

ఇష్ ౬ ప॥ to wish 172

ఈఙ్ఖ్ ౧ ఆ॥ to go, to blame 166

ఈడ్ ౨ ఆ॥ to praise 185

ఈశ్ ౨ ఆ॥ to possess power 185

ఉహ్ ౧ ప॥ to destroy 155

ఊహ్ ౧ ఆ॥ to conceive, to reason, infer 163

ఋ ౧ ప॥ to go, to get 159

ఋణ్ ౮ ఉ॥ to go 152

ఏజ్ ౧ ఆ॥ to shine 163

ఏధ్ ౧ ఆ॥to grow or increase 163

కథ ౧౦ ఉ॥ to tell, to speak 174

కమ్ ౧ ఆ॥ to desire 165

కాఙ్క్ష్ ౧ ప॥ the wish 156

కిట్ ౧ ప॥ to fear 154

కుద్ ౧ ఆ॥ to take 128

కుచ్ ౧॥ to exclaim 155

కుజ్ ౧ ప॥ to rob 155

కృ ౮ ఉ॥ to do 149, 191

కృత్ ౬ ప॥ to cut 169, 173, 189

కృప్ ౧ ఆ॥ to be able 163

కృష్ ౬ ఉ॥ to draw or make furrows, to plough 160, 174

చిత్ ౧ ప॥ to think, 154
చిన్త ౧౦ ఉ॥ to think, to remember 174
చుర్ ౧౦ ఉ॥ to steel 137
చృత్ ౬ ప॥ to kill, to connect together 169
చ్యు ౧ ఆ॥ to go 166
చ్యుత్ ౧ ప॥ to wet thoroughly to sprinkle 155
ఛిద్ ౭ ఉ॥ to cut 150
ఛృద్ ౭ ఉ॥ to shine, to play 169
ఛో ౪ ప॥ to cut 169
జక్ష్ ౨ ప॥ to eat, to laugh 817
జన్ ౪ ఆ॥ to be born or produced 171
జాగృ ౨ ప॥ to be awake 181
జి ౧ ప॥ to conquer 160
జౄ ౪ ప॥ to grow old 169
జ్ఞా ౯ ఉ॥ to know 192
జ్యా ౯ ప॥ to be old 192
జ్రి ౧ ప॥ to neglect 160
ఝౄ ౪, ౯ ప॥ to become old 169
డీ ౧, ౪ ఆ॥ to fly 166
తన్ ౮ ఉ॥ to spread 151
తప్ ౧, ౧౦ ప॥ to heat or burn 161, 174
తమ్ ౪ ఆ॥ to rule 172
తమ్ ౪ ప॥ to desire, to be exhausted 170

తిప్ ౧ ఆ॥ to sprinkle 163
తిల్ ౧ ప॥ to go 154
తు ౨ ప॥ to grow, to go to kild 181 [134
తుద్ ౨ ఉ॥ to pain, wound
తుభ్ ౧, ౪, ౯ ఉ॥ to kill 165
తుల్ ౧౦ ఉ॥ to weigh 139
తుష్ ౪ ప॥ to be pleased 70
తుమ్ప్ ౧ ప॥ to go, to ask 155
తృణ్ ౮ ప॥ to eat, to graze 152
తృద్ ౭ ఉ॥ to kill, to disregard 169
తృప్ ౪, ౫ ప॥ to be pleased, to please 160, 170
తృహ్ ౭ ప॥ to kill 189
తౄ ౧ ప॥ to swim, to cross 161
త్యజ్ ౧ ప॥ to quit 161
త్రప్ ౧ ఆ॥ to be ashamed 163
త్రస్ ౪ ప॥ to fear, to run 160 169
త్రుట్ ౬ ప॥ to cut 160
త్రై ౧ ఆ॥ to protect 166
త్విష్ ౧ ఉ॥ to shine 168
దద్ ౧ ఆ॥ to give 163
దధ్ ౧ ఆ॥ to hold, to give 166
దమ్ ౪ ప॥ to suppress 170

దరిద్రా ౨ ప॥ to be poor 182
దంశ్ ౧ ప॥ to bite or sting 156, 162
దహ్ ౧ ప॥ to burn or reduce [to ashes 162
దా ౧ ప॥ to give 157
దా ౨ ప॥ to cut 180
దా ౩ ఉ॥ to give 145
దివ్ ౪ ప॥ to play, to desire, to overcome, to traffic, to be mad, to go to shine, to praise, to be glad, to be sleepy, to love 131 [174
దిశ్ ౬ ఉ॥ to give, to show
దిహ్ ౨ ఉ॥ to increase, to smear 167
దుష్ ౧, ౫ ప॥ to be in pain, cause pain, to burn, to go 160
దుష్ ౪ ఆ॥ to act improperly, to become corrupted 170
దుహ్ ౨ ఉ॥ to milk 167, 187
దుహ్ ౧ ప॥ to go, to ask 155
దృ ౬ ఆ॥ to revere, to respect 173
దృప్ ౪ ప॥ to be glad, to be proud 160, 170
దృశ్ ౧ ప॥ to see 158
దౄ ౯ ప॥ to tear 192

దే ౧ ఆ॥ to protect 166
దో ౪ ఆ॥ to cut 169
ద్యుత్ ౧ ఆ॥ to shine 165
ద్రా ౨ ప॥ to abuse 180
ద్రు ౧ ప॥ to go, to drop, to ooze 161
ద్రుహ్ ౪ ప॥ to seek to hurt, to bear hatred 170
ద్విష్ ౨ ఉ॥ to hate 141
ధా ౩ ఉ॥ to hold, to nurture, to maintain, to give 147
ధావ్ ౧ ఉ॥ to go, to run, to cleanse, to be clean 158
ధూ ౫, ౯ ఉ॥ to shake, to make tremble 193 [173
ధృ ౧ ఉ॥ to hold, to keep 167,
ధే ౧ ప॥ to drink 156
ధ్మా ౧ ప॥ to apply fire 157
ధ్యై ౧ ప॥ to recollect, to think 156
ధ్వంస్ ౧ ఆ॥ to fall down, to reduce to powder, to go 165
నన్ద్ ౧ ప॥ to thrive, to be happy 156
నభ్ ౧ ఆ॥ to kill, to be empty 165
నమ్ ౧ ప॥ to salute with reverence, to bow ~~159~~
నశ్ ౪ ప॥ to disappear, to perish 170

నహ్ ౪ ఉ॥ to bind 172
నిజ్ 3 ఉ॥ to cleanse, to nurture 187
నిన్ద్ ౧ ప॥ to blame 155
ను ౨ ప॥ to praise 181
నుద్ ౬ ఉ॥ to throw, to direct 136
నృత్ ౪ ప॥ to dance, gesticulate 169
పచ్ ౧ ఉ॥ to cook 167
పఠ్ ౧ ప॥ to recite or read 155
పత్ ౧ ప॥ to fall 159
పద్ ౪ ఆ॥ to go 133, 171
పా ౧ ప॥ to drink 157
పా ౨ ప॥ to protect 180
పిశ్ ౬ ప॥ to from, to light 173
పిష్ ౭ ప॥ to pound 189
పీ ౪ ఆ॥ to drink 171
పుష్ ౧, ౪, ౯ to nourish, to bring up 145, 170, 192
పూ ౧, ౯ ఆ॥ to purify 192
పృ ౬ ఆ॥ to be busy, to labour 173
పౄ ౯ ప॥ to protect 192
ప్యై ౧ ఆ॥ to grow or increase 166
ప్రచ్ఛ్ ౬ ప॥ to ask, to desire to know 172
ప్రీ ౯ ఉ॥ ఆ॥ to please, to desire or love 154, 171
ప్లుష్ ౧ ప॥ to burn 155
ప్సా ౨ ప॥ to eat 180
బద్ ౧ ప॥ to eternal or everlasting 155
బన్ధ్ ౯ ప॥ to bind 191, 192
బుధ్ ౧ ఉ॥ to know 128, 154 155
బుధ్ ౪ ఆ॥ to be conscious 133
బున్ద్ ౧ ఉ॥ to see, to remember 155
బృష్ ౧ ప॥ to sound 155
బ్రూ ౨ ఉ॥ to speak or tell 158
భజ్ ౧ ఉ॥ to serve, worship, to possess 168
భణ్ ౧ ప॥ to speak 155
భా ౨ ప॥ to shine 180
భిద్ ౭ ఉ॥ to break 150
భీ 3 ప॥ to fear 144, 185
భుజ్ ౭ ప॥ to protect ఆ॥ to eat 190
భూ ౧ ప॥ to be 123
భృ 3 ఉ॥ to hold, to support, foster 167, 185.
భ్రమ్ ౧, ౪ ప॥ to be unsteady; to wander 160, 170.
భ్రంశ్ } భ్రంస్ } ఆ॥ ప॥ to fall down 165, 171

భ్రస్జ్ ౬ to fry, to cook 174
భ్రాజ్, భ్రాశ్, భ్లాశ్ ౧ ఆ॥ to shine 160, 165
మద్ ౪ ప॥ to rejoice, to weary 170
మన్ ౧, ౯ ప॥ to know 133
మన్థ్ ౧, ౯ ప॥ to churn, to afflict 156, 192
మస్జ్ ౬ ప॥ to plunge, bathe, purify 173
మా ౨ ప॥ ౩, ౪ ఆ॥ to measure 144, 180
మిద్ ౧ ఆ॥ to be oily, to melt, to be soft 165
మిహ్ ౧ ప॥ to sprinkle 162
మీ ౯ ఉ॥ to kill, to injure 171
ముచ్ ౬ ఉ॥ to release 174
ముట్ ౧౦ ఉ॥ to chop off 139
ముద్ ౧ ఆ॥ to rejoice 126
ముష్ ౯ ప॥ to steal 192
ముహ్ ౪ ప॥ to lose consciousness; to err, to be foolish [170
మూ ౧ ఆ॥ to tie 166
మృ ౬ ఆ॥ to die 173
మౄ ౯, ౯ ప॥ to kill 192
మృజ్ ౨ ప॥ to cleanse 177
మృశ్ ౬ ప॥ to touch, to consider 174
మే ౧ ఆ॥ to return; to exchange 166
మ్నా ౧ ప॥ to study 157
మ్లై ౧ ప॥ to be languid, to fade 157
యజ్ ౧ ఉ॥ to worship, to associate with, to sacrifice, to give 168
యమ్ ౧ ప॥ to stop, to refrain 159
యా ౨ ప॥ to go 180
యాచ్ ౧ ఉ॥ to beg 128
యు ౨ ప॥ to mix, to separate to bend 181
యుజ్ ౪ ఉ॥ to meditate 133
యుజ్ ౭ ప॥ to join, to mix 190
యుధ్ ౪ ఆ॥ to fight 133
రచ్ ౧౦ ఉ॥ to endeavour 174
రఞ్జ్ ౧, ౪ ఉ॥ to dye, to be, attached to 162, 168, 172
రధ్ ౪ ప॥ to kill, to injure, to finish; &c. 170
రభ్ ౧ ఆ॥ to begin 166
రమ్ ౧ ఆ॥ to sport 165 [180
రా ౨ ప॥ to give, to take
రాజ్ ౧ ఉ॥ to shine 166
రాధ్ ౪, ౫, ప॥ to grow 188
రిచ్ ౭ ఉ॥ to purge 190

రిష్ ౧, ౪ ప॥ to kill 171
రు ౨ ప॥ to sound 181
రుచ్ ౧ ఆ॥ to shine, to please, 128, 165
రుట్ ౧ ఆ॥ to strike I65
రుద్ ౨ ప॥ to weep 178
రుధ్ ౭ ఉ॥ to oppose, to besiege, to enclose 149
రుష్ ౧ ౪ ప॥ to kill 155, 171,
రుహ్ ౧ ప॥ to grow fron seed to be born 162
లభ్ ౧ ఆ॥ to obtain 166
లష్ ౧, ౪ ఉ॥ to desire, to love 160, 169
లజ్జ్ ౬ ఆ॥ to be mebest or ashamed 176
లా ౨ ప॥ to take, 180
లిప్ ౬ ఉ॥ to increase,anoint, smear 174
లిహ్ ౨ ఉ॥ to taste, to lick 167 184
లీ ౪ ఆ॥ ౯ to abhere or cling to 171
లుఠ్ ౧ ఆ॥ to oppose 165
లుప్ ౬ ఉ॥ ౪ ప॥ to cut, to suppress, to cause to disappear, to purplex 174
లుభ్ ౪ ప॥ to covet 171
లూ ౯ ఉ॥ to cut 193[174, 175
వచ్ ౨ ప॥ to speak to read

వద్ ౧ ఉ॥ to inform155, 158, 174
వప్ ౧ ఉ॥ to sow, to shave, to weave 168
వస్ ౧ ప॥ to dwell I68 ఆ॥ ౨॥ to cover with dress I4I
వహ్ ౧ ఉ॥ to bear to flow as a stream I68
వా ౨ ప॥ to go, to blow &c. I80
విజ్ ౭ ఉ॥ ౬ ఆ॥ to fear, to shake I73, I90
విజ్ ౩ ఉ॥ to sparate I87
విద్ ౨ ప॥ to know I76; ౬ ఉ॥ to obtain I74
విద్ ౭, ౪ ఆ॥ to be, to exist I32, I72, I90
విష్ ౩ ఉ॥ to pervade I87
వీ ౨ ప॥ to go, to pervade &c. 180
వృ ౯ ఆ॥ ౫ ఉ॥ to serve, to worship, to choose, to ask for, to cover 189
వృత్ ౧ ఆ॥ to be 105
వృధ్ ౧ ఆ॥ in crease 165
వృష్ ౧ ప॥ to sprinkle 155
వే ౧ ఉ॥ to weave I68 [I66
వ్యథ్ ౧ ఆ॥ to fear, to move
వ్యధ్ ౪ ప॥ to strike, to pierce I69
వ్రశ్చ్ ౬ ప॥ to cut I72

సూ ౨, ౪ ఆ॥ to bring forth as a child 171, 182
సృ ౧ ప॥ to go 158
సృజ్ ౬ ప॥ to leave, to create 168, 172
సృప్ ౧ ప॥ to go 160
సో ౪ ప॥ to perish I69
స్త్యై ౧ ప॥ to go, to be dry 162
స్తు ౨ ఉ॥ to praise I8I, I85
స్తుభ్ ౧ ఆ॥ to obstruct I28
స్తృ ౫ ఉ॥ to cover 189
స్థా ౧ ప॥ to stand, to be I57
స్నా ౧ ప॥ to bathe I80
స్నిహ్ ౪ ప॥ to love I70
స్నుహ్ ౪ ప॥ to vomit I70
స్ను ౨ ప॥ to flow 18I
స్పర్ధ్ ౧ ఆ॥ to vie, envy I63
స్పృశ్ ౬ ప॥ to touch I74
స్మి ౧ ఆ॥ to smile I66
స్మృ ౧ ప॥ to remember I6I
స్యన్ద్ ౧ ఆ॥ to ooze, to go I64
స్రస్ ౧ ఆ॥ to fall down I65
స్రు ౧ ప॥ to flow I6I
స్వఞ్జ్ ౧ ఆ॥ to embrace I62

స్వప్ ౨ ప॥ to sleep I70
స్విద్ ౪ ప॥ perspire 165, 169
స్వృ ౧ ప॥ to sound, to pain 161
హన్ ౨ ప॥ to kill, to go 175
హస్ ౧ ప॥ to laugh 155
హా ౩ ఆ॥ to go I45
హా ౩ ప॥ to abandon I86
హి ౫ ప॥ to go, to grow I88
హింస్ ౭ ప॥ to kill I90
హు ౩ ప॥ to eat, to take, to sacrifice I43
హృ ౧ ఉ॥ to carry, to take, to destroy, to steal I58, I67
హృష్ ౪ ప॥ to rejoice I70
హృష్ ౧ ప॥ to lie I55
హ్రస్ ౧ ప॥ to sound I55
హ్రీ ౩ ప॥ to be ashamed I86, I44
హ్వృ ౧ ప॥ to become crooked I6I
హ్వే ౧ ఉ॥ to vie with, to struggle, to challe nge to sound, I68

GLOSSARY OF TERMS.

అకర్మకః=Intransitive
అక్షరవిచారణమ్=Orthography
అచ్=Vowel
అధికరణమ్=Locative
అనద్యతనః=Tense whice is not applicable to the current day
అనుక్రమణికా=Index
అనుదాత్తః=Not raised
అనునాసికః=Nasal
అనుస్వారః=The nasal character (o)
అన్తస్థః=Semi vowels
అపాదానమ్=Ablative
అల్పప్రాణః=Week aspiration
అవ్యయమ్=Indeclinable word
అవ్యయీభావః = Adverbial Compound
అగమః=Augment
ఆత్మనేపదమ్= Verbs ending in nine terminations
ఆదేశః=Change or Permutation
అభ్యన్తరమ్=Interior
ఆమ్రేడితమ్=Reduplication
ఆశీర్లిఙ్ = Benedective or Optative Mood
ఉత్తమపురుషః = 1st person
ఉదాహరణమ్ = An example or Illustration
ఉదాత్తః = The accute accent
ఉపసర్గః=Prefix
ఉపధ్మానీయః=The aspirate Visarga before the letter P, Ph
ఊష్మ=Sidilants and Aspirate
ఏకవచనమ్ = Singular Number
ఏకశేషః=The remainder of one only
ఓష్ఠ్యః=Labials
కణ్ఠ్యః=Gutturals
కరణమ్=Instrumental Case
కర్తృప్రక్రియః=Active Voice
కర్తా=Agent
కర్మధారయః = Descriptive compounds

కర్తృ=Object
కర్మార్థః=passive Voice
కృతమ్ = Cases whicn express the relation of the Noun to the Verb
కృదన్తమ్=Verbal Noun
క్త్వాన్తమ్ = Gerund
క్రియా=Verb
గుణవాచకః = Qualifying word
గురు = a long vowel taken alone a short vowel taken before two consonants
చతుర్థీవిభక్తిః = Dative Case
జిహ్వామూలీయః=(Belonging to or uttered from the root of the tongue), the visarga before K. KH
జహత్స్వార్థా= An uncmmon meaning of one word
తత్పురుషః = Determinable Compound
తద్ధితాన్తమ్ = Nominal Derivative [lative
తమ (ప్రత్యయార్థః) = Supert
తర (ప్రత్యయార్థః) = Comparative
తాలవ్యాః=palatals
తిఙన్తమ్ = Conjugation of verbs
తుమున్నన్తః=Infinitive
తృతీయావిభక్తిః = Instrumental Case
దన్త్యాః=Dentals
దీర్ఘః=Long vowel
ద్వన్ద్వః = Copulative Compound [pound
ద్విగుః = Numeral Com-
ద్వితీయావిభక్తి =. Accusative Case
ద్వివచనమ్=Dual Number
ధాతుః=Root
నపుంసకలిఙ్గమ్=Neuter Gender
పఞ్చమీవిభక్తిః=Ablative Case
పరస్మైపదమ్ = Verbs ending in nine "తిబాది" Thibadi, terminations
పుల్లిఙ్గమ్=Masculine Gender
ప్రకరణమ్=Chapter
ప్రకృతిభావః = State of being uninflected
ప్రత్యయః=Affix
ప్రత్యాహారః = Groups of letters
ప్రథమపురుషః = 3rd Person
ప్రథమావిభక్తిః = Nominative Case
ప్రయత్నః = Effort
ప్రయోగః Usual from

ప్రాతిపదికమ్ (నామ) = Uninflected Noun
ప్లుతః-The long accent vowel lengthened to three Matras
బహువచనమ్ = Plural Number
బహువ్రీహిః-Attributive Compound
బాహ్యమ్=External
భవిష్యత్కాలః = Future Tense
భావార్థకః = Impersonal Voice
భూతకాలః = Past Tense
మధ్యమపురుషః = 2nd Person
మహాప్రాణః- Strong aspiration
మాత్రా - Quantity in metre
మూర్ధన్యః - The head of the cerebrals
యోగః - Derivative meaning
యోగరూఢః - Primary meaning
రూఢః-Traditional or Customary meaning
లఘు - Short Vowel
లట్ - Present Tense
లఙ్-1st Preterite or Imperfect
లిఙ్గమ్ - Gender
లిట్-2ud Preterite or Perfect
లుట్ - 1st or Definite Future
లుఙ్ - 3rd Preterite or Aorist Past
లృఙ్ - Conditional Mood
లృట్ - 2nd Future
లోట్ - Imperative Mood
లోపః - Omissioon
వచనమ్ Number
వర్ణః - Alphabet
వర్తమానకాలః - Present Tense
వికరణమ్ - Conjugation
విగ్రహః - Sentence showing meaning of the compounds
వాక్యమ్ - Sentence
విధిలిఙ్ - Potential or Subjunctive Mood
విభక్తిః - Case
విశేషః - Special
విశేషణమ్-Adjective
విశేష్యమ్ - A Substantive
విసర్గః - Aspirate
వీప్సా (ద్విరుక్తిః) Repetition
వ్యఞ్జనమ్ - Consonant
వ్యతిహారః -Interchange
వ్యధికరణం - Different Government

షష్ఠీవిభక్తిః - Possessive or Genetive Case
సంయోగః - Intimate union of consonants
సంహితా - Junction of letters
సకర్మకః - Transitive
సఙ్ఖ్యా - Number
సన్ధిః - Euphony
సఞ్జ్ఞా - Sign, Terms
సన్నన్తః - Desideratives
సప్తమీవిభక్తిః - Locative case
సమానాధికరణః - Same Government
సమాసః - Compound
సమ్ప్రదానమ్ - Dative Case
సమ్బోధనమ్ - Vocative Case; Nominative of Address
సర్వనామః - Pronoun
సవర్ణః - Homogeneous letter
సాధారణః - General
సుబన్తమ్ - Infiexion of nouns
సూత్రమ్ - Rule
స్త్రీలిఙ్గమ్ - Feminine gender
స్థానమ్ - Place of origin
స్పర్శః - Touch
స్వరితః - Circumflex accent
హల్ - Consonant
హ్రస్వః - Short vowel

ఇతి శబ్దగతాన్వర్థ్యనుబన్ధ విశేషః.

ఓమ్

శ్రీ కృష్ణార్పణమస్తు

SERVANTS OF KNOWLEDGE
SCANNING IS THE NEW SPINNING

SERVANTS OF KNOWLEDGE
SCANNING IS THE NEW SPINNING

SERVANTS OF KNOWLEDGE